

inanca düşünceye
emeğe saygı

Yıl 1 Sayı 4 Mayıs 2008
Fiyatı:7.5 YTL ISSN 1308-044X

İmtiyaz Sahibi

Pastel İletişim Rek. adına

İdris TUNÇBİLEK

Genel Müdür

İsmail TUNÇBİLEK

Genel Yayın Yönetmeni

R. İhsan ELİAÇIK

Yayın Koordinatörü

ve Sorumlu Müdür

Mehmet Yaşar SOYALAN

Yayın Kurulu

R. İhsan ELİAÇIK

Mehmet Yaşar SOYALAN

İlhami GÜLER

Ramazan YILDIRIM

Şaban KARATAŞ

Altay ÜNALTAŞ

Musa ŞİMŞEKÇAKAN

İslam ÖZKAN

İsmail DOĞU

Cumhuriyet KAYGUSUZ

Grafik Tasarım

Kadir AYBEDİR

Halkla İlişkiler ve Abone

Kadir BAL

Tel: 0212 621 24 74

e-mail: abone@sozveadalet.com

e-mail:beyhandemirci@sozveadalet.com

Dağıtım

Gülseren HARPUTLU

Uğur KÖPRÜLÜ

e-mail:dagitim@sozveadalet.com

İrtibat ve Yazışma Adresi

Kızırcı Cd. Nalbant Demir Sk. 2/4

Fatih İSTANBUL

Tel: 0212 621 24 74

Adres

Merkez:Defterdar Mh. Otakçılar

Cd. No:80 Kat:1 Eyüp İSTANBUL

Tel: 0212 493 20 72 / 493 20 76

Faks: 0212 493 20 39

Abonelik Şartları

Yurt İçi: 70 YTL (12 Sayı)

Öğrenci: 60 YTL

Yurt Dışı: 120 EURO / 200 USD

Abone Tel: 0212 493 20 72

Abonelik için hesap bilgileri

Akbank İST. Gaziosmanpaşa Şb.

Pastel İletişim Ltd. Şti.

YTL Hesap No : 0061035-2

EURO Hesap No: 0098834

swift : AKBKTRIS

USD Hesap No : 0061048-5

Türkiye Finans Katılım Bankası

İstanbul Gaziosmanpaşa Şubesi

İdris TUNÇBİLEK

YTL Hesap No: 99390479-1

İdris TUNÇBİLEK

Posta çekti Hesap No: 5605726

Dağıtım: Kültür Dergi Dağıtım

Baskı: Step Ajans

Yayın Türü: Yaygın - Süreli

Dergideki yazılardan yazarları

sorumludur. Kaynak gösterilerek

alıntı yapılabilir.

www.sozveadalet.com

e-mail:dergi@sozveadalet.com

EDİTÖR'DEN

Günümüz dünyasında, bir yandan teknolojinin insan hayalini zorlayacak duruma gelmesi ve tüketim çılgınlığının hiçbir matematik kuralı ile hesaplanamayacak bir çılgınlığa varması bir yandan, çekirdek ailelerin darmadağın olması ve her şeyin para ile ölçülür hale gelmesi nedeniyle insanoğlu bütün sığınaklarını teker teker yıktı. Öncelikle uğruna çaba gösterebileceği bütün değerlere sırtını döndü. Arkasından, saygı duyulacak bütün kapılar yüzüne kapandı. Ve aşkı ihtiras sanıp onu yok etti. Bütün maddiyatıyla ortada kala kaldı. Gücü ve maddeyi kutsadı. Edebiyattan dem vurdu, maneviyattan dem vurdu, medeniyetten dem vurdu, gelişip, özgürleşmekten dem vurdu, ama o, bütün maneviyatçılık edebiyatına rağmen katı maddeciliğe gömüldü. O katı maddeciliği içinde kendini avutacak yeni limanlar, yeni sığınaklar aradı durdu. Maddeciliğini bir an için örtecek sahte sığınaklar icat etti. “İşte benim kutsallarım bu.” dedi. Tıpkı ataları gibi.

Günümüzde kutsallık, her renk ve anlayıştaki insanın ortak sığınağı gibi. İnancı, inançsız her kesimden insanın kendine özgü bir kutsalı bulunuyor. Bu kutsalların, konumlarını pekiştirip kendilerini rahatlattığını düşünüyorlar. Öyle ki, canı pahasına onu savunurken, kendisi başkasının kutsalına saygı göstermese de herkesten kendi kutsalına saygı göstermesini bekliyor. Çeşit çeşit, renk renk kutsallar var. Çok zaman başkasının kutsalını, kendi kutsalı önünde bir engel olarak görüyor. Tarih, kutsalların savaşı ile dolu. Kim haklı, kim haksız, kim galip, kim mağlup, vuruşanlar kutsallar olunca belli olmuyor. Gerçekten var mı, yok mu? Varsa hangisi gerçek? Kutsal ne? Kutsal kim? Her kafadan bir ses çıkıyor.

İşte elinizdeki dördüncü sayımızda bu konuyu birbirinden önemli on yazı ile tartışıyoruz. Bekli de geçici bir süre, bu savaşı sayfalarımız arasına taşımış olduk. Kutsal'a karşı aşka sığınan yazarlarımız olduğu gibi, kutsala dönüşün hayata dönüş olduğunu söyleyen hatta “hani, kutsal nerede?” veya tek kutsal “Allah” diyen yazarlarımız oldu. İnsanın yaratılışından başlayıp günümüze kadarki bu kutsallık serencamı bir çok boyutu ile cephede yerini aldı. Ayrıca hocaların hocası Prof. Dr. Hüseyin Atay Hoca'da kutsalın pençesindeki insanoğlunun hali pür melalini ortaya koyarak cephedeki yerini aldı. Atay Hoca, Çarpıcı açıklamalarda bulunuyor.

Yine her sayımızda olduğu gibi bu sayıda da dosya dışında da çarpıcı konuların işlendiği makalelerimiz yer alıyor. Merhum Ömer Rıza Doğrul'un Meal Tefsirinin başına gelenleri okuduğunuzda “Bu kadarına da pes doğrusu.” diyeceksiniz. Ayrıca, Kudüs üzerine bir analizimiz ve edebiyat üzerine biri tercüme iki makalemiz olacak. Bu ay da 31 Mart olaylarını ve bu olayların baş oyuncusu İttihat ve Terakki Cemiyetinin durumunu, o dönemin Genel Kurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa'nın kaleminden sunuyoruz. Seyahat bölümümüzde sizi bütün semavi dinlerin ortak mekanı Kudüs'e götürüyoruz.

Kıymetli dostlar, geçen sayıda da söyledim. Dağıtımda çok ciddi problemlerle karşı karşıyayız. Bazı abonelerimize dergilerin ulaşmadığı haberini alıyoruz. Bu dergilerin büyük çoğunluğu geri dönmüyor. Ekonomik nedenlerden dolayı mecburen PTT ile gönderiyoruz, bu durum takibi zorlaştırıyor. Sizden ricamız, her ayın en geç üçüncü haftasına kadar dergisi eline geçmeyen abonelerimiz, bize telefon veya e-mail yolu ile ulaşsınlar. Dergilerini yeniden gönderelim. Ayrıca Abone olmayan okuyucularımız da ülke genelindeki bütün NT mağazalarından ve şehirlerindeki diğer büyük kitap evlerinden dergimizi temin edebilirler. Bu kitap evlerinde bulamazlar ise bizi bilgilendirirlerse seviniriz. Dergimizin satıldığı kitap evlerinin adreslerine web sitemizden ulaşabilirsiniz.

Gayret bizden, destek sizden, başarı Allah'tandır.

Beşinci sayıda buluşmak üzere mutlu ve umutlu kalın.

Mehmet Yaşar SOYALAN

İÇİNDEKİLER

6		70	
DOSYA	Geçmişte ve Günümüzde Kutsallık	SÖYLEŞİ	Prof. Dr. Hüseyin Atay
93		107	
Kudüs	Merhamet Arayan Şehir	HATIRAT	İttihat Terakki ve 31 Mart Vakası
Ramazan Yıldırım		Sinan Tavukçu	
117		82	
SEYAHAT	Kar mı Yağdı Şu Kudüsün Başına?	“Tanrı Buyruğu”	ya da Bir Tahrifin Anotomisi (1)
Şaban Karataş		İlhami Karabulut	

Din, Tartışılmaz Kutsal mıdır?	<i>R.İhsan Eliaçık / 4</i>
İnsan Fitratında Kutsallık	<i>Alparslan Açıkgenç / 7</i>
Çizgi	<i>Sinan Tavukçu / 14</i>
Kutsalın Egemenliği	<i>Mehmet Yaşar Soyalan / 15</i>
Put /Prematüre Kutsalın Gayrı Meşru Çocuğu	<i>Musa Şimsekçakan / 25</i>
Kutsal’a Karşı Aşk	<i>A. Altay Ünaltay / 35</i>
İnsan Cinsi Doğuştan “Eşref-İ Mahlûkat” mıdır?	<i>İlhami Güler / 38</i>
İlk İnsandan Günümüze Kutsallık	<i>Eyyup Ay / 42</i>
Kutsal , Ama Nail?	<i>Vehbi Başer / 45</i>
Metafizik Varlıklar ve Kutsallık	<i>R. İhsan Eliaçık / 53</i>
Kutsal Fikri Üzerine	<i>Aliye Çınar / 60</i>
Kutsala Dönüş, Hayata Dönüştür	<i>İsmail Doğu / 65</i>
İdeoloji ve Sanat	<i>Cemal Şakar / 99</i>
İdeoloji ve Söze Dair	<i>Abdülvehhab el-Mesiri/Çev: İslam Özkan / 103</i>
Pirimiz Hasan Sabbah	<i>Peren Birsaygılı / 124</i>
Değıniler / Kitap	<i>Erdal Bayraktar / 126</i>

DİN, TARTIŞILAMAZ KUTSAL MIDIR?

Dinin kutsallık perdesine bürünmesi, acaba o dinin dindarlara için bir avantaj mıdır, yoksa dezavantaj mı?

Acaba din, kutsallık perdesine büründüğünde mi, yoksa kutsallık perdesinden sıyrıldığında mı daha iyi anlaşılır ve yaşanılır?

Bunu anlamak için bile önce olayı “tartışabilmek” gerekiyor. Oysa dinin kutsallık perdesine bürünmesi her şeyden önce onu tartışılmaz hale getiriyor.

Çünkü bir şeyi etkisiz kılmanın en kestirme yolu, onu gündem yapmaktır. Gündem yapmamak ise tartışma dışı bırakmak, tartışmamak, tartıştırmamak, tartışılmaz hale getirmekle olur.

Söz konusu bu şey “din” olunca konu daha bir önem kazanıyor.

Din tartışılmayınca bizim gibi toplumlarda aslında “**hayata dair**” tartışma yapılamıyor ve konuşulamıyor demektir. Doğumdan ölüme, evlilikten gündelik hayata kadar “**doğumuza sinmiş**” bir olguyu görmezden gelerek, yok sayarak, ondan kaçarak bir yere varamayız.

Bu nedenle bizim gibi toplumlarda “**dini alan**” tartışma yapılabilir hale gelirse, diğer alanların da önü açılır.

Buradan bir özgürlük rüzgarı eserse diğer alanlar kolayca özgürleşir.

Buradan bir yenilik ve canlanma gelirse, diğer alanlar şaha kalkar.

Fakat mevzu “din” olunca iş başka bir hal alıyor.

Bakın nasıl...

“**Dini alanı**” konuşulamaz ve tartışılmaz kılan bir çok mani bulunuyor. Bunların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz.

1- Kutsallık perdesi: Bir şeyi konuşturmanın ve tartıştırmamanın en kestirme yolu onu kutsallaştırmaktır. Kutsallık perdesine bürününce artık o şeyi tartışmanız mümkün değildir. Çünkü söyleyeceğiniz her söz “**kutsalın büyüsünü bozma**” anlamına gelir. Dinlerin oturduğu zemin bunun için en elverişli zeminlerdir. Bu konuda onca zıtlık ve karışıklık görüntüsüne rağmen laik gruplarla, geleneksel dini çevreler aynı mantıkta birleşmekte.

Şöyle ki: Birisi kutsalın hayata, hele de devlete “**karıştırlacağı**” endişesiyle, diğeri de kutsallığın safiyetini bozacağı ve beşerleşeceği endişesiyle dini alanı konuşulamaz ve tartışılmaz görmektedir. Her iki halde de “**kutsallık perdesine**” bürünen din konuşulamaz olmaktadır. Her iki halde de din, yerdeki gerçek hayatla ilgisi olmayan yukarılarda bir yerlerdeki “**kutsal alana**” hapsedilmektedir. İman eden inancından dolayı, iman etmeyen de inancı olmadığından dolayı “**dini alanı**” tartışma dışı görmektedir. Bu nedenle de birine göre “**kutsal din duygularının**”, diğeriye göre de “**yüce ilahi değerlerin**” her tür tartışmanın dışında bırakılması gerekir.

2- Reform endişesi: Daha çok dini çevrelerde görülen bu endişeye göre, “**yüce dinimiz**” içerden ve dışardan yoğun saldırılara maruz kalmakta ve değiştirilmek istenmektedir. Bunun için “**dinde reform**” talepleri giderek artmakta ve Allah’ın dini, “**beşer eli değerek**” bozulmak istenmektedir. Dış mihraklar dinin tartışılabilir olmasını sağlamak için işe buradan başlamak istemekte ve alttan alta bütün dini değerleri, kuralları ve argümanları tartışma konusu yapmak istemektedirler. Bunun önüne geçmek için “**dini alan**” titizlikte tartışma dışında tutulmalı ve saf müminlerin kafasını karıştıracak her tür tartışmadan kaçınılmalıdır. Başta felsefe olmak üzere “**bid’at ehli**” kişi, kitap ve fikirlerden uzak durulmalıdır.

3- Terk etme/unutma: Bazılarına göre de din dediğiniz, artık insanlık tarihinde çok gerilerde kalmış bir

“fenomen”dir. İnsanlığın sorunları eski çağlarda din kurallarına göre çözülüyordu. Tanrı’nın emirlerini getirdiğine inanılan peygamberler, bugünkü “bilim”in fonksiyonunu ifa ediyorlardı. Ama insanlığın geldiği noktada artık bu misyon tamamen bilim tarafından devralındığından dinlerin gereği kalmamıştır. Artık dinler eski çağlardan kalma bir “inanç tortusu” olarak insanlıkta var olabilirler. Bugünün insanı için bir anlam ifade etmemektedirler. Bu nedenle de “dini alanı” tartışma konusu yapmamak gerekir. İnsanlığın çocukluk dönemlerinden kalma ilkel inanç tortuları olarak zamanla yok olup gideceği için tartışmak bile zaman kaybıdır.

Bu noktada laik kesimlerle kimi dindar çevrelerin yine ilginç bir şekilde birleştiğini görüyoruz. Kimilerine göre de din, artık bizi bir yere getirmeyeceği hatta yükselmemize engel olacağı için terk edilmeli; en azından en asgari düzeye çekilmelidir. Hatta “o gömleğin” çıkarılması daha iyidir.

Gerek kutsallık perdesine büründürülmesinden, gerek reform endişesinden, gerekse terk etme/kaçma/unutma çabalarından dolayı şu an Türkiye’de “dini alanın” üzerine ölü toprağı serpilmiş durumdadır.

“İslam’da dini düşüncenin yeniden inşası” çabaları bu yüzden donmuş vaziyettedir.

Söz konusu bu “ölü toprağını” ve “donmayı” kırıp aşmak isteyen bizim gibilere, bu yüzden olmalı ki üç tür tepki geliyor;

Birinci grup diyor ki: “Kutsalla oynuyorsunuz”

İkinci grup diyor ki: “Dinde reforma kapı aralıyorsunuz. Hatta alet oluyorsunuz, dahası bizzat siz bunun peşindesiniz.”

Üçüncü grup da diyor ki: “Boşuna uğraşıyorsunuz, siz hala orada mısınız?”

Oysa Kur’an’a baktığımızda, bir çok tartışma sahneleri ile dolu olduğunu görürüz. Muhatplar, Allah’ın varlığı, birliği ve bölünmez bütünlüğüne, tartışmanın içine çekilerek ikna edilmeye çalışılır. Demek ki “Bir şeyin doğruluğunu anlamak ve onu benimsemek için öncelikle tartışabilmek gerekir.”

Çünkü Türkçe’de tartışmak, “tartmak” kökünden gelir ve bir şeyin iyi mi kötü mü, doğru mu yanlış mı olduğunu tartmak, ölçmek, teraziye vurmak, böylece de idrak etmek, algılayabilmek demektir.

Bu nedenle bir şeyi önce tartacaksınız, sonra kararınızı vereceksiniz. Önce bakıp araştıracaksınız (*nazar*), ölçüp biçeceksiniz (*mukayese*), karşı karşıya getireceksiniz (*müsa-deme*) ve üzerinde düşüneceksiniz (*teemmül*, *taakkul*, *tefeh-hüm*)...

İnsan için ilk vacip bunlardır. Sonra iman gelir. Kur’an, Hristiyanlık gibi “Önce iman et, sonra düşünürsün” demez. Tam tersi “Önce düşün, sonra iman et” der...

Müsademe-i efkar (fikirleri karşılaştırma, ölçme tartma, tartışma) olmadan **barika-i hakikat** (gerçeğin ne olduğu, gerçeğin aydınlığı) nasıl ortaya çıkar?

Şu halde İslam’da kutsallık perdesi diye bir şey söz konusu olmadığı için, tartışılmaz da hiçbir şeyin olmaması gerekir. Hem bir şeyi tartışmak, o şeyi inkar etmeye veya inkarına zemin hazırlamaya giriş demek değildir. Bilakis imana, itminana zemin hazırlamak demektir. Böylesi bir tartışma, ölçme, biçme, anlama, algılama ve böylece şüphelerden arınma süreci üzerine bina edilen iman gerçek imandır.

“Bir şeyi inkar etmek için önce onu tartışılır kılmak gerekir” argümanı, kutsallık perdesine bürünmüş ve gücünü sırf bu kutsallıktan alanların sözüdür. Özünde “kutsalı kullanan tiranlık” hevesi yatar. Burada akıl, mantık ve tartışma kutsalın büyüsunü bozacağı için çok tehlikeli şeyler olarak görülür. Bu durumda “akıllara her bir şeyi sordurtan” Kur’an’ın tabii ki tehlikeli bir kitap olması icap eder. Gelin görün ki, şu an, tam tersine çevrilmiş, “kutsal kitap” haline getirilerek aklı, mantığı ve tartışmayı bastırmanın, boğmanın aracı haline getirilmiş durumda...

Şurası unutulmamalı ki İslam dünyası olarak şu an elimizde bulunan kimi dini metinlerle insanlığın karşısına çıkmayız. Bir süzme, eleme, tartma, tartışma ve böylece işin özünü ve esasını bulup ortaya çıkarma faaliyeti lazımdır. Geçen 14 asır bu özü ve esası ciddi bir şekilde eskitmiş, bulanıklaştırmış ve yıpratmış bulunuyor.

Bir tazelik ve canlılık lazım. Bunu yakalayabilmek için “dini alan” üzerinde, özellikle de Kur’an üzerinde derin tefekkür, açık konuşma ve cesur tartışmalar lazım. Çünkü İktbal’in dediği gibi önce “düşünceyi temizlemek” lazım.

Şu ana kadar çok “laf” ettik, bol “slogan” attık. Şimdi “söz” zamanı...

R.İhsan ELİAÇIK
Genel Yayın Yönetmeni

GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE KUTSALLIK

- İnsan Fıtratında Kutsallık / *Alparslan Açıkgenç*
Kutsalın Egemenliği / *Mehmet Yaşar Soyalan*
Put /Prematüre Kutsalın Gayrı Meşru Çocuğu / *Musa Şimsekçakan*
Kutsal'a Karşı Aşk / *A. Altay Ünaltay*
İnsan Cinsi Doğuştan“Eşref-İ Mahlûkat” mıdır?/ *İlhami Güler*
İlk İnsandan Günümüze Kutsallık / *Eyyup AY*
Kutsal, Ama Nasıl? / *Vebbi Başer*
Metafizik Varlıklar ve Kutsallık / *R. İhsan Eliaçık*
Kutsal Fikri Üzerine / *Aliye Çınar*
Kutsala Dönüş, Hayata Dönüştür / *İsmail Doğu*

İNSAN FITRATINDA KUTSALLIK

Alparslan AÇIKGENÇ*
alpali@fatih.edu.tr

Tarihte insan toplumları incelendiğinde dini tahrif eden önemli unsurların altında yatan en önemli etkenin insan fitratında “sır” olarak gizlenen ve esrar perdesinden zevk almasıyla oluşan “kutsallık” kavramı olduğunu söyleyebiliriz. Bunu anlamamanın yolu, melekijeti unutarak hedefine hayvaniyetin gereksinimlerini yerleştiren insanların, nasıl belli bir takım dünyevi heveslerin peşinde koşmaya başladıklarını tahlil etmektir. İşte bu durumlarda kutsallık ortaya çıkmaktadır. Şunu hemen belirtelim ki burada iki türlü kutsallıktan söz edebiliriz: Birincisi, mahiyeti itibariyle yüce olan; ikincisi ise mahiyeti itibariyle muğlâk olan.

Günümüzde kutsallık konusu birçok sorunla ilişkili olarak gündeme getirilmeye başlandı. Çevre sorunları dâhil neredeyse etrafımızdaki her türlü bilimsel ve ahlâkî sorunun sebebi olarak kutsallığın toplum hayatının dışına itilmesi gösterilmektedir. Kutsal nedir ki bu kadar iksirli bir etki göstermektedir? İki açıdan konuya bakmak mümkündür: Birincisi kutsallığın mahiyeti açısından ki bu durumda kutsallığın ne olduğu açıklığa kavuşturulmalıdır. İkincisi de insan fitratı açısından ki, bu durumda kutsallığı insan gündeme getirdiğine göre, acaba kutsallık onun fitratında nasıl bir yere sahip olduğunun gösterilmesi gerekir. Böylece neden sürekli insanlar tarafından gündeme getirildiğini de anlamaya çalışmış oluruz.

Kutsal, olağan anlamda “maddi olanı aşan” ve mahiyeti itibariyle “ilahî” bir yön içeren anlamını taşır. Bu açıdan insan da maddi olanın bir parçası olduğuna göre kutsallık, insanı da aşan bir özellik olarak algılanır. Kutsal daima bizi aşan bir olgu olarak bizim dışımızdadır. Bizi aşan derken onun mahiyetini tam olarak anlamamızın mümkün olmadığını da söylemek istiyoruz. Mahiyeti bilinmeyen bir şey bizim için aslında bir “sır”dır. İşte kutsallığın en önemli özelliği de burada yatmaktadır. Bunu tam olarak anlayabilmek için kutsal insan fitratının derinliklerinde aramak gerekir. Zira insan her nedense fitraten sırra müştaktır. Maalesef bu sırra düşkünlük kutsalın yanlış yorumlanmasını getirmekte, aynı zamanda istismar edilerek beşer tarihinde şirk ve isyanın meşrulaştırılması için kullanılmasına yol açmaktadır. Bunu daha iyi anlayabilmek için insan fitratını kısaca tahlil etmeye çalışalım.

İnsan olarak ulaşabildiğimiz varlık âlemine baktığımız zaman, cansız varlıklardan canlılar âlemine bitkilerle girdiğimizi, bunlardan hayvanlar âlemine oradan da beşer dünyasına geçtiğimizi görürüz. Bütün bu âlemlere tekabül eden özellikleri insan fitratında görmek mümkündür. Ancak bunlardan cansızlar ve bitkiler âlemi, insanı insan yapan temel özelliklere bir katkı yapmadığından, zaten insandaki en düşük *varoluş* düzeyi olan hayvaniyette de bulunduğundan, bunları insan fitratı olarak değerlendirmeye gerek yoktur. Bu durumda insan fitratının üç temel özellikten oluştuğu söyle-

nebilir: hayvaniyet, beşeriyet ve insaniyet. Bu özellikler tamamen insanın iç dünyasını oluşturmakta ve bunların işlevlerini yerine getirmekle insan zengin bir yapı sergilemektedir. Bunu kısaca açmaya çalışalım.

İnsanın fitratı çok zengin ve cevval bir yapıya sahiptir. Zira insan belli bir amaca yönelik yaratıldığından bu amacı gerçekleştirebilmesi için böyle zengin ve cevval bir yapısı olmalıdır. İnsan fitratı, ilk anda iki yön içerir: Birincisi, bil kuvve insanda bulunan algılar, duygular, arzular, emeller ve bilgisel özelliklerdir; ikincisi, bu özelliklerin bizzat kuvveden fiile çıkması ile oluşan tecrübeler, kalp ve zihin ile iç âlem zenginliğidir. Bunlardan birincisi, toplumdan bağımsızdır; ikincisi, ise toplumdan bağımsız olamaz; işlevini icra edebilmek için topluma muhtaçtır. Bu zengin fitratın kendini gerçekleştirmek için harekete geçtiğinde ilk önce bil kuvve özelliklerden algısal yönün tezahür etmesi ile insanın diğer hayvanlarla paylaştığı benzerlikler tezahür eder. Bu insan fitratının “hayvaniyet mertebesini (düzeyini)” temsil etmektedir. İkinci olarak insan, hayvaniyet düzeyinden yavaş yavaş uzaklaşıp duygu, arzu ve emellerini gerçekleştirdiği yeni bir aşamaya geçmektedir.

Bu aşamanın alt düzeyleri de hayvaniyet özelliklerini taşıyabilir ve bu itibarla hayvanlara yakındır; ancak oluşan iç dünyanın incelenmesi, daha nazik ve derinleşmiş bir hal alması ile artık hayvaniyet düzeyi terk edilmiş ve fitratın yeni bir tabakası artık arzı endam etmiştir. Buna “beşeriyet mertebesi (düzeyi)” diyebiliriz. Beşer, hayvaniyeti dışlamaz, aksine bizzat içerir. Ancak beşeriyet düzeyi, hayvaniyetten bağımsızlaşmıştır. Buna rağmen zaman zaman hayvaniyetin etkisinde kalınır ve bedenini idaresi, hayatın yönlendirilmesi, bu hayvansal özelliklerle yapılabilir. Hayvansal yönün veya düzeyin tam olarak idare altına alınması ancak bilgisel özelliklerle mümkündür. İç dünyanın en zengin yönü bu düzeydir, çünkü burası zaten diğer tüm düzeyleri içermekle birlikte onları idaresi altında muhafaza etmektedir. Hakiki insanlık bu yön itibarıyla tezahür ettiği için iç dünyanın bu aşamasına “insaniyet mertebesi (düzeyi)” diyebiliriz. İnsaniyet, hayvaniyeti ve beşeriyeti taht-ı riyasetinde, yani bizzat kendi idaresi altında tutmaktadır. İnsan fitratındaki kabiliyet ve çekirdek halinde olan tüm özellikler bu şekilde ancak toplum bağlamında kuvveden fiile geçebilir.

Ancak insanın ulaşabileceği dördüncü bir düzeyden söz edebiliriz. Bu dördüncü mertebeye insan fitratında tekabül eden bir yön bulunmamaktadır. Ancak buna tekabül

eden özellikler veya kabiliyet ve yetenekler insanda mevcuttur. Zira insanda bu tür yetenekler olmasaydı bundan söz etmemiz dahi mümkün olamazdı. Bu mertebe insanın “yol gösterme” ile elde edebileceği bir varoluş alanıdır. İnsanda bil kuvve olmayan yeteneklerin ulaşamayacağı bu varoluş düzeyi insana dışarıdan verilir; bu da vahiy yoluyla gelen “hidayet”tir. Hidayeti, yani yol göstermeyi kabullenen insan, kendinde olmayan bir düzeye ulaşır, bu düzey de insaniyeti aşan “melekiyet mertebesi”dir. Bu düzey hayvaniyet, beşeriyet ve insaniyet gibi toplum bağlamı ile ilişkili değildir. Yani toplumdan bağımsızdır. Çünkü melekiyet insana bil kuvve ait olan bir özellik veya yön değildir. Bu açıdan melekiyetin topluma ihtiyacı yoktur; ancak toplumun melekiyete ihtiyacı vardır. Bu yönün en güzel temsil edildiği yer şüphesiz ki, “din” ve bugün için artık dinin en mükemmel temsilcisi olan Kur’an’dır.

Nitekim Kur’an da zaten insana ait bir özellik değildir. Bunu görebilmek, gerekli bakış açısını geliştirmeye bağlı olduğundan Kur’an, bunu sağlayabilmek için Allah’ın varlığını, insana ilişkin olarak yaşantı hali şeklinde insanlara vermeye çalışmaktadır. Bu yüzden yaratılış ve oluşturma Allah’ı görebilmek bu konuya yönelik bir yaşantı hali geliştirilebilecek olan bir bakış açısı ile mümkündür. Bu bakış açısı, insan ile Allah’ı, “yaratılan ve yaratan dostluğu” olarak İslam dünyagörüşünün önemli bir yapısını oluşturmaktadır. “Hz. Musa şöyle dedi; Ya Rabbi!... Sen bizim dostumuzsun (*veliyyuna*). Bizi bağışla ve bize merhamet et” (7/A’raf, 155). “Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise tanrı edindikleri şeylerdir. Onları, aydınlıklardan karanlıklara düşürürler.” (2/Bakara, 257). Melekiyet düzeyinin, çok önemli bir özelliği olan Allah-insan ilişkisinin, bu “dost” (*veli*) kavramı üzerine kurulduğunu, bu “dostluk ilişkisi”nin işlendiği yüzden fazla ayetten çıkarabiliriz.

Kur’an’ın, insanın yaşayarak hissetmesi için insana sunduğu bu ilişki reddedildiği zaman takınılan insan tavrı, “düşmanlık ilişkisi” olarak nitelendirilebilmektedir: “Ey iman edenler! Ben’im düşmanlarımı dost edinmeyiniz (60/Mümtehine, 1; ayrıca karş. 2/Bakara, 98; 8/Enfal, 60; 9/Tevbe, 114; vs.). “Biz insanı, en güzel şekilde yarattık. Sonra da onu, aşağıların en aşağısına indirdik. Fakat inanan ve iyilik yapanlar bu aşağılıklardan kurtulanlardır. Ey insan! Bütün bu hakikatlerden sonra sana dini yalanlatan nedir?” (95/Tin, 3-6). “İnsan yaratılıp bahse değer bir şey haline gelmeden (yani vahye muha-

tap bir duruma gelmeden) önce, uzun bir zaman geçirmemiş midir? Biz insanı böylece, çeşitli unsurlar içeren bir damla sudan yarattık. Sonra ona doğru yolu (vahiyle) gösterdik. O da bu durumda ya şükreder veya nankörlük eder.” (76/İnsan, 1-3).

İnsan fitratının temel yönleri böylece hayvaniyet, beşeriyet ve insaniyet olarak ortaya çıkmaktadır. Beşeriyet düzeyinde insan birlikteliğinin oluşturduğu topluluk artık olgunluğa erişmeye başlar. Böylece beşeriyetin önemli unsurları olan duygular ve tecrübeler dışa yansımaya başlar ve topluluk bu yönde şekillenmeye doğru yönlendirilir. Mesela bir hayvaniyet düzeyindeki iki insan arasındaki bağ, sadece tabii olabildiği halde bu bağ, sevgiye dönüşünce, aşk edebiyatı oluşturmaya ve insaniyet mertebesinde ise, bu edebiyatın bilimsel bir yapıya büründürülmesine başlayabilir. O halde tabii sevgi hayvaniyetin şe’nidir; aşk edebiyatı beşeriyetin ve bilimselleştirilmiş aşk edebiyatı da insaniyetin şe’nidir.

Aynı şekilde iki topluluk arasındaki ilişki hayvaniyet mertebesinde mekân muhafazası olarak kaba kuvvetle dövüşmeyi doğurduğu halde, beşeriyet düzeyindeki cesaret ve vatana bağlılık duyguları ile destanları doğurabilir. Ancak insaniyet mertebesinde bu tür kavramlar faziletler olarak kavramsal bir ahlak felsefesine dönüşür. Bunun taşıdığı anlam şudur: her düzeyin kendine has özellikleri vardır. Ancak bunlar bugün o kadar insan fitratında girgin bir hal almıştır ki çoğu zaman hayvaniyet, beşeriyet ve insaniyet mertebeleri arasında kesin sınırlar çizmek artık mümkün olmayabilir.

Mesela hayvaniyet düzeyinde sadece insan birlikteliği mümkün olduğu halde toplum ancak beşeriyet düzeyinde mümkündür. Hayvaniyet mertebesinde birliktelik tabii ihtiyaçların saikiyla oluşmaktadır. Oluşan birliktelik duygusal içeriği beşeriyet düzeyinde kazanınca topluluk oluşmaya başlar. Aile, akrabalık bağları, arkadaşlık ilişkileri gibi ilk insan kurumları doğar. O halde topluluk, duygusal birlikteliktir. Duygusal birlikteliğin akılcı kurallarla oluşturulan kanunlar ve düzenlerle idare altına alınması insaniyet mertebesinde oluşmaktadır. Böylece oluşan insan düzeni ve duygusal birliktelikleri yeni oluşan kurumlarla düzenlenmeye başlayacak ve gerçek anlamda “toplum”u doğuracaktır. Kurumların oluşması ve olgunlaşması mutlaka bir düşünsel faaliyet gerektirdiğinden şayet kurumlar, soyut kavramlarla tanımlanır ve böylece bilgisel bir bağlam oluşturulursa artık toplum insaniyet düzeyinde bir etkinlik kazanır. O halde beşeri-

Mahiyeti itibariyle muğlâk olan “kutsal” daima belirsizdir. Bu açıdan doğru dürüst bir tanımı yoktur ve mahiyeti gereği muğlâk olduğu için zaten tanımı da olamaz. Bunu İslam’da açık ve net bir şekilde görebiliriz. Çünkü İslam kutsalı yok ederek onun yerine marifetullahı koymuştur. Eğer İslam’ın kutsalı getirdiğini savunan varsa bize Kur’an’da bunun nasıl ortaya konduğunu göstermesi yeterlidir. Kur’an’da kutsala tekabül eden bir şey yoktur ama “mahiyeti itibariyle yüce” olan değerler vardır ki bunlar da çok açık ve net bir şekilde tanımlanmışlardır; tilke hudûdullah denilerek de belirlenmiş ve sınırları çizilmiştir. Kur’an bunlar için zaten “kutsal” tabirini de kullanmaz.

yet düzeyindeki insan topluluğu ile insaniyet düzeyindeki insan toplumu arasındaki fark, insaniyetin en önemli özelliği olan aklî melekelerin toplumu düzenlemesinden ibarettir.

İnsaniyet toplumlarını da birçok türlere ayırmak mümkündür: sadece bilgisel etkinliklerin, insan düşünce melekelerinin içten dışa yansımaları ile oluşan toplumlar; bilgisel etkinliklerin kurumlaşması ile oluşan toplumlar veya daha doğru bir ifade ile, içinde bilgisel etkinliklerin kurumlaştığı toplumlar; ve nihayet içinde bilgisel etkinliklerin disiplinleşerek bilimin sonuç verdiği toplumlar. Bu toplumların hepsinde de etkinlikler insan iç dünyasından kaynaklanmaktadır. Ancak insan iç dünyasından kaynaklanmayan “yol gösterme” veya “hidayet” olarak tanımladığımız bir olgu ile bütün bu topluluklarda ve toplumlarda karşılaşmamız mümkündür. Kendini “din” olarak tanımlayan bu olgu, insan kaynaklı olmadığından toplumun bir ögesi değildir; ancak toplumların bu olguyu özümsemesi ile önce bireylerin iç dünyasına hâkim olur, sonra da toplum içinde tezahür ederse, kültüre dönüşerek topluma mal edilirler.

Böylece topluma ilahî kaynaktan gelen din, bir etkinlik olarak yansımaya başlar ve onu yönlendirir. Ancak

toplum cevval bir yapıya sahip olduğundan dini kendine dönüştürebilir; buna dinin tahrif edilmesi demektedir. Tarihte insan toplumları incelendiğinde dini tahrif eden önemli unsurların altında yatan en önemli etkenin insan fitratında “sır” olarak gizlenen ve esrar perdesinden zevk almasıyla oluşan “kutsallık” kavramı olduğunu söyleyebiliriz.

Bunu anlamamanın yolu, melekietiyi unutarak hedefine hayvaniyetin gereksinimlerini yerleştiren insanların, nasıl belli bir takım dünyevi heveslerin peşinde koşmaya başladıklarını tahlil etmektir. İşte bu durumlarda kutsallık ortaya çıkmaktadır. Şunu hemen belirtelim ki burada iki türlü kutsallıktan söz edebiliriz: Birincisi, mahiyeti itibariyle *yüce* olan; ikincisi ise mahiyeti itibariyle *muğlâk* olan. Melekiet bizim karşımıza ilahi bir hedef olarak konmuş ve gayet açık seçik bir şekilde tanımlanmıştır. Ancak hayvaniyetin etkisi ile heva ve heveslerine uyanlar bu yolda yürümek istemedikleri için sanki melekiet hedeflerindeymiş gibi bir tavırla yavaş yavaş onu tahrif ederek yerine belirsiz ve açıkça tanımlanmamış bir şeyler koyarak buna “kutsal” demektedirler. Mahiyeti itibariyle *muğlâk* olan “kutsal” daima belirsizdir. Bu açıdan doğru dürüst bir tanımı yoktur ve mahiyeti gereği *muğlâk* olduğu için zaten tanımı da olamaz. Bunu İslam’da açık ve net bir şekilde görebiliriz. Çünkü İslam kutsalı yok ederek onun yerine marifetullahı koymuştur. Eğer İslam’ın kutsalı getirdiğini savunan varsa bize Kur’an’da bunun nasıl ortaya konduğunu göstermesi yeterlidir. Kur’an’da kutsala tekabül eden bir şey yoktur ama “mahiyeti itibariyle yüce” olan değerler vardır ki bunlar da çok açık ve net bir şekilde tanımlanmışlardır; *tilke hudûdullah* denilerek de belirlenmiş ve sınırları çizilmiştir. Kur’an bunlar için zaten “kutsal” tabirini de kullanmaz. Buna en yakın bir kavram olarak belki “kuds” kelimesi seçilebilir ama bunun geçtiği ayetler incelenirse kutsalın kullanıldığı anlamda kullanılmadığı görülecektir.

Bu durumda İslam’ın ilk beş yüzyılını ele alalım ve bu dönemde telif edilen eserleri inceleyelim: bu eserlerde mi daha çok kutsal kelimesi ile karşılaşırız, yoksa günümüzdeki Müslüman bilgi sahiplerinin eserlerinde mi? İsterseniz Din-i İsevi’yi de ele alalım: tahrif olmadan önce bu İlahi Tecelli’de ‘kutsal’ kelimesi hiç kullanılmış mıydı; yoksa sonradan mı uyduruldu ki herkes hevâ ve hevesi yönünde bu dini istedikleri gibi kurgulayabilsin ve bir şirk yuvasına çevirebilsin? Bir din ne kadar tahrif olursa içinde o kadar hurafeler türer ve bunlar da genel kabul görsün diye kutsal olarak kutsanırlar. Ayrıca kutsalın in-

san fitratındaki yeri hayvaniyet ve bir ölçüde beşeriyet düzeyleri olduğundan genellikle insanlık tarihinin bu mertebelere tekabül eden dönemlerinde kutsallık hükümferma olmuştur. Bu yüzden genellikle ilkel dinlerde bu kavram daha çok yaygındır. İnsanlık mertebesine erişen toplumlarda hakiki dinler hükümferma olduğundan bu kavram etkili olmamıştır.

Bugün için mesela deniyor ki çevre ve tabiat kutsallıktan arındırıldığı için, insan kendini çevrenin hâkimi görüp her şeyi kötü yönde istismar ettiğinden, bütün bu çevre felaketlerini yaşıyoruz. Hâlbuki bizce durum bunun tam tersidir; yani çevre ve tabiat denen cansız ve ruhsuz, akılsız varlık her ne ise kutsallaştırıldığı için şirkin ve tabiatperestliğin menbaı haline gelerek tahrif edilmiş ve edilmektedir. Şayet çevre ve tabiat kutsallaştırılmazsa Allah’ın bir kulu ve onun emirleri ile hareket eden ve O’nun isimlerinin tezahür alanları olarak telakki edilse, bu durumlarla karşılaşmayacağımızı rahatlıkla görebiliriz. Zira tabiat Allah’ın efalinin tezahür alanı ise ben ona sadece bana mücade edildiği kadar müdahale edebilirim ve onun bana bir emanet olduğunu şuurumda yerleştirebilirim. Böylece çevreyi tahrif etme yerine korumaya yönelik bir anlayış zihinlerde gelişmeye başlar. O halde hakiki dinler tabiata kutsal değil, onu “emanet” olarak tanımlamışlardır. Kutsal denen her şey için durum aynıdır; bunların hepsinin karşılığı bir şekilde gayet açık ve berrak olarak tanımlanmıştır.

Berrak bir akıntıyı bulandırmak isterseniz onun içine belirsiz ve ondan olmayan şeyleri atarsınız. Berrak, cevval ve her türlü toplumsal yaraya çare olan İlahi Tecelli bulandırmanın en etkin yolu ona karşı belirgin olmayan ve her türlü yoruma açık olan bir kavram ileri sürersiniz: kutsal. İslam’da asla kutsal diye bir şey olmadığı halde bu kavrama yapılan vurgu zamanla kendini dinin yerine koyacaktır. Mesela sorabiliriz: farz mı kutsaldır? Kur’an mı kutsaldır? İslam buna ilahi demektedir, yani insanlığa rehber ve hidayet olan ilahi kelam. Peki, ne kutsaldır? Bu soruyu düşündüğümüzde gerçekten cevap vermek çok zordur; zira İslam’da bunların kutsal dedikleri şeylerin ne açık ve berrak ne de belirgin ve şeffaf karşılıkları vardır. Bunlara kutsal dendiğinde artık ötede durması gereken dokunulmaz ve bizimle değil sadece “kutsal” ile ilgisi olan şeyler anlaşılmaktadır. Bizim bunlara saygı duymamız yeterlidir, başka bir şey yapmamız gerekmez. Ölümlerimiz öldüğünde kutsal mekânlara göç ettiklerinden onlara kutsama niteliğinde gönderilmesi gereken “yüce

şeyler” dir bunlar. Hâlbuki aynı değerler, ‘İlahi Tecelli’ nin berrak, şeffaf ve açık-seçik kavramları ile tavsif edildiğinde bize ilham bahşetmekte ve içerikleri itibariyle işlevlerinin ne olduğu anında zihnimize yansımaktadır.

Bu Kur’an şerefli bir elçinin Allah’tan getirdiği kelimadır. O elçi, güçlüdür. Arşın sahibi olan Allah’ın yanında çok şereflidir. O, her yerde sözü dinlenen güvenilir bir elçidir. Arkadaşınız Muhammed, asla deli değildir. (O halde böyle uygunsuz isnatlardan sakının.) Yemin olsun ki Muhammed, o elçiyi apaçık ufukta gördü. O halde vahiy hususunda o yalan söylemez. Kur’an bir insan sözü de olamaz. O halde nereye gidiyorsunuz? O, âlemlere ancak bir hatırlatma ve uyarıdır. (81/Tekvir, 19-27)

Ey Muhammed! De ki: Bu Kur’an, iman edenlere bir rehber ve şifadır. İnanmayanların ise kulaklarında bir ağırlık (kalplerinde hakikate karşı bir ilgisizlik) vardır. Onların gözleri Kur’an’a karşı kördür. Onlar tıpkı uzak bir yerden çağrılıp da duymayan kimseler gibidir. (41/Fussilet, 44)

Dikkat edilirse “kutsal” diye bir tavsifi burada görmekteyiz. Demek ki çağdaşlığın en etkin imha silahı gibi algılanan bu kavram zamanla din yerine kaim edilerek geçmişteki din-i hakikileri tahrif etmiştir. Çağdaşlık bu yüzden kutsala karşıdır. Batı çağdaşlığı aslında bu sâikle yola çıktığı halde maalesef sonradan hedefini şaşılarak kutsal ile işbirliğine girmiş ve din-i hakikiyi doğrudan hedef almaya başlamıştır. Hâlbuki kutsalın tarihini iyi kavramak gerekir ki Batı çağdaşlığının içine düştüğü çıkmaza düşülmesin. Dinler tarihi açısından bunu şöyle açıklamak mümkündür.

Tarihin bir kesitindeki her hangi bir toplum, kendi geleceği içerisinde sürünüp türlü toplumsal hastalıklarla giderken İlahi irade o toplumdan üstün vasıflı bir şahsiyeti seçerek onunla tecelli eder. Toplumsal yaralara çareler o şahıs vasıtasıyla sunulur ve toplum bu hastalıklarından kurtulunca belli bir refah düzeyini yakalar. Güçlü bir kültür ve yararlı bir gelenek oluşur. Ancak insanlar, İlahi tecellideki güzelliklere o kadar alışır ve ünsiyet peyda eder ki bunları terk etmek veya değiştirmek eğilimiyle insanlığın düşmanı olan kendi benliğindeki eğilimlere yenik düşer. Dini tahrif etse ceremesi büyük; karşı dursa önündeki hakikati reddetmek zor.

O halde dindeki bazı mutlak hakikatleri farklı şekilde yansıtarak bunlara kutsal demek o kadar da tehlikeli bir iş değildir. Böylece dine karşı bir alternatif olarak gelişti-

Din-i İsevi’yi de ele alalım: tahrif olmadan önce bu “İlahi Tecelli”de ‘kutsal’ kelimesi hiç kullanılmış mıydı; yoksa sonradan mı uyduruldu ki herkes hevâ ve hevesi yönünde bu dini istedikleri gibi kurgulayabilsin ve bir şirk yuvasına çevirebilsin? Bir din ne kadar tahrif olursa içinde o kadar hurafeler türer ve bunlar da genel kabul görsün diye kutsal olarak kutsanırlar. Ayrıca kutsalın insan fitratındaki yeri hayvaniyet ve bir ölçüde beşeriyet düzeyleri olduğundan genellikle insanlık tarihinin bu mertebelere tekabül eden dönemlerinde kutsallık hükümferma olmuştur. Bu yüzden genellikle ilkel dinlerde bu kavram daha çok yaygındır.

rilen kutsal kavramı bizzat yavaş yavaş dinin yerini almayaya başlar. Böylece “kutsal kitap”, “kutsal inek”, “kutsal devlet”, “kutsal töre”, “kutsal vs” gibi anlayışlar türemeye başlar. Bu uydurma din alternatif kavramları birleşince yeni bir dünyagörüşü ortaya çıkar ki bu bakış çerçevesi bizzat geleneği temsil etmektedir. İnsan sırda düşkün olduğu için mesela sürekli komplo teorileri düzer ve bunlardan gizemli bir zevk alır. Kutsallıkta da beşeriyetten kaynaklanan böyle bir zevk bulmak mümkündür. Bu yüzden genellikle kutsal sembolleştirilir; ya bir “ineğe” ya bir diğer nesneye dönüştürülerek putları doğurur. Evet, putlar gerçek anlamda kutsaldır çünkü aynen kutsalın kendisi gibi onlar da anlamsızdırlar. Nasıl ki kutsalı açıklamak mümkün değilse putları da açıklamak mümkün değildir ama yine de hayvaniyet ve beşeriyetin ağır yükü altında ezilen insanlar putlar oluşturmaya devam ederler. Hz. Ömer’in (r.a.) dediği gibi “helvadan putlar yapıp tapar sonra da acıkınca tanrılarımızı yedik.” Ne kadar anlamsız, donuk ve muğlak bir fitrat kayması.

İlahi Tecellide bir berraklık ve şeffaflık olduğu halde kutsalda bu açıklık yoktur. Zaten açık ve berrak olan bir şeyi alt etmenin en etkin yolu onun yerine çok büyük bir hakikatmış gibi berrak göstererek sunulan muğlak kavramlar bütünlüğü alabilir. Kutsalı, insanlığın ortak bir dini olarak açık bir şekilde takdim eden bir kimse,

Mesela sorabiliriz: farz mı kutsaldır? Kur'an mı kutsaldır? İslam buna "ilahî" demektedir, yani insanlığa rehber ve hidayet olan ilahi kelam. Peki, ne kutsaldır? Bu soruyu düşündüğümüzde gerçekten cevap vermek çok zordur; zira İslam'da bunların kutsal dedikleri şeylerin ne açık ve berrak ne de belirgin ve şeffaf karşılıkları vardır. Bunlara kutsal dendiğinde artık ötede durması gereken dokunulmaz ve bizimle değil sadece "kutsal" ile ilgisi olan şeyler anlaşılmaktadır. Bizim bunlara saygı duymamız yeterlidir, başka bir şey yapmamız gerekmez.

kutsalın özellikle muğlak ve kapalı kalmasını savunmak zorundadır. Zira ne kadar muğlak olursa insanlar o kadar bu kavramı ortak kabul edip herkes kendi bakış açısından istediği gibi yorumlayabilecektir. Böylece dinler arasındaki çatışma da ortadan kaldırılacak ve herkes kutsalı ortak bir din gibi algılayacaktır. Bunu çok güzel sergileyen ve kutsalı bir din olarak savunan eserler günümüzde çok yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunun en güzel örneği Basarab Nicolescu'nun *The Manifesto of Transdisciplinarity* adlı eseridir (İngilizceye çev. Karen-Claire Voss, Albany: State University of New York Press, 2003). İşte bu çerçevede gelenek, kutsal ve çağdaşlık arasındaki ilginç ilişki kendini sergilemektedir. Çözüm bunların hepsinin topyekûn reddinde yatmamaktadır. Dengeli ve uyum içerisinde anlaşılmalrı ancak günümüz sorunlarına çözüm getirebilir.

Demek ki, din kavramından anlaşıldığına göre, insan, din olgusu içerisinde sınanmaktadır. İşte bu sınavdan, Kur'an'da "emanet" olarak bahsedilmektedir: "Biz, emaneti göklere, yere ve dağlara yüklemek istedik de onlar bu yükten kaçındılar ve korktular. Fakat insan, onu yüklen-di. Şüphesiz ki, insan delice cesurdur" (33/Ahzab, 72). Buradaki yorumumuzdan "emanet"ın ahlaki da içeren dini sorumluluk olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu kavramın yine de yoruma açık daha geniş anlamları da olabilir. Bunlar içerisinde en önemli olan yine Kur'anî kavramlarla ifade edebileceğimiz "fesad" ve "ıslah" anlamlarıdır. "Fesad", "bozgunculuk" olarak ifade edilebilirse, onun

zıttı olarak "ıslah" bir "düzen" fikrini insana vermektedir. Öyle ise, insan yeryüzünde bozgunculuk yapmamakla ve bir "düzen" kurmakla dinî açıdan sorumlu tutulmuştur (mesela bkz. 2/bakara, 11; 7/A'raf, 56 vd.; 8/Enfal, 73; 26/Şu'ara, 152; vs.) Bu yüzden inananlar, "salih" (veya çoğul olarak "salihun") ve yine "muslih" (çoğul olarak "muslihun") gibi İslam dünya görüşünde önemli yer işgal eden kavramlarla nitelendirilmişlerdir. Yine bu yüzden "inananlar ve iyilik yapanlar" Kur'an'da tekrar tekrar "ıslah" (düzen) kökünden gelen bir kavramla övgüye layık görülmektedirler.

Düzen kurma, başlı başına çok yönlü bir olgudur. Bu açıdan düzen fikri, sadece ahlakî ve dinî içerikli olamaz. Kur'an'ın özellikle vurguladığı "tek bir insanlık ve tek bir Allah" fikri (23/Mu'minun, 52; 21/Enbiyâ, 92), bu düzenin ideal bir parçasıdır. Dolayısıyla Kur'an açısından inanan insan, iyiliği ne sadece kendisi için, ne de sadece kendi toplumu için isteyebilir. Kur'an'ın yol göstermesi ile melekîyet düzeyine ulaşmış bir insan, bütün insanlık için iyilik peşindedir. Öyle anlaşıyor ki, Kur'an, "yeryüzü" ifadesini kullanmakla bunu, inananlara bir mefkûre olarak aşılacak istemiştir. İnsan iç dünyasının zenginliğini sergilemesi açısından bu konuyu biraz daha insan benliğini tahlil ederek göstermeye çalışalım.

İnsanın, hayvaniyet ve beşeriyet düzeylerinin idaresi altında kalmaktan kurtulması ve insaniyet mertebesi ile melekîyet düzeyini kazanması, çok dakik bir benlik tahlili gerektirmektedir. Bu yüzden Kur'an, insanın zayıf yönlerini tahlil etmeye teşvik ederek ona yardımcı olmayı amaçlamıştır. Bir defa, "insanın benliğine hem iyilik, hem de kötülük yetenekleri işlenmiştir. Fakat benliğini temizleyen kurtulur; onu kirleten ise, hüsrana uğrar" (91/Şems, 8-10). İnsan benliğine böylesine dakik bir ölçü ile yerleştirilen iyi ile kötü arasındaki seçim, gerçekten çok dikkatli ve devamlı tetikte bulunmayı gerektiren bir dikkatle yapılmalıdır ki, yeryüzünde bozgunculuğa sebep olunmasın. Gerçek fazileti elde eden insana, benliğinin zayıflığı ve kötülük meyilleri hiç bir zarar veremez. Fakat Kur'an, ayrıca insana kötülükleri süsleyerek güzel göstermeye çalışan bir düşmandan bahsetmektedir. İnsan bu düşmanı, Cennette Hz. Adem ile Havva'yı da aldatıp yasak ağaca yaklaşmalarını sağlayan İblis (veya şeytan) dır. Bütün kötülüklerin teşvikçisi olduğu için, "insanın en büyük düşmanı şeytandır" (17/İsra, 53; 25/Furkan, 29; 12/Yusuf, 5; vs.). İnsanın benliğinde de (nefs) kötülüğe karşı bir eğilim vardır ki bu yönü hayvaniyet ve beşeriyet düzeyleri değişik orantılarda içermektedirler.

Çünkü kötülükte çoğu zaman bu düzeylerin özelliklerini barındıran maddi zevkler de bulunmaktadır. Zaten kötülük doğrudan ve anında elem ve acı verici olsaydı kimse buna teşebbüs etmezdi. O halde kötülükten korunmanın en önemli ve etkin silahı, “takvâ”dır. O halde takvâ kavramı bizzat vahyin ürünüdür. Kur’an’ın yaklaşımı ne kadar berrak ve kutsalın aksine sağlam temeller üzerine kurulmuştur.

Fakat insanın Rabbine dayanması ve böylece ahlaki görevlerini yerine getirebilmesi için fitratındaki hayvaniyet ve beşeriyetten kaynaklanan benliğinin zayıflıklarına karşı dikkatli olması gerekmektedir: “İnsan nazik bir yapıya sahiptir” (4/Nisa, 28); “aceleci” (70/Me’aric, 19) ve “nankördür” (21/Enbiya, 37; 17/İsra, 67; 22/hac, 66); “menfaatine düşkündür (bencildir)” (53/Necm, 24-34; 30/Rum, 36; 89/Fecr, 15-20); “utanma duygusu yüzeseldir” (4/Nisa, 108); “zalim ve cahildir” (33/Ahzab, 72); “kin güdebilir” (33/Ahzab, 72); “aç gözlü ve hırslıdır” (41/Fussilet, 49). Fakat bütün bunlara rağmen onun varlığı, iyilikle de yoğrulmuştur. (91/Şems, 8); aynı zamanda bir “vicdan sahibidir” (68/Kalem, 13); “iyiliği de kötülüğü de seçebilecek güçtedir” (4/Nisa, 115). İşte bu durumdaki insan, Allah’a samimiyetle yönelirse ve hem

benliğinde, hem de bilincinde Allah yer ederse, gerçek bir takva sahibi olur. Takvanın bu duruma gelebilmesi için, yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur’an, ibadet kavramını sunmaktadır. İbadet, aynı zamanda Allah’ın ihsan ettiği nimetlere karşı bir şükürdür. (2/Bakara, 152; 16 Nahl, 114; 8/Enfal, 26; 22/Hac, 36; 16/İbrahim, 37; 5/Maide, 6, 89; vs.). Melekiyet düzeyini burada yorumlayarak sunmaya çalıştığımız Kur’an’ın insan anlayışı, “olgun insan” veya Kur’an’ın “nefsu’l-mutmainne” deyiminde son bulmaktadır: “Ey olgun insan! (*nefsu’l-mutmainne*) Sen Rabbinden razı, Rabbin de senden razı olarak O’na dön. Salih kullarımın arasında, Cennete gir” (89/Fecr, 27-30); “İnsanlar ve salih amel işleyenler, yaratılanların en iyisidirler. Onların Rableri yanında mükâfatı, altında ırmaklar akan ‘Adn cennetleridir; orada ebediyen kalacaklardır. Allah, onlardan razıdır, onlar da Allah’tan. İşte bu mükâfat, Rabbinden korkanlar içindir.” (98/Beyyine, 7-8). İşte kutsallık burada yerini din-i hakikiye bırakmaktadır.

1 Prof. Dr. Felsefe Bölümü Fatih Üniversitesi İstanbul

KUTSALLIĞIN EGEMENLİĞİ

Mehmet Yaşar SOYALAN
mysoyalan@gmail.com

Giriş

Kur'an'da, kutsal olan ve kutsal olmayan diye bir ayırımın söz konusu edilmemesine rağmen, sonraki yıllarda Kutsallık/tartışılmazlık, yaratılmışlar için de kullanılarak, günlük hayatın bir gerçeği olarak algılanmaya başlandı. Çok zaman da bu algılama, Kur'an'dan ayetlerle desteklenmeye çalışıldı. Bir şeyin Kur'an'da geçiyor olması kutsallığının delili olarak kabul edildi. Bu nedenle bazı aylar, günler, mekânlar, hayvanlar, yiyecek ve içecekler kutsal objeler olarak sunuldu. Kur'an'da, bunların, "kuds", "haram" ve "mubarek" kelimeleriyle birlikte kullanılmaları hatta bunlara saygı duyulması gerektiğinin ifade edilmesi, bu olgu ve nesneleri kutsal kılmak için yeterli görüldü.

"Kutsal"; çok etkili, tehlikeli hatta sihirli bir kelime... Üstelik her yerde karşımıza çıkıyor. Hayatın her alanına sirayet etmiş durumda. İnsanı ilgilendiren pek çok konu ve olay kutsalla ilişkilendirilerek dile getiriliyor. Böyle bir zorunluluk hali doğmuş sanki. Kutsalla ilişkilendirilmeyen veya ilişkilendirilemeyen her şey hayatın dışında kalmaya mahkûm oluyor. Kutsallık dile, dine ve devlete dönüşmüş durumda. Öyle ki her şey kutsallaşmış. Basit yiyeceklerden sıradan davranışlara hatta cansız varlıklara kadar her şey ancak kutsallaşarak hayatımız içerisinde yer alabiliyor. Kutsallık algısı her şeye, her şeyimize egemen olmuş. Neredeyse "kutsallık" atfı yapmadan bir eşyayı hatta bir kelimeyi hayatımıza katamıyoruz.

Yanlışları/günahları meşrulaştırarak yaşanılır kılan insanoğlu, bir noktadan sonra bu yanlışları kutsayarak dokunulmaz hale getiriyor ve onu tartışma dışı bırakıyor. Meşrulaştırarak dokunulmaz kılma hali, günlük hayatın her alanında kendini gösteriyor. Bu durum ekonomik, siyasi, dini ve kültürel her alana sirayet etmiş durumda. Her alanın kendine özgü kutsalları ve kutsayıcıları oluşmuş. Bu nedenle "kutsallığı" sadece "din sahası" ile ilgili bir durum olarak görmek, konunun gereği gibi algılanmasına engel oluyor. Bunlar tartışma dışı ve dokunulmaz olduklarından gerçek anlamda boyutlarını keşfetmek de mümkün olmuyor. Aynı zamanda tartışmamak kavrayamama sorununu da doğuruyor.

Kutsalın içinde kalarak onu anlamayı imkânsız kıldığı için dışına çıkarak anlamaya çalıştığınızda da başka sorunlarla karşılaşıyorsunuz. Karşınızda aşılması zor bir duvar olduğunu ve iç içe girmiş tabularla karşı karşıya kaldığınızı o zaman fark ediyorsunuz. Örneğin en basitinden "Serbest piyasa ekonomisi"ni veya onun bir uzantısı olan "faiz sistemi"ni veyahut "Üniter devlet anlayışı"ni sorguladığınızda, ilk ikisinde ekonomik tabularla, sonuncusunda siyasi tabularla yüz yüze kalıyorsunuz. Sorgulayanların, en hafifinden "Komünistler Moskova'ya" veya "Mollalar İran'a türünden çığırkanlıklarla ülkelerinden kovulmaya çalışıldığına şahit olmak, tabu-

nun gücünü gözler önüne seriyor. Hele dini tabulara çarpılmışsanız işiniz daha da zor demektir. Çünkü tabuların en güçlüsüdür o, dilden ve devletten de güç alır. Bu nedenle kişiyi hem vatansız hem de imansız bırakır.

Kutsallaştırmanın ve Kutsallaşmanın Nedenleri

Kutsallık bir yaşam biçimi olduğu için, ekonomik, siyasi, dini hayatın bütün alanlarını kapsamıştır, bu nedenle sınırsız sayıda kutsalla karşılaşılır. Bu tespit, sınırsız sayıda kutsallaştırma olduğu anlamına da gelir. Kutsalın ve kutsallaştırmanın sınırsız sayıda olması, yönteminin de sınırsız olduğu anlamına gelmez. İnsanı kutsallaştırmaya götüren sebepler tarih boyunca benzerlik göstermektedir. Bunu hem insanın aynı insan hem de kutsallarının çoğunun eski kutsalların bizim de kutsallarımız olduğundan da anlıyoruz. Bu nedenle kutsallaştırmayı doğuran sebepleri birkaç maddede toplayabiliriz.

- 1- İnsan, aklen izah edemediğini kutsayarak makul hale getirir. Acziyetinin bir göstergesi olarak onu dokunulmaz ve ulaşılmaz kılar. Onu en yüce yere yerleştirir ve onun hayatla bağlantısını ancak bu şekilde kurabilir. Anlam ve içeriği yeniden oluşturulup, kutsala dönüştürülerek hayatın içerisine sokulur. Bu noktadan sonra artık o, ismi aynı olsa da yeni bir objedir. İnsanoğlu bu kutsala dönüştürme işini, kutsal kıldığı şeyin içini boşaltıp yeniden tanımlayarak, yani onu olduğundan başka bir hale dönüştürerek yapar. Çünkü bunun yaşanılır olabilmesi için, genel hayat algısı ile bir çelişki arz etmemesi gerekir.
- 2- İnsan, bir noktadan sonra güç ve güçlü karşısında acziyetini kabul eder. Onunla ilişkisini adil ölçüler içerisinde değil, güçlünün hukukuna uygun olarak sürdürmek durumundadır. Güçlünün hukuku, karşısındakine mutlak itaati emrettiği için, onunla ilişkisini sürdürmek istiyorsa (Ki çok zaman buna zorunludur.) onu kutsamaktan başka seçeneği yoktur. Ancak o zaman onu içselleştirebilir. Elbette bu ilişki biçimi de sıradan bir ilişki biçimi şeklinde değil, bir efendi-kul ilişkisi şeklinde tecelli eder. Burada çok zaman saygı ve değerlilik söz konusu olmadığı için bir boyun eğiş ve kabulleniş söz konusudur ve güçlünün hukukunu ve konumunu sorgulamak düşünülemez.
- 3- İnsan çok sevdiği veya çok korktuğu şeyleri bir

noktadan sonra tabulaştırmak durumunda kalır. Çünkü bu sevgi ve korkunun olması gereken sınırların ötesine geçtiği anda akıl ve ölçülebilirlik devre dışı kalır. Bu tabulaşma bireyler söz konusu olduğunda çok zaman bilinçsizce gerçekleşir. Bir noktada kırılma yaşanır. Bu kırılmadan sonra onunla daha farklı bir ilişki biçimine girer. Yatay ilişki dikey ilişkiye dönüşür. Sevgi ve saygısı artık anlaşılır ve anlamlı olmaktan çıkmış, kutsala dönüşmüştür. Çünkü olgu, ölçülebilirlik sınırını aşınca muhatabının muhakemesini muhasara altına alır ve ona dilediğini yaptırma-ya başlar.

Aynı şekilde insanın bilgisizliği de çevresindekini kutsamasına neden olur. Çünkü bilmemek insanda, hayret, hayranlık ve korku duygularının harekete geçmesini sağlar. Onları, gözünde olduğundan fazla büyüttüğü için bu hayranlık ve korku, aklı devre dışı bırakacağından bireyin hayatında kutsallaşma olarak tezahür eder.

- 4- Egemenler, egemenlikleri altındaki kalabalıklar için, eğitim, din, medya, zorbalık vs gibi farklı araçlar kullanarak çeşitli kutsallar icat ederler. Böylece hem kendi iktidarlarını devamlı hale getirirler hem de sorgulamayan bir halk icat ederler. Sorgulama yeteneğini kaybetmiş toplulukları “mutlu” ve “mesut” kılmak için kutsallar, önemli bir görev icra ederler. Çünkü egemenliğin bekası, kalabalıkların güdülebilmesine bağlıdır. İşte kutsallık bunu kolaylaştıran en önemli araçtır. Bunun için de kalabalıkların kendilerini “huzur içinde” hissetmeleri gerekir. Zaten egemenlerin icat ettikleri kutsallar çoğunlukla bu görevi görür. Bu kutsalların en belirgin yanı, kalabalıklara “istememeyi, sorgulamamayı” öğretmektir. Tarih boyunca kalabalıkların huzursuzluğunun kaynağı “istememesi” olmuştur. Kalabalıkların bir şeyi sorgulaması bir şey istemesi huzursuz olduğunun, içten içe kaynadığının göstergesi sayılır. Böyle bir tablo egemenleri rahatsız eder. Çünkü egemenliklerini “toplumun istememesi” üzerine kurdukları için bu durum egemenliklerini tehlikeye sokar. Bu nedenle kalabalıkları yönetmek için en etkili ilaç, kutsallık ilacıdır. Kutsallık bu anlamda kalabalıkların afyonudur. Bunun için egemenler her durumda, her çağ ve zemine uygun kutsallar üretmeye devam ederler. Bunun için özel kurumlar oluştururlar.
- 5- İnsanoğlunun elde edemediği şeyleri kutsayarak

ona yaklaşmaya çalışmasını da göz ardı etmememiz gerekir. Elde edilmek istenip de elde edilemeyen daima en çok arzulananıdır. Arzu, aşırı hırsla dönüştüğündü ölçülebilirlik ve anlamlılık sınırını aşar. Bu sınır aşıldıkça akıl da devre dışı kalmış olur. Akılın devre dışı kaldığı nokta da kutsallık devreye girer.

Bu saydığımız maddelerin, hayatın gerçeklerine karşılık geldiğini, dolayısıyla insani bir duruma işaret ettiğini söyleyebiliriz. Dördüncü madde bile bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu nedenle hayatta her gün bu ve benzeri durumlarla karşılaşan insanlar için çok da problemleri bir durum olarak görünmeyebilir. Çünkü insanoğlu sürekli savaş hali yaşayarak ayakta duramaz. Bir şekilde çevresi ile uyum ve “barış” içerisine girmesi gerekir. Tek taraflı da olsa kendince bir “barış” ve “ateşkes” durumu oluşturmak durumundadır. Yoksa hayatı yaşanılır olmaktan çıkar. Ancak bu “barış” ve “ateşkes” durumu genellikle savaşılan şeyin kutsallaştırılması şeklinde tezahür eder. Bu ilişki biçimi yukarıda saydığımız maddeler çerçevesinde her alan için söz konusu olabilir. Bu da sonuçta kişinin kendi özgür iradesinden ve tercihlerinden feragat etmesi anlamına gelir.

Kutsalı öncelemek, Akıl Devre Dışı Bırakmaktır.

Kutsallaştırma bir anlamda özgürlükten kaçış veya koparıdır. Kutsallık, özgürlük alanlarını ortadan kaldırarak kendine yer açar. Çünkü kişi kutsal kabul ettiğini sorgulamaz veya sorgulayamaz, onda bir hata veya noksanlık arayamaz, böyle bir şey aklına bile gelmez. Bir anlamda akletme yeteneği ve tercihler devre dışı kalmış olur. Böyle bir kişi kutsalın dayattığı gözle eşyayı görüp algılamak durumunda kalır. Kutsalın dayattığı gözle dünyaya bakmaya başlayınca, özgür iradesi de gözün gördüğü alanla sınırlı olur ve sadece o alanda işlevsel hale gelir. Şöyle de denebilir: Bilinçsizlik ve sorgulanılmazlık anlamında kutsalı olan insan, aklını, dolayısıyla sorumluluğunu devre dışı bıraktığı için o kutsalının kölesi durumuna düşer.

Buradan şöyle bir tartışmaya geçebiliriz: Acaba kutsalı olmayan insan var mıdır veya kutsal nedir? İlk bakışta kutsalı olmayan insan yok gibi görünmektedir. Yani herkesin kendine göre bir kutsalı olduğu söylenebilir. Bu durum bütün kutsalları reddeden anlayışlar için bile söz konusu olabilir. Onların kutsalları da “kutsallık karşıtlığı”dır, denilebilir. Hatta akli önceleyenler için “akli kutsallaştır-

Yanlışları/günahları meşrulaştırarak yaşanılır kılan insanoğlu, bir noktadan sonra bu yanlışları kutsayarak dokunulmaz hale getiriyor ve onu tartışma dışı bırakıyor. Meşrulaştırarak dokunulmaz kılma hali, günlük hayatın her alanında kendini gösteriyor. Bu durum ekonomik, siyasi, dini ve kültürel her alana sirayet etmiş durumda. Her alanın kendine özgü kutsalları ve kutsayıcıları oluşmuş. Bu nedenle “kutsallığı” sadece “din sahası” ile ilgili bir durum olarak görmek, konunun gereği gibi algılanmasına engel oluyor.

ıyorlar” demek de mümkündür. Burada temel sorun, “kutsalın ne olduğu” “nasıl tanımlandığında” yatmaktadır. O halde kutsal nedir? Kutsal birçok sözlükte “dokunulmaz, dokunulamaz, karşı çıkılmaz, karşı çıkılamaz, bozulamaz, sorgulanamaz” olarak tanımlanıyor. Bu tanım çerçevesinde değerlendirdiğimizde, “bir değer ifade eden”, “kendisine saygı duyulan” her şeyi kutsal tanımlı içine alamayız. Örneğin “anne”, “aile”, “ekmek”, “vatan” vs çok önemli ve aynı zamanda da çok değerlidir. Önemli ve değerli olmakla birlikte saygı duyulması da gerekir. Ama bunlar kutsal değildir. Çünkü kutsallığın özünde “dokunulmazlık”, “tartışmazlık” ve “bilinçsizlik” vardır. Kutsal olan, aynı zamanda tabu olandır. Kutsal ve tabuda esas olan “yasaklamak”tır, yasaklayarak korumaktır.

“Sevgi”, “saygı”, “değerli olma” insanı, insan kılan önemli ve temel kavramlardır. Ancak konunun bir de “korku” boyutu vardır. Sanırım, korku boyutu kutsal ve tabunun oluşmasında en temel faktördür. Tabi sevgi ve saygının, sevgi ve saygı olmaktan çıktığı durumları da göz ardı etmemek gerekir. Aynı şekilde aklın devre dışı bırakıldığı durumlarda da boş kalan alanı kutsal doldurur. Sevgi ve saygının bir sınırı vardır. Bu sınır genelde bilincin yok olduğu durumlarda aşılır. Bu sınır aşıldığında iş o objeye tapınmaya dönüşür.

Aslında korkunun belki de sevginin tabuya dönüşmesi durumu, aklın devre dışı kalmasının bir sonucudur. Korku, aklen izah edilemediği ve korkuya neden olan sorunların ortadan kaldırılmadığı durumlarda insana

egemen olur. Durum, bir nevi korkunun aklı örtmesi olayıdır. Kutsalın egemenliği, aynı zamanda korkunun egemenliğidir. Korkunun egemen olduğu ortamlarda insani refleksler kaybolur. Öyle ortamlarda insan, biyolojik anlamda canının derdindedir. Yani insani yönü değil, hayvani yönü devrededir. Dolayısıyla akletme, sorgulama, anlama, yorumlama gibi özellikleri örtülmüştür. Bunların devreye girebilmesi ancak o korku ortamının ortadan kalkması ile mümkün olur. Böyle bir ortamda insan kutsallaştırdığı veya kutsal kabul ettiği şeyin kölesi konumuna gelir. Bu onun bilinçli bir tercihi değil, bir mecburiyetin, bir akılsızlığın, bilinçsizliğin ürünüdür. Çünkü kutsalın başladığı noktada görüş ve kanaatler söz konusu değildir. Yani kutsal alan tercihler alanı değildir. Eğer kutsal alan, yaşanan hayatın tümüne tekabül ediyorsa, o hayatta özgür irade ve tercihlere yer olmaz.

Tabular, Hayatın Kendisi

Günümüz dünyasına bir göz atalım: korku ve kaygıya kapılmadan, risk almadan tartışma yapabileceğimiz kaç tane konu vardır. Etrafımıza bir göz atalım. Örneğin ülkemizdeki tv, gazete, siyasi parti, sivil toplum kuruluşları, bir ölçüde bu kutsal ve tabuların da etkisiyle birbirlerinin kopyası değiller midir? Bu nedenle hepsi aynı şeyleri söyleyip, benzer davranışları sergilemezler mi? Şahit olduğumuz manzara, tabir caizse “sanatçıların” tv stüdyolarında play-back yaparak şarkı söylemelerinden ne kadar farklıdır? Ağızlar oynatılıp durmakta ama şarkı kasetten okunmaktadır. Yani o sanatçılar hiçbir şey söylememektedirler. Günlük hayatta olanlar da bu durumdan pek farklı değildir. Yazarlarımızın, siyasetçilerimizin, bizim, hepimizin yaptığı şey işte tam da böyle bir şeydir. Çünkü kutsal alan, mayınlı alandır. Kimse o alana girerek konuşmak istemiyor. O alanda iseniz mevcut izlere basarak yürümek dışında ikinci bir seçeneğiniz ancak mayına basarak havaya uçmak olabilir. Bunu göze almadan mayınlı alanda yer açmak sanıldığı kadar kolay olmasa gerektir. İşte o alana girmeden yeni ve farklı bir şey söylemek mümkün olmadığı için herkes play-back yapmak durumunda kalıyor.

Bu nedenle geçmiş tarihle ilgili “yeni bir şey söyleyemezsin”, tabuları vardır. Yakın tarihle ilgili alışılmışın dışında “farklı bir şey konuşamazsın” tabuları vardır. Bugün ile ilgili “bilinenin dışında bir şey anlatamazsın” tabuları vardır. Biraz daha özele inelim: Eğitimdeki sınıktılara köklü çözüm önerileri sunamazsınız, “Tevhidi Tedrisat” tabusu ile karşılaşsınız. Yoksulluğu ortadan

kaldıracak gerçekçi bir model oluşturmaya kalktığınızda, “özel mülk” ve “kazanç” tabusu karşınıza çıkar. Faili meçhulleri ve onlarca yıldır, on binlerce yavrumuzu yutan adı konulmamış savaşı sona erdirmek için öneriler ortaya koyamazsınız, “güvenlik” ve “üniter devlet” tabuları vardır. Düşündüğünü açıklayıp yaşama özgürlüğü konusunda dişe dokunur bir şey söyleyemezsiniz, bir taraftan “laiklik” tabusu bir taraftan da “din” ve “gelenek” tabusu sizi beklemektedir. Kısacası kelimeler, kavramlar bile tabulaşmış, olaylar, mekânlar tabulaşmış, insanlar tabulaşmış. Öyle ki kutsal, hayatın her santimetre karesine sirayet edip egemenliğini kurmuş durumda. Bu manzara karşısında kutsala tabi olma dışında bir seçenek kalmamış gibi görünmektedir.

Peygamberlik: Tabularla Savaşın Diğer Adı

Ancak insan, zaman zaman akleden bir varlık olduğunu hatırlayarak tabuları sorgulamakta, kutsalın alanını daraltarak, mayınlı alanlarda, canı pahasına yeni yaşam alanları açmaktadır. Karamsar olmaya gerek yok, tarihin her döneminde, üstelik dünya coğrafyasının her bölgesinde bu tür mayınlı alanlarda yaşam alanları açmaya çalışan insanlar olagelmıştır. Bu insanların başında da peygamberler gelmektedir. İşte peygamberler dâhil tabularla savaşan bu insanların ilk işi, kutsalın, elmayı içten kemirip çürüten kurt gibi, insanın, insani özelliklerini kemirip çürüttüğünü anlatmak olmuştur. İnsanın, kutsalı, sorumluluklarından kaçıp sığınabileceği bir liman olarak inşa ettiğini, ancak bu limanın insanın başına daha büyük gaileler açtığını, dolayısıyla ürettiği kutsallardan kurtulmaları gerektiğini söylemişlerdir. Kutsalın yerine aklı önceleyen bir yapı kurulması gerektiğini öğütlemişler ve kendileri de bu yeni yapının oluşturulmasının öncülüğünü yapmışlardır.

Kur'an'da bu yapının ipuçlarını bulmak mümkündür. Kur'an, nüzul sırasına göre okunduğunda, önceliklerinin ne olduğu rahatlıkla tespit edilebilir. Bu önceliklerin arasında indiği toplumun mevcut kutsallarının sorgulanması önemli bir yer tutmaktadır. Sık sık “ya atalarınız yanlış yolda ise” (Bakara:2/170, Maide:5/104) diyerek mevcut algılama ve tanımlamaları tartışılır hale getirmeye çalışmaktadır. Hud Suresinin 109. ayetinde ise mevcut inkarcıların yeni bir şey söylemediklerini, sadece atalarının yanlışlarını tekrar ettiklerini söylemektedir.

Bunun içindir ki, [ey Peygamber], o [eğri yolda olan] insanların tapınıp durdukları şeylerin ne olduğu hakkında en küçük bir şüphe olmasın: onların [ahmakça] tapınıp

durduğu şeyler, atalarının da vaktiyle tapındığı şeylerdir. Onlara [iyi ya da kötü, her ne ki kazanmışlarsa] paylarına düşeni elbette eksiksiz vereceğiz” (Hud:11/109

Zaten esas olan da budur. İnsan içinde bulunduğu durumu sorgulamaya başladığında tabular da yıkılmaya başlar. Tabuları ayakta tutan ön kabuller, yıkan ise sorulardır. Bu nedenle özellikle Mekki surelerde Kur'an'ın sürekli olarak sorular sorduğunu görürüz. Ancak Kur'an sadece sorularla yetinmez, açık net ifadelerle tanımlar yapar. Kutsal olarak algıladıkları şeylerin, kendilerine beklediklerini vermelerinin mümkün olmadığını, ayrıca atalarından devraldıkları kültürün inşa ettiği kutsal algısının da yanlış olduğunu söyler. Atalarından devraldıkları hac, salât, kurban gibi uygulamalara/ibadetlere yükledikleri kutsallığın da anlamlı olmadığını iddia eder. Onların “Namazları, el çırpma, ıslak çalmak kadar boş ve anlamsızdır.” (Enfa:8/35, 29/45), “Kestikleri kurbanlar, verdikleri ziyafetler bir gösteriş ve aldatmacadan ibarettir.” (Hac:22/37), “Yaptıklarını iddia ettikleri hac ibadeti kuru şekillerden öteye geçmez.” (Enfal:8/34-35, der. Çünkü bu eylemleri onları, fakire ve yetime yardım etmeye, fahşa ve münkerden uzaklaşmaya yöneltmemektedir (Ankebut:29/45).

Aynı şekilde toplum içinde özel ve saygın bir konuma sahip olan, şair, kâhin, rahip ve hahamların sanıldıklarının aksine hiçbir kutsallıklarının bulunmadığını, söylediklerinin, sadece toplumu aldatmaya yönelik anlamsız ve değersiz şeyler olduğunu da vurgular. Bu yaklaşımları dolayısıyla Yahudi ve Hristiyanları, “haham ve rahiplerini tanrı edinmek”le itham eder. Yahudi ve Hristiyan din adamlarının Allah adına kural koymaya haklarının olmadığını, üstelik koydukları kurallara kendilerinin bile uymadığını söyleyerek şekilciliklerini yüzlerine vurur. Hayatı şekilcilığe boğmanın yanlışlığını anlattıktan sonra iyilik ve erdemin, gösteriş havasında yapılan kuru şekilsel davranışların ötesine geçmesi gerektiğine işaret eder. Hayatı yaşanılır ve anlamlı kılan şeyin toplumsal yansımaları da olan, samimi eylemler olduğunu söyler ve bu eylemlere örnekler verir. Bakara suresi 177. ayette şöyle der:

“Gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir; ama gerçek erdem sahibi, Allah’a, Ahiret Günü’ne, meleklerle, vahye ve Peygamberlere inanan, servetini -kendisi için ne kadar kıymetli olsa da- akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara, (yardım) isteyenlere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan ve arın-

“Sevgi”, “saygı”, “değerli olma” insanı, insan kılan önemli ve temel kavramlardır. Ancak konunun bir de “korku” boyutu vardır. Sanırım, korku boyutu kutsal ve tabunun oluşmasında en temel faktördür. Tabi sevgi ve saygının, sevgi ve saygı olmaktan çıktığı durumları da göz ardı etmemek gerekir. Aynı şekilde aklın devre dışı bırakıldığı durumlarda da boş kalan alanı kutsal doldurur. Sevgi ve saygının bir sınırı vardır. Bu sınır genelde bilincin yok olduğu durumlarda aşılır. Bu sınır aşıldığında iş o objeye tapınmaya dönüşür.

dırıcı [malî] yükümlülüğünü ifa eden kişidir ve [gerçek erdem sahipleri] söz verdiklerinde sözlerini tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir: İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah’a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar”(Bakara:2/177).

Kur'an'ın Kutsallık Üzerine Soruları

Kur'an'ın bazen sorular sorarak, bazen dolaylı yöntemler kullanarak, bazen da açıkça itham ederek, nüzul dönemindeki muhataplarının hayat algılarını ve davranış biçimlerini tenkit ettiğini biliyoruz. Tenkit ettiği bu algı ve davranışlar nedir diye baktığımızda, bunların bugün “kutsal” olarak tanımladığımız konulara karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Ölmüş bazı şahsiyetleri, bazı cisimleri, cinleri, melekleri tapınma nesnesine dönüştürmeleri bunlara örnek verilebilir. Aynı şekilde inançlarının katı bir kadercilikle yoğrulmuş olması, somut soyut birçok kavram ve varlığı tabulaştırmalarını daha da kolaylaştırmıştır. Bu kadercilik anlayışı onları, çok zaman şekilci kılmıştır. Şekilcilik, soyut kavramları bir kalıp içerisine dökerek yani nesneleştirerek günlük hayatın bir parçası haline getirir. Bu nedenle, daha çok maddeci, dünyacı bir yaklaşım içinde gördüğümüz Müşriklerin, Yahudi ve Hristiyanlar gibi kavram ve nesneleri kutsallaştırarak hayatın içinde var etme çabaları bizleri şaşırtmamalıdır. Çünkü kutsallıkla şekilcilik arasında doğrudan bir ilişki vardır. Eğer kutsala dönüşmüşse en soyut konular bile nesneye dönüştürülüp bir şekle büründürülebilir. Bu durum, sadece Kur'an'ın indirdiği dönemle veya sadece o toplumla sınırlı değildir. Tarihin her döneminde benzer manzaralarla karşılaşırız.

Örneğin Kur'an, insanın, yapıp ettiklerini "kutsallık" zırhı ile donatarak tartışılmaz ve dokunulmaz hale getirdiğini, bu davranışının da Allah'ın yeryüzünden soyutlanması/kovulması sonucunu doğurduğunu ve bu yüzden Allah'ı gereği gibi kavrayamadıklarını söylemektedir. Şu ayetler bu durumu çok güzel izah etmektedir.

"Ey insanlar! (İşte) size bir misal veriliyor; onu dinleyin şimdi: sizin Allah'tan başka yalvarıp-yakardığınız bütün o (düzmece) varlıklar, hepsi bir araya gelseler dahî, bir sinek bile yaratamazlar; hatta bir sinek onlardan bir şey kapacak olsa, onu bile geri alamazlar! Başvurup isteyen de, başvuru ve istenen de ne kadar güçsüz!... **Bu [konuda hataya düşen]ler Allah'ın gücünü gereği gibi kavrayıp değerlendiremiyorlar; çünkü Allah, her şeyi hükmü altında tutan en yüce iktidar Sahibidir. [Sınırsız kudret ve nüfuzuyla] Allah meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer. Ama yine de her şeyi gören, her şeyi işiten Allah'tır: [bu elçilerin bildikleri sınırlıyken,] O onların gözleri önünde olanları da, onlardan gizli tutulanları da bütünüyle bilmektedir; çünkü her şey, tüm olaylar ve olgular Allah'a dönmektedir"** (Hacc:22/73-76).

Kur'an, hayatın merkezine anlamayı, sorgulamayı, akletmeyi, bilinci koyarak, insanoğlunun kendisinden başlayarak çevresini yeniden tanıyıp tanımlamasını istemektedir. Zulmün ve yoksulluğun tabularla örülmüş algılardan kaynaklandığını, onu ortadan kaldırmak da ancak o algıları ortadan kaldırmakla mümkün olacağını söylemektedir.

"Bilmediğin şeyin ardına düşme; çünkü, işitme duyusu, görme duyusu ve kalp, bunların hepsi [Hesap Günü'nde] bundan sorguya çekilecektir!" (İsra:17/36)

Kutsalın Sorgulanamaz Mutlak Egemenliği

Kur'an, indiği dönemde böyle bir bilinç oluşturmuş ve bu bilinç sayesinde İslam insanların gönüllerinde taht kurmuştur. Ancak sonraki yıllarda yaşanan siyasi ve sosyal travmalar Müslümanları tekrar Kur'an'ın yediği anlayış içerisinde girmelerine neden olmuştur. Bu süreçte, sorgulama, sorumluluk ve bilincin yerini önyargı ve sorumsuzluklar alır. Böylece tüm kavramlar ve olgular bu yeni algılama içerisinde yeniden tanımlanır olmuştur. Birey-birey, birey-toplum, birey-evren, toplum-toplum, toplum-evren ilişkileri yeni oluşan kutsallar çerçevesinde dizayn edilir ve hayata bunlar yön verir. Üretim ve tüketim ilişkilerini bunlar, siyasi ve sosyal ilişkileri bunlar hatta dinî ilişkileri bunlar belirler. Böylece kutsal hayatın tümünü örterek, birey ve toplumu bu örtü altında ye-

niden inşa ederler. Kutsallar, kutsalları doğurur. Sadece Allah'ın değil, insanın egemenliği de kutsalın egemenliğine, tüm kurum ve kuruluşlar kutsalın kurumlarına dönüşürler. Artık bunların görev alanları kutsalı daha güçlü ve egemen kılmaktan ibarettir. İnsan ise bu kutsalların askeri konumundadır, canını vermek için sırasını beklemelidir. İnsan bu kutsalın belirlediği alan içerisinde hareket eder. Sanki bir gizli el, gözü, kulağı, dili, aklı, canlı cansız bütün organları bir bir kutsamıştır da, organlar buna göre davranırlar.

Kutsalın üstünü örttüğü her şey kutsala dönüştüğü için, o örtü altındaki hiçbir şey sorgulanıp eleştirilmez. Kutsalın egemenliği, mutlak egemenliktir. Sorgulandığı veya paylaşıldığı anda büyü bozulur, dengeler altüst olur. Yani dünyanın çivisi çıkar. Bu nedenle insana düşen, düzenin devamını sağlamak için ayartıcı her düşünceye kulağını tıkamak ve kutsaldan payına düşeni alarak, mutluluğuna mutluluk katmaktır. Bu nedenle bu büyü bozacak hiçbir şeye izin verilmez. Bu algılama içinde sormak ve sorgulamak hele alternatif üretmek, tövbesi imkânsız en büyük günahıdır.

Bugünün Kutsalları

Bugün de aynı sıkıntılar katlanarak devam etmektedir. Üstelik eski kutsallara yeni/modern kutsallar/tabular da eklenmiştir. "Bilim" ve modern hayatın ihtiyaçları bu tabuların en başında gelenidir. Günümüz insanı bir yandan modern tabular bir yandan da geleneksel algılamanın icat ettiği kutsalların tasallutundan kurtulup da akliselim bir şekilde kendine dönememekte, çevresinde olup biteni anlayamamakta, bu olup bitenler ile kendisi arasında bir bağ kuramamaktadır. Yaşadığı sıkıntıların, biraz da kendi sorumluluğunu idrak edememekten kaynaklandığını fark edememektedir. Bu nedenle daima kutsal olana sığınarak işin kolayına kaçmaktadır. Örneğin yoksulluğun önüne geçmek için çalışıp, yeni projeler, farklı alternatif yollar arama yerine eski, yeni türbe ve mezarlardan yardım dilemekte; kötülük olarak algıladığı davranışları ortadan kaldırmak için örgütlü, örgütsüz çalışıp çabalamak yerine sorunun çözümünü mezarlardaki "ulular"a havale etmektedir. 365 gün boyunca Yaratıcısını hatırlayıp anmazken, bir yıllık rızkın dağıtılacağını veya bir yıllık günahların bağışlandığını düşündüğü "kutsal gece"yi dört gözle bekleyip, o gecede payına düşeni almak için bütün masumiyetini ortaya koymakta, kendisine şahitler bulmak için en kalabalık mekanları tercih etmekte, işi şansa bırakmak istememektedir.

Din Kutsal İlişkisi

Mevcut kanaatin aksine din ile kutsal arasında olmazsa olmaz bir ilişki söz konusu değildir. Bu bağlamda “din- ce kutsal kabul edilen...” diye başlayan cümlelerde ifade edilenlerin de aslında o dinlerle fazla bir ilgisi yoktur. Bu durum, hem kutsallık üzerine inşa edilen, dolayısıyla kutsallık dışında bir alanı bulunmayan dinler için hem de çok tanrılı veya modern dinler için de geçerli sayılabilir. Çünkü kutsalları din üretmiyor, kutsallar gelip dini buluyor. Meşrulaşma ihtiyaçları dini bir kılıf içinde olmalarını gerekli kılıyor. Bu özellikle inançlı toplumlar için söz konusudur. İnancı “bilim” veya daha başka tabular olan toplumlar için başka meşrulaştırıcılar devreye giriyor ve kutsallar gidip o meşrulaştırıcıları buluyorlar.

Konuya bir de şu pencereden bakalım: Bu kutsallar, gökyüzünde veya başka makamlarda ortaya çıkmamışlarsa, Yüce Yaratıcı bunları yaratmamışsa, bunlar elbette suyun başındakiler tarafından bir süreç içerisinde çeşitli araçlar devreye sokularak üretilmiş olmalıdır. Büyük olasılıkla da böyledir. Çünkü bu kutsalların toplumun malı haline gelmesi için, din, siyaset ve ekonomi gibi araçlarla desteklenmesi gerekiyor. Bu nedenle bu araçlar kimin tekelinde ise üretimi de onlar yapıyor, meşrulaştırmayı da onlar sağlıyor. Din ve kutsallık bağlamında en fazla şu denilebilir: Özellikle modernizm öncesi toplumlarda kutsallar ancak dini bir kılıf içine sokularak, meşru hale getirilir ve toplumun malı olurlar. Böylece kalabalıklar da onu din ile ilişkilendirip, dini bir obje olarak algırlar. Oysa kutsal sayılan nesne ve kavramlar incelendiğinde bunların hemen hemen hepsinin insan kaynaklı olduğu görülür. Yani bu kutsallara bir şekilde damgasını vuranlar o toplumun egemenleridir. Bu egemenlerin dini bir kisve taşımaları işin rengini değiştirmez. Yakın zamanlara kadar evrende var olan her şeyin Tanrı merkezli bir algılamaya tabi olduğunu unutmamalıyım. Devletler, Tanrının devleti; krallar, Tanrının yeryüzündeki temsilcileriydi. İslam egemen toplumlarda bile padişah ve sultanlar, Tanrının yeryüzündeki gölgesi (zillullah) olarak kabul edilirdi. Böyle topluluklarda her şeyin dini bir renk taşımasından daha doğal ne olabilir. Din de devlet de doğal olarak insanlar da egemenlerindi.

Allah ve Kutsallık

Aslında “gerçek din, kutsalı olmayan dindir veya sadece kutsalı Allah olan dindir” dersek fazla iddialı bir söz söylemiş olur muyuz? Allah’ı, bir zaman ve mekân içerisinde

Kutsallaştırma bir anlamda özgürlük-ten kaçış veya koparılıştır. Kutsallık, özgürlük alanlarını ortadan kaldırarak kendine yer açar. Çünkü kişi kutsal kabul ettiğini sorgulamaz veya sorgulamaz, onda bir hata veya noksanlık arayamaz, böyle bir şey aklına bile gelmez. Bir anlamda akletme yeteneği ve tercihler devre dışı kalmış olur. Böyle bir kişi kutsalın dayattığı gözle eşyayı görüp algılamak durumunda kalır. Kutsalın dayattığı gözle dünyaya bakmaya başlayınca, özgür iradesi de gözün gördüğü alanla sınırlı olur ve sadece o alanda işlevsel hale gelir.

algılama imkânımız olmadığı için onu mevcut kutsallık tanımlarıyla değerlendirerek “kutsaldır” demek ne kadar doğru olur? Olsa olsa Allah, kendi nevi şahsına münhasır bir “kutsal”dır, diyebiliriz. Mevcut kutsallık algısının, “dokunulamaz ve sorgulanamaz” sözcükleri çerçevesinde tanımlandığını hatırlarsak; bu terimlerle Allah’ı tanımlamaya çalışmak, Allah ile ilgili bazı yanlış algıların oluşmasına da neden olabilir. Allah, yaptıklarından sorgulanmaz, doğru, ancak, Allah zaten sorgulanacak bir davranış ortaya koymaz ki... O her şeyi ile mükemmelliğin tek örneğidir. Ancak onun yapıp ettiklerini kavrayabilmek için araştırır, sorular sorar, hatta tartışırız. Bu durum onun dokunulmazlığına ve sorgulanılmazlığına bir halel getirmez. Çünkü bu, Allah ile ilgili bir durum değil, kendimizle yani insan ile ilgili bir durumdur.

Burada sorgulanan Allah değil, bizim algılama ve kavrama kıtlığımızdır. Bu anlamda bir kutsallık, sadece Allah’a özgüdür ve evrende bir tezahürü de söz konusu değildir. Biz onu ancak yarattıklarından hareketle algılayabiliriz ve bu da bizim kavrayışımızla orantılı bir algılama olur. Aklimız onu bütünüyle ihata edemez. İnsan dâhil evrende yaratmış olduklarına bakarak, onun gücünün ve kudretinin sonsuzluğunu, rahmet ve bereketinin sınırsızlığını, adalet ve hidayetinin örneklerini görerek mükemmelliği hakkında fikir sahibi oluruz. Onun tarafından yaratılmış bir varlık olan insanoğlunun onu sorgulayıp yönlendirebilmesi zaten söz konusu olmadığı için Allah kendi nevi şahsına mahsus bir kutsaldır, üstelik tek kutsaldır.

Yani gerçek anlamda hiçbir yaratılmışın ona ulaşması, onunla bir olması mümkün değildir. Düşünülemez bile... Allah, hayatın içinde, hayatın dışında, geçmişte, bugün de ve gelecektedir. Her şey onundur ve her şeyi ihata etmiştir. Bu nedenle Allah'ın kutsallığı/dokunulamazlığı/tartışılmazlığı ile yaratılmışların kutsallığı konusu birbiri ile karşılaştırılamaz. Sizin veya tüm insanlığın, tartışıp -tartışmamanız, dokunup -dokunmamanız onun konumunda bir değişiklik oluşturmaz. Bu insanla ilgili bir durumdur. Onun için, Allah kutsaldır, dolayısıyla yarattıkları da kutsaldır denemez. Olsa olsa yaratılmışların saygınlığı konusu konuşulabilir. Bu bağlamda Allah'ın evrende yarattığı her şey saygıya layıktır ve değerlidir denilebilir. Bunları bizim emrimize verdiği için Yüce Rabbimize her daim şükranlarımızı sunmamız, yaratılmışlığımızın, insan olmamızın bir gereğidir. Zaten Allah, evrende kötü olan her hangi bir şey yaratmadığı için o yaratılanlar özü itibarlarıyla saygıya layıktırlar. Çünkü kötü olanı insan icat eder (Araf:7/28, Enfal:29, İsrâ:83, Nahl:16/90). ve başına gelen kötülükler kendi elleriyle yaptıkları yüzündendir. (Şura:42/30,48)

“Size gelen her iyilik Allah’tandır; başınıza gelen her kötülük de kendinizdendir” (Nisa:4/79).

Kur’an ve Kutsallık

Ancak konunun Kur’an’da bu çerçevede ele alınmasına, kutsal olan ve kutsal olmayan diye bir ayırımın söz konusu edilmemesine rağmen, sonraki yıllarda Kutsallık/ tartışılmazlık, yaratılmışlar için de kullanılarak, günlük hayatın bir gerçeği olarak algılanmaya başlandı. Dini ritüellerle ilgili veya ilgisiz hayatın bütün alanlarında kendini gösterdi. Çok zaman da bu algılama, Kur’an’ın ayetlerle desteklenmeye çalışıldı. Bir şeyin Kur’an’da geçiyor olması kutsallığının delili olarak kabul edildi. Bu nedenle bazı aylar, günler, mekânlar, hayvanlar, yiyecek ve içecekler kutsal objeler olarak sunuldu. Kur’an’da, zaman zaman bunların, *“kuds”*, *“haram”* ve *“mubarek”* kelimeleriyle birlikte kullanılmaları hatta bunlara saygı duyulması gerektiğinin ifade edilmesi, bu olgu ve nesneleri kutsal kılmak için yeterli görüldü. Oysa bu kelimelerin (*“kuds”*, *“haram”* ve *“mubarek”*), bilinen anlamda bir kutsallıkla yakından uzaktan bir ilgisi söz konusu değildi. Bu kelimeler genellikle, Allah'ın kendisi dışında kullanıldığında, Allah'ın, insana rahmeti, bereketi, ihsanını anlatmasına rağmen, kutsalın gerekçeleri olarak sunulmaya devam edildi.

Örneğin *“haram aylar”* bölge insanının üzerinde ittifak edip anlaştığı bir konudur. Kur’an’da bu aylarda savaş

yapılmaması nedeniyle bu anlaşmaya bağlı kalınması gerektiğini, güçlü olanların bu *“haram ayları”* kendi menfaatleri doğrultusunda değiştirmemelerini istiyor. *“Mescidi Haram”* ile ilgili ifadeler de bu bağlamda değerlendirilir. *“Kâbe”*, bir yön, başlama ve buluşma noktası olması açısından önemli. Konunun, siyasi, sosyal, ekonomik, dini birçok boyutu var. Kâbe, bu kullanımlarda, hatta ilk dönem uygulamalarda Allah'ın bir yansıması, bir parçası hatta bir sembolü değildir. Hz Ömer'in Hacerül Esved için söylediği söz meşhurdur. Kâbe, ister Allah'ın yönlendirmesi yoluyla isterse insanların ortak kararlarıyla olsun, insanlar için bir yön ve buluşma noktası/merkezi olarak benimsenmiştir. Kur'an gelmeden önce de durum böyledir. Ancak Mekkeki egemenler bu durumu istismar ederek, Kabe'yi bir sömürü aracına dönüştürmeye uğraşıyorlar. Kur'an bu durumu tespit ederek, Mekkelileri uyarıyor, istismar edilmeden, bir çıkar ilişkisine dönüştürülmeden Kâbe'nin merkeziliğinin sürdürülmesini istiyor.

Konu ili ilgili olarak ifade edilen *“mübarek”* kelimesi ise daha çok Allah'ın insanlara bağışladığı nimetlerle ilgili olarak geçiyor. Bu bağlamda, yeryüzünde donatılan bolluk ve bereketlerden (4/10, 7/137, 21/71, 34/18, 27/8, 11/48 gibi), yağmurdan (*mâen mubareken*) (50/9), zeytin, incir, hurma gibi meyve ağaçlarından (24/35, 95/1, 19/23 gibi), konaklama yerinden (*munzelen mubareken*) (23/29), bereketli geceden (44/3), bereketli Mekke ve Kâbe'den (3/96, 24/61), İshak'a verilen bereketlerden (37/113), İsrailoğullarına vaat edilen bereketli topraklardan (7/137) ve çevresi bereketli kılan Mescid-i Aksa'dan, aynı bağlamda vahyin (Kur'an ve önceki vahiylerle ilgili olarak) bereketli oluşundan (6/155, 21/50, 38/29 gibi) söz ediliyor. Allah'ın Musa'ya *“Allah'ın sizin için yazdığı ‘mukaddes yere’ (Ardel mukaddesete) girin”* (5/21) ayetini de bu çerçevede, yani Allah'ın insanlara rahmeti ve bereketi ile ilişkilendirerek anlamak gerekiyor.

Bu bağlamda ilk müfessirlerden Mukatil bin Süleyman (ölümü: hicri 150) *“Mukaddes”* kelimesini, Taha suresinin 12 ayetini tefsir ederken *“mutahhar”*/tertemiz olarak yorumluyor.¹ Aynı şekilde, Ragıb el-İsfehâni de *“takdis”* kelimesini, *“gözle görülen necaseti gidermek”* yani *“manevi temizlik”* olarak açıklıyor. Örneğin, Meleklerin, seni överek tesbih ve takdis (*nukeddesu*) ediyoruz” (2/30) ifadesini, *“emrine uyarak eşyayı temizliyoruz”* şeklinde, *“Onu ruhul Kudüs indirmiştir”* (16/102) ayetindeki *“kudüs”* kelimesini, *“nefislerimizi kendisiyle temizlediği Kur'an olarak, ‘Beyti Mukaddes’i ‘Necasetten yani şirk-*

ten temizlenen ev (Arzı mukaddes sözü de böyledir).” olarak izah ediyor. (Müfredat KDS maddesi)².

“B-r-k” kökünden gelen kelimeler Kur’an’da, bereket ve bullukla ilişkili olarak kullanılmaktadır. Mukatil bin Süleyman, İsrailoğullarının bereketli topraklara yerleştirildiğine değinen Araf suresinin 137. ayetinin ilgili bölümünü şu şekilde tefsir etmektedir. “*Zaafa uğratılan o kavmi de* (yani İsrailoğullarını da) kendisinde *bereketler kıldığımız* (yani su ve bol ürün ile bereketlendirdiğimiz) *arzin doğularına ve batılarına* (yani Ürdün ve Filistin’e) *varis kıldık* (yani onlara bu yerleri verdik). *Böylece Rabbi’nin İsrailoğulları’na olan o en güzel kelimesi* (yani nimetleri) sabretmeleri sebebiyle tahakkuk etti...”³ Görüldüğü gibi “bereket” burada su ve bol ürün olarak tanımlanmaktadır.

Ragıb el-İsfehani’nin bu kök ile ilgili olarak verdiği bilgiler de yukarıdaki açıklamalara paraleldir. “Bereket”, “bolluk”, “bereket ve hayrın biriktiği yer”, “savaşta kahramanların ayrılmayıp sebat ettikleri yer”, “suyun toplandığı yer” anlamlarına gelmektedir. “asıl anlamı da devenin göğsü” demektir. “Birikmek, sabır sebat anlamı da vardır.” İsfehani konu ile ilgili ayetlerdeki kullanımları da bu çerçevede yorumlamaktadır. (Müfredat, BRK maddesi)⁴.

H-r-m kökünden türetilen kelimelerin Kur’an’daki kullanımlarında kutsallığı çağrıştıracak bir anlam söz konusu değildir. Çünkü bu kökten türetilen bütün kelimeler, “yasak”, “yasaklamalar” ve “yoksun/mahrum olmak” bağlamında kullanılmaktadır. Bilindiği gibi dini literatürde buna “haram” denilmektedir. Böyle denilmesinin nedeni, bu yasakların kaynağının Allah olduğunu vurgulamak olsa gerektir. Gerçi Kur’an’ın indiği dönemde beşeri veya ilahi bütün yasaklar “haram” kelimesi ile ifade edilmektedir. Ancak, hukukun daha karmaşık hale geldiği sonraki yıllarda böyle bir ayırımı ihtiyaç duyulmuştur.⁵

Görüldüğü gibi kutsalla ilgili olarak Kur’an’da kullanıldığı ifade edilen kelimelerin hem kendilerinin hem de bağlamlarının bu iddiayı meşrulaştıracak bir anlam söz konusu değildir. Daha sonraki yıllarda kazandıkları anlamları sayesinde kutsallıkla ilgisi kurulmuştur. Son birkaç yüz yılda kaleme alınan meal ve tefsirlerde bu durum açıkça görülmektedir.

Kutsallık: Hristiyanlığın Müslümanlara Bir Armağanı mı?

Aslında kutsallık, İslam ile ilgili olmayan bir kavramdır. Ne Kur’an’da ne de Hz Peygamberin uygulamalarında

İnsan içinde bulunduğu durumu sorgulamaya başladığında tabular da yıkılmaya başlar. Tabuları ayakta tutan ön kabuller, yıkan ise sorulardır. Bu nedenle özellikle Mekki surelerde Kur’an’ın sürekli olarak sorular sordüğünü görürüz. Ancak Kur’an sadece sorularla yetinmez, açık net ifadelerle tanımlar yapar. Kutsal olarak algıladıkları şeylerin, kendilerine beklediklerini vermelerinin mümkün olmadığını, ayrıca atalarından devraldıkları kültürün inşa ettiği kutsal algısının da yanlış olduğunu söyler.

bunun izlerini görüyoruz. Tam tersine makalenin başından beri anlatmaya çalıştığımız gibi bu anlayışın eleştirildiğine şahit oluyoruz. Bu kutsallık anlayışı bize büyük ölçüde Hristiyanlığın bir armağanıdır (!). Tabu ve kutsallar oluşturmada Hristiyanların özel bir yeri vardır. Çünkü baştanbaşa Hristiyanlığın kendisi bir kutsallık dini görünümündedir. Hristiyanlığın bu hale gelmesinde Roma paganizminin ve Yahudiliğin aşırı dünyacılığının/maddeciliğinin önemli bir payı bulunabilir. Ancak pratiklerine bakıldığında nesneleri kutsallaştırmada Yahudilerin Hristiyanlardan çok da farklı olmadıklarını görürüz. Belki aralarındaki fark; Yahudiler, daha çok somut konuları, nesneleri kutsallaştırırken, Hristiyanlar soyut, somut bütün konuları kutsallaştırmışlardır.

Yahudi ve Hristiyanlığın soyut ve somut birçok değeri kutsallaştırmalarının altında büyük ölçüde insanın sorumluluğunun ve hesap vericiliğinin ortadan kaldırılması yatmaktadır. Kutsal olanın Müslüman toplumlarda yaygınlık kazanması da özellikle Hristiyan ve Mecusi topluluklarla yakın ilişkiler kurulduğu dönemlerde başlamış ve sonraki yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Onlardaki yanlış algılar ufak tefek değişikliklerle Müslüman topluluklar tarafından sahiplenilmiştir. Bunun siyasi, ekonomik, kültürel birçok sebebi bulunmakla beraber bizce en önemli nedeni Müslümanların Peygamber sonrası dönemde yaşamış oldukları travmalar (İrtidat hareketleri, Hz Osman’ın katledilmesi, Cemal ve Sıffin Savaşları, hakem olayı, Beni Harura’da binlerce Haricinin öldürülmesi, Hz Hüseyin’in katledilmesi ve daha sonraki süreçte

Emeviler'in yaptığı katliamlar, vs.) ve fetihler nedeniyle ani zenginleşmeleridir. Bu durum Allah ve ahiret algılarında önemli kırılmalara neden olmuştur. Sorumluluk almadan işin kolayına kaçmışlar, kutsallık onlar için bir sığınak olmuştur. Bu yolla Allah'a daha da yakınlaştıklarını iddia etmişlerdir. Sanıldığının aksine kutsallık, kişiyi Allah'a yaklaştırmak yerine dinin temel prensiplerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Örneğin, bir yıl iyilik yapmak yerine bir ayda, bir günde hatta bir gecede küçük bir iyilik yapmakla, bir geceyi uykusuz geçirmekle, birkaç kandil simidi veya helvası yiyerek veyahut vererek bütün sorumluluklarından kurtarabileceğine inanmakta, gözden çıkardığı üç beş kuruşla veya birkaç saat boyun bükerek koca bir yılın hesabını vereceğini sanmaktadır. Bu Hıristiyanlıktaki günah çıkarmanın farklı bir tezahürü değil midir?

Kutsallaşan her nesne ve kavram, bir nehrin ana yatağından koparılıp çöle akıtılarak buharlaştırıldığı gibi anlam ve işlevlerinden uzaklaştırılmakta, insanın hayatını anlamlandırması adı altında aslında insanın hayatını çöle çevirmektedir.

Sonuç

Baştan beri anlata geldiğimiz gibi kutsal, egemenliğini akıl devre dışı bırakarak gerçekleştirmektedir. Akıl devre dışı kaldığında, her şey makul hale getirildiği için, insan her şeye mümkün gözüyle bakmaya başlar. İlke ve prensipler ortadan kalkar, bunun yerini otoritenin kuralları alır. Çünkü sorgulamanın devre dışı kaldığı durumlarda otoriteye iman esas haline gelir. Otoriteye iman esas haline gelince otoritenin kimliğini sorgulamak imana hâle getirir. Böyle olunca da “Şeriatın kestiği parmak acımaz.” denilerek kutsalın egemenliğinde acı ve sıkıntılar “huzur” içinde sineye çekilir.

Bu durum beraberinde sorumsuzluğu ve hesap veremeyi de ortadan kaldırır. Kişinin özgür iradesi ile ortaya koyduğu kendisine ait bir davranışı olmadığı için neyin hesabını verecektir? Çünkü böyle bir alan söz konusu değildir. Hayatta hesabı verilecek işler olmayınca, sorunlar ve sorumlular da olmaz veya her şey egemenlerin arzusu doğrultusunda gelişerek, yeryüzü ya bir cennete ya da bir cehenneme dönüşür. Ancak yaşananlar göstermiştir ki, egemenlerin arzularının bir sınırı olmadığı ve dün iyi dediklerine yarın kötü dedikleri için yeryüzü cenneti bir türlü mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla kutsalın dünyası, özgür iradenin, bilincin, sorgulama ve soruşturmanın olmadığı bir dünyadır.

Bu arada olan gerçek dini değerlere olmaktadır. Onlar ya unutulmuş, yok sayılıp bir kenara atılmakta ya da içleri boşaltıldıktan sonra maksada uygun bir şekilde yeniden inşa edilerek topluma servis yapılmaktadır. Din diye üretilip servis yapılan anlayışlar, insanı sorumluluklarından ve hayatın gerçeklerinden uzaklaştıran kutsalın emrindeki, yeni ayartıcılar ve zebaniler konumundadırlar. Hakikatin önünde set oluşturmuşlardır, istesiniz de sizi gerçeğe yaklaştırmazlar. Ancak bedel ödediğinizde o set ortadan kalkar, zebaniler yok olur.

1 Mukatil bin Süleyman, Tefsir-i Kebir, c:3, s:13 İşaret Yayınları İstanbul

2 Ragıb el-İsfehani, Müfredat, c:2, s:372 Çıra Yayınları İstanbul

3 Mukatil bin Süleyman, Tefsir-i Kebir, c:z, s:52 İşaret Yayınları İstanbul

4 Ragıb el-İsfehani, Müfredat, c:1, s:129 Çıra Yayınları İstanbul

5 Daha geniş bilgi için Ragıp el-İsfehani'nin Müfredat'ındaki ilgili maddelere bakılabilir.

PUT

Prematüre Kutsalın Gayri Meşru Çocuğu

Musa ŞİMŞEKÇAKAN
musasimsekcakan@ictihad.com

Bir Şeye Dokunmak

Bir şeyin Tanrısalsal olmasının yolu, Tanrı'nın gücünü parçalayıp dağıtmakla başlar. Bu dağıtım, "Tanrı gibi" hareket edebilen bir sürü "Tanrıçık" oluşturur. Kimi devletini kimi şeyhini kimi gözünde büyüttüğü bir objeyi Tanrı ile ilişkilendirerek anlamlandırır. Böylece bu şey, her neyse; sorgulanamaz, dokunulamaz veya uğrunda bir ömür feda etmeye değer bir anlam kazanır. Tanrı ile ilişkilendirme sonucu ortaya çıkan bu değer atfı, bir şeyi önemli kılmak adına tamamen kötü sayılmazsa da içinde kişisel ön kabulleri ve sübjektif yorumları barındırdığından suistimallere oldukça açıktır. Bunun önüne geçmek için "Kutsal olan sadece Allah'tır." denilmelidir.

Kutsal, sözlükte; saygı uyandıran, yolunda can vermeye değer olan, bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, Tanrı'ya adanmış ya da Tanrısalsal olan vb. anlamlara geliyor. Halk nezdinde bunların hepsinin bir karşılığı bulunduğu gibi değer atfedilen her şeye de ayrıca kutsal vasfı verilebiliyor. Konuşma veya yazı dilinde edebiyatın bir unsuru olarak ona pek çok anlam yükleniyor. Bu yazı içinde bizi ilgilendiren karşılığı ise daha çok arka planında bir mantık yattığını düşündüren "dokunulmaz", "sorgulanamaz", "ve "masum" anlamına gelen ıstılahî tarafı. Çünkü bu yönüyle "put" a dönüşebilen karşılıkları bulunuyor.

Bir şeyin Tanrısalsal olmasının yolu, Tanrı'nın gücünü parçalayıp dağıtmakla başlar. Bu dağıtım, "Tanrı gibi" hareket edebilen bir sürü "Tanrıçık" oluşturur. Kimi devletini kimi şeyhini kimi gözünde büyüttüğü bir objeyi Tanrı ile ilişkilendirerek anlamlandırır. Böylece bu şey, her neyse; sorgulanamaz, dokunulamaz veya uğrunda bir ömür feda etmeye değer bir anlam kazanır. Tanrı ile ilişkilendirme sonucu ortaya çıkan bu değer atfı, bir şeyi önemli kılmak adına tamamen kötü sayılmazsa da içinde kişisel ön kabulleri ve sübjektif yorumları barındırdığından suistimallere oldukça açıktır. Bunun önüne geçmek için "Kutsal olan sadece Allah'tır." denilmelidir.

Dokunulmazlık ve sorgulanamazlık önemli bir ayrıcalıktır. Beşere sıfat olması tehlikelidir. Tarihte ve bugün hemen her şeye dokunarak ve sorgulayarak yaklaşmak daha güvenli bir yoldur. Bunu bize Kur'an ve peygamberimiz öğretmiştir. Kur'an'da anlayarak/bilerek iman etmenin önemi ve gereği özenle vurgulanmaktadır: *"İçimizde, (Allah'a) teslimiyet gösterenler de hak yoldan sapanlar da var. Teslimiyet gösteren kimseler; işte onlar, doğru yolu aramışlardır."* (72/14) Teslim olmak isteyen, sorgulayarak ve araştırarak doğru olanı arayıp bulmalıdır. Aksi takdirde, hak yoldan sapanlardan yani, zalimlerden olur. İnsanın içinde bulunduğu durumun vahametini anlaması da ancak bu şekilde mümkündür. Başkalarını doğru olana çağırmanın ilk aşaması yanlış olanı açık seçik ortaya koymaktır. Sorgula-

madan bunu yapamazsınız. Ayrıca hemen her konuda basiretle hareket etmek esastır (12/108). “Basiret üzere olmak” demek; “Bilerek, akla uygun, bilinç ve duyarlılıkla donanmış bir kavrayışla, bir delile dayanarak, insanların idraklerine hitab ederek, inandırıcı kanıtlar göstererek, düşünmeksizin ve taklit yolu ile değil, sorgulayarak...” anlamlarına gelir.

İnsanların Allah’ın yanı sıra kutsal saydıkları sorgulanamaz şeyler, çoğu zaman bir değer atfedilmenin de ötesine geçer. Eğer Tanrı formuna sokulmadılarsa yarı Tanrı şekillerde en iyimser yaklaşımla Allah’a yaklaşmak için vesile edinilirler (39/3). Bu anlamda; bir sorunu çözmek, bir derde çare bulmak veya hayatın merkezine oturtulmak gibi bir içerik kazandırılan kutsal, hemen puta dönüşür. Bu dönüşüm; önceleri, insan nezdinde soyut bir telakkiyenin elle tutulabilecek somut bir objenin cazibesine evrilerek çözüm üretme aceleciliğiyle ortaya çıkar. Sonra bir ömür aldanma ve aldatmanın konusu olagelir.

Hz. İbrahim’in yaşadığı dönemdeki putları kırdığını bilirsiniz. O, bu fiilî eyleminin öncesinde ve sonrasında özellikle kendi toplumunun bir takım heykel ve sembollere yüklediği anlamları eleştirmiştir. Bu sorgulama neticesinde kırılan putlardan ziyade sarsılan o toplumun ideolojisi olmuştur. Putların yenisini yapmak mümkün olduğu hâlde onları asıl kızdıran şey kendi zihinlerinde tutarlılığını yitirerek tartışma konusu haline gelen kabulleri/itikatlarıdır. İşte “Bunu İlahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?..” (21/62) demelerinin ya da heykel kırma eylemi karşılığında onu ateşe atmak gibi oldukça ağır bir cezayı öngörmelerinin altında bu öfke yatar. Normal şartlarda bir putu balyozla kıramazsınız. Kırsanız bile yeniden veya yenisini yaparlar. Bir putu kırmanın tek yolu onu sorgulamaktır. Eleştirerek putu ancak sarsarsınız. Eğer sorgulama, beraberinde Hz. İbrahim’in ki gibi ahlakî bir duruş da barındırıyorsa putu yere yatırmanız işten bile değildir. Bu durumda sarsılan ve yere yatan aslında onun arkasındaki önyargı ve kabullerdir. Zira gerçek bir imanla desteklenen sağlam bir ahlakî yapının gücü karşısında uzun süre hiçbir şey duramaz ve dayanamaz.

Şimdi aşağıdaki şu ayetlere dikkat edin;

“Hani, o babasına ve kavmine; ‘Nelere kulluk ediyorsunuz?’ diye sormuştu. Onlar da: ‘Putlara kulluk ediyoruz ve her zaman, kendini onlara adanmış kimseler olarak kalacağız!’ diye karşılık verdiler. (İbrahim:) ‘Peki, yalvarıp yakar-

duğunuz zaman sizi işittiklerine yahut size fayda ya da zarar verebildiklerine (gerçekten inanıyor musunuz)?’ dedi. ‘Ama’ diye çıktılar, ‘Biz atalarımızı da bunu yapıyor gördük!’ (İbrahim:) ‘Peki (bu) taptığınız şeylere (başınızı kaldırıp da) hiç bakmadınız mı, sizler ve sizden önceki atalarınız? İmdi, (bana gelince, ben biliyorum ki,) şüphesiz (bu düzmece tanrılar) benim düşmanlarımdır (ve benim için) âlemlerin Rabb’inden başka (İlah yoktur); beni yaratan da, bana doğru yolu gösteren de odur ve beni yediren de, içiren de odur ve hasta olduğum zaman beni iyileştiren ve beni öldürecek olan ve sonra yeniden diriltecek olan (hep) odur. Ve hesap gününde hatalarımı bağışlamasını umduğum kimse de odur. Ey Rabb’im! Bana (doğruyla eğrinin ne olduğuna) hükmedebilme bilgi ve yeteneğini bağışla ve beni dürüst ve erdemli insanların arasına kat ve gerçeği benden sonrakilere ulaştırabilme gücü ver bana ve beni o nimetlerle dolu bahçenin varislerinden biri yap! Ve babamı bağışla; çünkü o gerçekten yolunu şaşıranlar arasında. Ve o herkesin kaldırılacağı gün beni utandırma.’ dedi.” (Şuara, 26/70–87)

Bu ayetlerde, Hz. İbrahim’in Rabb’ini tanımlarken kurduğu cümlelere dikkat ederseniz tersinden muhataplarının kendi putlarına yükledikleri anlamları bulabilirsiniz.

Âlemlerin Rabb’i;

Yaratan,

Doğru yolu gösteren,

Yediren ve içiren,

Hastalıkları iyileştiren,

Öldüren ve sonra yeniden diriltecek olan,

Ve hesap gününde hataları bağışlaması umulan odur.

Bu konuların hepsi, insanlar için hayati bir önem taşır ve bir takım sembollerle Allah dışında bir şeye yakıştırılması haksızlıktır. Demek bu cahil halk; doğru yolu bulmak, rızkını temin etmek, hastalıklarını iyileştirmek, ölüm korkusundan kaçmak ve umduklarına kavuşmak için bu putlara bazı anlamlar yüklemektedir. Kaynağı beşerî olan bir düşüncenin bütün bu talepleri karşılaması nasıl beklenebilir? Hangi ideoloji insana bu kadar geniş bir çerçevede cevap verebilmiştir? Sonuçta insanlar, bu taleplerini karşıladıklarını düşündükleri şeyler önünde boyun eğmek zorunda kalmayacaklar mı?

İnsanların bu taleplerini karşılamak adına yöneldikleri şeyler, mistik bir kurgu içinde kutsanmadan ilgi çekemeyecekleri için olağanüstü şekillere sokulur. Hiç değilse yenilmez kahramanlar, alçak düşmanlar ve cesaret öykü-

leriyle dolu masallar kurgulanır. Çoğu zaman bu kurgunun içeriğine mitolojilerden ya da dinden de eklemeler yapılır. Bu çaba sadece türbe, yatır, kabir, fal, nazar, büyü hikâyeleriyle oluşturulmaz. Anıt, heykel, uzay, burç, astroloji, enerji gibi çağdaş formları da vardır. Amaç bunlar üstünden hayata veya hayatta olanlara dair mesajlar üreterek insanları güdülemek ve mevcut yapıyı korumaya yönelik kazanımlar elde edilmesine imkân vermektir. Dinin böylesine çıkar ilişkilerine alet olmasını önlemek için şüphesiz doğru anlaşılması gerekir.

Sâmiri Çabası

Put oluştururken dinden yardım almaya “Sâmiri çabası” demek yerinde olur. Kur’an anlatımında Sâmiri, Hz. Musa’nın yokluğunda oluşturduğu puta anlam ve içerik kazandırırken “Elçi’nin İzi”nden almış/çalmıştır. Şöyle ki;

“(Sâmiri): ‘Ben, onların görmediklerini gördüm. Elçi’nin eseri (izi)nden bir avuç aldım da attım; nefsim bana böyle (yapmayı) hoş gösterdi.’ dedi. “(Taha, 20/96)

“Ben onların görmediklerini gördüm...”

Yani;
Herkesin tapınma ihtiyacı var.
Gizemli şeyler de merak uyandırıyor.
Daha iyi ve daha çok yaşama arzusu kimde yok ki?
İstediği anlamı yükleyebileceği bir sembol kimin işine gelmez?
Dokunabileceğin somut bir Tanrı figürünün kandırıcı cazibesi ve
Yaptırımları olmayan eğlencelik bir dinle tatmin olmak da cabası.
Baktım sorumluluğu üstlerinden atacak bir kutsal ikon işlerine gelecek.
Boğa kültünün tarihlerinde ısrarla tapınmalarına konu olduğunu da bildiğimden,
Mısır’dan çaldıkları ziynetlerden katıp karıştırıp bir buzağı yapmaya karar verdim.
Zaten Musa’nın yüklü bir dinî yaptırımla geleceğinden korkup sızlanıyorlardı.

“Elçinin eserinden bir avuç aldım da attım...”

Yani;
Musa’dan öğrendiğim bir sürü şey vardı.
Hiçbir insan kulluk etmeden duramazdı.

İnsanların Allah’ın yanı sıra kutsal saydıkları sorgulanamaz şeyler, çoğu zaman bir değer atfedilmenin de ötesine geçer. Eğer Tanrı formuna sokulmadılarsa yarı Tanrı şekillerde en iyimser yaklaşımla Allah’a yaklaşmak için vesile edinilirler (39/3). Bu anlamda; bir sorunu çözmek, bir derde çare bulmak veya hayatın merkezine oturtulmak gibi bir içerik kazandırılan kutsal, hemen puta dönüşür. Bu dönüşüm; önceleri, insan nezdinde soyut bir telakkiyenle elle tutulabilecek somut bir objenin cazibesine evrilerek çözüm üretme aceleciliğiyle ortaya çıkar.

Rabb’in vasıflarından bir kısmını çalıp
Sadece onlara ait olacak bir din oluşturdum.
Bunun içinden de sorumluluğun baskısını atıp
Arzuların İlah olduğu bir kutsal alan peydahladım.
Milletin altınlarını toplayarak yaptığım altın buzağı heykeli,
Aslında insanların ihtiraslarının şekle bürünmüş somut haliydi.
Kendine tapınmanın daha uygun ve kolay bir yolunu bulamadım.

“Nefsim bana böyle (yapmayı) hoş gösterdi...”

Yani;
Herkes bir tiyatro oynamıyor mu?
Din de insanların elinde,
Bir avunma aracı olabiliyorken,
Mutlu olmak adına,
Aldanmanın kime ne zararı var?
Ne olmuş sanki!
Bu sefer senaryoyu ben yazdım.

Sâmiri; insanların ihtiraslarını tapınma ihtiyaçlarıyla birleştirmişti. Yaptığı düzmece şey, İlah’ın vasıflarından bir kısmını, oluşturduğu sembole eklemekten ibaretti. Dahası, onların beklentilerinden oluşturduğu bu sembole elçinin öğretilerinden aldığı bilgi ve değerlerden bir kısmını yükleyerek onu meşru bir zemine çekmiş yani ona din aşısı yaparak kutsamıştı. Hesap sormayan, sora-

mayan bir Tanrı ile onları rahatlatmıştı. Onlara göre imtihanı ve sorumluluğu olmayan bir alandı bu. Hâlbuki bu satın aldıkları puta karşı ödedikleri bedel çok ağırdı. Kaybettikleri şey kişilikleriydi. Bir istek, İlahlaşma iddiasına soyunduğu zaman kendi gibi pek çok İlah ile savaşmak zorunda kalır. Adalet ve eşitlik mumla aranır hale gelir. Yükselen ve alçalan benlikler oluşur. Tanrı olmak kolay mı? Kişinin put yontarken yaptığı inşanın yapı taşları, kendinin ya da başkalarının şahsiyetinden çaldıklarıdır. Nitekim “Tanrı” fikri, gücünü kendinden almadığı zaman vampire dönüşür. Bilindiği gibi sahte Tanrılar, insanlardan beslenir ve onlara ağır bedeller ödetir. İnsanların kanını emer, bitirir. Dünyada ki hükmetme yarışlarının ne kadar kanlı sonuçlandığını söylemeye bilmem gerek var mı?

İnsan, yaşadığı hayatın risklerinin farkına vardığı an, tehlike saydığı şeylerden kendisini koruyacak surlar inşa etmeye başlar. Hayatın olası risklerinin oluşturacağı tehlikelere karşı kendine tutunacak dallar arar. Bazıları daha ileri giderek bu surlara kendi bayrağını diker. Kendi yazdığı senaryoda kendini kahraman ilan eder. Kendi için yaptığı bu kalenin bütün taşlarını kendi emeği ile imal edemez. Başkalarının taşlarından çalmaya başlar. (4/78, 33/26, 59/2) Bu gayretini neredeyse ölünceye kadar devam ettirir. İnsanın kendi arzu ve isteklerini gerçekleştirmeyi umduğu sahada edindiği sembollerini puta çevirmesi ya da bu uygun zemini kaybettiğinde alan değiştirmesi an meselesidir. Beklentilerin oluşmadığı zamanlarda bu yer değiştirmeye “Putunu yemek” denilebilir. Sadece bu açgözlülüğü bile insanın ne kadar kaygan bir zeminde hareket ettiğini gösterir.

Put, sadece menfaati simgeler. İnsanların ortak beklentilerinden yola çıkar. Beklentileri, odak noktası haline getirir. Her sahaya ve topluma ait özel biçimleri vardır. Umut aşılır. Fakat ulaşılmazdır. Çünkü ulaşıldığı anda gizemini kaybeder. Kur'an bu putlaştırılan obje ya da düşünce biçimlerinin insanların sorunlarına cevap verip çözüm üretememelerini onların sahte oluşlarıyla ilişkilendirir (7/194, 35/14, 18/52).

Kişinin yetiştiği muhitten tutun aile içinde ve dışında aldığı eğitime kadar pek çok şeyin insan zihnini oluşturduğu ve yönlendirdiği bilinir. Sahip olduğu dünya görüşü bu çevrelerden aldıklarıyla şekillenir. Bu şekillendirme ve yönlendirmelerle beraber insanın objektif kalmasının ve sağlıklı sonuçlara varmasının güçlüğü fark edersiniz. Buna rağmen kaynağı beşerî olan bir düşüncenin herkes

için her zaman geçerli olduğu varsayımı, kutsallaştırmanın ilk adımı sayılır. Bu anlamda bütün ideoloji sahipleri de mümindir. Zira bir şeylere inanma ihtiyacı fitrîdir.

İlk olarak bir şeyin put olması için önce ulaşılmaz olması gerekir. İdeolojiler bu anlamda sürekli vaat eden ama ulaşılmaz, ulaşılamaz olarak kalırlar. Birileri tarafından verilecek bir hak görüntüsündedir. Hiçbir yerde doğru dürüst uygulama alanı bulamazlar. Hep aşama aşama varılacak bir sonuç, bir amaç olarak kalırlar. Bu ulaşılmaz halleriyle toteme dönüşürler. İnsanların daha iyi yaşama taleplerini emer ve özgürlükleri pervasızca tüketirler. İkinci olarak, dokunulmazdırlar. Eleştirilmelerine müsaade etmezler. İde iken erk olurlar. Zamanla derinlemesine bir kapsam kazanarak ikonlaşırlar. Asla tartışamayacağınız ilkelerle beslenir ve evrensel olma iddiasına sarılırlar. Sınırlar çizerek belli bir çizginin üstüne çıkmak için sizden itaat ve iman beklerler. Dışına çıkamayacağınız alanlar belirleyerek kendilerine özel kapsamlar oluştururlar. Normal şartlarda, insanların ortak beklenti ve menfaatlerinin bir yaşam ya da yönetim biçimine dönüşmesi yanlış değildir. Yanlış olan asla ulaşılamayacak bir hedef uğrunda sorgulanamaz ilkeler edinerek bir ömür tüketmek halidir. Bugün için insanların ulaştığı seviyede, edindikleri ideolojilerin bu dünyanın zulüm ve yokluk altında inleyen insanlarına faydalı olmasını beklerken çıkar çevrelerinin ve put yapıcılarının elinde bir oyuncağa dönüştüğünü görmek üzücüdür. Nitekim hiçbir kavram kendi kendine konuşamaz. Dolayısıyla bu kavramları oluşturup, isimlendiren ve ona içerik, anlam ve amaç kazandıran yine insanlardır (7/71, 12/40, 53/23).

Kim Sorgulanır?

Hangi din anlayışı; yetim, yoksul ve ezilen insanları göz ardı edip emperyalistlerin ekmeğine yağ sürecektir hurafe ve batıl inançların kaynağı olma yolunda afyona dönüşmeyi kabullenebilir? Bu anlamda; türbe, anıt, kabir veya diğer sosyal ve siyasal semboller üzerinden hayatın somut problemlerine nasıl çözümler üretilebilir? Ekonomik ve sosyal hayatın sıkıntıları karşısında reel açılımlarla sorunlarına çözüm bulamayan insanların; doğru dürüst yaşamak, geçinmek ve düşünmek gibi haklı taleplerini çözmeye çalışmak yerine tarihe gömülmüş ya da ölmüş kişileri, görüşlerini veya ideolojileri halkın gündemine taşıma çabaları sağlıklı olabilir mi? Eğer bunlara sembolik anlamda bir fikri yaşatma çabası olarak bakılacaksa daha vahim sonuçlar beklenmelidir. Nitekim tarihin bir bölümünde kendi indi şartları içinde gerçekleşmiş

düşünce ve olayları –doğru olsalar bile- ilkeleştirip bugüne ait sorgulanamaz gerçekler olarak ortaya koymak ve bunları evrensel saymak tehlikelidir. Aradaki zaman farkından dolayı bu yaklaşım tarzları içinde ister istemez mukayeseler ve yorumlar barındıracaktır. Ve belki de zaman ve şartlarla kayıtlı bu özel tespitler, herkes için kabul edilmesi gereken dayatmalara dönüşecektir. Üstelik dayatma olduğu anlaşılmaması diye tartışılmasına ve sorgulanmasına müsaade edilmeden mistik anlamlarla süslenebilecektir. Bilindiği gibi bir şeyi mitolojiye çeviren şey basit ve kurgulanmış olaylar üstüne metafizik anlamlar yüklemektir. Allah için öngörülen bütün taleplerin sadece insanların yararına olduğu düşünülürse Allah’a rağmen oluşturulan bu efsanelerin neredeyse tamamının birilerinin çıkarlarına hizmet etme şüphesi her zaman vardır. Bu şüpheden dolayı put için, “İnsanın ihtiraslarının arkasında gizlendiği yine kendi tarafından kutsanmış örtüdür.” tanımı uygun düşmektedir. Unutulmamalıdır ki put üreten sistemler, Allah’tan rol çalar ve onunla kandırmayı da deneyebilirler (31/33, 35/5). Saltanatların veya iktidarların güdümüne girmiş ve kitabına uydurulmuş bir “din” den kimseye hayır gelmez. Söz konusu şey “Hükmetme” olduğunda “Allah” diyene bile şüpheyi yaklaşılması gerekirken kaynağı “beşeri” olan bir iddia hayli hayli sorgulanmalıdır. Tarih bu tezlerin altından bir çapanoğlu çıktığına çok defa şahittir. Herkes için adalet, eşitlik ve özgürlük getirmeyen her düşünce ne adına ve kim için olursa olsun reddedilmelidir.

Ayrıca putların gölgesinde oluşan sanal gündemlerin meşguliyeti oldukça zaman alır ve sizi reel dünyadan öylesine uzaklaştırır ki gerçeğin ne ve hangisi olduğuyula uğraşmaktan başka bir şeye bakmaya mecaliniz kalmaz. İnsanlar aç ve açıkta iken onlara ilke ve ideoloji dayatmanın ya da cin ve büyü hikâyeleriyle oyalamanın onları kandırmak ve uyutmaktan başka ne anlamı olabilir?

İslam düşüncesinde, dokunulmaz ve sorgulanamaz olan sadece Allah’tır. Sadece o “la yusel” sayılmalıdır. Kutsal, bir şeyi önemli kılmak ise onun dışında her şey ona yakınlığı nispetinde değer kazanır. Allah, her şeyi yerli yerinde ve amacına uygun bir şekilde yaratmıştır. Birden fazla İlah anlayışı, bu düzenin bozulmasının en önemli sebeplerinden biri sayılmıştır. Dolayısıyla insanın gerek dış gerekse iç dünyasındaki düzen ve disiplini sağlamak için tek İlah kabul etmesi konusunda ısrar edilmiştir. Kaosa gelince, Allah’ın yaptığı hiçbir şeyden “suç” ya da “kusur” sayılabilecek bir şey hâsıl olamayacağına vurgu yapılarak olup biten olaylarda sorumluluğun insanda ol-

Bir şeyin put olması için önce ulaşıl-maz olması gerekir. İdeolojiler bu anlamda sürekli vaat eden ama ulaşılmaz, ulaşılabilir olarak kalırlar. Birileri tarafından verilecek bir hak görüntüsündedir. Hiçbir yerde doğru dürüst uygulama alanı bulamazlar. Hep aşama aşama varılacak bir sonuç, bir amaç olarak kalırlar. Bu ulaşılabilir halleriyle toteme dönüşürler. İnsanların daha iyi yaşama taleplerini emer ve özgürlükleri pervasızca tüketirler. İkinci olarak, dokunulmazdılar. Eleştirilmelerine müsaade etmezler. İde iken erk olurlar. Zamanla derinlemesine bir kapsam kazanarak ikonlaşırlar. Asla tartışamayacağınız ilkelerle beslenir ve evrensel olma iddiasına sarılırlar.

duğu açıkça dile getirilmiştir.

“O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.” (Enbiya, 21/23)

“O, yaptığından dolayı sorgulanamaz...”

Çünkü;

“...Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?” (67/3)

“O, yaptığından dolayı sorgulanamaz...”

Çünkü;

“...Hiç kimse Allah kadar güvene layık olamaz.” (4/132)

“O, yaptığından dolayı sorgulanamaz...”

Çünkü;

“Dilediğini yaratan ve (insanlar için) en iyi olanı seçen senin Rabbindir...” (28/68)

Sorgulanamaz; herhalde buna gücünüzün yetmeyeceğinin de farkındasınız. Sorgulanamaz; çünkü eksik bir şey bırakmadan üstüne düşen her şeyi zaten yapıyor. Sorgulanamaz; zaten her şeyi belli bir ölçü, düzen ve denge içinde amacına uygun şekilde yaratıyor. Sorgulanamaz; zira başınıza gelen bütün musibetler kendi ellerinizle yaptıklarınızdan kaynaklanıyor.

İnsan, samimi ve dürüst davrandığı sürece ileri sürdüğü şikâyet ya da mazeretlerin tamamının aslında Rabb'yle bir ilişkisi olmadığının farkındadır (75/14, 15). Çünkü O; rızık verenlerin (62/11), yardım edenlerin (3/150) ve hükmedenlerin (10/109) en iyisidir. Adalet ve merhametini sizin için sonuna kadar kullanır. Zihninizdeki mükemmelliğin tam karşılığı odur. Bu durumda onun sorgulanması ve sonuçta suçlanması düşüncedeki bütün saf iyilik ve güzellikleri sarsacaktır.

Masum Değiliz Hiç Birimiz

Herhangi bir şey, beşeri ya da dünyevî vasfını yitirmeden kutsallaşamaz. Dokunulmazlık ve masumiyet yani günah ve hatalardan uzak kalmak kimsenin harcı değildir. Söz konusu peygamberler (a.s.) olduğunda da durum böyledir. Kur'an, elçiler de dâhil olmak üzere pek çok insanın yaptığı hatalı ya da yanlış şeyler için uyarı ve öğütlerle doludur. Ancak peygamberlerin Allah tarafından seçilmeden önceki hayatlarının, olabildiğince düzgün olduğu düşünülmektedir. Nitekim dürüst ve güvenilir yapıları, onların seçilmelerinde de rol oynamış olmalıdır. Risâlet sonrası peygamberler, vahyin eğitiminden geçmiş olmaları ve edindikleri yüksek ahlaklarıyla büyük günahları/suçları zaten işlemezler. Tamamen iyi niyetlidirler ve kasıtlı olarak kötü bir şey yapmış olabilecekleri düşünülemez. İşledikleri muhtemel hatalar, engellenmez ama bizzat İlahî irade (vahiy) tarafından düzeltilir. Çünkü örnek konumundadırlar. Bu örneklikleri hasebiyle İslam uleması da haklı olarak onlara toz kondurmamıştır. Onlara duyulan saygıdan dolayı yaptıkları hatalara "günah" yerine "zelle" demeyi tercih etmişlerdir. Saygıya layık olan budur. Ama bu yaklaşım dahi onları masum yapmaz ve beşeri yönlerini ortadan kaldırmaz. Uygun olan da budur. Bir şeyin kutsallaştığı oranda uzaklaştığı unutulmamalıdır. Resulleri insanüstü kılmak onları örnek almayı önleyecektir. Zira onları beşer vasfından soyutlayacak her teşebbüs, örnek alınmalarını zorlaştıracak hatta imkânsızlaştıracaktır. Bir saygı ifadesini olağanüstü insan formuna dönüştürmek, kaş yapayım derken göz çıkarmaya benzer. Peygamberi öveceğim derken ulaşılmaz kılarak göğe yükseltmek onu hayattan koparmak anlamına gelir. Hâlbuki bize örnek olacak ve önderlik yapacak kişinin yerde yürümesi, çarşı pazar gezmesi ve bizim gibi yaşaması gerekir (25/7). Örneğin hakikati inkâr etmekte ısrar edenlerin, peygamberlerin yanında bir melek dolaşması ya da bizzat kendilerinin "Melek" olmaları gerektiği hususundaki iddialarının arkasında "hileli" bir anlayış vardır (6/9, 11/12, 17/95). Melek bir peygam-

ber istemek laik bir tavidir. Hayattan kopuk ama kutsal veya örnek alınamayan ama mübarek bir kişi tasavvuru, yarı İlah görüntüsüyle dünyalı olamaz. Dolayısıyla "melek" istemek; "Yaşadığımız dünyaya ait olmayan birinin emir ve tavsiyeleri de bizi bağlamaz." veya "Bir meleğe nasıl ayak uyduralım!" anlamında gizli bir reddediş içerir. Sorumluluktan kaçmanın yolu budur. Bu bir tuzaktır. Bu yüzden bütün peygamberlere ait ortak bir cümle hep kurula gelmiştir; "Ben de sizin gibi bir insanım." (41/6). Nitekim bütün ömürleri insanları sorumluluğa davet etmekle geçen peygamberlerin kendilerini kutsayıp bu yaklaşımın dışında tutmuş olmaları düşünülemez (3/64, 79). Ayrıca Kur'an'da, peygamberlere dahi hesap sorulacağından bahsedilmesi kayda değerdir.

"Yemin olsun, kendilerine elçi gönderilenleri muhakkak hesaba çekeceğiz; gönderilen elçileri de mutlaka hesaba çekeceğiz." (Araf, 7/6).

Aslında peygamberlerin cennete gireceği "neredeyse" bellidir. Buna rağmen ayetteki "hesap sormak" tan kasıt, bu yolda birilerinin -özellikle yöneticilerin- kendilerini bu hesap verme anlayışı dışında tutmalarını önlemek için olmalıdır. Dolayısıyla kendisinden hesap sorulamayacak hiç kimse yoktur. İslam'ın diğer sistemlerden ayrıldığı önemli noktalardan biri, toplumda en üstteki ile en alttaki kişinin hukuk karşısında eşit olduğu anlayışının uygulamada bizzat karşılığının bulunmasıdır. Bu uygulama, bütün bireylere sorumluluk yükler. Özellikle yöneticiler, halka karşı sorumludurlar. Tarihte "masumiyet" anlayışındaki aşırılıklar yüzünden pek çok yönetici ya da lider, bu düşünceyi kendisine zırh yaparak sorumluluklarını askıya alabilmiştir. Çünkü nihayetinde peygamberlere yakıştırılan bu vasıf zaman içerisinde onlara da yapışıp kalmıştır.

Kim olursa olsun şahısların kutsallaştırılarak kurtarıcı rolüne sokulması ve insanın bu vehmettiği sorgulanamazlıklardan kendisine pay veya nasip çıkarması makul değildir. Ayrıca Peygamberimizin, kızıyla (Buhari; Vasiye, 11), Hz. İbrahim'in, babasıyla (60/4), Hz. Lut'un da hanımıyla (66/10) ilişkilerindeki "...Seni kurtaramam..." ya da "Allah'tan sana gelecek şeye engel olamam." yaklaşımı dikkate alınırsa insanın sorumluluklarını başkasına yükleyerek hiçbir gayret göstermeden hesaptan kurtulmayı düşünmesi de doğru olmamalıdır.

Arkadaşlarının ara sıra "Bu bir vahiy mi yoksa kendi görüşün mü ya Rasûlullah?" diye sormalarına bakılırsa

son derece nezaket taşıyan bu yaklaşım, onların İlahî olanla beşerî olan ayırımına dikkat ettiklerini gösterir. Eğer “Hayır, kendi görüşüm.” cevabını alırlarsa, gerekli gördüklerinde; “Müsaade ederseniz ben de görüşümü söyleyebilir miyim?” şeklinde konuya katılmak istemeleri takdire şayandır. Bu tarz, onların neye karşı çıkabileceklerini ve nerede söz sahibi olduklarını bildiklerine işaret eder. Hatta iniş sebepleri söz konusu edildiğinde bazı ayetlerin; arkadaşlarının peygamberimize yaptıkları itirazlar karşısında onları haklı çıkaracak şekilde gelmesi de bunu teyit eder. Onlar; Allah konuştuğunda susmayı, peygamber konuştuğunda ise kendi düşünce ve yorumlarıyla katkıda bulunmayı seçmişlerdir. Kutsal olanla olmayanı ayırt etmek tam anlamıyla budur. Nitekim peygamberimizin, arkadaşlarının sözüne böylesine değer ve önem veren tavrını da örnek almak gerekir. Yeryüzünde yönetici olduğu halde böyle davranabilen çok az kişi vardır. Ayrıca gerçek görüş alış verişi (istişare) de budur. Yoksa sadece danışmak ve sonunda kendi bildiğini okumak değil.

Peygamberimizin arkadaşları için de aynı durum söz konusudur. Gösterdikleri liyakat ve fedakârlıklar açısından hepsi saygıdeğer insanlardır. Onların gayreti; İslam’ın anlaşılmasına, yaşanmasına ve yayılmasına katkı sağladığı için rahmetle anılmaları gerekir. Yine İslam dininin bize kadar ulaşması onların vesilesiyle olmuştur. Onlar, hak-batıl mücadelesinin öncüleri olarak tarihe geçmişlerdir (9/100). Her türlü iyilik ve hayırdan öne geçemeye çalışarak topluma örnek olmuşlardır (23/61). “...Allah onlardan razı olmuş; onlar da ondan razı olmuşlardır...” (9/100, 58/22) ayetlerinde sözü edilenler yine onlardır. Peygamberimizle beraber mücadele etmiş, eziyet çekmiş, hicret etmiş ve ona yardım etmiş olmaları bütün müslümanlar nezdinde onları saygın kılmış ve cennetlik olduklarının düşünülmesine neden olmuştur. Doğrusu da budur. Hatta bir kısmına “Aşere-i Mübeşşere” yani “Müjdelenen On Kişi” yani bu anlamda bazıları için “Cennetle Müjdelenenler” denilmesinin altında bu sebep yatar. Bu, “Onlara bakın cennetin yolunu bulursunuz.” anlamında toplum açısından peygamberimizin uyguladığı bir eğitim yöntemi olarak anlaşılmalıdır. Buradaki amaç, halk içinde örnek alınabilecek bireylerin sayısını artırarak insanların doğru yolu bulmalarını kolaylaştırmaktır. Nitekim çeşitli vesilelerle bir arkadaşını göstererek “Cennetlik birini görmek isteyen ona baksın.” şeklindeki yaklaşımları, insanları onlar gibi iyi davranışlar geliştirmeye teşvik etmek içindir. Nitekim Kur’an öğretisinde; insanın kendisini ya da bir başkasını, hesap vermeden daha

Peygamberimizin sakalı ve hırkası için de aynı tutarlı yaklaşımı sergilemek gerekir. Onları kutsamak ve çevresinde tavaf ederek bir sorunu çözmek ya da Allah’a yaklaşmak için vesile kılmaya çalışmak yanlıştır. Peygamberimize ait olan şeyler, bize onu hatırlatır. Zemzem’in Hz. İbrahim’i, hanımını, İsmail’i ve onların mücadelelerini hatırlatması gibi. Onları bize hatırlatan her şey, değerlidir. Bu değer büyük- lüğünü ifade etmek açısından peygamberlere ait olduğu düşünülen eşyalara “Kutsal Emanetler” denilmiştir. Bu sadece bir saygı ve hatırlama ifadesi olarak kalmalıdır. Aksi halde bir eşyanın kutsanmasının bireyi o eşyadan medet umar hale getirmesi söz konusu olacaktır.

dünyadayken cennete girme garantisinde görmesi (recâ) doğru bulunmamıştır. Ayrıca benzer bir yaklaşım içinde “Nasıl olsa affedileceğiz.” (7/169) diyerek cenneti parselleyen ehl-i kitap taraftarları da kınanmıştır. Sonuçta biz bütün sahabeleri sever, hayırla ve rahmetle anarız. Tabii ki onları örnek almak imkânı açısından kutsamadan ve insan olduklarını unutmadan...

Peygamberimizin sakalı ve hırkası için de aynı tutarlı yaklaşımı sergilemek gerekir. Onları kutsamak ve çevresinde tavaf ederek bir sorunu çözmek ya da Allah’a yaklaşmak için vesile kılmaya çalışmak yanlıştır. Peygamberimize ait olan şeyler, bize onu hatırlatır. Zemzem’in Hz. İbrahim’i, hanımını, İsmail’i ve onların mücadelelerini hatırlatması gibi. Onları bize hatırlatan her şey, değerlidir. Bu değer büyük- lüğünü ifade etmek açısından peygamberlere ait olduğu düşünülen eşyalara “Kutsal Emanetler” denilmiştir. Bu sadece bir saygı ve hatırlama ifadesi olarak kalmalıdır. Aksi halde bir eşyanın kutsanmasının bireyi o eşyadan medet umar hale getirmesi söz konusu olacaktır.

Burada Ehl-i Kitab’ın “Kutsa ve gönder.” tavrıyla bir şeyi erişilmez ve olağanüstü yaparak ondan uzaklaşmak iste-

Şahsi isteklerine, vahyedilmiş ahlaki ölçülerin üstünde bir yer veren insanlar, put edinerek kendilerini kaçınılmaz olarak yok oluşa götürececek bir hayat tarzı benimsemiş; boş, anlamsız ve değersiz bir yaşam şekli seçmiş olurlar (7/139). Üstelik semboller konuşmadığı için onları konuşturan birilerinin çizdiği çerçeveyi, kendi kaderleri sanarak aldanırlar. Kur'an, vahyi görmezden gelerek insanın peşinden koşup hayatının merkezine koyduğu şeylerin, onun açlığını asla gidermeyeceğini söyler (7/194). Kişinin Rabb'ine yönelmesi dışında tam olarak tatmin olamayacağından bahseder (13/28). Öyleki her türlü kutsamanın altından beşerin pespaye arzularının çıktığına dem vurarak insanın kendini kandırmamasını ister.

melerini hatırlanmalıdır. Kitap ehlinin, bütünüyle kutsal edinmeye dayalı ve sayısız aziz üretmiş bir yaklaşımın sahipleri olarak, dünyadan bu kadar kopuk bir tasavvur benimsemeleri düşündürücü değil mi? Dikkat edilirse put edinme gayreti sadece din dışı alanlarda değil bizzat dinin içinde hortlatılan bir olgu olarak bütünüyle cehaletin eseridir (7/138). Tabiat boşluk kabul etmez. İnsanın zihni de öyle. Doğrunun girmediği yere yanlış yerleşir. İnkârla nitelenebilecek sahte davranışlar, sonuçta sahibini esir alan batıl inanışlara kapı aralar. Şu ayette anlatıldığı gibi; “Zira hakikati reddetmeleri yüzünden bunların kalplerini (altın) buzağı sevgisi kaplamıştır.” (2/93). Ve bu sevginin âhirette herhangi bir karşılığı olabilir mi?

Put Tapmak

Allah dışında veya yanı sıra bir şeyin dokunulmaz ya da sorgulanamaz olması onu putlaştırır. Put, sahte İlah görüntüsü demektir. Doğaüstü etkileri olduğuna inanılan güçler gibi. Özellikle Kur'an'ın indiği dönemde “Put” anlayışının taş-a-toprağa tapma olarak anlaşılması, farkında olmadan nüzul ortamını fazlasıyla ilkel kılmaktadır. Mekke cahiliye devri yeterince iyi tahlil edilseydi, putlara taptığı söylenen insanların aslında sanıldığı ka-

dar ilkel olmadığı bilinirdi. Nitekim Kur'an'ın indiği ortamın onun içeriğini anlamayı vacip kıldığı düşünülürse en azından bu seviyeye uygun bir kültürel ortam var saymamız gerekecektir. Bazılarının dediği gibi Mekke müşriklerinin hemen her birinin kendilerine özel kitap ya da sayfeler indirilmesini istemeleri, bilinenin aksine o ortamdaki okuma yazma oranının çokluğuna işaret eder (17/93, 74/52). Üstelik söz konusu ikelliğin görüntüsü konumundaki putçuluk, zannedildiği gibi sadece bir taş tapma eylemi de değildir. Her put, arkasında gizemli ya da yarı açık bir düşünce taşır. Bu düşünce, saf anlamıyla bazen bir ideolojiyi içerebileceği gibi süslenmiş ilkeler altında bir menfaat beklentisini de barındırabilir (53/27–29). Hatta bu sembolün oluşmasına kaynaklık eden saikler irdelendiğinde; ekonomik, sosyal ya da siyasi bir arka planla karşılaşırız. Günümüzde de bu arka plana sahip pek çok putlaştırılmış şey bulabilirsiniz.

Risâletin başladığı ilk yıllarda Kâbe'de bulunan üç yüz altmış küsur putun her biri aslında bir kabilenin sembolüydü. Mekke site devleti, her kabilenin kendi putunu Kâbe'de temsil etmesine izin vererek kendi çapında bir “Birleşmiş Milletler” oluşturmuştu. Bu temsil, orada düzenlenen panayır türü etkinliklerle ticari ve siyasi olarak Kureyş'in liderliğini pekiştiriyordu.

O günlerde amcasının peygamberimize söylemeye çalıştığı şey şuydu;

“Yeğenim, gel anlaşalım. Her millet kendi Tanrısına taksim için buralara kadar geliyor. Panayırlar ve pazarlar oluşuyor. Tapınıyor ve alışveriş yapıp gidiyorlar. Biz de para ve itibar kazanıyoruz. Üstelik bu sayede ortak kültürel bir mirasın sahibi olarak hem atalarımızla aramızda bir bağ kurabiliyor hem de toplumsal birlik ve bütünlüğümüzü sağlıyoruz. Sen şimdi bu put dediğin şeyleri kırıp kaldırmamızı ve İbrahim'in dininin tek Tanrı anlayışına geri dönmemizi mi istiyorsun? Dediğin gibi yapsak nereden gelir elde edeceğiz? Karnımızı nasıl doyuracağız? Halkımızı bir arada nasıl tutacağız? Kâbe bu tapınmalara kaynaklık etmez ve buraya kimse gelmezse itibarımızı nasıl koruyacağız? Aç ve açıkta kalmaz mıyız? Bu durumda kim bizi doyurur ve kim bizi korur?”

Bu yaklaşımın ardından şu sure indirilmişti.

“Kureyş'e kolaylaştırıldığı, evet, kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için onlar, kendilerini aklıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabb'ine kulluk et-sinler.” (Kureyş Suresi)

Cevap anında geldi;
Yani
Korkmayın.
Ben doyuracağım ve ben koruyacağım.
Öyleyse sadece Kâbe'nin Rabb'ine kulluk edin.

Zaman içerisinde Kâbe'nin Rabb'i, sözünü tuttu. Oraya gerekli ihtimamı gösterdi ve itibarını yükseltti. Ancak ne yazık ki sonradan Kâbe, inandığını söyleyen insanlar elinde esas fonksiyonlarını yine kaybetti. Hac, inananlar için ortak bir platform olmaktan çıkıp tekrar bir sülale-nin itibarına ve servetine hizmet eder oldu. Kureyş gitti. Suud geldi. Belki taştan putlar kalktı ama yerine başka semboller geçti. Hala aç kalmaktan korkuyorlar ve hala güvenlik sorunları var. Bu yüzden emperyalist güçlerle kol kola geziyor ve bir türlü İbrahim'in dinine geri dön-müyor, dönemiyorlar. Haccı ve hacısı çok milletlerin bu kadar haksızlıklarla hemhâl ortamların bireyleri olması bunu göstermiyor mu?

Put;
İnsan zihninin ürettiği totem,
Sahte ya da sanal İlah görüntüsü,
Beklenti ve tutkuların altında yattığı örtü,
Aldatmak kastıyla şahsi çıkarların arkasında gizlendiği
kutsallaştırılmış şey,
Arkasına sığınarak kendi taleplerini meşrulaştırma
çabasına hizmet eden sembol demektir.

Bir duygu ya da düşünceyi puta çeviren şey onu kut-samaktır. Kutsamak, onu dokunulmaz ve sorgulanamaz kılarak her şekilde size emretmesine imkân tanımaktır. Buradaki emretmek; basit alışkanlıklar, disiplin ve dü-zen sağlama anlamında değildir. Bilakis; dünya görüşü, hayat algısı ve otorite edinmek türünden bütün davranışlara kaynaklık edip yönlendiren bir güç ya da güç-ler telakkisidir. Hatta bu otorite, güvenlik ve özgürlük alanlarını belirleyen bir kabul/iman zemininde hareket eder. Örneğin herkes gibi bir şeyleri seversiniz. Ama hiçbirini Allah yerine koyamazsınız. Ayrıca bir sevgiyi Allah'a rağmen başlatamazsınız. Allah gibi sevemezsiniz (2/165). Sevginin başka bir objeye yönelerek emretmeye başlamasıyla insanın özgürlük alanları daralır. Hayat al-gınızda bir objenin sevgisi size emrediyor ve arkasından neyi nasıl yapacağınızı ya da yapmayacağınızı söyleme-ye başlıyorsa orada "şirk" var demektir. İnsanın bütün varlığını uğruna adamasına bakılırsa sevginin tutunduğu objenin değeri epey büyük gibi gözükmemektedir. İşte Hz İbrahim'in uyarısı, tam bu noktadadır: "Siz Allah'ı bira-

Korku da böyledir. Emretmemelidir. İnsan, doğal olarak bir sürü şeyden korkabilir. Ancak o korku, hayatın merkezine oturup diğer bütün ilişki-leri belirleyen emredici bir güç haline gelirse şirk konu olur. Şirk, ortaklık demektir. Ortak kılarak güç edinme gayreti, aslında bir hedeften sapma-dır (36/74, 75). Bu anlamda, yaratma da emretme de Allah'a aittir. Emre-den sevgi ve korku ondan başkasına yönelmemelidir. Bir güç gösterisine dönüşüp hayatın merkezine oturarak emretmemelidir. Reel olarak sevgiyi ya da korkuyu abartarak kutsamak -edebî bir anlatımın konusu olmanın dışında- insanın özgürlük alanlarını yok ederek onu "kukla"ya çevirebilir.

kıp putlara taptınız. Tek sebep, bu dünyada kendinize (ve atalarınıza) karşı duyduğunuz sevgiye esir olmanız-dı..." (29/25). Söylenen şey şudur: Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir muhabbet (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz ve bunları aranızdaki ilişkinin ve bağın ortak noktası saydınız. Hâlbuki insan-ların sahip oldukları hiçbir özellik Allah' a iman kadar birleştirici ve tatminkâr değildir. Hiçbir şey onun yerini tutamaz.

Korku da böyledir. Emretmemelidir. İnsan, doğal ola-rak bir sürü şeyden korkabilir. Ancak o korku, hayatın merkezine oturup diğer bütün ilişkileri belirleyen emre-dici bir güç haline gelirse şirk konu olur. Şirk, ortaklık demektir. Ortak kılarak güç edinme gayreti, aslında bir hedeften sapmadır (36/74, 75). Bu anlamda, yaratma da emretme de Allah'a aittir. Emreden sevgi ve korku ondan başkasına yönelmemelidir. Bir güç gösterisine dönüşüp hayatın merkezine oturarak emretmemelidir. Reel olarak sevgiyi ya da korkuyu abartarak kutsamak -edebî bir an-latımın konusu olmanın dışında- insanın özgürlük alan-larını yok ederek onu "kukla"ya çevirebilir.

Bütün ibadet örnekleri, insanı kukla olmaktan kurtar-mayı hedefler. Örneğin; Hac ibadeti esnasında yapılan

“tavaf”, her şeyi dışarıda bırakıp yalnızca Allah’ın merkeze alınması ve böylece insanı büyüleyen şeylerden onu özgürleştirmek için yapılır. Bu eylemle sembolik olarak anlatılmak istenen şey, tam olarak budur. İnsanın hayatının merkezine koyması gereken şey “Allah” düşüncesidir. Emreden sevgi ona aittir. Yani, herhangi bir şeyin sevgisi tercih sebeplerinizi ortadan kaldırmamalıdır. Seçim yapmak, insan iradesinin en ayrıcalıklı tarafıdır. Dahası insanı insan yapan şey budur. İnsanın tercihlerinin yok edildiği alanlar, onun için “esaret” anlamı taşır. Özgürlüğünü yok eder ve başkalarının önünde küçük düşürür. Bu yüzden bir şeyi “Allah gibi sevmek” yasaklanmıştır (2/165). Kâbe yerine parayı, makamı ya da sevilen herhangi bir şeyi hayatının merkezine alıp onun etrafında dönmek doğru değildir. İnsanın hayatın merkezine aldığı şeyler, çevresinde dolap beygiri olacağı bir sömürüye ya da çıkar ilişkilerine dönüşmemelidir.

Şahsi isteklerine, vahyedilmiş ahlaki ölçülerin üstünde bir yer veren insanlar, put edinerek kendilerini kaçınıl-

maz olarak yok oluşa götürecek bir hayat tarzı benimsemiş; boş, anlamsız ve değersiz bir yaşam şekli seçmiş olurlar (7/139). Üstelik semboller konuşamadığı için onları konuşuran birilerinin çizdiği çerçeveyi, kendi kaderleri sanarak aldanırlar. Kur’an, vahyi görmezden gelerek insanın peşinden koşup hayatının merkezine koyduğu şeylerin, onun açlığını asla gidermeyeceğini söyler (7/194). Kişinin Rabb’ine yönelmesi dışında tam olarak tatmin olamayacağından bahseder (13/28). Öyleki her türlü kutsamanın altından beşerin pespaye arzularının çıktığına dem vurarak insanın kendini kandırmamasını ister. Nitekim “konuşamayan” ve “karşılık veremeyen” ölü ideolojilerin ikonları yerine her an yaratmaya devam eden gerçek İlah’a yönelmelerini önerir (21/63).

Yeryüzünde açan her çiçek, Rabb’in hala bu dünyadan ümit var olduğunu gösterir. Puta tapan bir toplumda yaşıyorsanız her güneş doğduğunda bunu düşünmeniz size iyi gelecektir.

KUTSAL'A KARŞI AŞK

Altay ÜNALTAY
altayul@yahoo.com

Modern çağlardan önceki 5000 küsur yıllık insanlık tarihi boyunca “Kutsal” her ülkede siyasi iktidarla kopmaz bağlar kurmaya çalışmış; kiliseler, tapınaklar, din kurumları şeklinde örgütlenmiş, toplumda hatırı sayılır yüksek mevkiler ve maddi kaynaklarla kendini donatarak varlığını güvenceye almış, bunun yetmediği yerlerde engizisyonlar, iman mahkemeleri kurarak fiziki şiddet uygulamış; insanlar ya kutsala hakaretten diri diri yakılmış ya da İmam Ebu Hanifeler, Ahmed bin Hanbel’ler, Şeyh Bedrettinler, Nesimiler, Hallac Mansurlar, Sühreverdiler gibi işkencelere uğramış, idam edilmişlerdir.

Kutsaldan bahsetmek nedense bende hep bir mayın tarlasına girmiş olmanın ürpertisini uyandırmıştır. İnsanın uzak durması gereken bir alan belki; ama ne yazık ki müspet duygulardan çok (sevgi, saygı gibi) menfi duygular (başına dert almak) saikiyle. Bir de Aşk var tabii ki. Sonuç itibarıyla Kutsal’dan daha az tehlikeli sayılmaz. Ama neden Kutsal’la arasında gerilim olan insan Aşk’a teslim olmak için içinde tuhaf bir istek hisseder?

19. - 20. yüzyıllar (sonuçları ne kadar tartışılırsa tartışılsın) aklın ve müspet bilimin insana, topluma ve dünyaya egemen oluşu ile damgalanmıştır. Bu bağlamda dünyada birçok şey geriye dönüşsüz olarak değişmiş olup, inanç ve kanaatlerimiz de bundan etkilendi.

Geleneksel-modern öncesi toplumlarda birşeyin kabul edilmiş otorite tarafından “haram” (tabu) ya da “kutsal” ilan edilmesi ona dokunmamak ve saygı göstermek için yeterli bir nedendi belki. Otoritenin de bizzat “kutsal” olmasını ya da en azından resmi otoritenin ahali nezdinde bir derece güvenilirliği olduğunu ve henüz bunun aşınmadığını düşünebiliriz. Bunlar tüm zamanların belki en kaotik ve değişimci yüzyılları olan 19. ve 20. ler tarafından aşındırıldı ve bir kenara atıldı. Kutsal bu süreçte ağır yaralar aldı ve hala kendine gelemedi; Aşk ise yaralanmak ve berelenmekle birlikte bu altüst oluştan daha çabuk yakasını sıyırdı gibi görünüyor.

Geçmişte dahi Kutsal kendini korumak için tek başına ahali nezdinde uyandırılmış o ürpertici saygıya güvenememiş; kendini kurumlar, askeri ve fiziki güç yoluyla daha çok güvenceye almaya çalışmıştır. Modern çağlardan önceki 5000 küsur yıllık insanlık tarihi boyunca Kutsal her ülkede siyasi iktidarla kopmaz bağlar kurmaya çalışmış; kiliseler, tapınaklar, din kurumları şeklinde örgütlenmiş, toplumda hatırı sayılır yüksek mevkiler ve maddi kaynaklarla kendini donatarak varlığını güvenceye almış, bunun yetmediği yerlerde engizisyonlar, iman mahkemeleri kurarak fiziki şiddet uygulamış; insanlar ya kutsala hakaretten diri diri yakılmış ya da İmam Ebu Hanifeler, Ahmed bin Hanbel’ler, Şeyh Bedrettinler, Nesimiler, Hallac Mansurlar, Sühreverdiler gibi işkencelere uğramış, idam edilmişlerdir.

Kutsal adına düzenli ordular, merkezi güçler, maaşlı askerler harekete geçer; bunlar ülkeleri, halkları, iklimleri fet-hedebilir, ama yaptıkları iş genellikle fazla hayır getirmez; kalıcı olmaz. Aşk adına serdengeçtiler, yoksul köylüler, kendi halinde insanlar harekete geçer, halktan birden isimsiz kahramanlar çıkar, tarihe malolurlar. Bunlar profesyonel orduların aksine genellikle yenilirler, ama buna rağmen yaptıkları tarihte kalıcı izler bırakır! Neden Aşk bu derece güçlü bağlar kurar? Çünkü Varlık, metakosmik (Kosmos öncesi ve sonrası) Tarih'in başlangıcında parçalanmış ve birçok "ben"e ayrılmıştır.

Tüm bunlara rağmen Kutsal'ın kapısı defalarca cesur ve akıl sahibi insanlarca çalınmış, onlar düşünülmesi Kutsal'ca yasaklanmış olan konulara girmişler, kutsal esrarengizlik şatolarını yerlebir etmişler, Kutsal çaresiz kalarak acımasız fiziki şiddeti devreye soktuğunda buna da sabır ve metanetle direnmişlerdir.

19. ve 20. yüzyıllar geleneksel Kutsal açısından (dünyevi-profan başka "Kutsal"ların yükselişi istisna!) kara bir dönem olmuştur. Kutsal, "Hakikat"ın tek temsilcisi olarak konuşma tekelini yitirirken, fiziki şiddet kullanma yetisi de ciddi şekilde sınırlandırılmış ve durdurulmuştur. Kutsal'ın eski gücü kalmamakla birlikte o yine de hatırı sayılır maddi imkânları deruhte etmeye devam edebilmiş, Batı'da Katolik Kilisesi devasa bir kale olarak Kutsal adına yükselmeye devam ederken, İslam dünyasında da Kurumlaşmış Din, hemen her ülkede resmi iktidarla işbirliği-güçbirliğine giderek "Kutsal Geleneği" korumak adına yoluna devam etmiştir.

İnsanı hayvandan ayıran en büyük yeti olan Akıl, denebilir ki, bir cephede Kutsal tarafından durdurulmaya ve sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Ama Akıl, Kutsal'ın tüm entrikalarına karşı direnirken, Kutsal, müzakere meydanında yere seremediği Akıl'ı güç ilişkileri, siyaset, para ve gerekirse fiziki şiddet ile altetmeye çalışmış, bunda kısmen de başarılı olmuş; ama Akıl'ın fetih ve karanlık-

ları aydınlatma arayışını tam engelleyememiştir. Kutsal "anti-rasyonel" (akıl karşıtı)dir.

Peki, Akıl'daki bu başeğmezlik ve kendine güven nereden gelir?

Akıl insanı gerçeklerle tanıştırandır. Dinler akıl sahiplerine hitap eder. Ve hangi dinin çağrısının doğru olduğunu seçmek iktidarı bu dünyada Akla bırakılmıştır. Akıl bu görevi yerine getirirken insanın içine yönelir ve her insanın içinde parıldayan o Hakikat Işığı'na danışır: "Öyleyse sen yüzünü Allah'ı birleyen (bir hanif) olarak dine, Allah'ın o fitratına çevir ki insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında hiç bir değiştirme yoktur. İşte dimdik ayakta duran din (budur). Ancak insanların çoğu bilmezler." (Rum, 30/30). Evet dimdik ayakta duran din insanın tabiatında saklı o Hakikat Işığı'dır. Kimisi bunu kullanarak daha çok parlattır ve kendi yüreği de aydınlanır; kimi ise üstünü örterek onu ışık veremez hale getirir ve yüreği kararır.

Peki, bu süre içinde Aşk'a ne oldu?

Aşk, bütün bahsettiğimiz yüzyılları korumasız ama güçlü bir dağ çiçeği gibi yaşamış; 19. ve 20. yüzyılların ruh örseleyen (kapitalist!) materyalizmi onun rengini hayli soldurduysa da hayatîyetini yok edememiş, o (şükür ki!) beklenmedik köşe-bucakta karşımıza şaşırtıcı renkleri ile hep çıkmaya devam etmiştir.

Tıpkı Kutsal gibi Aşk da Akılın sirayet etmediği bir alandır. Ancak Akıl yasaklı olduğundan Aşk'ın ülkesine giremiyor değildir. Her şey gibi Akıl da Aşk'a davet edilmiştir; ama onun ülkesine giremez; o ülkeyi fethedemez, gücü yetmez. Akılın karanlıkları aydınlatan feneri aşkın yakıcı ateşine girince kör olur. Kutsal "anti-rasyonel" ise, Aşk "meta-rasyonel" (akıl üstü)dir.

Aşk, gerek geçmiş yüzyıllarda, gerekse modern çağlarda hiçbir kurum ya da siyasal iktidar tarafından korunmamış, bunların korumasına gerek kalmadan uçarı bir kelebek gibi varolmaya devam edebilmiştir. Zaten Aşk'ı "kurumsal koruma" altına almak onu altın kafese hapsedmektir, Aşk burada, özgür olmak için kendini kafesin duvarlarına çarpa çarpa ölür.

Kutsal'la kıran kırana çarpışan Akıl Aşk karşısında tu-

tulur; kısa süre içinde ona teslim olur. Tabir caizse “gerçek kutsal Aşk’tır”, ya da “Kutsal, yalancı aşk”tır: Kutsal kıskançlıkla Aşk’ı taklit etmeye onda olanı elde etmeye çalışır; ama başaramaz.

Kutsal, yüce kaleler misali merkezi kurumların gerisine çekilerek varlığını sürdürürken, Aşk karşımıza beklenmedik yerlerde çıkar: Bir Sufi dergâhında okunan Kuran’da, söylenen ilahide, şairin şiirinde, çobanın türküsünde ya da dilsiz düşmüş aşığın sevgilisine bakışında...

Kutsal kendini dünyevi ya da uhrevi ceza tehdidiyle korur; “bunu yaparsan seni aforoz ederler, dışlarlar ya da yakalayıp cezalandırırlar, şunu söylersen cehennemlik olursun” gibi. Aşk ise hiçbirşeye ihtiyaç göstermez, ödlü Maşuk’tur:

“Cennet cennet dedikleri
Birkaç köşkle birkaç huri
İsteyene ver onları
Bana Seni gerek Seni”
der Yunus.

Kutsal adına düzenli ordular, merkezi güçler, maaşlı askerler harekete geçer; bunlar ülkeleri, halkları, iklimleri fethedebilir, ama yaptıkları iş genellikle fazla hayır getirmez; kalıcı olmaz.

Aşk adına serdengeçtiler, yoksul köylüler, kendi halinde insanlar harekete geçer, halktan birden isimsiz kahramanlar çıkar, tarihe malolurlar. Bunlar profesyonel orduların aksine genellikle yenilirler, ama buna rağmen yaptıkları tarihte kalıcı izler bırakır!

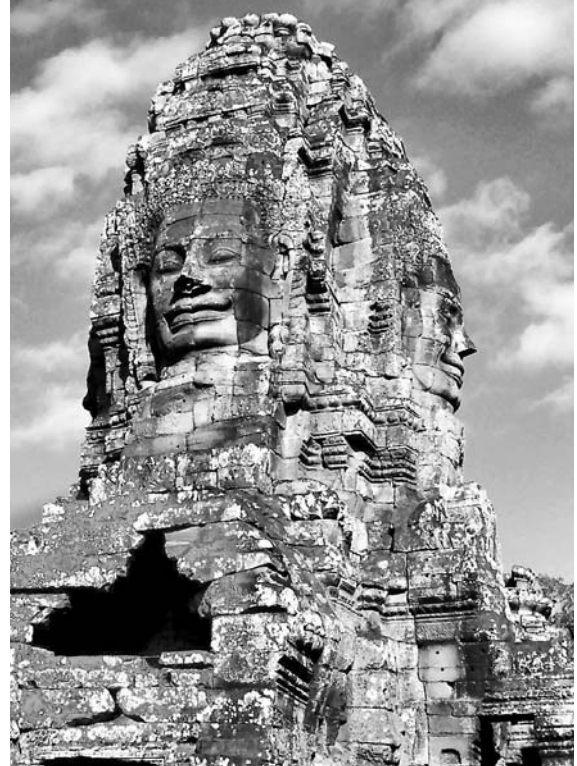
Neden Aşk bu derece güçlü bağlar kurar? Çünkü Varlık, metakosmik (Kosmos öncesi ve sonrası) Tarih’in başlangıcında parçalanmış ve birçok “ben”e ayrılmıştır. Ve bu “ben”ler bir araya gelmeye çalışırlar; amaç “Küllü Ben”de birleşmek, Çokluk ve Kargaşa’yı yok ederek Tevhid’i ve Nur’u tamamlamaktır: “...kâfirler istemeseler de Allah Nur’unu tamamlayacaktır.” (Saff, 61:8). Nur’un tamamlanması Herşey’in tamamlanmasıdır, çünkü “Allah, göklerin ve yerin Nur’udur... O Nur üstüne Nur’dur” (Nur, 24:35).

Aşk gelirse insana yön veren kelimeler Aşk, İman ve Ahlak’tır. Aşk gittiğinde ise geriye Kutsal, Akaid ve Muamelat kalır.

Aşk ehli Sahabi Rebii b. Amir’in sözleriyle sözü bağlaya-

lım isterseniz: Kendisine İran’a neden gediklerini soran Kisra ordularının komutanı Rüstem’e demişti ki: “Biz buraya insanları dinlerin zulmünden kurtarmaya geldik”...

Kutsal yenilecek, Aşk kazanacaktır.

İNSAN CİNSİ DOĞUŞTAN “EŞREF-İ MAHLÛKAT” MIDIR?

İlhami GÜLER
ilhamiguler@hotmail.com

İnsan, doğuştan, insan olarak şerefli/onurlu/değerlidir, böyle yaratılmıştır. Burada “mahlûkat=yaratılanlar”dan kasdedilen, diğer canlı veya bilinçli varlıklardır (hayvanlar, cinler, melekler). Onlara kıyasla insan, cins olarak daha şerefli ve onurludur demek istenir. Oysa bu kanaat Kur’an açısından yanlıştır. Ahlaki birer kavram olan ve kazanılması gereken onur, şeref ve haysiyet ile önceden verili olan üstünlük (takvîm, tafdîl, tekrîm) birbirine karıştırılmaktadır. Özellikle Tasavvuf çevrelerinde yaygın olan bu kanaat Kur’an’daki bazı ayetlerin parçacı yanlış yorumlanmasından kaynaklanır.

Yaygın popüler dinî düşüncede/bilinçte İslâm’ın insana verdiği değer (İslâm Hûmanizmi) şu ifadeyle dile getirilir. İnsan, doğuştan, insan olarak şerefli/onurlu/değerlidir, böyle yaratılmıştır. Burada “mahlûkat=yaratılanlar”dan kasdedilen, diğer canlı veya bilinçli varlıklardır (hayvanlar, cinler, melekler). Onlara kıyasla insan, cins olarak daha şerefli ve onurludur demek istenir. Oysa bu kanaat Kur’an açısından yanlıştır. Ahlaki birer kavram olan ve kazanılması gereken onur, şeref ve haysiyet ile önceden verili olan üstünlük (takvîm, tafdîl, tekrîm) birbirine karıştırılmaktadır. Özellikle Tasavvuf çevrelerinde yaygın olan bu kanaat Kur’an’daki bazı ayetlerin parçacı yanlış yorumlanmasından kaynaklanır, şimdi ayetlere bakalım. En çok kullanılan ayet: “Şüphesiz biz insanı en güzel bir şekilde yaratmışızdır.” (95-Tin/4) Bu ayetteki anahtar ifade “ahsen-i takvim”dir. Bu ifadenin anlamı şudur: “Yani, bu özel varlığın yaratılış amacının gerektirdiği fonksiyonlara tekabül eden bütün olumlu maddî ve zihinsel (dış ve iç) vasıflar ile donatılmış olarak. “En güzel şekil” kavramı, Allah’ın yarattığı her şeyin, insanoğlu ve insan kişiliği (nefs) de dâhil olmak üzere “yaratılış amacına uygun şekilde” (91/7, 87/2-3) ki Kur’an hükmü ile bağlantılıdır. Bu ifade, bütün insanların bedensel ve zihinsel donanımlar açısından aynı “güzel şekilde” olduklarını göstermez; o sadece her insanın tabii avantaj ve dezavantajlarına bakılmaksızın doğuştan getirdiği vasıfları ve içine doğduğu çevreyi mümkün olan en iyi şekilde kullanabilme yeteneği ile donatıldığını anlatır.”¹

Yapılan hatalardan biri de, ayetin ilgili pasajdan kopararak parçacı bir şekilde sunulmasıdır. Oysa devam eden ayet şöyle der: “Ve sonra onu aşağıların en aşağısına indirdik” (95-Tin/5). Bu ifade ise “insanın kendi aslı, olumlu kimliğini saptırmasının -başka bir deyişle yozlaştırmasının- bir sonucudur, yani, insanın kendi yaptıklarının ve yapmayı ihmal ettiklerinin bir sonucu.”²

Bu bağlamda sık sık kullanılan bir diğer ayet 17. İsra sûresinin 70. ayetidir. Ayet şöyledir: “Gerçek şu ki, Biz Âdemoğullarına ikramda bulunduk. Karada ve denizde onları taşıdık, onlara güzel rızıklar verdik ve onları ya-

rattıklarımızın pek çoğundan üstün (tafdilen) tuttuk.” Bu ayetteki anahtar ifade “Kerremna”dır. Birçok Türkçe mealde olduğu gibi Esed, ifadeyi İngilizce’ye yanlış olarak “Dignity” yani ‘onur’, ‘şeref’ diye çevirmiştir³. Oysa, Isfehanî “ikrâm” ve “tekrim” ifadelerine “insana eksikliği olmayan bir menfaatin, ikramın ulaşması” anlamlarını verir⁴. Taberî, “Kerremnâ” ifadesine Allah’ın “diğer mahlûkatı insanın emrine boyun eğdirmesi ve insanı onların üzerine hâkim kılması” anlamını verir⁵. Kurtubî ise ifadeye, Allah’ın insana nimetlerle ikramda bulunması ve onu yer değiştiren, dik duran ve güzel bir surete sahip olarak yaratması⁶ şeklinde yorumlar. Zemahşerî de şöyle diyor: “Ademoğluna ikram konusunda şunlar dendi: Ona akıl, konuşma, temyiz kabiliyeti, güzel bir şekil, mutedil boyutlar, dünya ve ahireti kazanma kabiliyeti, dünyadaki her şeye hâkim olması. İbn Abbas’dan gelen bir rivâyete göre yemek yemesi için parmaklar vermesi...”⁷ Ayrıca Zemahşerî “yaratıklarımızın birçoğundan onu üstün kıldık” ifadesinde istisna tutulanların başında “melekler” geldiğini söyleyerek insanın meleklerden ikram edilenler bağlamında aşağı olduğunu ifade etmektedir⁸.

İnsanın “eşref-i mahlûkat” olduğu bağlamında ileri sürülen ayetlerden biri de: “Ona (insan) belirli bir biçim verip de ruhumdan üflediğim zaman, ona secde edin” (15-Hicr/29)dir. Buradaki anahtar ifade ise “...ve nefahu fihi min rûhî” ifadesidir. Zemahşerî bu ifadeyi şöyle yorumluyor: “Ona hayat verdiğimde; burada gerçek bir ‘üfleme’ veya ‘üflenme’ yoktur. Bu sadece, onu canlı kılacak şeylerin ona verilmesinin temsili anlatımıdır.”⁹ Esed ise şöyle der: “Allah’ın insana “ruhundan üflemesi” ifadesi, kuşkusuz, ona hayat, bilinç ve duyarlık, yani, bir can bahsettiğini dile getiren mecazî bir ifadedir¹⁰. Bir başka ayet, Allah’ın Hz. Âdem’i yarattıktan sonra meleklerle: “Adem’e secde edin” (2-Bakara 34) buyruğudur. Burada meleklerin Hz. Âdem’e secde etmeye çağırılması, Âdem’in yaratılıştan bizatihi bir onur ve şerefe sahip olmasından değil, yine Esed’in dediği gibi, “insanın kavramsal düşünme yeteneğinden dolayı, bu konuda meleklerden bile “üstün” olduğunu göstermek içindir”.¹¹

Üzerinde durduğumuz bu ayetlerin kendi kontekslerinde ve Kur’an’ın bütünlüğü içerisindeki doğru yorumları, Allah’ın insanı denemek için (67-Mülk/2), onu yeryüzünde kendi ‘halifesi’ kılmak için (2-Bakara/30), ona bir sürü imkân, kabiliyet ve nimetler ihsan ve inayet ettiğini gösterir. Bu denenmenin ahlâkî içeriği Allah’a iman edip salih amel işleme veya ona nankörlük edip (küfr) insanlara zulmetmedir. Bu ahlâkî sorumluluk, Kur’an’da,

Ahlâkî potansiyelini Allah’a ve insana karşı birlikte aktüelleştiren, Allah nezdinde onur, şeref ve haysiyet kazanır; sadece insanlara karşı aktüelleştirenler ise insanlar nezdinde şeref, onur ve haysiyet kazanır. İnsanın onuru ve şerefi, sahip olduğu imkân, kabiliyet ve haklarına lâıyk olduğunu göstermesiyle, bir çaba ortaya koymasıyla ortaya çıkar. İnsanların onursuz, şerefsiz ve haysiyetsiz olmaları, onların temel insan haklarını ellerinden alarak onlara ‘hayvan’ muamelesi yapılmasını gerektiriyor. Temel haklar, ölünceye kadar onun ‘şeref’ kazanması için gerekli ve zorunludur.

ağırlığını yerin, göğün ve dağların kaldıramadığı “Emanet” olarak nitelenir (33-Ahzab/72). İnsandan beklenen, Allah’ın kendisine vermiş olduğu sayısız nimetlere karşı ona şükranla bulunması, yani özgür ve akıllı bir varlık olarak bu teklifi anlaması ve yerine getirmesidir¹².

İnsan cinsi, teklifi alma ve anlama yaşı olan, akıl ve balığ oluncaya kadar, rüşdüne erinciye kadar “masum” ve “masun”dur. Temel insan haklarına haizdir. Çünkü masumluk, korunmuşluk ve bu haklar olmadan o ‘halife’ olma veya “denenme”ye aday olamaz. Temel haklara sahip oluşu, masumiyeti ve masuniyeti seküler Felsefe’de ve teorilerde olduğu gibi insan cinsine aidiyetinden gelmez, çünkü bu totolojidir. Kerameti kendinden menkul olmaktır. Temel haklara sahip oluşu onun müstakbeldeki “...için”liğinden yani yüklenmesi gereken sorumluluktan gelir. Çünkü insan başıboş bir varlık değildir: “Sizi gerçekten boş yere yarattığımızı ve Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi sanıyorsunuz?” (23-Müminûn/114). “İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor!” (76-İnsan/36). “Onlara bir sıkıntı dokunduğunda şöyle derler: “Biz Allah’a aitiz ve O’na döneceğiz.” (2-Bakara/156). O halde insanın dünyada avantajlar bakımından “üstün”lüğü, onun kendiliğinden cins olarak “şerefli”, “onurlu”, “haysiyetli” olduğu anlamına gelmez. Bu saydıklarımız denenmenin ve halifelüğün içeriği olarak “kazanılacak” veya “edinilecek” hususlardır. “İnsan” eğer bunları kazanamazsa hayvanın küpüdür.

O halde, insanlara karşı sorumluluklarını ihmal edenler veya hemcinslerine karşı zalim, gaddar, gasıp, hırsız... vs. olanlar da salt ‘insan’ oldukları için şerefli, onurlu... olamazlar; tam aksine onlar, hem Allah nezdinde hem de insanlar nezdinde şerefsiz, onursuz, haysiyetsiz, hatta hayvandan daha aşağı varlıklardır. Onların insan suretinde olmaları bir anlam ve değer ifade etmez. Bu bağlamda örneğin: Antilopları avlayan Aslanlar ile, Asyalıları, Afrikalıları ve Arapları avlayan Amerikalılar ve Avrupalılar arasında ne fark vardır?

Doğuştan insan cinsine ait olmakla “eşref-i mahlûkat” olunduğu inancı veya kanaati Hristiyanlıkta olduğu gibi ahlâkî kayıtsızlığı besleyen bir zemin oluşturabilir. Hristiyanlıktaki durumu Erich Fromm şöyle tasvir ediyor: “Kendisini insanlar için feda eden Tanrı’nın Oğlu ve sevgi dolu bir İsa sembolüne sahip olanlar, İsa’nın kendileri için de sevdiğini sanmaktadırlar. Böylece İsa bir put, ona inanmak da kişilerin kendi sevme eylemlerindeki yetersizliklerin yerini tutmak için bir takviye olmak özelliğini kazanmaktadır. Bu bilinçsiz davranışı: ‘İsa sevilmesi gereken her şeyi bizim yerimize seviyor. Biz o zorba Yunan kahramanları gibi davranmaya devam edelim. Çünkü İsa’ya olan ‘yabancılaşmış inancımız’ bizi kurtaracak ve onun yaptığı gibi davranmak zorunluluğundan sıyrılmış olacağız” düşüncesi biçiminde özetlemek mümkündür. Hristiyan dininin, kişilerin çıkarıcı ve bencil davranışlarını gizlemekte kullandıkları bir kılıf olduğu böylece açığa çıkıyor.”¹³

Benzer şekilde “eşref-i mahlûkat” olduğu düşüncesi, Tanrı’nın “sınırsız”-merhameti/rahmeti fikriyle birleşerek İslâm toplumlarında ahlâkî kayıtsızlığı beslediği inkâr edilmez bir gerçektir.

Bu bağlamda Tasavvuf çevrelerinde yaygın olan ve sufi “humanizmi” dillendiren Yunus Emre’nin “Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü” sözünün de hiçbir Kur’anî-ahlâkî zemini yoktur. Bu görüş, Kur’an’ın tamamına egemen olan iman-küfür, adalet-zulüm, sevgi-buğz... vs. şeklindeki ahlâkî ikilemi bütünüyle yok saymaktır.

Allah nezdinde onurlu, şerefli ve haysiyetli olmanın şartları ile insanlar nezdinde bu sıfatlara sahip olmanın şartları birbirinden farklıdır. Allah nezdinde şerefli olmanın şartı iman ve salih ameldir (takva): “Allah katında en üstün olanınız (ekremekûm), O’na karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır” (49-Hucurat/13). Bir insanın Allah’a iman ve salih ameli yoksa onun nezdinde hiçbir değeri yoktur. “De ki: ‘Eğer sizin duanız (itaat ve inancınız)’¹⁴ olmazsa Rabbim size ne diye değer versin? Gerçek şu ki, siz yalanladınız ve artık bu sizin yanınızı bırakmayacak” (25-Furkan/77). Onlar (müşrikler): “Medine’ye döndüğümüzde şerefli olan bizler, rezilleri oradan söküp atacağız” dediler. Oysa asıl şeref Allah’a, O’nun elçisine ve inananlara aittir, ancak ikiyüzlüler bunu bilmezler” (63-Münafıkûn/8).

Ancak, biz insanların iç dünyalarını bütünüyle bilemeyeceğimiz için, bir de ‘iman’ şartı biz insanlar ile direkt ilişkili olmadığı için, bizim nezdimizde bir insanın onurlu, şerefli ve haysiyetli oluşu onun hemcinslerimize karşı ilişkisine bağlıdır. Eğer dürüst ise, insanlara karşı, zalim, zorba ve gasıp... vs. değilse bizim için onurlu, şerefli ve haysiyetlidir. Kur’an şöyle der: “Bir topluluk diğerini alaya almasın; belki onlar kendilerinden daha iyidir. Kadınlar da başka kadınları alaya almasınlar, belki onlar kendilerinden daha iyidir, birbirinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın” (49-Hucurat/11). “Allah dinî gerekçeyle sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizi ve onlara karşı adil davranmanızı yasaklamaz. Allah, adil olanları sever” (60-Mümtehine/8). Görüldüğü gibi, burada gayri Müslimlerin, Müslümanlar nezdindeki “değerleri” onların imansızlığından değil; erdemlerinden geliyor. O halde, ahlâkî potansiyelini Allah’a ve insana karşı birlikte aktüelleştiren, Allah nezdinde onur, şeref ve haysiyet kazanır; sadece insanlara karşı aktüelleştirenler ise insanlar nezdinde şeref, onur ve haysiyet kazanır. İnsanın onuru ve şerefi, sahip olduğu imkân, kabiliyet ve haklarına lâyık olduğunu göstermesiyle, bir çaba ortaya koymasıyla ortaya çıkar. İnsanların onursuz, şerefsiz ve haysiyetsiz olmaları, onların temel insan haklarını ellerinden alarak onlara ‘hayvan’ muamelesi yapılmasını gerektirmiyor. Temel haklar, ölünceye kadar onun ‘şeref’ kazanması için gerekli ve zorunludur. Ancak, böylelerinin hemcinslerine zarar vermesine, onları ezmesine, kamu otoritesi tarafından engel olunmalıdır. Bu bağlamda “Hukuk” bazı temel hakları –örneğin özgürlük- sınırlayabilir.

Allah’a karşı ve insanlara karşı sorumluluklarını yerine

getirmeyenleri Allah şiddetle eleştirir: “Allah’a karşı yalan uyduran veya ayetlerini (göstergelerini) yalanlayanlardan daha “hain” kim olabilir” (10-Yunus/17). “Onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha aşağıdırlar” (7-A’raf/179). “Allah inanmayanları “pisliğe” layık görür” (6-En’âm/125).

O halde, insanlara karşı sorumluluklarını ihmal edenler veya hemcinslerine karşı zalim, gaddar, gasıp, hırsız... vs. olanlar da salt ‘insan’ oldukları için şerefli, onurlu... olamazlar; tam aksine onlar, hem Allah nezdinde hem de insanlar nezdinde şerefsiz, onursuz, haysiyetsiz, hatta hayvandan daha aşağı varlıklardır. Onların insan suretinde olmaları bir anlam ve değer ifade etmez. Bu bağlamda örneğin: Antilopları avlayan Aslanlar ile, Asyalıları, Afrikalıları ve Arapları avlayan Amerikalılar ve Avrupalılar arasında ne fark vardır? Özetle, “insan eşref-i mahlûkattır” diyenler, şeref ve onuru dik yürümeye, kılışsız olmaya, akıllı olmaya, konuşan olmaya... layık görüyorlar; oysa Kur’an, izzet ve onuru iman ve salih amel sahiplerine layık görmektedir. İkisine birden sahip olanlar

Allah nezdinde, sadece salih amele (ahlâk) sahip olanlar ise insanlar nezdinde şeref ve onura sahiptirler.

- 1 Esed, Muhammed, Kur’an Mesajı, çev. C. Koytak, A. Ertürk, İstanbul 1997, 1283.
- 2 Esed, a.g.e., 1284. Buradaki “indirme”nin Allah’ın kendi eylemi olarak nitelemesi konusunda bkz. 2-Bakara/7 ve ilgili 7 nolu dipnot.
- 3 Esed, M., The Message of The Qur’an, Gibralter, 1984, 429.
- 4 Isfehânî, Rağıb, el-Müfredat, İstanbul 1986, 646.
- 5 Taberî, İbn Cerir, Tefsîru’t-Taberî, Kahire 1934, XV/125.
- 6 Kurtubî, M. b. Ahmed el-Ensârî, Tefsîru’l-Kurtubî, Kahire 1940, XI, 293.
- 7 Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, el-Keşşâf, Kahire 1987, III/680.
- 8 Zemahşerî, a.g.e., III/680.
- 9 Zemahşerî, a.g.e., III/577.
- 10 Esed, Kur’an Mesajı, 518.
- 11 Esed, a.g.e., 12.
- 12 Abdulcabbar, Kadı Hüseyin b. Hîşâm, Şerhu Usûli’l-Hamse, Kahire 1988, 70.
- 13 Fromm, Erich, Sahip Olmak Ya da Olmak, çev. A. Arıtan, İstanbul 1990, 203-204.
- 14 Taberî, Tefsîr, 19/55.

İLK İNSANDAN GÜNÜMÜZE KUTSALLIK

Homo Sapiens İnsanından Günümüz İnsanına...

Eyyup AY*
eyyupay@gmail.com

*"fe elbemebe fucuraha ve takvaha
kad eflaha men zekkehe,
kad habe men dessehe..."*
Şems:91/7-10

Kutsalın tarihsel kökeni, simgesel anla(tı)mları ile günlük yaşamdaki ritüel pratikleri bir trajedinin anılarına tanıklık eder gibidir. Başka bir deyişle, herdem taze tutulan/tutulmaya çalışılan ayrılık acısını katlanılır kılma cabasıdır. Aslında unutuş daha cazip görünmekle birlikte bir türlü mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda Dr. Şeriati'nin "hubut"u ve Jack Ellul'ün "düşüş"ü bize yol gösterici çağrışımlar yapmaktadır. Sevgiliden/özden ayrılığın başlangıcı varoluşla mı, yoksa sevgili Rilke'nin deyimiyle "komşu tanrı"nın bahçesinden kovuluşla mı bu serencamın başladığına ilişkin betimlemeler bizi huzura kavuşturamamaktadır.

Kutsalın tarihsel kökeni, simgesel anla(tı)mları ile günlük yaşamdaki ritüel pratikleri bir trajedinin anılarına tanıklık eder gibidir. Başka bir deyişle, herdem taze tutulan/tutulmaya çalışılan ayrılık acısını katlanılır kılma cabasıdır. Aslında unutuş daha cazip görünmekle birlikte bir türlü mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda Dr. Şeriati'nin "hubut"u ve Jack Ellul'ün "düşüş"ü bize yol gösterici çağrışımlar yapmaktadır. Sevgiliden/özden ayrılığın başlangıcı varoluşla mı, yoksa sevgili Rilke'nin deyimiyle "komşu tanrı"nın bahçesinden kovuluşla mı bu serencamın başladığına ilişkin betimlemeler bizi huzura kavuşturamamaktadır. İster antropolojinin evrim kurgusu, isterse mitsel/dinsel gökten (zembille) indiriliş bu kopuşu doğru betimlemiş olsun,

*"Varoluş acıdır ve coşkusuz varlık bir trajedidir
Tanrım, sensiz coşku mümkün müdür?"*

Dizelerinin imlediği acıyı ortadan kaldıramamakta, bizi derin gamlara düşürmeye devam etmektedir. Aslında bu tür bir polemik çok da anlamlı olmasa gerektir. Sebep her ne olursa olsun tanrının (animistik anlamıyla çevremizdeki bütün eşyaya sinmiş olmasına rağmen aramızdaki cismani) yokluğu bizi derinden yaralamış ve ona dair arayışa yöneltmiştir.

Bu duygu yüklü betimlemeden sonra, kutsalın tarihsel görünümüne ve sembolik anlamlarına ampirik bir projeksiyon yapabiliriz sanırım. İnsan, türünün uygarlaşma (doğayı biçimlendirme) süreciyle birlikte bir biçimde profana adım atmaya başlamıştır. Ancak doğasında içkin olan kutsal imgeler ve çevresiyle ilişki kurmasıyla tetiklenen profan süreç, onu ikilem içine sokmuştur. Bu ikilem aslında kaçınılmaz bir süreç olarak tezahür eder. Biyolojik bir hayvan olan insan, profan edim aracılığıyla biyolojik varlığını sürdürme zarureti ile tanrısal olan psişik doğasını var kılma sarkacı arasında zaman zaman dengeyi kaybetmiş ve bu iki şey arasında gel-gitler yaşamıştır.

Bu varoluş biçimine ilişkin antropolojik ve dini/mitolojik kurgu her ne denirse densin ontolojik serüvenin serencamını yeterince açıklayamaz. Bu bağlamda ortaya çıkan Animistik-Totemistik tezahürler iç içe girmiş

paradokslar ve çelişkiler yumağı olarak hala gizemini korumaktadır. İnsan türünün bu erken evresinde kutsalın betimlendiği formlar, imgeler ve ritüeller ampirik bir okumayı ne yazık ki tam olarak mümkün kılamamaktadır. Dolayısıyla var olan okumalar daha çok antropologlar ve din bilginlerinin kendilerinden yola çıkarak ve kısmen de ideolojik tutumlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Gerçekte başka türlü olması da beklenemez zaten. Kutsalla ilişki kurmada dilin ya da simgelerin kullanımı başlı başına bir sorun oluşturmakta, insanın kültürel edimi bir aletle aşkın olanın iradesine muttali olmak ya da en azından onunla iletişim kurmak var olan kopukluğu büsbütün katmerleştirmekten öteye geçememektedir. Bunları söylemekle ibadetleri anlamsızlaştırmak niyetinde olduğumuz gibi bir anlam çıkarılmamalı kuşkusuz. İbadetlerin ruhsal arınmaya ve dolayısıyla kutsalla bir bağın kurulmasına aracılık edebileceği fikrini muhafaza etmekle birlikte, Hermann Hessenin Sidartasında yaşandığı gibi çoğu kez belki de tümünden yeterli olmayabileceği gerçeğini de vurgulamak isteriz. Böylece bütün bu betimlemeler hayatın içindeki insanın yukarıda belirttiğimiz trajedisini dindirmekten uzak, metodolojik kurgulardan öteye gidememektedir.

Bütün bu olup-bitenlere rağmen bu bağlamda bizim de bir şeyler söylememiz gerekirse, günümüz insanın atası olan homo sapiens türü insanın yeryüzündeki ilk adımlarıyla birlikte kutsala ilişkin bir tasavvuru ve bu tasavvurun ete-kemiğe büründüğü bir sanatının, ritüelinin varlığı arkeolojik ve antropolojik yöntemlerle belgelenmiştir. Ölüyü toprağa gömmeye gelineği ve ona ilişkin ritüeller bunun en canlı kanıtı olarak karşımızda durmaktadır. Ölümlü olma duygusu derin düşünceler çağrıştırması ve insanı etkileyen en önemli gerçeği olduğu kadar, travmatiktir de. Mağaraların en mütena/karanlık köşelerinde günlük yaşamın hercümercinden uzak kutsalı deneyimlemenin hazzına varıldığı görülmektedir. Yakından bakıldığında biyolojik varlığını sürdürülebilir kılan av eyleminin dahi gittikçe kutsalın tezahür ettiği bir ritüele dönüştüğü açıktır. Toprağı işlemeye ve hayvanları beslemeye başladığı dönemlerde ise yaşamın iki temel alan üzerinde biçimlenmeye başladığı, yani dünyevi olan ile uhrevi olanın karşılıklı etkileşim içinde var olmaya ve bir biçimde özerk alanlar oluşturmaya başladığına tanıklık etmekteyiz. İnsanda gittikçe somutlaşan profan algı, uygarlaşma sürecini mümkün kılarken, bu süreçte gittikçe içten içe hissedilmeye başlanan yabancılaşma duygusu kutsalın aracılığıyla aşılmaya çalışılmıştır. Tam da bu noktada kutsala ilişkin algı gittikçe bir terapi

Bu varoluş biçimine ilişkin antropolojik ve dini/mitolojik kurgu her ne denirse densin ontolojik serüvenin serencamını yeterince açıklayamaz. Bu bağlamda ortaya çıkan Animistik-Totemistik tezahürler iç içe girmiş paradokslar ve çelişkiler yumağı olarak hala gizemini korumaktadır. İnsan türünün bu erken evresinde kutsalın betimlendiği formlar, imgeler ve ritüeller ampirik bir okumayı ne yazık ki tam olarak mümkün kılamamaktadır.

seansını çağrıştıracak zaman aralıklarını, yani ritmik bir forma girmeye başladığı görülür.

Doğanın ritmik döngüsü ve kadının biyolojik takvimi (hamilelik/doğum ve regl durumu) dinsel takvimin biçimlenmesinde derin izler bırakmıştır. Bereket tanrıçaları, aşk ve savaş tanrıçaları dönemin kutsal formlarını gittikçe absorbe etmeye ve yeni bir yabancılaşma odağı haline gelmeye başlamıştır. İşte bu noktada kutsalın şizofrenik bir hal alarak aşkın olanın parçalanmaya ve gittikçe transandantal (iç deneyim/meditasyon) olan ile dış kutsal (hurafe) olanın birbirinin yerine ikame edilmeye başlandığı görülür. Dolayısıyla gittikçe kaosu belirleyici olma hali egemen olmaya başlamıştır. Bu bağlamda dinsel fenomenler yalınkat bir biçimde anlaşılma ve uygulanma imkanını kaybetmiş, izah edilmeye muhtaç birer imgeye dönüşmüştür. Kaldı ki her dinsel deneyim, ancak ve sadece deneyimleyicisini bağlar. Söz konusu tecrübelerin aktarılması ve aynı etkileri bir başkasında yaratması kaçınılmaz bir sonuç değildir. Mistik/Mitolojik anlatımın aksine deneyimin ünikliği hermenötiklerin de doğruladığı gibi daha gerçekçidir. Bu zihinsel çarpılmadan etkilenen tanrı, gittikçe antropomorflaşarak 'onu açıklayan/gizleyen' insan kılığına girmiş ve bir biçimde büyüsunü kaybetmiştir. Bu da profan algıyla neşvunema bulan seküler aktörler ile bu kaotik ortamı sömüren ve bir biçimde kendi tekeline alan yeni tip ruhban sınıfının olup-bitenlerden bir güç ve otorite devşirmeye başladığı (ahlaksız) bir ana tekabül eder.

Kutsalın ve onun dolayımında tanrının, bu tür ameliyelerle sekülerleşmesi insanın ona dair tahayyülünü cerh

Günümüz insanın atası olan homo sapiens sapiens türü insanın yeryüzündeki ilk adımlarıyla birlikte kutsala ilişkin bir tasavvuru ve bu tasavvurun ete-kemiğe büründüğü bir sanatının, ritüelinin varlığı arkeolojik ve antropolojik yöntemlerle belgelendirilmiştir. Ölüyü toprağa gömmeye geleneği ve ona ilişkin ritüeller bunun en canlı kanıtı olarak karşımızda durmaktadır. Ölümlü olma duygusu derin düşünceler çağrıştırmaları ve insanı etkileyen en önemli gerçeği olduğu kadar, travmatiktir de.

etmiş ve gittikçe hissedilebilir olmaktan çıkarak görünür ve dokunulabilir olan bir ikona dönüşmüştür. Burada değinmemiz gereken asıl sorun, kutsal ile profan arasındaki gel-git'ler değil, daha çok aşkın olanın parçalanmışlığına ilişkin olmalıdır. Açıkçası profan ile kutsal arasındaki didişme anlaşılabilir bir durumdur. Oysa kutsalın parçalanmışlığı asıl trajediyi derinleştiren olgudur. Bu bağlamda neyin doğru neyin yanlış olduğu gittikçe flulaşmış ve anlaşılır olmaktan uzaklaşmıştır. Doğrusu böyle bir serüvenin kaçınılmaz olduğu fikri bana tekin gelmemektedir. İşte tam da bu noktada tanrısal müdahalelerinin vahiy aracılığıyla kendini gittikçe daha hissedilir kılmaya başladığı ve insanın bu ontolojik problemlerine çözümler sunduğu bir zamana erişildiği görülür.

Yukarıda alıntıladığımız ayetin de ifşa ettiği gibi aslında, vahiyde de tanrısal iradeyi kavramaya, başka bir deyişle erdemli bir yaşam üretme ve sürdürme iradesine ve imkânına sahibiz. Bu açıdan bakıldığında sözüm ona tanrısal müdahale her ne kadar “iyi” gözüküyor ise de, gerçekte insanın aynı zamanda anlam kaybına uğradığı bir eşiğe de işaret ediyor. Bu durum aynı zamanda mikro irade (insan) ile makro irade (tanrı) arasında bir güvensizliğin ve rekabetin hatta gücün temsiline ilişkin bir çatışmayı da ifşa eder. Bundan hareketle bezmi ezeldeki boyun eğiş ile kovuluşun insanda yarattığı öfke ve öç alma duygusu isyanı ateşlemiş ve gittikçe çok kanlı savaşların ateşleyicisi olmuştur. Eğer kutsal metinlere müracaat edersek tanrının da böyle bir kaderin tecelli etmesindeki rolünü görebiliriz.

Demek istiyorum ki tanrı, insanın bu meydan okuyuşunu görmüş ve misliyle karşılık vermiştir. Onun içindir

ki, tanrı kendisine atfedilen savaşçı erkek rolünü benimsemiş ve müminlerinden oluşan ordulara komuta ederek onları cepheden cepheye koşturmaya başlamıştır. Aydınlanma çağıyla başlayan süreç böylesi gaddar bir tanrıdan kurtulmanın, dolayısıyla cennetten kovuluşun rövanşı alındığı döneme karşılık gelir. Bu sürecin sonunda, başlangıçta aktif bir yaratıcı ve yönetici olan tanrı adeta yaşlı bir emekli olarak gökyüzüne sürgüne gönderilmiştir.

Aslında beklenti, Nitsche'nin de dile getirdiği gibi, tanrının ölmüş olmasıydı. Ancak her ne olursa 21. yüzyılda tanrı yeniden aktifleşmiş ve yer yüzünün asıl sahibi olarak geri gelerek insanın gündelik yaşamına müdahil olmaya başlamıştır. Tam da bu nokta tanrı ile insan arasındaki ilişkiye baktığımızda, “dua”nın tanrı üzerindeki hayati etkisine tanıklık etmekteyiz. Sekülerleşen dünyada profanın alabildiğince küstahlaştığı ve gittikçe doğanın ve dolayısıyla insan türünün var oluşunu krize soktuğu, hatta yaşamın sürdürebilir olma imkânını ortadan kaldırdığına tanıklık edilir. Söz konusu krizin aşılması noktasında insanın yetkin bir varlık olarak kendisinden beklenen ahlaki davranışı sergilememesi, durumdan muzdarip olanların yakarılarıyla tanrıyı yeniden yer yüzüne davet etmesiyle bu süreç son bulmuştur.

Peki bundan sonra ne olacaktır. Açıkçası peygambervari bir öngörü ve imtiyaza sahip olmadığımız içindir ki mucize kabilinden bir önerimiz olmayacaktır. Semavi dinlerin ve ardından gelen modernitenin hegemonik/cebberrut saldırganlığı insanlık ailesi olarak bizde yarattığı manevi yoksulluğu telafi edecek bir maneviyata doğru yol almalıyız. Ancak daha ortaçağlardan itibaren köhne geleneğin duvarına toslayan ve insanları onulmaz acılara sevk eden dini tasavvurların bizi ulaştırabileceği yeni ufuklar hakkında ciddi kuşkularım da yok değil. İnsanın dünyevi sürecinin parlak bir şafağı olan sekülerleşme de modern zamanlarda kendi yarattığı mitlerin çelik zırhlarına çarparak kendisiyle birlikte insanlığı paramparça etmiştir. Bana kalırsa bundan çıkışın kutsalın mirasıyla birlikte insanın tanıklık ettiği/ürettiği bütün değerlerin yeniden ele alınması daha da önemlisi insanın doğasına dönülerek bunlardan devşirilen yeni bir paradigmanın/kutsalın/değerin inşaa edilmesi sağduyulu bir tercih olacaktır.

* Doc. Dr. Arkeoloji Bölümü Gaziantep Üniversitesi

1.,(O nefse) alçaklığı ve erdemi ilham etti; (nefsini) arındıran huzura erdi, (nefsinin) kuşkularını besleyen kayıplara karıştı' (şems:91/7-10). (Bu meal, serbest bir çeviri denemesidir. E.Ay)

KUTSAL, AMA NASIL?

Vehbi BAŞER
vehbibaser@gmail.com

Kutsal Kavramının Nesebi

Kutsal terimi, Türk mitolojisi-
sindeki arkaik kut tasavvuru
kadar, Türklerin Müslüman
oluşundan Osmanlı asırları-
nın sonuna kadar, Türk mu-
hayyile ve hissiyatında derin
izler bırakmış İslamî kutsiyet
öğretisinden, modernleşme
sürecinde ortaya çıkan en
devletlusundan en siviline,
milliyetçi maneviyat tasavvur-
larının “laik kutsallık”larına
ve nihayet siyasal-sosyal fel-
sefe ve düşünce dünyasındaki
“kutsal ve dindışı” kavram-
laştırmasında ifadesini bulan
mübarek ya da lanetli, ilahi ya
da şeytani, farz ya da haram...
dinsel olarak özel bir vurgu
kazanmış şeylerin tümünü
aynı “dindışı olmayan”lar se-
mantik küresinde toplayan bir
kutsal kavramına da uzanan
geniş bir nesep yelpazesine
sahiptir.

Belki de ilkokuldan kalma bir alışkanlık olarak kelimeleri, temelde sözlük anlamıyla anlamak ve hatta daha ötesini anlamayı gereksiz bulmak gibi tu-
haf bir konfora yaslanan muhtelif diplomaların da sahibi olabilen ortalama
okumuş insan, “kutsal” kavramını da bu “sözcükleştirme kolaylığı” içinde
bir yerlere yerleştiriyor olsa gerektir. Öyle ya, kutsal kelimesi Allah, Vatan,
Bayrak, Kur’an, Din, İman... gibi kutlu şeyleri hatırlatır. Sözlüklere bakar-
sanız, mukaddes, kutsi, muazzez, lâhut kelimeleri ile şu bir zamanlar denil-
diği gibi, “eşanamlı” bir kelimedir ve daha ziyade dinsel olarak yüceltilen
şeylere işaret eder.

Kelimenin sözlük anlamından öteye gidip etimolojisine baktığımızda kökü
ve yapısı biraz sorunlu görünüyor. ‘-sal’lı ‘-sel’li bir ekle ve Nişanyan’ın da
belirttiği gibi, Arapça “‘quds’, ‘qudsi’ sözcüğünden çağrışım yoluyla türe-
tilmiş” yeni Türkçe bu kelime, kuta ait, kutla ilgili gibi bir anlam taşıyor.
Aslında, kutsalın dinsel anlamları ile karşılaştırıldığında kut kökü, daha pri-
mitif bir anlam taşıyor. TDK sözlüğü kut kelimesi için şu anlamları veriyor:
1. “Devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün
güç”, 2. “mutluluk”, 3. “mit. İlâhi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket”. Anlaşı-
lacağı üzere kut, siyasal güç ve dünyevi mutluluk anlamları daha önde duran
ve kutsal’ın yaygın dinsel anlam ve çağrışımlarına da ancak İlâhi rahmet ve
bereket gibi daha düşük düzeyde işaret edebilen bir kök anlama sahiptir ¹.

Her ne kadar dinsel bir anlam ve karakter taşıyorsa da, günümüzde kutsal
kelimesinin daha ziyade devlet, vatan gibi beşeri tasavvurlar için daha ra-
hat kullanılabildiği görülmektedir. “Kutsal Türk Devleti”, “Mukaddes Türk
Devleti”ne göre daha az tırmalayıcı geliyor kulağa. Kuşkusuz, “devletin kut-
sallığı” başlığı altındaki siyasal tartışma anlamında değil, sadece dilsel kulla-
nımı bakımından. Kutsal ile mukaddes arasında böyle bir anlam ayrışması
olup olmadığını ise erbabına bırakalım.

Kavramın nesebi söz konusu olduğunda bu sözlük-etimoloji bahsiyle elbette

yetinmeyiz. Türkçe bir kelime ile dile getirsek de kutsal kavramı, esasen bugünkü düşünce hayatımıza batılı bir kavram olarak adım atmıştır. Bu nokta şunun için önemli: Yaygın eğilim doğrultusunda bakacak olursak “kutsal” elbette dinle ilgili bir şeydir. Nitekim kutsal kavramına önceki bir çalışmamızda ² değindiğimiz gibi, eski dilde kullanılan mukaddes ya da kutsi nitelemelerinin karşısı; “mülevves” ya da “mel’un” iken, fıkri bir kavram olarak kutsal’ın karşısı, Durkheim ya da Eliade tarafından kullanılan kavramların Türkçe karşılığı olarak tercih edilen “dindışı”dır: Kutsal ve dindışı, yani *“le sacré et le profan”* ³.

Esasen, “Kutsal ve profan” ikilisi, meşhur “ruhban-laik” ikilisinin sadece sosyal zümreler ve statülere münhasır surette mümkün kıldığı ayrımı, bütün eşyayı kapsayacak şekilde genişletmeyi mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, ruhban-laik ayrımı, özellikle Katolik dünyaya ait ve din tarafından ruhban zümresinin imtiyazlı konumunu vurgulayan bir ayrımdır. Bu ayrıma göre, dindar bir hayatı, bütün gereklerine uygun bir biçimde yaşamak üzere, günahlarla dolu dünyevi hayattan, mal-mülk, şan-şöhret, aile, çocuk ve şehvetten el-etek çekerek kendisini Tanrı’ya –yani Mesih’in hizmetine– adanmış olmayı anlatan ruhban kelimesi, St. Augustinus’un ünlü terimiyle “Civitas Dei” (Tanrı Devleti, İlahi Devlet, inananlar toplumu)nun üyelerini dile getiriyordu. Kilise ya da ruhban terimleri, elbette bu organizasyonun dışında kalan alelade kişilerden daha üstün bir konumu dile getirmektedir. Bu nedenle, ister serf ya da köylü, ister aristokrat ya da kral olsun, Kilise bünyesine dâhil olmayan ötekilerin hepsi, laik (kutsal adanma ve kardeşlik halesinin dışında kalan) olmak bakımından aynı ikincil, yani rahiplere göre önemsiz konuma yerleştirilmiş olmaktadır.

Kutsal-dindışı ikilisi, ruhban-laik ikilisindeki bu asimetriyi ortadan kaldırarak ikisini zaman içinde eşitlemeyi ve giderek hayatın merkezine profanı yerleştirmeyi mümkün kılan bir dönüşüme imkân vermiş olmaktadır.

Demek ki, kutsal kavramını, etimolojik kökeni olan kut’dan veya eski dildeki mukaddes, ya da çağrışım yoluyla yerine geçirilip kullanıldığı kutsi’den kalkarak anlamaya çalışmak yetersiz ve hatta yanıltıcı olacaktır. Kutsal ve dindışı terimlerini kullanan yazarlar, modernleşme sürecinin, dinin sosyal konumunda bir değişmeye yol açtığında ittifak etmiş gibidirler. Modernliğin din ve geleneklere bağlılıkta bir çözülme doğurduğu ve dini, hayatın merkezi olmaktan çıkardığı yönündeki görüşe daha sonra döneceğiz. Ama bu kadarı bile, modernlik ve günümüzü niteleyen post-modernlik koşullarında, merkezde “dinsel olmayan”ın yer aldığı ve

dine ya da kutsala, giderek bu “dinsel olmayan” a izafeten bir konum biçilmeye başlandığını göstermeye yeter. Öyle ise, günümüz düşünce hayatının kavramsal bir aracı olarak kutsal terimi (le sacré, the sacred), “din dışı (profan) olmamak” ile karakterize olan bir “şeyler dünyası”na işaret etmekte, içinde profan olmayanların topluca dikkate alındığı bir semantik alanı dile getirmektedir.

Bu bahsi özetleyecek olursak kutsal terimi, Türk mitolojisiindeki arkaik kut tasavvuru kadar, Türklerin Müslüman oluşundan Osmanlı asırlarının sonuna kadar Türk muhayyile ve hissiyatında derin izler bırakmış İslamî kutsiyet öğretisinden, modernleşme sürecinde ortaya çıkan en devletlulardan en siviline, milliyetçi, maneviyat tasavvurlarının “laik kutsallık”larına ve nihayet siyasal-sosyal felsefe ve düşünce dünyasındaki “kutsal ve dindışı” kavramlaştırılmasında ifadesini bulan mübarek ya da lanetli, ilahi ya da şeytani, farz ya da haram... dinsel olarak özel bir vurgu kazanmış şeylerin tümünü aynı “dindışı olmayan”lar semantik küresinde toplayan bir kutsal kavramına da uzanan geniş bir nesep yelpazesine sahiptir. Buraya kadar söylediklerimizden çıkan kayda değer bir sonuç şudur: Kutsal terimini, kimin, ne zaman, hangi kök tasavvurdan hareketle hangi anlam ve çağrışımları ile kullandığı; muhataplarının, onun söylediğinden, kelimenin hangi anlam ve çağrışımlarını anladığı konusunda geniş bir belirsizlik ihtimali bulunmaktadır.

Bir Kavram Kargaşası Alanı Olarak Kutsal

Geldiğimiz bu belirsizlik noktasını önemişiyorum; çünkü bu, Türkiye’de ve günümüz Türkçesi ile fikir işçiliğinin neden zor bir iş, ya da şu mahut “kavram kargaşası”nın ne menem bir şey olduğunu görmemiz için de enfes bir örnek oluşturuyor. Kavram kargaşası denen şey, birinin mukaddes dediğine öbürünün kutsal demesi, ya da herkesin farklı kelimeler kullanması yüzünden kimin neden bahsettiğinin anlaşılamaması değildir sadece; hatta bu, kavram kargaşası değil, olsa olsa bir iletişim ya da vokabüler sorunu olabilir. Kavram kargaşası, daha ziyade, örneğin “kutsal” dediğimizde kafalarımızın karman çorman bir anlam keşmekeşine sürüklenmiş olması ile ilgilidir. “Kutsal” kavramı etrafındaki kafa karışıklığımızın kaynağında da yukarıda sözünü ettiğimiz dört anlam ögesi arasındaki gerilimler bulunuyor.

Bu anlam öğelerinden ilki, Türk mitolojisindeki kut tasavvurundan gelmektedir. Buna göre, kutsal kelimesi, bir tür, Tanrı tarafından bahşedilmiş siyasal güç, kudret veya yine gökten inmiş bir nimet ve bereket gibi şeylerle ilgili olmayı imlemektedir. İkinci anlam ögesi ise, hâkim

Sünni-dini öğretinin “*takdis edilmiş olan; temiz ve pâk; noksan ve kusurdan müberra ve uzak olan; her çeşit noksan, ayıp ve kusurlardan münezze ve uzak olan*” biçiminde tanımladığı “mukaddes” ile ilgilidir. Öte yandan, üçüncü anlam ögesi, modernleşme sürecinde gitgide merkezi dinsel semboller yerine ikame edilerek “bizliğimiz”in manevi temeli haline getirilen “milli mukaddesat” çerçevesindeki “kutsallaştırma” dairesi içinde yer alıyor.

Mitolojik Türk kültür mirası ile İslam geleneği arasında, Türklere özgü sentezin, uzun orta çağ boyunca, bir şekilde başarıldığı ve bu semboller arasında bir uyum sağlandığı kabul edilebilir. Nitekim Yahya Kemal’den Nihal Atsız’a kadar romantik bir “milli geist”i temellendirmeye çalışan pek çok yazar ve onlardan ilham alan siyasetçi ve akademisyen böyle bir sentezden söz etmektedir. Ama bir zamanlar “milli mukaddesat” olarak anılırken bir ölçüde İslami renkleri çağrıştırdığı halde, esasen laik bir ideoloji olarak milliyetçiliğin sembolik düzeyde ihtiyaç duyduğu “morale” muhtevayı anlatan ve giderek milli değil ulusal bir renge bürünen “kutsal değerler”in (milli maneviyat), bu uyumlu ikiliyle imtizaç edip edemediği hala kuşkuludur. Aslında burada kuşkuya yol açan şey, “ecdadımızdan miras kalan mukaddesat”ın “Türk milletinin değerleri” ile bu ikisinin “ulusumuzun kutsal değerleri” ile aynı şey olup olmadığıdır.

Milliyetçiliğin hemen her rengi ile laik bir ideoloji olduğu ve bu bakımdan din ile araçsal bir ilişki kurduğu iddiası, yabana atılır bir iddia değildir. Güncel biçimleri ile milliyetçilik, dine sadece “bizi biz yapacak” kadar ve esasen folklorik öğeleri itibarıyla bir rol biçmektedir. Bu ise, “biz”im daha ziyade ne zaman ve ne kadar “biz olma”ya ihtiyaç duyduğumuzla ilgili bir meseledir.

Milliyetçiliğin resmi ideoloji halinde egemen söylemin bir parçasını oluşturduğu örneklerde; savaş, kargaşa, terör, ekonomik veya siyasal kriz ve hatta deprem afetleri gibi “birlik ve beraberliğe her zamankinden çok” vurgusuyla –ama devletli elitlerin monolitik otoritelerini tahkim etmek için– ihtiyaç duyulduğu dönemlerde, “dinimiz-inancımız”, kutsalın daha belirgin bir ögesi haline gelebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, darbe bildirilerinin ve kendilerini “muhafazakâr” sayan siyasal hareketlere karşı kaleme alınan olağanüstü yargı metinlerinin yer verdiği ibareler, bir hayli ilginçtir. Bu bildiri ve metinlerde geçen “kutsal din duyguları”nın ya da “dince kutsal sayılan değerler”in istismarı, bunların süflî siyasi emeller, ya da cahil halkı aldatmak için siyasete alet edilmesi... jargonuna bakıldığında, onları kaleme alanların dinin koruyuculuğunu kimseye kaptırmamakta kararlı olduklarını

Türkçe bir kelime ile dile getirsek de kutsal kavramı, esasen bugünkü düşünce hayatımıza batılı bir kavram olarak adım atmıştır. Bu nokta şunun için önemli: Yaygın eğilim doğrultusunda bakacak olursak “kutsal” elbette dinle ilgili bir şeydir. Eski dilde kullanılan mukaddes ya da kutsi nitelemelerinin karşısı; “mülevves” ya da “mel’un” iken, fıkri bir kavram olarak kutsal’ın zıddı, Durkheim ya da Eliade tarafından kullanılan kavramların Türkçe karşılığı olarak tercih edilen “dindışı”dır:

sanırsınız. Ama din konusundaki çoğu himaye ve vesayet biçiminin, özürülü evladını bodruma kapatarak gün ışığına dahi çıkarmayan marazi ebeveyn merhametinden bir farkı var mıdır? Münferit kişilerin ya da bir seçmen kitlesinin dinini, diyanetini himaye altına almaya kalkan bir din gayretkeşliği ile milletin dinini toptan himaye etmeye soyunan devletli gayretkeşlik arasındaki fark, hangi siyasal boylamdan geçer? Bu jargonda “kutsal”, “yüce olduğu için el sürülmemesi gereken”den, “ancak erbabına helal”e ve hatta “zavallı, uğraşmaya değmez, tenezzül edilmemesi gereken”e kadar birçok çağrışımla yüklüdür.

Milliyetçiliğin dine, dinin kendi doktrininde öngörülen düzeyde merkezi değil, milli ya da ulusal siyasetin ihtiyaçları ölçüsünde ikincil bir önem atfettiği ve hatta yer yer “din karşıtı” milliyetçilik biçimlerinde görüldüğü üzere, modern bir toplum inşa etmenin önşartı olarak, dinin, sadece siyasal değil, gündelik yaşamda ve sosyal ilişkilerdeki etkilerinin de bütünüyle bertaraf edilmesi gerektiği yönelimlerine de cevaz verebildiği görülmüştür. Bir seri sosyologlar kuşağı, komünist parti rejimlerini çözümlediklerinde dahi, kullanılan sembollerin ve yürütülen ritüellerin bir tür “sivil din” oluşturduğu sonucuna varmışlardır. Sözü ettiğimiz din karşıtı milliyetçilik biçimleri de, birer sivil din inşa ettikleri düşünülebilecek örnekler olarak ele alınabilir; zira reddettikleri geleneksel dinlerin kutsalları yerine, yeni bir “national” kutsalın çerçevesini çizmekten geri durmamışlardır. Bu yazıda amacımız milliyetçiliğin genel bir değerlendirmesini yapmak değil, “kutsal” kavramının taşıdığı “milli” ya da “ulusal” vurguların, kutsal’ın öteki renkleriyle farkına işaret etmek olduğu için bu hususta buraya kadar söylediklerimizle yetineceğiz.

Kutsal konusundaki kafa karışıklığının temelinde yatan dördüncü anlam ögesi, yukarıda değindiğimiz “kutsal – din dışı” ayırımından gelmektedir. Bu kavram çifti, geleniğin kutsalından kopuş yoluyla, ne tür bir modernlik yaratıldığını analiz amacıyla geliştirilmiştir. Kutsal kavramının bu ayırım çerçevesindeki kullanımında kutsal, profan olmayan şeyleri anlatır. Bu da, herhangi bir mitoloji, dinsel akide ya da ideoloji tarafından sadece olumlanıp üstün ve yüce bir merteye tanınarak kutsanmış şeylerin değil; profan olmayan her şeyin kapsama dâhil edildiğini göstermektedir. Buna göre, bir mitoloji/dinsel akide/ideoloji tarafından–sıradan, alelade, dünyevi, özel bir önemi ve anlamı olmayan– profan olmaktan çıkarılarak uzak durulup kaçınılması, kutsala yaklaşmak için arınması gereken şeylerin de kutsal kavramı kapsamında yer aldığı görülmektedir. Bu durum, bir mitoloji/dinsel akide/ideoloji tarafından konulan (bir yanda, huşu, ta’zim ve ihtiramla yaklaşılmaması gereken mübarek-mukaddes-muhterem şeylerin; öte yanda ise uzak durulması, el sürülmemesi ve hatta arınması gereken uğursuz, tekinsiz, süflü, kabih, necis, muhdes, haram, günahkârca, mülevves ya da lanetli kabul edilen şeylerin yer aldığı) zıt kategorilerin, tek bir “kutsal” kavramı kapsamında ele alınması anlamına gelir.

Bu konuda kaydedilmesi gereken son bir nokta da, profan ile ilgilidir. Kavram, “olağan, sıradan, ne ise o olmayı, iltifata layık olmama”yı dile getirmektedir⁴. İslamiyet gibi, çok kapsamlı bir doktrin geliştirmiş evrenselci dinler, sadece “mutlak hakikat” konusundaki tavizsizlikleri nedeniyle değil; aynı zamanda tüm realiteyi kapsamaya yönelik, karmaşık bir kategoriler sistemi getirmiş olmaları nedeniyle de evrenselcidirler. Profan kavramı, örneğin İslamiyet’e uygulandığı takdirde, dine ait bu kategorilerden hangisini/hangilerini kapsayacaktır? Haram, mekruh gibi kategorilerin profan’a dâhil olduğunu düşünemeyiz; zira bu kategoriler “olağan” ya da “sıradan” şeyleri değil, yasaklanmış, uzak durulması gereken şeyleri, yani bir anlamda negatif kutsallıkları dile getirmektedir ve biraz önce belirttiğimiz gibi, bu kategorilerin “kutsal” kapsamında ele alınması gerekir. Şu halde profan kavramı, örneğin “mubah” anlamına mı gelmektedir? Bu soruya da “evet” cevabı verilmesi zor görünüyor; zira bir şeyin mubah olması, onun bir ölçüde olağan, sıradan, yapılması ile yapılmaması arasında önemli bir fark olmayan bir şey olduğuna işaret etse de; o şeyin aynı zamanda serbest bırakıldığını; kritik bir önem atfedilmemekle birlikte din tarafından reddedilmediğini; yani temiz, el sürülebilir sayıldığını gösterir. Bu ise, açıkça bir değer yükleme, kutsal açısından sakıncasız kabul edip onaylama anlamına gelir.

Bütün bu söylenenlerden, gayet anlaşılır bir şey olan kutsal kavramı konusunda, yazarın kafasının karışık olduğu sonucu çıkarılabilir mi? Böyle bir sonuca varmak için kut ve kutsal kelimelerinin ya sözünü ettiğimiz anlamlara gelmediğini, ya da bütün bu anlamlar arasında burada sözü edilen çelişkilerin gerçekte var olmadığını göstermek gerekecektir.

Buraya Nereden Geldik?

Şimdi bu soruyu sormanın tam sırasıdır: Evet, buraya nereden geldik? Bu soruya çok çeşitli şekillerde cevap verilmesi mümkündür. Mitolojiler, dinsel akideler ve ideolojiler kadar şu “bilimsel teori” denen anlatılar da, buraya nereden geldiğimiz konusunda tatmin edici bir açıklama getirerek bulunduğumuz durumu aydınlatma ve gideceğimiz yönü belirlerken “doğru karar”ı güvence altına alma çabasıdadırlar. Bir ilk tesbit olmak üzere, diyebiliriz ki, burada bulunmamız, öylece hep burada bulunduğumuz biçiminde kendiliğinden bir meşruiyet ve doğallık arzetmiyor olsa gerektir. Zira, hemen her mitoloji-akide-ideoloji ve kültür tarafından burada bulunmamıza şu veya bu şekilde bir izah getiriliyor olması, sadece bu izahların değil, antropolojik bir fenomen olarak esasen burada bulunmamızın problematik olduğunu gösterir. Söz konusu izahlar bize neredeyse istisnasız bir biçimde bir yolculuk öyküsü sunarlar; burada bulunmamız, bir başlangıç noktasından hareketle yaptığımız bir yolculuğun sonucudur ve eğer yolculuğumuz doğru bir hedefe varacaksa bu, şimdiye kadar ne tür bir yolculuk yaptığımızı doğru anlamamıza bağlı görünmektedir.

İkinci bir tesbit de şu olabilir: Mitolojiler, dinsel akideler ve ideolojiler, buraya nereden geldiğimizi ve nereye doğru gitmemiz gerektiğini, bir tür kutsal ya da yarı-kutsal aracılığıyla aydınlatmaya girişirken, bilimsel teoriler de burada bulunuşumuzu kutsal ve dindışı ile ilişkimizin dönüşümünü açıklayarak anlatmaya; kutsal üzerinde konuşmak, kutsalın başına ne geldiğini göstermek suretiyle alternatif bir yolculuk anlatısı geliştirmeye ve “hakikat”i yeniden kurmaya çalışmaktadır. Demek ki, burada bulunmamız, daima kutsala referansla, ya da kutsal üzerine konuşmak suretiyle aydınlatılmak durumundadır; en azından halen içinde bulunduğumuz durumun, kutsalın unutulmuş bir geçmişe ait, burada bulunmamızı izah ederken başvurmadığımız bir kavram haline geldiği bir durum olduğu söylenemez.

“Sekülerleşme hipotezi” olarak bilinen meşhur “bilimsel hakikat” anlatısına göre, modernliğin “hümanist-akılcı-

bilimselci” kurucu yönelimleri, dinsel inançların geçerliliğini sarsarak dinin kültür alanında ve sosyal organizasyondaki hâkim konumunu geriletir. Böylece, “laikleşme” adı verilen ve din ile sıkı sıkıya örülü bulunduğu geleneklerin özellikle siyaset, hukuk ve eğitim ile iktisat alanında giderek gerilemesi, tarihsel olarak geleneksel toplumdaki modern topluma doğru çizgisel bir değişim süreci olarak kurgulanmıştır. “Uluslaşma-kapitalistleşme-modernleşme” sürecinin, esasen toplumun sadece makro kurumlarında “laikleşme” yönündeki değişimlerle sınırlı kalmayıp kapsamlı bir dönüşüm halinde hayatın bütün sektör ve alanlarına yayılacağı öngörülmüştür. Sürecin bu ölçüde kapsamlı biçimine “kültürün sekülerleşmesi” denilmekte ve bu kavram, insan düşüncesinde iki aslı dönüşümün birlikte gerçekleşmesi anlamına gelmektedir:

- a) Kişilere ve eşyaya yönelik tutumun “kutsaldan arındırılması (desacralization)”, yani kutsala yönelik dinsel muamelede karşılaşılan türden *duygusal bağlılıkta* gerileme;
- b) dünya üzerine düşünürken *duyguların işe karışmasının* önlenmesi anlamında düşüncenin “aklıleştirilmesi (rationalization)”. Bu suretle dinin ferdi bir vicdan meselesi haline geleceği ve modern toplumun git gide kutsaldan arınmış, dünyevi bir toplum karakteri kazanacağı varsayılmıştır.

Dini, toplumun manevileştirilmiş bir anlatımı olarak gören ve modern toplumun da kendi kutsalını inşa etmeden var olamayacağını kabul eden (örneğin Comte, Durkheim, Parsons vb.) pozitivist ve işlevselci teorisyenler ile modern toplumda hâkim inançlar ve yaygın ritüelleri “sivil din”, ya da “hayali cemaat” kavramı etrafında açıklamaya çalışan (örneğin R.N.Bellah, M.Douglas, B.Anderson vb.) diğer teorisyenlerin görüşleri bir yana, sekülerleşme hipotezi, II. Dünya Savaşı sonrasında “dinin yeniden yükselişi” biçiminde dile getirilen gelişmeleri de açıklamaktan uzaktır. Bu gelişmeler günümüzde nihayet “küreselleşme-yerelleşme (glocalization)” –ya da tuhaf bir Türkçe karşılık olarak “kü-yerelleşme” – adı verilen ve modernliğin dünya çapında inşa etmeye yöneldiği yapıların ve bu yapıları kuşatan sınırların giderek buharlaşmasına yol açan bir noktaya varmış bulunuyor. Küreselleşme, insanların-malların-fikirlerin-finans kapitalin, ulus toplumları halinde örgütlenmiş modern dünyanın kayıtlarından kurtularak serbestçe dolaşıma ve etkileşime geçtiği küçük bir köye dönüştürürken, modernliğin devrini tamamlamış sayarak unutulmaya terk ettiği, dahası baskı altına aldığı ya da görünürlüğüne büsbütün son verdiği her türden dinsel, etnik, kabilesel... yerellikleri de serbest bıraktığı için onu, eş-zamanlı bir yerelleşme süreci olarak gören yazarlar bulunmaktadır.

Küreselleşme sürecine ilaveten post-modernliğin et-

Ruhban-laik ayrımı, özellikle Katolik dünyaya ait ve din tarafından ruhban zümresinin imtiyazlı konumunu vurgulayan bir ayırımdır. Bu ayırıma göre, dindar bir hayatı, bütün gereklerine uygun bir biçimde yaşamak üzere, günahlarla dolu dünyevi hayattan, mal-mülk, şan-şöhret, aile, çoluk çocuk ve şehvetten el-etek çekerek kendisini Tanrı’ya adanmış olmayı anlatan ruhban kelimesi, St. Augustinus’un ünlü terimiyle “Civitas Dei” nun üyelerini dile getiriyordu.

kisini de anmak gerekir. Günümüzde “bilinen anlamıyla modernlik”in ötesine geçildiğini, artık modernlik-sonrası bir durumda yaşamaya başladığımızı dile getiren “post-modernist” kuramsal iddialar tartışmalı bile olsa; modernliğin kendisini meşrulaştırırken “hurafe” statüsüne indirgediği geleneksel “büyük anlatılar” yerine ikame etmek üzere inşa ettiği kendi hümanist-akılcı-bilimselci büyük anlatılarının da nihayet öncekilerle aynı değere sahip olduğu yönündeki post-modernist ironi, bir hayli etkili olmuş görünüyor. Ancak, post-modernizm, burada karşımıza çıkan şeyin, bir “kutsala dönüş (resacralization)” den ziyade, modernliğin büyük anlatıları ile dinsel-geleneksel büyük anlatılar arasında modernliğin inşa ettiği hiyerarşinin dağılması; bunların, birbirleriyle ve her türden mitoloji ve fantastik kurgu ile yan yana birlikte var olduğu tuhaf bir pastiş olduğunu ileri sürmektedir.

“Buraya nereden geldik?” sorusuna, mitolojiler, dinsel akideler, ideolojik öğretiler ve elbette bilimsel teoriler tarafından verilmiş tüm cevapların inanılabilirliği, artık kısmi bir değer taşımaktadır. Yukarıda, bir önceki başlık altında kutsal konusunda sözünü ettiğimiz “kavram kargaşası”nda, aynı zamanda birbiriyle yan yana yaşayan ve kimi zaman iç içe geçip eklemlenerek çoğulluk kazanan ampirik kutsal tasavvurlarının bu amalgam vaziyetinin de rolü büyüktür. Hepsi elele vererek dünyamıza yayılan bir “karikatürize kutsallar, bulamacı”nın orta yerinde, zihnimizin ve duygularımızın tutarlı bir kutsal tecrübesinden mahrum kalması, herhalde kaçınılmazdır. Üstelik bu, sadece bir dinin müminlerini ya da bir ideolojinin benimseyenlerini etkilemekle kalmıyor; hatta hepimizi bir dinin mümini veya bir ideolojinin savunucusu olmaktan alıkoyduğu kadar; dine en uzak tutumlara sahip kişileri bile, zihinle-

rinde ve duygularında çeşit çeşit kutsalların cirit attığı bir hayat tecrübesine sevk ediyor. Bu durumun, bir yandan yeni bir tür paganizm olduğunu iddia eden yazarlar bulunduğ gibi, modernliğin kurguladığı hiyerarşilerin ve dengelenmiş güç ilişkilerinin dağılması neticesinde ortaya yeni ortaçağ denilen bir geri dönüş çıktığını ileri sürenler de bulunmaktadır.

Buraya nereden geldiğimizi sormuştuk. Hatırası büsbütün silinmemiş olsa da belli ki, geleneğin dünyası artık gerilerde kalmıştır. Geleneksel toplum, modernliğin saldırgan yayılmacılığı karşısında, varlığını sürdürebileceği cephe gerilerine doğru bir ric'at halinin ardından muhafazakar kesimlerde bile bütünlüklü bir hayat tecrübesi olmaktan çıkmış; daha mutaassıp kimi adacıklarda ise çok olsa anakronik "geçmiş zaman tiyatorası" halinde sürdürülen müzeli bir tecrübeye dönüşmüş görünmektedir. Geleneğin sahihlik iddiaları kadar, modernliğin gerçeklik iddialarının da buharlaştığı günümüzün küreselleşen dünyasında, bu modernlik-sonrası koşullarda, hala "anlamlı bir hayat" yaşadığımızı söyleyebilir miyiz?

Anlamlılık İmkânı Olarak Kutsal

Eliade, geleneksel zihin ile modern zihin arasındaki en temel ayrımın, zaman ve mekanın kurgulanmasına ilişkin bir farka dayanılarak yapılabileceğini söyler. Buna göre, geleneksel insan zamanı ve mekanı niteliksel olarak farklılaştırılmış bir biçimde kurgulamaktaydı. Modern insan ise, zaman ve mekanı sadece nicel bir eklemlenme olarak algılamamıza yarayan bir zihin durumunu yaşamaktadır. Daha açık ifade edilecek olursa, geleneksel insan, örneğin zamanı dakika, saat, gün... gibi büyük ölçüde nicel ölçüler ile; mekanı da sadece uzunluk, alan ve hacim ölçüleri ile algılamıyordu. Geleneksel insan, zaman ve mekanı sayılara dökülemeyen yani nitel farklılıklar temelinde idrak ediyor, sıradan, alelade, rutin dünyevi zaman ve mekandan ayırt ederek kutlu zaman ve mekanları merkeze alan bir zaman-mekan deneyimi yaşıyordu. Bu deneyim, varoluşumuzun anlamını yeniden kavrayabileceğimiz, hayatımızın böylece bahşedilmiş bir nimet veya kaybedilmiş bir cennet haline gelmesinin temelini işaretleyen özel, saygı gösterilmesi, ihya edilmesi gereken zamanlar ve mekanlar ile kirlenici, kaçınılması gereken tekinsiz, uğursuz ya da kerih zamanlar ve mekanları hem birbirinden hem de alelade zaman ve mekanlardan ayırıştırılmasına dayanıyor; hayat tecrübemizin topografik engebeleri bu nitel farklılaştırma aracılığıyla inşa ediliyordu.

Modernliğin ruhu her türlü geleneksel kurguyu hurafe

statüsüne indirgeyen "objektivist" bir tutumda somutlaşıyor; bu tutum, zaman ve mekan konusundaki nitel farklılaştırmaya dayanan geleneksel kategorileri ilga ederek bunun yerine, her türlü sübjektiviteden arındırılmış nicel farklılıkları dikkate almanın dünyayı daha doğru görmemizi sağlayacağı biçiminde bir meydan okuma ile yol alıyordu. Anlar ve nesneler, oldukları gibi, ilk bakışta göründükleri olanca nesnellikleri içinde ve sadece nicel olarak ölçülebilir farklılıkları ile kavranmalıydı. Başka bir anlatımla, "şeyler" gerçekte ne mübarek, mukaddes, muhterem ve ilahî; ne de uğursuz, tekinsiz, lanetlenmiş idiler; böyle iddialar kesin bir biçimde kanıtlanamayacak öznel, önyargısal, yani aslı astarı olmayan, geçersiz iddialardı. Belki sadece duygularımız açısından –o da lütfen– mazur görülebilecek bu ayırımlar, dış dokunur hiçbir bilgi değeri olmayan hurafelerdi.

Bu çözümlemeye bakarak sadece zaman-mekanın kutsaldan arındırılmış bir "nesnel imgesi"nin elde edildiğini sanmak yanıltıcı olur. Modernlik, aynı zamanda dil ve kültür kadar bizatihi insanı da kutsaldan arındırarak nesnelleştirme çabasını temsil eder. Modern insan, kutlu ve kerih vakitler ve yerlerden söz edemediği –belki sözünü edemediği halde, zaman ve mekanları böyle bir tecrübe içinde yaşantılayamadığı– kadar, dilin kullanımında da kutsallık ve şeytanlık tecrübesi yaşantılanamamakta; kültür dünyasının bize ve ötekilere ait verileri hakkında kutsaldan soyunmuş bir tecrübeyi sürdürdüğü kadar, bedensel ve moral bir varlık olarak bizzat kendisini de geleneğin kutsal ve büyümlü kategorileri ile tasavvur edememektedir. Modernlik, zaman-mekandan, dilden ve kültürden ve insan varlığından kutsalı boşaltarak mübarek de lanetli de olmayan bir nicelikler dünyasını zincirinden boşandırmış bulunmaktadır. Artık kutsal ve lanetli kişiler yoktur; brahman ya da peygamber, keşiş ya da derviş, kurtarıcı ya da kurtuluş rehberi... ile müfsid ya da sapkın, günahkar ya da azgın, firavun ya da şeytanın kölesi varlıklar değildir insanlar. Bir zamanlar böyle görülmüş kişiler de dahil bütün insanlar aynı tensel ve nesnel dünyanın hazları ve acılarına tabi, aynı arzuların peşinde doğal, beşeri, dünyevi canlılar düzeyinde değerlendirilmektedir.

Modern insan, bu tutum temelinde her türlü kutsaldan sıyrılıp soyunarak, nesneleri, olayları ve insanları, tümüyle duyulara sunuldukları bir biçimde kavrama çağrısını hayata geçirdiği ölçüde modern sıfatını hak ediyor; bununla da, geleneğin anlamlılık dünyasının dışına düşmüş oluyordu. Aydınlanmanın yüksek özgüveni, bu safsataların sahte anlamlılık dünyası yerine, rasyonalist, naturalist, hümanist ya da realist... ama geleneğin kara cehaletine göre gerçekte çok daha fazla uygunluk arzeden bir anlamlılık inşa edilebileceği inancının dayanağını oluşturmaktaydı.

Üstelik, çağlar boyunca insanları savaşa tutuşturan geleneksel anlamlılık inşalarına göre; modern insanın nihayet keşfedeceği umulan bu anlamlılık dünyası, büyük “dünya insanlık toplumu”nun (cosmopolis) barışçı bir hayat düzenine kavuşturulacağı bir tür yeryüzü cennetini de müjdeliyordu. Oysa aradan geçen iki yüzyılı aşkın zamana rağmen ortada, ne böyle bir anlamlılık dünyası, ne de kozmopolit barışçı bir hayat düzeni vardır. Aksine, modern çağ, “katı olan her şey”in buharlaştığı; bütün anlamlılık vaadlerinin boşa çıktığı; bilinen tarihin en kanlı ve kıyıcı savaşlarının giderek evrimleşmesine tanık olduğumuz bir çağ olmuştur. Geleneksel dünya tasavvurları, Guenonyen büyük harfle “Gelenek”e dayansın ya da dayanmasın; en azından her bir toplum için otantik bir anlamlılık dünyası sağlamıştı. Geleneklerin modernlik tarafından tarih denilen kabristana defnedilmesinin ardından, günümüzün modernlik sonrası toplumları, kutsaldan boşaltılmış dünyevi bir hayat tecrübesinin niceliklerin egemenliğindeki anlamsızlığına kapatılmış bulunuyor.

Bu, aynı zamanda tarihsel açıdan da oldukça ironik bir durumu işaretlemektedir. Uzun tarih dönemleri boyunca insan toplumları belki de sadece kendilerine ait kutsal tasavvurlardan haberdardılar. Antropologların, etnografların, halk bilimcilerin ve çeşitli disiplinlerden başka araştırmacılar ile devasa medya çalışanlarının çabaları ile bugün, rakip dinlerin ilahiyatlarından Güney Hindistan’daki Nelgherry Tepeleri’nde yaşayan Todaların taze ve kuru cenaze törenlerine kadar kırık dökük elde ne kaldıysa, ilkel ve uygar bütün halkların, kavmi, cemaatsel ya da evrensel bütün kutsal anlatılarını, gelenek ve göreneklerini tanıyıp bilebildiğimiz bir durumu yaşıyoruz. Oysa, günümüzün modernlik-soonrası insanı, sadece yabancı olduğu toplumların değil, kendi toplumunun kutsal tasavvurlarını ve geleneklerini de, çocuksu, tuhaf, acayip, fantastik, egzotik, vahşi hatta barbar bulmakta; maruz kaldığı enformatik bombardıman altında bütün bu kutsallara ve geleneklere aynı garipseyici-kuşkulu değilse bile yabancılayan bakışlarla yaklaşmaktadır. İronik olan tam da budur. Daha önce hiç olmadığı kadar hemen bütün kutsallardan haberdar olduğu halde, bunları yabancı olduğu tuhaf-lıklar olarak algılamak ve bu nedenle, herhangi bir vecd, huşu ya da günaha bulaşma ve arınma tecrübesini yaşama yeteneğinden bütünüyle değilse de, büyük ölçüde mahrum bir insanlık durumunda bulunmak...

Bir Anlamlılık Krizi Olarak Post-Modern Dünyevilik

Arkeoloji, kültür tarihi ve bir ölçüde de antropoloji gibi geçmiş zaman bilimlerinin çabaları aracılığıyla ortaya konulan uzun tarih dönemlerinin geleneksel toplumlarında yaşanmış kutsal tecrübelerinin yasını tutacak değil. Ancak, öyle görünüyor ki, modernliğin yarattığı yıkımın

Post-modern insan için kutsal belde kavramının sadece folklorik ya da fantastik bir anlamı vardır. Sözlükte “büyük manevi anlama ermek için uzun yolculuk ya da arayış” olarak tanımlanan ve kutsal beldelerin gerekli ayinler yerine getirilerek ziyaret edilmesi anlamına gelen hac, post-modern insan için ne anlam ifade edebilir ki? Kutsal bir beldeyi ziyaret etmenin sadece bilgi, görgü artırcı bir de olsa hoş bir deneyim denebilecek bir tarafı olabilir. Post-modern insan hacı değil, turist olabilir ancak.

ardından artık yitirdiğimiz şey sadece bu tikel kutsallıklardan ibaret değil. Kutsal tecrübesinin kendisi, zamanın-mekanın, dilin ve kültürün ve insan varlığının anlamlılığını inşa eden asli insani tecrübe olarak post-modern hayattan sürgün edilmiş bulunmaktadır. Post-modern insan için kutsal belde kavramının sadece folklorik ya da fantastik bir anlamı vardır. Sözlükte “büyük manevi anlama ermek için uzun yolculuk ya da arayış” olarak tanımlanan ve kutsal beldelerin gerekli ayinler yerine getirilerek ziyaret edilmesi anlamına gelen hac, post-modern insan için ne anlam ifade edebilir ki? Kutsal bir beldeyi ziyaret etmenin sadece bilgi, görgü artırcı bir de olsa hoş bir deneyim denebilecek bir tarafı olabilir. Post-modern insan hacı değil, turist olabilir ancak. Arkeolojinin ve sanat tarihinin verileri ışığında, tarihsel kentlerin daima kutsal ve geleneksel semboller temelinde inşa edilmiş; bu semboller temelinde yaşanan mekanlar olduğu görülmektedir. Oysa post-modern insan, modernliğin işlevselci pragmatist mekan kullanımlarının ardından, mekanda çok olsa ticari bir egzotizm kaygısının dışlaştığı kentler yaratabilmektedir. Bu kentler, kilometrelerce uzayan bir yeknesaklık halinde kentsel mekanı sadece yaymakta; mekandaki farklılıkların ticari egzotizmden ya da bir zamanlar yaşamış önceki halkların henüz el sürülmemiş yani turizm ekonomisinden başka ne anlamı olabilir?

Zaman da, modernliğin yarattığı nesnel zamanın birbirine ulanıp giden anlarının yeknesak akışı içinde, çok olsa hızlı ya da yavaş geçen bir şey olarak yaşanılmaktadır. Post-modern insan için mübarek gün ve gece yoktur; orada, henüz post-modern karnavala katılmamış ötekilerin

bayramları, festivalleri, mübarek geceleri, yas dönemleri, acıyla yad ettikleri vakitler olabilir. Çalışma zamanının, iş yerinden kurtulup evlere, otellere ve sahillere taşıdığı böyle bir dünyada, rutin mesai vakitleri ile eğlence ve tatil vakitleri arasındaki fark dışında zamanı anlamlandırabilecek sahici bir deneyim bulunmuyor. Hız ve atalet arasındaki fark, zamanı anlamlandırmaya yetmeyecek kadar kuru ve tatsız bir ayırım sunabilir ancak. Modernliğin büyük organizasyonlarda kapitalist kârın maksimizasyonu için rasyonel buyruğa mahkum ettiği çalışma zamanı, bireyin kendi uhdesine devredilmekte; post-modern insan bireysel ve anlamsız bir sofulukla bu zamanı sıkıştırıp genişleterek verimli bir çalışma süreci olarak geçirmek becerisi göstermeye zorlanmaktadır. Çalışma zamanının dışında “herkesin kendi özeli” olarak düşünülen “boş zaman”lar, boşluktan kurtarılmak için çarçur edilmek üzere planlanmalıdır. Bütün bu zaman deneyiminin anlamlı bir akış olduğunu; herkesin paylaştığı bu anlam aracılığıyla zamanın gerçekten “idrak edildiği”ni söylemek bir hayli zor, hatta imkansız görünüyor.

Post-modern insan, bizzat kendisi ile ve öteki insanlarla ilişkisinde de benzer bir anlamlılık krizi içindedir. Beden, işlevsel organların anatomik bütünü olmak ile bireyin kişiliğini durumun gereklerine göre sunduğu “presentabilité” mekânı olarak ne kutsal ne de anlamlıdır. Bedenin ne sağının solunun ne belden aşağısının ve yukarısının ayrı bir anlamı yoktur. Makyaj, imaj yapımı, seksualite ve işlevsel-estetik sunum pratikleri yanında, estetik cerrahi, transplantasyon teknolojisi gibi çoğullaşmış tıbbi pratikler aracılığıyla oluşturulup yeniden şekillendirilmeye açık bir yapbozdur artık beden. Dün yeşil gözlü, sarı düz kısa saçlı, ince dudaklı, küçük göğüslü olarak gördüğümüz genç kız, bugün gri lens takıp pembe meç atılmış saç ekleterek, dudaklarını ve göğüslerini silikonla tombullaştırmış bir “femme fatal” halinde karşımıza çıkabilmekte; yarın bütün bunlardan sıkılıp başka bir bedene bürünebilmektedir.

Öteki insanlarla ilişkilerimiz de benzer biçimde kutsaldan ve herhangi bir kalıcı anlamdan mahrum bırakılmıştır. Mahremiyetin, sadakatin, saygı ve ihtiramın buharlaştığı; ailenin, cemaatin ve hatta ulusun ortak değer çerçeveleri olmaktan çıkıp silikleştiği; insan ilişkilerinin sosyal çevreler arasında akışkanlaştığı küresel bir dünyada, kaybedilmesi göze alınamayacak bağlar, ihanet olarak yorumlanabilecek ilişkiler de uçup gitmekte; insan gelgeç ilişkilerinin tesadüfi anafonda savrulmaya açık bir ilişki varlığına dönüşmektedir. Hala aile demeyi sürdürdüğümüz çekirdekçik yuvalardaki hayatımız, televizyon, mobil telefon,

internet aracılığıyla aile dışındaki dünyaya sürekli “on-line” bağlantı halindedir. Aile bireyleri, aynı evin içinde ama birbirine dönük olmayan, kendi bireysel hayatlarını aynı mekanda sürdürebilen pansiyonerler haline gelmiştir. Bütün bu ilişkiler dünyasının, aynı anlamların gerçekten paylaşıldığı bir hayat olduğu söylenebilir mi?

Son Birkaç Söz

“kutsal, ama nasıl?” diye sormuştuk. Modernlik-sonrası durumumuz, modernliğin akılcı, hümanist, naturalist, bilimselci hakikat dayatmalarına göre geleneksele ve kutsala daha müşfik görünse de bu şefkatin kutsalın doğası açısından sorunlu olduğu anlaşılıyor. Zira, gelenek ya da kutsal, bizden şefkat değil ihtiram talep ediyor olmalıdır. Aslında kutsalın başına ne geldiği değil; hala anlamlı bir dünyada yaşayıp yaşamadığımız daha önemli bir sorun. Post-modern insanın kutsalı tecrübe edemiyor olması, belki kutsala duyarlı olanların sorunudur; peki post-modern insan, kutsallara ancak karikatürize edici bir hoşgörünün reva görüldüğü böyle bir dünyada, sevinçleri ve acılarıyla anlamlı bir hayat mı yaşamaktadır? Topografyasını kutsalın şekillendirmediği böyle bir dünyada, anlamın kaynağı olarak kutsalın yerini alan ne var?

1. Kelimenin sonuncu anlamı konusunda, sözlüğü hazırlayanlar için de bir hususu not etmek de yararlı olur herhalde: Türkçe’de rahmet ve bereket olarak nitelenip de, ilahi bir kaynaktan gelmediği kabul edilen bir şey mi var?

2. Başer, Vehbi, “Sosyal Bilimler Açısından Kutsal Metinlerin Anlaşılması,” 2. Kur’an Sempozyumu: Tebliğler - Müzakereler 4-5 Kasım 1995. Ersin, M.A., Karatay, İ. Ve Özkan, F. (eds.), Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1996, ss.: 13-50. Özellikle bkz. ss. 14-16.

3. Türk Dil Kurumu, herhalde “profan” için evlere şenlik bir karşılık bulmayı başarmış ve “dış kutsal” diye tatsız tuzsuz, hatta Türkçe açısından da sanırım uygunsuz bir karşılık icad etmiştir. Belki bu icad, eski dildeki “lâ-dini”nin karşılığıdır. Bir kelimenin başına böyle bir “dış” nitelemesi getirildiğinde, onun bir de “iç” olarak nitelenen zıddı olması gerekir. Oysa “iç kutsal” diye bir sözcük, şükür ki henüz icad edilmemiş. “Dış kutsal” için verilen karşılık da şöyle: “Kutsallıkla ilgisi bulunmayan, kutsallığa ne uygun ne de karşıt olan”. “Lâ-dini” kelimesi, Frenk mukallitliği devrinin Fransızca “laique” veya “areligieux” kelimeleri için bulduğu bir karşılık olsa gerektir. Bu kelimenin “din dışı” biçiminde öz-Türkçeleştirilmesine benzer şekilde, profan da “kutsal dışı” biçiminde karşılanabilir miydi? Bu sorunun cevabı, net bir biçimde “hayır!” olmalıdır; çünkü profan, bir şeyin dışı demek değildir.

4. bkz. Başer, agy..

METAFİZİK VARLIKLAR ve KUTSALLIK

R. İhsan ELİAÇIK
recep@hsan@gmail.com

Acaba Kur'an "Allaha ve ahiret gününe iman" dışında bir takım metafizik varlıklar tasavvur edip, mü'minde olması gereken "metafizik gerilim" veya "mistik coşku"yu onlarla mı sağlamak istemektedir? Kur'an, insan havsalasına hitap eden bir kitap olduğuna ve bu havsalayı (algı ve idrak kapasitesini) aşan yegane metafizik boyut olarak "Allah'a ve ahiret gününe imanı" vazetmişliğine göre, bu türden görünmez, algılanamaz, sırlı, gizemli, büyü, tutsülü, nurdan, ateşten varlıkların bu kitapta geçiyor olması ne anlama gelmektedir? Yoksa bunlarla başka şeyler anlatılıyor da biz mi yanlış anlıyoruz?

Aliya İzzetbegović'in dediği gibi bütün dinler ve devrimler acılar ve ızdıraplar içinde doğar. Dinler ve devrimler gerçek hayatın soru ve sorunlarına, yine gerçek hayatın içinden cevap olarak doğmalarına rağmen, bir müddet sonra dokunulmaz ve tartışılmaz bir kutsallık perdesine bürünerek hayattan çekilirler. Soru ve sorunlara cevap olmaktan çıkar, katı bir itikat, tekrarlanıp duran ritüel ve inanç tortularına dönüşürler.

Örneğin din "Bu kız çocukları niçin diri diri toprağa gümüldü?" gibi gayet canlı, dinamik bir soru sorar. O günkü hayatın ortasında yaşanan bir dramı sona erdirmek ve böylece bir insanlık sorununu çözmek için gelir. Daha sonra bu "Tekvir" "suresi"nin 8. "ayeti" olarak "mushaf"laşır. İnsanlar bunu ezberleyerek, hatmederek, abdest almadan dokunulamaz hale getirerek kutsallaştırırlar. Aslında böyle yapmakla din hayattan çekilmiş olur, fakat ona bu muameleyi layık görenler bunun farkında bile olmazlar. Artık din hayata dair dinamik ve canlı bir soru değil; tekrarlanan bir ritüel, ezberlenen bir kutsal, yazılan bir hat, okunan bir muskadır. Tefekkürün değil; teberrükün konusudur. Yeri gerçek hayat mecraları değil; mabetler ve tapınaklardır...

Bu durumda şu soruların sorulması gerekir:

İslam'da bilinen anlamda "kutsallık" diye bir şey var mıdır?

Varlığı kutsal-kutsal olmayan, dinî-seküler diye ikiye ayırmak mümkün müdür?

Bu ayırım tevhid dinine uyar mı?

Kur'an, başta Hristiyanlık olmak üzere eski dünya dinleri ikliminde yeşeren böylesi bir kutsiyet anlayışını ortadan kaldırmak için gelmemiş miydi?

İslam, nasıl oldu da dinlerden bir din haline getirilip eski dünya dinleri gibi kutsiyet perdesine büründü ve giderek gerçek hayat mecralarından ıssız mabetlere doğru çekildi, çekiliyor?

Acaba Kur'an "Allaha ve ahiret gününe iman" dışında bir takım metafizik varlıklar tasavvur edip, mü'minde olması gereken "metafizik gerilim" veya "mistik coşku"yu onlarla mı sağlamak istemektedir? Kur'an, insan havsala-sına hitap eden bir kitap olduğuna ve bu havsala'yı (algı ve idrak kapasitesini) aşan yegane metafizik boyut olarak "Allah'a ve ahiret gününe imanı" vazettiğine göre, bu türden görünmez, algılanamaz, sırlı, gizemli, büyü, tutsül, nurdan, ateşten varlıkların bu kitapta geçiyor olması ne anlama gelmektedir? Yoksa bunlarla başka şeyler anlatılıyor da biz mi yanlış anlıyoruz?

Metafizik Kutsal Varlıklar

Bunu anlamak için öncelikle Kur'an'da kutsallık veya kutsal dışılık atfedilen **dünya, kuddüs, mübarek, arz-ı mukaddes, ruhu'l-kudus, ruh, melek, cinn, şeytan** vb. kavramlar üzerinde durmamız ve bunlarla ne kastedildiğini iyi anlamamız gerekiyor.

"**Dünya**" kelimesinin anlamı "**yakın olan yer**" demektir. Ahirette "**sonra olan**" manasına geliyor. Biri pis ve adi, diğeri temiz ve yüce manasına gelmiyor. Kitapta biri kutsal diğeri kutsal-dışı diye bir ayırım göremiyoruz. Her ikisi de Allah'ın yaratma eylemi sonucu ortaya çıkan veya çıkacak olan birer "**tecelli**" yani güç ve görkemin gösterilmesidir. Çünkü Allah yerlerin ve göklerin nurudur. Allah'ın nuru nasıl pis ve adi olabilir?

Dünyanın "**fani**" olması da onun kutsal dışı olduğu anlamına gelmiyor. "**Sürekli yeniden yaratılışın**" bir evresi olduğu anlamına geliyor. Allah, insanoğlunun algı ve idrak kapasitesinin dört boyutuna birden hitap ederek ilk (*el-evvel*), son (*el-ahir*), görünen (*ez-zahir*) ve görünmeyen (*el-batin*) olduğunu söylüyor (Hadid; 57/3). Demek ki her dört boyut da yaratma eyleminin tezahürleri olup gerçeğin ta kendisi (*el-haq*) dir. Birine gerçek diğeri hayal diyemeyiz. Bir havai fişekten çıkan parıltılar gibi, parıldadığı "**an**" da, söndüğü "**an**" da gerçekliğin bir boyutunu ifade eder. Eskiden olan da, yeni olan da, parıltı da, karaltı da gerçekliğin ta kendisidirler. Bunlar parçalanamaz bir bütündür (*es-samed*). Bu bütünlüğü parçalayıp neresine kutsal neresine kutsal-dışı diyeceğiz?

Yine bir Hristiyan kültürü olan Hz. Âdem'in yukarılarıdaki "**kutsal cennetten**", aşağılardaki profan dünyaya "**sürgün**" edilmesi diye de bir şey yok. Âdem yani insan türü, dört boyutun görünen (*ez-zahir*) anında dünyadaki bir bahçede yaratılmış ve oradan yeryüzüne dağılmış

lardır. İnsanoğlunun çektiği acı bir sürgün cezası değil; oluş ve varoluş sancısıdır. Onun için her insan doğumu sancılıdır. Bu nedenle de "**O bir oluş sancısı (eza) dır.**" (Bakara; 2/222) denilmiş; pislik, hastalık, uğursuzluk değil...

"**Kuddüs**" "kutsal" manasına gelmemektedir. Kutsal, Türkçe'de "**Kut'a**" (Tanrı'ya) ait olan, O'ndan bir parça taşıyan manasında olup bunun için kutsal deniliyor. Bu din anlayışında yukarısı nur, ışık ve mana âlemi, aşağısı karanlık, zulmet ve madde âlemi olarak görüldüğü için, yukarıdan gelen her şey kutsal, aşağıda olan her şey de kutsal-dışı olmuş oluyor. Kutsal, aşağılık madde âleminde nereye dokunursa orası kutsanmış oluyor. Bunun için İsa kutsal, Meryem kutsal, çalı kutsal çünkü kutsal olan bunlara dokunmuştur (!). Oysa Kuddüs "Temiz ve pak olan" demektir.

Peki, bunun zıddı kirli ve pis olan nedir? Bütün çirkin ve kötü fiillerdir. Allah'ın kendine farz kıldığı "**rahmet**" yani bütün sevgi, merhamet ve iyilik dışı amellerdir. Yoksa Allah temiz, yarattığı dünya pis veya ahiret temiz, dünya pis diye bir ayırım ve parçalanma asla söz konusu olamaz.

"**Mübarek**" sürekli, kalıcı olma, çoğalma, yayılma, birikme anlamında kullanılıyor. Bu anlamda "*Allahu teâla ve tebâreke*" dediğimizde Yüce, Ulu, Kalıcı, Daim olan, Ölmeyen, Yok olmayan, Yaşayan ve hep Yaşayacak olan Allah demiş oluyoruz. Kuran'ın "mübarek" bir kitap olması bu anlamda insanların kalbinde kalıcı olması, insanlık vicdanında çağlar boyu yankılanması, insanlığı sarıp sarmalaması, tutması, onlar tarafından benimsenmesi ve giderek ona inananların, gönül verenlerin çoğalması, artması manasındadır. Bu durumda mübarek beldeler demek de "**yankısı çağlar boyu süren, kalıcı, sürekli yerler**" demektir. Yoksa Tanrı'nın (Kut'un) dokunduğu/indiği ve bu nedenle de kutsal olan yerler demek değil...

Bölünmez bütünlüğü parçalayıcı eski dünya dinlerinde olduğu gibi "gökte kutsal" ile "yerde kutsal-dışı" diye bir ayırım söz konusu değildir. Çünkü "mübarek" kutsal demek değil...

"**Arz-ı mukaddes**" ise pak toprak, temiz ülke anlamındadır. Kuran'ın Hz. **Musa**'nın halkına yönelik "pak ülke", "ideal yurt" veya "adalet ve barış yurdu" kurmak anlamında hedef gösterdiği "arz-ı mukaddes" kavramı, esa-

sında tutsak edilen halkların özgürlük mücadelesi sonucunda ulaşacağı nihai hedefi göstermektedir. Böylesi bir mücadeleyi veren her halkın da hakkı olmak icap eder. Kaldı ki buradaki halkı da esas itibarıyla Yahudiler değil Mısırlılar olarak okumak gerekir. Mısır Firavunluğunun despot idaresi altında ezilen ve içlerinde “İsrailoğulları” diye bilinen oymağın da bulunduğu genel olarak Mısır halkı kastedilmektedir. Bu, “İsrailoğulları” üzerinden anlatılmaktadır.

Zira MÖ. 4-5. yüzyıllarda Pers İmparatorluğu’nun himayesiyle baş haham **Ezra** liderliğindeki Yahudiler Kudüs’e getirilerek yerleştirildiler ve bölgenin kritik ticari imtiyazları onlara verilerek, imparatorluğa sadık kaldıkları takdirde çok geniş arazilerin onların olacağı vaat edildi. Hahamlar bu “Pers ulufesini”, sanki “Tanrı’nın vadettiği kutsal topraklar” imiş gibi yazdıkları Tevrat’a geçirdiler. Sonraki çağlarda Yahudi muhayyilesi bunu hep Tanrı’nın kendi halkına diğer milletlerden ayrı olarak tahsis ettiği “ilahi tapu belgeli araziler” şeklinde algılamıştır. Sadece algılamakla kalmamış bütün bir Yahudi tarihini bu istismanın üzerine kurmuşlardır.

Oysa Allah’ın Hz. Musa’ya levha üzerine yazdırarak indirdiği torah/töre/ilke/nomos **“on emir”** den başka bir şey değildir. Gerisi Musa’nın çok az sayıdaki tefsiri ve hahamların sonradan yazdıklarıdır. Yani şu anki “Kitab-ı Mukaddes” (Tevrat) on emir etrafında örülmüş klasik bir İbrani tarihidir. Allah’ın indirdiği bu değil; içindeki “Torah/Töre” (on emir) dir. İbraniler böylece “Torah” etrafına kendi tarihlerini yazmış, “kutsalın eteğine tutunarak” ayakta kalmaya çalışmış ve tarihlerini böyle yücelterek kutsallaştırmışlardır.

Örneğin Allah’ın Türklerden bir peygambere seslenip “Orhun Abideleri” üzerine “emirler” yazdığını düşünün... Sonradan gelenler onun etrafında Ergenekon, Dede Korkut, Zaloğlu Rüstem, Malazgirt, İstanbul’un Fethi, Malkoçoğlu, Köroğlu destanları gibi genel olarak bölge, özel olarak da Türk tarihinin bütün önemli olay, destan, kahraman ve hikâyelerini “kutsallaştırarak” yazıyorlar ve “Abide-i Orhun” adlı bu kutsal kitabın kendilerine Allah tarafından indirildiğini iddia ediyorlar (!). İşte “Kitab-ı Mukaddes” de Yahudiler için aynen böyledir...

Öte yandan **“arz-ı mukaddes”** kavramı ile anlatılan, Yahudilere vaat edilen kutsal topraklar değil; ezilen veya kendine yurt arayan her halkın gönlünde yatan mutluluk ve özgürlük ülkesi idealinden başka bir şey değildir.

Allah’a iman, Allah dış dünyada görünen bir “nesne” olmadığı için, hayata ve tabiata inanmayı da içine alır. Çünkü “ilahsız bir tabiat” olmadığı gibi, “tabiatsız bir ilah” da yoktur. Yerler ve gökler Allah’ın nurudur. İnsan zaviyesi açısından Allah’a inanmak demek, hayata ve tabiata da inanmak demektir. Gücünü hayatın ve tabiatın gerçeklerinden almak demektir. Çünkü Farabi’nin “bürhani” tabiri ile hayatta ve tabiatıta akan/işleyen bir “faal akıl” vardır. Bu “mistik” dille Allah’ın gücü (Cebrail), Allah’ın nefesi/soluğu (İsrafil), Allah’ı tesbih eden (Mikail) ve Allah’ın alışı/durduruluşu (Azrail) dediğimiz şeydir.

Mesela tarihin akışı içinde Türkler için arz-ı mukaddes Anadolu toprakları olmuştur. Avrupa’dan kaçan halklar için arz-ı mukaddes Amerika olmuştur. Hindistan’dan ayrılan Müslümanlar için arz-ı mukaddes Pakistan olmuştur. Zaten “Pakistan” kelime anlamı olarak da pak, temiz ülke veya toprak (arz-ı mukaddes) demektir.

Şu halde bunu sadece İsrailoğulları’na Tanrı’nın özel muamelesi olarak anlamak abesle iştigaldir. Zaten Kur’an metinlerini anlama yöntemi olarak unutulmamalı ki Araplar ve Yahudiler ile ilgili açılmış her bahis aynı anda diğer milletler için de açılmış her bahistir. Araplar ve Yahudiler Kuran’ın evrensel mantığı açısından sadece birer tarihsel figürdürler...

Ruhu’l-Kuds ise “Kirlilikten uzak hareketlilik, canlılık ve algılama” manasına gelir ki aynı zamanda Allah’ın peygamberlere bahsettiği vicdanî duyarlılık ile canlı idrak, algı (ruh) kuvveti demek olur. Çünkü **kuds** uzak olmak, pislikten uzaklaşmak, temizlik, paklık, arılık, **ruh** da (âlemden) hareket, canlılık, (insanda) idrak ve algı gücü demektir. İkisi birleşince (ruhu’l-kuds) insanda tertemiz vicdan, ruh dinginliği, yürek temizliği dediğimiz şey ortaya çıkar.

Demek ki Kuran’ın hataî dilinde *Ruhu’l-Kudus* veya *Cebrail* olarak ifade edilen kavramsallaştırma, burhanî

dile çevrildiğinde, insanın yapısında var olan peygamberi melekenin, âlemde Allah'ın canlılık, hareket ve konuşma/iletme melekesinin sembolik ifadesi olur. Zira peygamberi diğer insanlardan ayıran özellik peygamberi melekeye sahip olmasıdır. Çobanın sürüden akıllılığı sayesinde temayüz etmesi gibi peygamberlik de diğer insanlardan temayüz ederek bir insanda uygun zamanı bulduğunda yeşeren tabii ve özel bir melekedir. Bunda garip olan bir şey yoktur. Bazen özel birisi çıkar ve kursesiz bir melekeye sahip olur. Bir şair, bir fizikçi veya bir nakkaş, mesleğinin veya sanatının ustası haline gelir. Manevî hastalıkları iyileştirebilme gücüne sahip olan ve bundan dolayı insanoğlunu ahlâkî açıdan yeniden vücuda getiren kişiye de peygamber deriz.

Yaptığımız bu “burhanî” açıklamanın Kuran'ın “hatabî” dilindeki karşılığı “Ruhu'l-Kuds ile desteklenmek” veya “vahiy getirmek” olarak ifade edilmektedir.

Keza Mikâil, Azrâil, İsrâfil gibi Melâike isimleri de bürhanî dile çevrildiğinde Allah'ın gücü, kuvveti, sevgi ve merhameti, soluğu, nefesi, yaşam vermesi, alması, yaratması, bitirmesi, sona erdirmesi, yeniden oldurması, âlemde canlılık ve hareket olarak zuhur etmesi vb. demek olur.

Yoksa Allah'tan ayrı “dört büyük melek” diye ontolojik varlığa sahip bir takım kutsal varlıklar söz konusu değildir. Bunlar Allah'ın melâikesi yani melekelerinden başka bir şey değildir. Nitekim Cebrail Tanrı'nın gücü, Mikail Tanrı'nın övülüğü, İsrail Tanrı'nın soluğu/nefesi, Ezrail Tanrı'nın durduruşu/engelleyişi manasında İbraniceden geçen kelimelerdir. Bunlar İslami dönemde Allah'ın *Esmâü'l Hüsnâ*'sı yani güzel isimleri; er-Rahman, er-Rahim, el-Melik, el-Cebbar, el-Kahhar olarak adlandırılmıştır. Nasıl el-Cebbar ne Allah'ın kendisi ne de O'ndan ayrı bir varlık değil; O'nun bir niteliği (melekesi) ise Cebrail de aynen öyledir...

Peygamberimiz, Yahudilerin sorusu üzerine “R'ad” (gök-gürültüsü) hakkında “O bir melektir” demiş ve ilk müfessirlerden Mücahid aynı doğrultuda er-Ra'd suresine isim de olan bu kelimeyi “bulutları kaplayan melek” olarak tefsir etmiştir (Razi).

Kur'an'da “**melek**” kavramını en iyi tefsir eden kelime-nin aynı kökten gelen “**melekût**” kavramı olduğunu görüyoruz. Örneğin Hz. İbrahim'in aya, yıldız ve güneşe bakıp “Bunlar benim Rabbim (olabilir mi?)” diye kendi kendine soru sorup konuştuğu diyalogdan hemen

önceki ayette, İbrahim'in baktığı şeylerin “**göklerin ve yerin melukûtu**” olduğu söylenir (En'am; 6/75). Yani Hz. İbrahim şöyle demektedir: “Bunlar nasıl Tanrı olabilir? Olsa olsa Allah'ın yaratma melekesi sonucu ortaya çıkmış melekût olabilirler!” Tıpkı Peygamberimizin, gök gürültüsüne (Ra'd) Tanrı'nın haykırışı olarak inanan Yahudilere gök gürültüsünün “melek” (melekûtun bir parçası) olduğunu söylemesi gibi... Yine Kur'an melek-lere dişi diyen müşriklere göklerin ve yerin “melekûtuna” bakmalarını tavsiye eder (A'raf; 7/185). Keza Kur'an arşın etrafını saran melekler diyerek göklerin ve yerin melekûtunu anlatır.

Şu halde insan göklerin ve yerin melekûtuna bakarak, uzayın derinliklerine dalıp uçsuz bucaksız melekûtı seyrederek Allah'ın engin gücünü görmeli ve O'na iman etmelidir... Bu anlayışa göre Allah, arşı kaplayan melekleri yani yerlerin ve göklerin melekûtı ile eserini insanoğluna gösterip durmaktadır. Fakat insanlar buna aldırış etmeyerek hala uçuşan, nurdan varlıklar aramaktalar. Bunlara söylenecek söz ise şudur: “**Yerin ve göklerin melekûtuna, Allah'ın yarattığı her şeye ve bütün bunların bir sona doğru yaklaştığına bakmıyorlar mı? O halde ondan sonra daha hangi söze inanacaklar?**” (A'raf; 7/185)

Demek ki Cebrail, Mikail, Ezrail, İsrail adları O'nun (*Huve*) canlı ve yaratıcı faaliyetinin kimi boyutlarının insan idrakindeki yansımalarıdır. İnsanlar (İbranicede) onları o isimlerle algılamaktaydılar. Demek ki her iki okuyuş (hatabî/burhanî) arasında bir çelişki yoktur. Tabiri caizse hatabî okuma yukarıdan aşağıya, burhanî okuma da aşağıdan yukarıya seyredir. Aslında her ikisi de bir ve aynı şeydir. Bu, insan-Allah ilişkisindeki aktüel, canlı ve dinamik temponun ritmidir. Bazen biz O'nun kelimelerini, bazen O bizim kelimelerimizi kullanır. Fakat ne biz o'yuzdur, ne de O biz.

Kur'an'da sadece iki yerde Cebrail, bir yerde de Mikail isminin geçtiğini görüyoruz. Çünkü Yahudiler kendilerini eleştiren ayetler getirdi diye Cebrail'e kızıyorlardı. Allah da “Cebrail'e düşman olan Allah'a da düşman olmuş olur” dedi. Yani kim Allah'ın bir peygamberle konuşma gücünü (melekesini) inkâr ederse Allah'ın kendisini de inkâr etmiş olur demek istedi. Çünkü “melekeyi” inkâr eden o melekenin sahibini de inkâr etmiş demektir. Yazma gücünü inkâr edenin yazarı da inkâr etmiş olacağı gibi. Çünkü bu ikisi birbirinden ayrılamaz. Bu durumda Allah'ın “Yeryüzünde bir halife yarataca-

ğım” şeklinde meleklere sorup “Kan dökecek birisini mi?” diye meleklerin cevap verdiği ve “semavi prolog” (gökteki ilk konuşma) olarak bildiğimiz diyalog (Bakara; 2/30), teşhis (kişileştirme) ve intak (dile getirip konuşturma) teknikleri kullanılarak aktarılan bir konuşma sanatıdır. Yani Allah’ın iyiliği (melekelerini) ve kötülüğü (İblis) şahıs gibi resmedip konuşturmasıdır. Aslında ortada Allah’tan başka kimse yoktur. Tıpkı Yunus Emre’nin “Sordum sarıçiçeğe annen baban var mıdır/Çiçek eydür derviş baba annem babam topraktır” mısralarında olduğu gibi...

Yine Kur’an Araf suresinde geçen “Rabbimiz size bu ağacı neden yasakladı sanıyorsunuz? Çünkü ondan yerseniz iki melek (*melekeyn*) olursunuz veya ölümsüzleşirsiniz” (7/20) şeklindeki şeytan fısıltısının ne olduğunu Taha suresinde tefsir eder: “Ey Âdem, sana sonsuzluk ağacını ve yıkılmayacak bir hükümlanlığın (*mulk*) yolunu göstereyim mi?” (20/120)...

Dikkat ediniz; Kur’an aynı kıssa içinde “melekeyn” (iki melek) kelimesini “mülk” (hükümlanlık) olarak tefsir ediyor. Demek ki melekten maksat mülk (çoğ. Melekût) yani güç, kudret ve egemenliktir.

Öte yandan, eğer konu tarih, hayat ve tabiat ile ilgili ise yerini sadece ‘intak’a yani konuşamayacak durumda olan olay ve varlıkların dile getirilip konuşturulmasına bırakır. İşte o bildiğimiz, algıladığımız yıldızın, güneşin, yeryüzünün, ölü şehirlerin vs. dile getirilip konuşturulması gibi... Çünkü şahıslştırma yani bir kişi gibi resmetme (teşhis) sanatına dayalı ifadeler daha çok insanoğlu için algı dışı (gaybî) konularda olmaktadır. Burada olay, insanın algı dünyasına indirgenerek algılanır hale getirilmekte ve bu amaçla şahıslştırma yapılmaktadır. Oysa tarih, hayat ve tabiat insanoğlu için algı dışı değildir. Bunlar imanın değil; bilginin ve araştırmanın konusudur. Dolayısıyla da burada bilinen, algılanabilen varlıklar şahıslştırılmak yerine, dile getirilip konuşturuluyor; “**Duman halindeki göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin’ dedi. İkisi de ‘İsteyerek geldik’ dediler.**” (Fussilet; 44/11), “(Yerle bir olmuş bir şehre) ‘Kaç yıl geçti aradan’ dedi ‘Bir gün ya da daha da az’ deyince ‘Hayır, yüz yıl geçti, yiyeceğine bak...’” (Bakara; 2/259) vb...

Görüldüğü gibi bu iki örnekte gök, yeryüzü ve ölü şehir Yunus Emre’nin çiçeği konuşturması gibi dile getirilip konuşturuluyor...

“Kuddüs” “kutsal” manasına gelmektedir. Kutsal, Türkçe’de “Kut’a” (Tanrı’ya) ait olan, O’ndan bir parça taşıyan manasında olup bunun için kutsal deniliyor. Bu din anlayışında yukarısı nur, ışık ve mana âlemi, aşağısı karanlık, zulmet ve madde âlemi olarak görüldüğü için, yukarıdan gelen her şey kutsal, aşağıda olan her şey de kutsal-dışı olmuş oluyor. Kutsal, aşağılık madde âleminde nereye dokunursa orası kutsanmış oluyor. Bunun için İsa kutsal, Meryem kutsal, çalı kutsal çünkü kutsal olan bunlara dokunmuştur (!). Oysa Kuddüs “Temiz ve pak olan” demektir.

Öte yandan Kur’an’da geçen “O gökteki” (Mülk; 67/16-17) veya “Kanatlı melekler” (Fâtır; 35/1) gibi ifadeler Arapların Allah ve melek anlayışlarına hitap olarak kullanılmaktadır. Çünkü Araplar, bulutların ötesinde uzak gökteki tahtına çekilmiş oturan ve insanlarla konuşmaya tenezzül etmeyen gökteki bir Tanrı’ya inanırlardı. “O Gökteki” aşağıdaki işler için kanatlarıyla uçuşarak inen melekleri kullanırdı (!).

Kur’an, bunları sadece gökte değil her yerde olan Allah anlayışına dönüştürdü. Yani, O’ndan ayrı bir takım uçuşan, nurdan, dişil varlıklar değil; tek ve bir bütün (samed) halindeki melekeler; güce, kudrete, iletme, konuşma yetisine vs. sahip Allah anlayışına dönüştürdü. Başka bir deyişle, onların gökteki Allah ve kanatlı melekler anlayışlarını geçiş ifadeleri olarak kullandı. “Abd” ve “Rabb” kavramları dahi böyledir. Bunların taşındığı Kur’an iklimindeki yeni manası artık eskisi gibi değildir.

“Şeytan” veya “İblis” kavramları da aynı şekilde melek kavramının zıddı olarak yine teşhis ve intak sanatı kullanılarak şahıslştırılıp konuşturulan âlemdeki “kötülük durumlarını” ve insandaki “kötülük dürtülerini” ifade eder. Bunu en iyi Peygamberimizin şu sözünden anlarız; “**Şeytan, sizin içinizde kanın damarda dolandığı gibi dolandır.**”

“Cinn” de etrafımızda uçuşan varlıklar değildir. “Gö-

Eğer konu tarih, hayat ve tabiat ile ilgili ise yerini sadece ‘intak’a yani konuşamayacak durumda olan olay ve varlıkların dile getirilip konuşturulmasına bırakır. İşte o bildiğimiz, algıladığımız yıldızın, güneşin, yeryüzünün, ölü şehirlerin vs. dile getirilip konuşturulması gibi...

Çünkü şahıslaştırma yani bir kişi gibi resmetme (teşhis) sanatına dayalı ifadeler daha çok insanoğlu için algı dışı (gaybî) konularda olmaktadır. Burada olay, insanın algı dünyasına indirgenerek algılanır hale getirilmekte ve bu amaçla şahıslaştırma yapılmaktadır. Oysa tarih, hayat ve tabiat insanoğlu için algı dışı değildir. Bunlar imanın değil; bilginin ve araştırmanın konusudur.

rünmeyen, tanınmayan, yabancı” demektir. Bu manada **“ins-u cinn”** görünen ve görünmeyen tüm varlıklar anlamında Türkçe’de “sabah-akşam”, “yaş-kuru”, “gece-gündüz” (*Gidiyorum gündüz gece*) gibi bir deyimdir. Peygamberimizin cinlerden bir grup ile görüşmesi Türkçe’de “Soldan bir grup” derken solcularla, sol görüşe mensup olanlardan bir grup ile demek istememiz gibi cinlere inanan, cinlere inancın yaygın olduğu bir beldeden yani Nusaybin’den (Taberi) gelen bir grup ile görüşmesi demektir.

Bu konuda İbn Mes’ud’dan şöyle bir rivayet vardır: “Bir gece O’nunla beraberdik. Bir ara onu kaybettik. Kendisini vadilerde ve dağ yollarında aradık. Bulamayınca: “Yoksa uçurulmuş veya kaçırılmış olmasın?” dedik. Böylece, geçirilmesi mümkün en kötü geceyi geçirdik. Sabah olunca, bir de baktık ki Hira tarafından geliyor. “Ey Allah’ın Rasülü, biz seni kaybettik, çok aradık ve bulamadık. Bu sebeple geçirilmesi mümkün en fena bir gece geçirdik.” dedik. “Bana cinnlerin davetçisi geldi. Beraber gittik. Onlara Kur’an’ı Kerim’i okudum.” buyurdular. Sonra bizi götürerek cinlerin izlerini, ateşlerinin kalıntılarını bize gösterdi.” (Muslim, Ebu Davud, Tirmizi).

Yani Peygamberimiz Nusaybin’den gelen yabancı bir heyetle görüşüyor. Bu arada bazı sahabeler onu ortalıkta göremiyorlar. Onlarla bir süre beraber oluyor. Soğuk bir

gün olduğu için ateş yakıp başında oturuyorlar ve sohbet ediyorlar. O arada bir şeyler de yeyip içiyorlar. Peygamberimiz bu yabancı heyetin (cinlerin) “izlerini ve kalıntılarını” (yakılan ateşin közlerini ve yemek artıklarını) göstererek işte burada oturduk diye anlatıyor...

Böyle gayet doğal bir olayı, ateşten yaratılmış varlıklar diye cinlere dönüştürmenin, olayı kutsayıp tuhaf yorumlar yapmanın, işi uctu kaçtıya çevirmenin Müslümanları ne hale getirdiğini artık düşünün... Diğer birçok olay da böyledir.

Demek ki İslam’ın **“Allah’a ve ahiret gününe iman”** dışında metafizik boyutu bulunmuyor. Yegâna metafizik boyut Allah’a ve ahiret gününe imandır. Ruh, melek, şeytan, cinn vs. hepsi fiziki âlemde olan bir takım olay, durum ve hallerin din dilindeki ifadeleridir. Bunları eski dünya dinlerinde olduğu gibi ruhanî, nuranî, ezoterik varlık kategorilerine sokup oradan bir sır ve tılsım çıkarmaya çalışmanın ve mistik heyecanı orada aramanın manası yoktur.

Mistik Coşku: Allah’a ve Ahiret Gününe İman

Kur’an şöyle der:

“Rabbiniz gökleri ve yeri altı evrede yaratan, sonra görkemli egemenliği ile iş ve oluşu çekip çeviren Allah’tır. Bu yaratma İKİNCİSİ OLMADAN yalnızca kendisinin iradesi iledir. İşte Rabbiniz Allah budur. Şu halde O’na ibadet ediniz. Bu zihin tutulması neden?” (Yunus; 10/3)

Yani: Allah gökleri ve yeri, O’nunla birlikte, O’na yardım eden ikinci bir aracı (şefi) olmaksızın, tek başına yaratmıştır (Ebu Muslim)... Ayetteki *şefi*’bu bağlamda “ikinci” anlamına gelmektedir. Çünkü ahirette günahkârlara şefaati bulunup bulunmayacağı değil; göklerin ve yerin yaratılışı anlatılmaktadır. “Allah bu yaratmayı yaparken (halen de yaratıyorken çünkü yaratma sürüyor) yanında ikinciler veya yardımcıları, aracı tanrılar, yarı tanrılar, tanrısal melekler vs. var mıydı?” gibi bir soruya cevap verilmektedir.

Çünkü eski dünya dinleri bir yüce tanrıdan başka ikinci, üçüncü alt tanrılar, yarı tanrılar, cinler, ifritler, tanrının yaratmada yardımcısı melekler anlayışı ile doluydu. Tanrı yaratmayı direk kendisi yapmaz, onlara havale ederdi. Bir Kralın ülkesini oğulları arasında taksim etmesi ve

birçok yetkisini onlara devretmesi gibi İbrani muhayyilesindeki “dört büyük melek” anlayışı da buradan geliyordu. Daha önceki dinlerde yüzlerce bunlarda dörde indirilmişti. Kur’an’ın tevhid ilkesi gereği bu, bir tek Allah’ın doksan dokuz, yüz, bin, üç bin, beş bin, binlerce vs. ismi, niteliği, melekesi, vasfı haline getirildi. Çünkü Allah birdir (*ehad*) ve isimleri, sıfatları ve melekeleri ile bölünmez bir bütündür (*samed*). Yani Tanrı bir tanedir ve Tanrılık sadece O’nda toplanmıştır, O’ndan kimseye geçmez. Yaratmada, iş ve oluşta kimseyi vekil tayin etmez, bütün her şeyi doğrudan kendisi yapar. Bitkileri ve mevsim işlerini Mikail’e, ölüm işlerini Azrail’e, vahiy işlerini Cebrail’e, kıyamet işlerini İsrail’e havale etmiş değildir. O’nun “şefi” yoktur. Bütün bunları direk kendisi yapar. O isimler Allah’ın iş ve oluş (şe’n) oluyorken ki melekeleridir; O’ndan gayrı birer şefi’ (ikinci) değil...

Şu halde bir takım metafizik varlıklar adı altında “Allah’a ve ahiret gününe iman” dışında metafizik “buud” icat etmek ve onlara sır, tılsım ve kutsiyet atfetmek tevhid dininin tarzı değildir.

Şöyle ki: Allah’a iman kişiyi “ontolojik yalnızlıktan” kurtarır. Hem de, sanki görmüşçesine inanırsa öyle bir kurtarır ki artık hiç kimseye ihtiyacı kalmaz. Geri kalan her şey gözünde küçülür. Yüreğinde devasa bir iman ve muazzam bir coşkuyla öyle bir yürür ki toprak titrer, arş sallanır...

Allah’a iman, Allah dış dünyada görünen bir “nesne” olmadığı için, hayata ve tabiata inanmayı da içine alır. Çünkü “ilahsız bir tabiat” olmadığı gibi, “tabiatsız bir ilah” da yoktur. Yerler ve gökler Allah’ın nurudur. İnsan zaviyesi açısından Allah’a inanmak demek, hayata ve tabiata da inanmak demektir. Gücünü hayatın ve tabiatın gerçeklerinden almak demektir. Çünkü Farabi’nin “burhani” tabiri ile hayatta ve tabiatı akan/işleyen bir “faal akıl” vardır. Bu “mistik” dille Allah’ın gücü (*Cebrail*), Allah’ın nefesi/soluğu (*İsrail*), Allah’ı tesbih eden (*Mikail*) ve Allah’ın alışı/durdurduğu (*Azrail*) dediğimiz şeydir.

Bütün bunlar tek bir Allah’ı ve O’nun hayatta ve tabiatı tecelli sürekli yeniden yaratılış (*halk-ı cedid*) faaliyetini anlatır. İnsanı görüş açısından “Allah”, çok daha öte bir şey olmasına rağmen, Allah’ın yardımı, rahmeti ve bereketi “burada” tecelli eder. Örneğin yağmura rahmet deriz. Yani Allah’ın sevgi ve merhametinin bizi sarıp sarmalaması, yıkaması, yumması...

Bir tabiat olayının Allah ile ilişkisini anlatan mükemmel bir örnektir bu. Diğer tüm tabiat olayları da böyledir. Bu bakış yağmurun rasyonel açıklamasını yapmamıza da

engel değildir. Yağmur rasyonel dilde yağmurdur, mistik dilde ise rahmettir. Bu ikisi aynı şeydir. Mü’min aklıyla ve gönlüyle her ikisini birden aynı anda görür. İbn Rüşd’ün dediği gibi burhani (*rasyonel*) dil hatabi (*mistik*) dile; hatabi dil de burhani dile çevrilebilir. Bu ikisi aynı anneden süt emen iki kardeş gibidir...

Ahirete iman ise kişiyi “gelecek korkusundan” kurtarır; açlık korkusu, ölüm korkusu, toprak olup gitme, yok olma korkusu...

“Zaman bitecek, hayatım elden gidecek, zenginliğim, makamım, mevkim, şanım şöretim yok olacak...” endişe ve korkusu insanoğlunu saldırganlaştıran en önemli marazlar değil midir?

Yalnızlık duygusunu, ölüm korkusunu ve gelecek kaygısını Allah’a ve ahirete (geleceğe) iman/umut dışında ne yenebilir?

Ahirete iman geleceğe, ileriye, mutlu yarınlara imandır. Zulmün bir gün mutlaka yenileceğine, adaletin bir gün mutlaka her yana hâkim olacağına, en sondaki hayırlı güne ve günlere, iyiliğin ve kötülüğün asla karşılıksız kalmayacağına, ölümlerin dahi yeniden yaratılışına (*halk-ı cedid*), dirilişine (*baas*), ayağa kalkışına (*qiyamet*), yeniden ve yepyeni varoluşlara imandır.

Böyle bir iman insanın hem kendine, hem dünyasına hem de geleceğine umutla bakmasını, sevgi, merhamet ve umutla dolmasını sağlamaz mı?

Ardından iyilik, güzellik ve doğruluk için çalışmak (*amel-i salih*) şu dünyada binbir türlü endişe, korku, acı ve dertler içinde yaşayan insanların her birinin bir yarısını sarmaz mı? Acıları paylaşmaz, dertleri göğüslemez mi?

Allah’ı sanki görüyormuşçasına (*ihsan*) ve ahirete de sanki gidip gelmişçesine (*yakin*) iman etmekten daha büyük mistik heyecan ve metafizik gerilim ne olabilir?

inanca düşünceye
emeğe saygı

KUTSAL FİKRİ ÜZERİNE

Aliye ÇINAR
aliyecinar@gmail.com

Tanrı'nın ve meleklerin varlığının konu olması, onların iman ve güven objesi olmaktan kaybolduğu ya da gölgelendiği anlara tekabül etmesi gibi, kutsal da, profanın egemenliğinin verdiği çoraklıktan sonra konu olmuştur. Diyebiliriz ki, mitolojik bilinçlerde kutsala inanılmadı; bilakis tecrübe edildi ve güven kaynağı oldu. Dinlerde ona inanıldı; düşünce sistemleri ise, dinlerin inanma objelerini eleştirerek kavramsal yapılar oluşturdular. Daha sonra ise, kutsal sahneden çıkarılınca, var olup olmadığı konu oldu. Zaten, bir şeyin var olup olmadığının tartışılması, onun, yaşantının gerisinde kaldığı anlamına gelir.

Kutsal fikrinin menşeyini irdeleyebilmek için, düşünce tarihinde ve Kutsal Kitaplar'da onun nasıl takdim edildiğinin köklerini bulmamız gerekmektedir. Bu bağlamda, öncelikle şu sorulara cevap aramamız icap etmektedir: Acaba ilkin insanlar, Tanrı'yı tecrübe mi etti, yoksa ona inandı mı? Tanrı'nın varlığının problem olarak ele alınması, insan tecrübesinde neye tekabül eder? Dahası, kutsal ve profan ayrımı, nasıl ve ne şekilde zuhur etmiştir? R. Otto'nun *The Idea of the Holy* (Kutsal Fikri) kitabı, neyin göstergesidir? Öte yandan, Kutsal Kitaplar'da, kutsala nasıl işaret edilmiştir?

Açıkçası, Kutsal Kitaplar'da, Tanrı'nın, şeytanın ve meleklerin varlığına dair bir argüman ileri sürülmediği gibi, kutsal ve profanın varlığı ve onların zıtlştırılması hakkında bir tartışmaya da rastlanılmaz. Aslında insanlar, ilkin Tanrı'ya inanmadılar. Tıpkı, diğer manevî varlıkların durumunda olduğu gibi, onu yaşadılar, tecrübe ettiler. Bu nedenle sorun, özellikle de mitolojiler açısından düşünülecek olursak, Tanrı'nın var olup olmadığı sorunu değil, tecrübemizde onun ne'ye, nasıl tekabül ettiği veya *güvenin* kaynağı olup olmadığı sorunudur. Dolayısıyla da iman, O'nun var olduğuna iman meselesi olmayıp, yaşantılanmış ve kendini geçerli kılıcı bir veri olarak var olduğu bilinen varlığa güvendir.¹

Tanrı'nın ve meleklerin varlığının konu olması, onların iman ve güven objesi olmaktan kaybolduğu ya da gölgelendiği anlara tekabül etmesi gibi, kutsal da, profanın egemenliğinin verdiği çoraklıktan sonra konu olmuştur. Diyebiliriz ki, mitolojik bilinçlerde kutsala inanılmadı; bilakis tecrübe edildi ve güven kaynağı oldu. Dinlerde ona inanıldı; düşünce sistemleri ise, dinlerin inanma objelerini eleştirerek kavramsal yapılar oluşturdular. Daha sonra ise, kutsal sahneden çıkarılınca, var olup olmadığı konu oldu. Zaten, bir şeyin var olup olmadığının tartışılması, onun, yaşantının gerisinde kaldığı anlamına gelir.

Kutsal ve Profan Ayrımı

Kutsal ve profan ayrımından önce, kutsalın nasıl problem olarak ortaya çıktığına göz atalım. İlkin, "özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, bu konunun

fazlasıyla işlenmesi, acaba hangi gerçeğe tekabül etmektedir?” sorusunu soralım. Dahası, Modernizmle birlikte, kutsaldan ziyade, sekülerin ivme kazandığını hatırlarsak, seküler alan, kutsalın açığını mı dayatmıştı? Asıl kutsalla kast edilen nedir? Bir başka ifadeyle, dindarın zihnindeki mukaddesle, Eliade’nin kutsal kavramı, bir ve aynı gerçeğe mi işaret etmektedir?

Her şeyden önce, modern zamanlarda Tanrısal ve kutsal alanın iptal edilmesi, dahası onların yok sayılması, zamanla bir başka boyutun imkânını ima etmeye başlamıştır. Bu boyuta da kutsal denilmiştir. Dolayısıyla, kutsalın yok sayılmasından sonra, kutsalın ele alınması, bir bakıma, onun “yokluğun mevcudiyeti paradoksuna dayandığını”² söylemek mümkündür. Zira kutsal, iptal edilenin yeniden var sayılması düşüncesine dayanmaktaydı. Bu düşünce daha da ileri götürülerek, kutsalın, sekülerin derinliklerinde olduğu söylenecektir. Çünkü kutsal, yaratıcı temeldir ve aynı zamanda, seküleri eleştirmek için iyi bir kıstastır.³ Başka türlü söylersek, seküleri tanımlamak için bile, kutsal, zorunlu bir referans olmak durumundadır.

Hristiyan ilahiyatçı Paul Tillich, profan teriminin anlamını, “mâbedin kapısının önünde olma”; ve sekülerin anlamını da, “dünyaya ait olma” olarak tasvir eder. Hal böyle olunca, seküler tanımı için mâbed ya da kutsal kabul edilmesi gereken bir gerçeklik olmak durumundadır. Ne var ki, mesele tam da burada başlamaktadır. Çünkü, kutsal için, vecdî, cezbedici ve ürkütücü belirteçler kullanılarak İbrahimi geleneğin mukaddes kavramından farklı bir anlama işaret edilmektedir. Zira seküler için rasyonel, kutsal için ise irrasyonel tanımlaması, kutsal ve sekülerin doğası, hatta kutsal-profan ayrımının niteliği hakkında ciddi ipuçları vermektedir. Seküler rasyoneldir ve rasyonelin, Kutsalın irrasyonelliğini yargılaması gerekir. İşte tam da, rasyonelin (sekülerin) irrasyoneli (kutsalı) yargılaması sırasında, kendi yabancılaşmışlığını da fark etmesi mümkündür.⁴ Aynı durum, kutsal için de geçerlidir. Oysa, mukaddes olanın karşısında şirk ve şeytanî boyutlar vardır. Mukaddes’e nüfuz edebilmek için, ‘ilm-iman-amel’ üçlüsünün yani eylem-tecrübe bilgi boyutlarının birliği ve bütünlüğü gereklidir. Şirki ise isyanla tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla, modernite eleştirmenleri, profanı rasyonel, kutsalı irrasyonel (aklı aşan, akıl-dışı) olarak tanımlarken; dindeki mukaddes, iman ile mukaddes olmayan ise şirk ile tasvir edilebilir. Çünkü aşağıda geniş olarak ifade edileceği gibi, İslam’da, her şey Allah’ın ayeti olduğundan, bu bilinç ve şuur, varlığı mukaddes olarak okuyacaktır.

Ancak, modern insan, amansız bir şekilde Tanrı’nın sahneden kovulmasından son derece memnun kaldı. Çünkü bunun adı bireycilik veya özgürlüktü. Buber, Tanrı Tutulması’nda, modern insanın, kendi elleriyle Tanrı’yı çok derinlere gömdüklerini ve dolayısıyla karanlıkta kaldıklarını söyler. Ne var ki, hem Buber, hem de yukarıda ifade ettiğimiz diğer modernite eleştirmenleri, kutsaldan bahsederken, gerçekte salt akılcılığı restore etmeyi hedefleyen bilinçdışını sahneye çıkarmayı amaçlamışlardır.

Peki, sekülerliğin baskın olması, insan olarak onun varoluşunda nasıl bir yankı buldu? Hatta, sorun olarak kabul edilmesi ile insanın sekülerleşmesi arasında doğrudan bir ilişki var mıdır? Modern düşüncede insan, sadece düşünen ve bilimsel akıl varlığı olarak telakki edilmeye başlanınca, dahası, bu durum bir zorunluluk olarak takdim edilince, ortaya yalınkat bir insan çıktı. Marcuse’un Tek Boyutlu İnsan isimli kitabı, sadece isim bakımından bile, bu gerçeği oldukça güzel anlatır. Yine, Frankfurt okulundan Horkheimer’in Akıl Tutulması, insanın sadece akıl içinde tutuklu kalmasını sembolize eder. Bu gerçeğe teolojik açıdan bakan Martin Buber ise, Tanrı Tutulması’nda, ilk ikisinin teşhis ettiği durumun daha gerilere ve derinlere gitmesi gerektiğini söyler. Ona göre, insanlık bir Tanrı tutulması yaşadığı için karanlıkta kalmıştır; meselenin özü budur. Işığın doğabilmesi için de, bu tutulmanın bertaraf edilmesi gerekmektedir. Buber’e göre, nasıl ki, Kitab-ı Mukaddes’de, yaratılış kıssasında, ilk insan günah işlemesinden dolayı, Tanrı’yı yok saydığı için bir tutulma yaşadı ve bunun farkına varıp varmama, karanlık ve aydınlığın nirengi noktası olarak gösterildi. Buber’in gözünde aynı tablo, modern insanı da özetlemektedir. Kitab-ı Mukaddes’de hikâye şöyle anlatılmaktadır:

“Âdem ve Havva, yaratıldıkları gün, günah işleyerek Tanrı’ya başkaldırdıklarından dolayı Cennetten kovulunca, önce batan güneşi gördüler. Dehşete düştüler. Çünkü onlar bu olayı, kendi suçlarının bir bedeli olduğunu düşündüler. Bütün gece ağladılar ve bir kalp değişimi yaşadılar. Sonra gün ağardı. Adem, bir hayvan yakalayıp, onu Tanrı’ya bir kurban olarak

sundu. Onlar da, tıpkı Âdem ve Havva gibi Tanrı'ya karşı geldiler."

Ancak, modern insan, amansız bir şekilde Tanrı'nın sahneden kovulmasından son derece memnun kaldı. Çünkü bunun adı bireycilik veya özgürlüktü. Buber, Tanrı Tutulması'nda, modern insanın, kendi elleriyle Tanrı'yı çok derinlere gömdüklerini ve dolayısıyla karanlıkta kaldıklarını söyler. Ne var ki, hem Buber, hem de yukarıda ifade ettiğimiz diğer modernite eleştirmenleri, kutsaldan bahsederken, gerçekte salt akılcılığı restore etmeyi hedefleyen bilinçdışını sahneye çıkarmayı amaçlamışlardır. Çünkü bilinçdışı, imgelemin zuhur ettiği derin uçurum olduğuna göre, önce insanın bu boyutunun gölgelenmesine izin verilmemeliydi. Nitekim kutsal-profan, bilinç-bilinçdışı, (ilahî-şeytanî) gibi ayrımlar, sanıldığı gibi sekülerleşen bir dünyaya Tanrı'yı davet etme projesi değildir. Bunlar, sadece iptal edilen boyutu dile getirmeyi; dinî ve kültürel sembollerini yeniden canlandırarak, bilinçdışını uyandırmayı gaye edinmektedir.

Batı'da kutsal-profan sorununun, onların kendi düşünsel serüvenleriyle ilgili olmasına rağmen, bizdeki ısmarlama çözümlerin ne kadar yüzeysel kaldığını söylemek zor olmasa gerektir. Dolayısıyla, özellikle din üzerine kafa yoran kişilerin, Eliade, Jung, Buber ve Tillich gibi düşünürlerin kavramlarından hareketle, dini anlamlandırmaya çalışarak fikir üretme çabaları, ısmarlama bir proje üzerine işçilik yapmalarıdır. Hatta Kutsal Kitap'lardaki kutsal ve haram kılınan yerleri ve zamanları, sözünü ettiğimiz bağlamda ele almaya çalışmak, işin başında işlenen bir hatadır. Çünkü Kutsal kitaplarda, mesela Kur'an'da Kâbe'den bahsedilirken, Kâbe'nin kutsal, onun dışındaki yerlerin seküler olduğu ima edilmemektedir. Allah'ın vâdine uyan bir topluluğun kültürel kodlarının manzumesinin terennümü vardır Kâbe'de.

Ancak, burada Buber'in dönemi itibarıyla düşünecek olursak, asıl meselenin, ihmal edilen bilinçdışının tekrar varlığının tanınma çabası olduğunu yeniden hatırlatmamız gerekmektedir. Çünkü bireylerin gerçek varoluşsal durumlarıyla imgesel bir ilişki arasındaki bağlantıya dikkat çekilirken, insan varoluşunun bütünleştiği zeminin, imgelem alanı olduğu söylenmektedir. Bu düşünceye göre, insan, imgelemin zuhur ettiği derin uçurumda bilinçdışıyla bütünleşir. İnsan, aşkın varlığa, bilinç ve bilinçdışının bütünleşmesinin ötesinde katılır. Sonuçta Buber, Otto'nun Kutsalın cezbedici ve ürkütücü (*mysterium tremendum*) özelliğini, her ne kadar 'bütün'üyle öteki olarak Tanrı'nın nite-

liği şeklinde ifade etse de, onun, ruhun bütün yönlerinin birleşmesini ima ettiğini söylemektedir.⁵ Ancak kendisinin de, Otto'dan farklı düşündüğünü gösteren ikna edici kanıtlardan söz edemeyiz. Doğrusu, Buber ve Otto çizgisindeki düşünürler, kutsal fikriyle irrasyonel tanımlamasından hareketle bilinçdışını kabul etmektedirler. Onlar son tahlilde, insanın, sadece bilinç varlığı değil, bilinç-bilinçdışı, rasyonel-irrasyonel, profan-kutsal, seküler-dinî boyutların bir bileşkesi olduğunu söylemek isterler. Nitekim R. Otto, *The Idea of The Holy*'da kutsalı şöyle tanımlar:

*"Kutsalın hissedilmesi, bazen hafif bir gel-gitin yayılması gibidir. Zihin, derin ve sakin bir tapınma hissiyle dolar. Ruh, gündelik tecrübenin 'profan' havasına yeniden bürününceye dek, o, heyecanlı titreme ve yankı içinde, ruhun daha derin ve kalıcı tutumu hâline geçer. Coşku ve sarsıntılarla, ruhun derinliklerinden gelen âni bir taşma olur ya da anlaşılabilir heyecanlarla, sarhoş coşkusalılık ve vecdî kendinden geçişlere yol açabilir. Vahşi ve şeytanî formlarda da cereyan edip, bir dehşet ve titreme hissine gömülebilir. Kaba, vahşî öncülleri olduğu gibi, güzel, saf ve harika bir şey içinde de gelişebilir. Kim ya da ne olduğu bilinmeyen bir hâzır-nâzırın önünde yaratık, ürkek, suskun ve sükût halini alır. Bu, kim ya da ne olduğu bilinmeyen önünde hissedilen, açıklanamaz bir misterdir."*⁶

Görüldüğü gibi Otto, kutsalı tasvir ederken, bilinçdışının, bilince akışını, ya da bilinç dışının bilinci yarıp geçişini tasvir etmektedir. Açıkça, ruhun derinliklerinden gelen, sarsıntı ve coşkudan bahsetmektedir. Ruhun profan havasına dönmeyle kastı ise, tamamen bilinç durumunun hakimiyeti, yani rasyonel durumdur. Kısacası, Otto ve Eliade gibi düşünürler, insanın tek boyutluğuna itiraz ederek, onun aynı zamanda, 'dinî bir varlık' (*homo religious*) olduğunun unutulduğuna dikkat çektiler. Bilinçdışının beslediği verimli alanın din olduğu gerçeğinden hareketle, gündemden çoktan düşmüş olan din, yeniden sahneye davet edilmek istenmiştir. Onlar, özellikle kutsal ve profan ayrımının açmazlarını ya da sonuçlarını tahlil etmeye koyuldu. Psikiyatri penceresinden ise Jung, din ve bilinçdışının önemini analiz etmeye başladı. Yine aynı çizgide, R. Otto, teşhisi bütün çıplaklığıyla koyarak, kitabına *Kutsal Fikri The Idea of the Holy* dedi. Ancak bu düşünürler, kutsalı analiz ederken, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, asıl olarak şunu söylemek istediler: Modern düşünceyle birlikte, insanın bilinçdışı ya da kutsal iptal edilmiştir; dolayısıyla insan, sadece ve sadece, bilinç varlığı olarak takdim edilmeye başlanmıştır.

K. Leledakis, aynı problemi, toplumsal açıdan incelediği *Toplum ve Bilinçdışı* kitabında, Pascal'dan aldığı bir alıntıyla, dinî şuurun, bilinçdışını uyandırmasına dikkat çeker.

O, Pascal'ın, imansız olan birine, 'diz çök, dua ediyormuş gibi dudaklarını kıpırdat, inanacaksın' tavsiyesinden ilham alarak, diyalogun, bireylerin gerçek varoluşsal durumlarıyla imgesel bir ilişkiye aracılık ettiğini ve bireyler üzerinde 'imgelem gücü' alanında tezahür eden bir etki yarattığını hatırlatır.⁷ Çünkü, "insan varoluşunun katıldığı ve bütünleştiği zemin, aynı zamanda, imgelerin zuhur ettiği derin uçurumdur."⁸ Söz konusu tecrübe ve imgelemin yaratılmasında, bilinç, bilinçdışı, sezgi, irade, rasyonel ve irrasyonel boyutlar iş başındadır. Bu anlamda Pascal, ritüelin, en esaslı diyalog olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak, Leledakis'in dinle ilgilenmesinin nedeni, dinin otantikliği ya da anlam ve değer krizini aşan özelliğinden vs. değil, sadece ve sadece, bilinçdışıyla bağlantısından ya da onu besleyen en elverişli zemin olmasından dolayıdır.

İslâm ve Mukaddes

İslâm dininin kalbi ve en mukaddes mihrabı, kuşkusuz Kâbe'dir. Kâbe'de, hem Hz. Âdem, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'in ruhlarının ilhamı, hem de her Müslüman'ın ruhunun büyümesinin adresini temaşa etmek mümkündür. Bu anlamda Kâbe, sadece yükselmenin ve irtifa kazanmanın şifrelerini kendinde muhafaza eden arkeolojik bir muhit; gelişimin donelerini ihtiva eden bir yörüngedir. Miracın imkânını Hz. Muhammed temsil ederken, yine bunun, bir ölçüde her insana açık olduğu mesajı –namazın miraç oluşu gibi– vardır, Kâbe'de. Safa ve Merve arasında gidip gelme, insanın kendi zıt dinamikleri arasındaki bir seğirtişidir. Bu bakımdan, Kâbe'de tavaf ihramla mümkünken, insanın kendi Kâbe'sinin ışıyabilmesi, aydınlık içinde kalmasıyla, ahlaki bakımdan âdil ve erdemli olmakla mümkündür ki ahlak, aynı zamanda, bilişi ve imanı ihtiva etmektedir. Kâbe'nin eteklerine yapışıp 'affet diyen' kişi, sadece bir teyit için ordadır. Zaten, bunu kendinde gerçekleştirmektedir. Arafat'ta şeytan taşıyan mü'min, en azından bilinçli olarak günde beş kez bunu gerçekleştirmektedir. Hatta adalet şuuruyla çalışıp çabaladığını dikkate alırsak, her daim, şeytanla yani nefsiyle bir mücadele halindedir. Kısacası Kâbe, Müslümanların arkeolojik ve kültürel hafızalarıdır. Kişinin kendini güncellemesi için bu kodlarla buluşmasını, Hacc ibadeti olarak isimlendirmek mümkündür. Bu bakımdan, Kâbe'ye özel ve ulaşılmaz bir kutsallık atfedip, sonra dünyayı kutsal ve profan olarak bölmek, sadece modernite eleştirisinin şablonunu Kur'an'a uyarlamak olacaktır. Oysa ruhunun küçülmesini göze almayan ve onun ışımasına gözünü diken kişi için her yer, Allah'ın bir ayetidir. Dolayısıyla, bunu fark ettikçe ruhunun açılacağını bilen kişi, kutsal-profan ayrımından değil, sadece tezekkür edip edememe ayrımından söz edecektir.

İslâm dininin kalbi ve en mukaddes mihrabı, kuşkusuz Kâbe'dir. Kâbe'de, hem Hz. Âdem, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'in ruhlarının ilhamı, hem de her Müslüman'ın ruhunun büyümesinin adresini temaşa etmek mümkündür. Bu anlamda Kâbe, sadece yükselmenin ve irtifa kazanmanın şifrelerini kendinde muhafaza eden arkeolojik bir muhit; gelişimin donelerini ihtiva eden bir yörüngedir.

'Allah'ın hangi ayetini yalanlayabilirsiniz?' mesajı, mü'min için zaten iyi bir ölçüttür. Allah'ın ayetlerini fark edebilme, insanın kendini bilmesiyle doğru orantılıdır. En büyük ayet, insanın kendi kalbidir. Bu kalbin nasıl nuranî olduğunu müşahade edebilmek için Kâbe, bir fırsattır. Ancak Kâbe, tek başına bunu mümkün kılamayacaktır. Bu nedenle, eğer kutsaldan, mukaddesten bahsedeceksek, asıl, kutsallığın insanın ruhu olduğunu söylememiz gerekir. Çünkü Kâbe'yi Kâbe yapan, Hz. İbrahim ve onun soyundan gelen temiz ruhlu peygamberlerdir. Kâbe, onları büyük ruh yapmamıştır. Bilakis onlar, Kâbe'yi, Allah'ın buyruğuna itaat ederek inşa etmişlerdir. Bu nedenle, asıl kutsal olan, ilahî buyruk ile onu yerine getiren insandır!

Bu gerçeği, dinlerde bizzat görmek mümkündür. Dinlerde, özellikle de İbrahimî geleneğin dinlerinde, güvenilen ve huzur veren yegane varlığa iman isminin verilme zamanı gelmiştir. Putperest bir toplumda, adeta ruhsal bakımdan bölük pörçüklüğü yaşayan Arap kavmine Hz. Muhammed, 'tevhid'i getirmiştir. Tevhid, Mekkeli müşrikleri, Rahman ve r(R)ahim olan Allah'a, yani Tevhid'e çağırıyordu. Allah, kendini, dünya ve insan sayesinde ifşa ettiği için, bu gözle bakıldığında, kutsal ve profan ayrımından söz etmek mümkün değildir. Allah yer yerde olunca, bu şuur, onu, varlığın sahibi kılmaktadır. Bu nedenle, O'nun ışığının hakim olması veya karanlıkta kalma yani şeytanî olana kapı aralamadan söz edilebilir. Allah'a en yakın varlığın insan olduğunu hatırlarsak, insan, hem melekî, hem de şeytanî özelliklere sahiptir. Ruhsal bakımdan yükselip 'tevhid' ekseninde bütünleşmiş bir ruh haline gelmede, şüphesiz her iki kutup da, yani hem şeytanî ve hem melekî yön önemlidir.

Ontolojik bakımdan, melek ve şeytanı, Allah'a ve dahası, Allah'ın insana itaat emrine uyma ve karşı gelmeyle ayır-

mak mümkündür. Her iki özelliği de kendinde barındıran ve aşk sayesinde melekten de üstün kılınan insana, melek secde ederken, şeytan başkaldırmıştır. Zıt bir açıdan bakarsak, yine ünsiyet veya ünsiyetin iflası olarak insan tanımına ulaşırız. Habil ve Kabil kıssası da, bizzat insanın bileşkesini, melekî ve şeytanî yönlerin birliğini vermektedir. Bu nedenle, İbrahimi gelenekte, bizatihi tek başına, ne kutsaldan, ne de profandan söz edilebilir. Tevhid şuurunun yayıldığı her yer aydınlık veya kutsal, onun perdelendiği mahaller ise karanlık veya profandır. Zaten Kur'an, Mescid-i Haram'ı, tam da bu anlamda kullanır. Hz. İbrahim ile başlayan hanif dinin ya da tevhidin sembolüdür, o; ilk mescittir. Ona saygısızlık, bizatihi mescide değil, onun temsil ettiği tevhide saygısızlıktır. Bu nedenle, ona aynı zamanda Mescid-i Şerif denilmiştir. Saygı duyulması gereken mâbed, bu saygıyı ancak, tevhidin yönünü ya da kibleyi temsil etmesinden dolayı hak etmiştir. Zaten, mekânın bizatihi kutsal olmayacağı, kutsallığın tevhidten kaynaklanacağını, Kur'an'da açıkça görmek mümkündür.

Mekke'de tevhid'in ibresi kible olarak Kudüs'e dönülürken, Medine'de Beytül Haram'a dönülmüştür. Bu gerçeğe Kur'an'da şöyle işaret edilmiştir:

“Her nereye gidersen git, yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Bu elbette, Rabbinden gelen bir gerçektir. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir” (Bakara:2/149; 2/150); *“Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Seni, sevdiğin kibleye mutlaka çevireceğiz. Hemen yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Ey müminler. Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin”* (Bakara:2/144).

Müşriklerin, inananları tevhitte uzaklaştırmasını men etmeye atfla, Kâbe'ye haram sıfatı eklenmiştir. Yani, mescide değil, tevhide yapılan saygısızlık önemlidir ki, bu, zımnen aynı anlama gelmektedir. Öte yandan, söz konusu saygısızlık, insanın bizatihi kendisine getireceği bir alçaltmadır (Bakara:2/217; Maide:5/2).

Yine, Kur'an'da Allah'ın vatan olarak kıldığı “mukaddes toprak” (Maide:5/110) ifadesi de, tevhidin, yani hanif dinin yayılacağı belde anlamındadır. Ne var ki, bu yerleri ayrıcalıklı kılan, tevhitte başka bir şey değildir. Esasında, ilk kutsal-profan ayrımını, Yahudilerin yaptığını söylemek mümkündür. Zira onlar, hem kendi beldelerinin, hem de kavimlerinin seçilmiş yani kutsal olduğu hükmüne vardılar. Oysa mukaddes toprak, sadece tevhid sayesinde mümkün olacaktır. Bu seçkin halk, daha sonra profanın ve kapitalin de patronu, yani her iki konuda da elit olmaya kilitlene-

cektir. Dolayısıyla, moderniteye bir eleştiri ve çözüm arayışı olarak getirilen kutsal-profan ayrımının köklerini, çok daha gerilere götürmek mümkündür.

Yahudilerin, seçilmiş olmayı kutsallık; Hristiyanların, Son Vahiy olarak İsa'yı nihai kutsal; Müslümanların da, kendilerinde dinin kemale ermiş olmasını bir ayrıcalık olarak gördüklerini dikkate alırsak, dinlerin müntesiplerinin de, kendi içlerinde kutsal ve kutsal-dışı ayrımına izin verdiklerini söyleyebiliriz. Böylece, ilk kırılmanın zaten böyle başladığına dikkat çekmek mümkündür. Hatta Platon'un ideal dünyasını Augustinus, Tanrı Şehri (*The City of God*) olarak isimlendirecektir. Bu düşünce, İslam geleneğinde ise yan-kısını *Medînetü'l Fâzıla* (Erdemli Şehir) olarak bulacaktır. Dolayısıyla, kutsal ve profan ayrımı, kelime anlamı ve di-kotomik karşılıklı gidiş geçişlerle bir modernite eleştirisi olarak karşımıza çıksa da, dinlerde, dahası, onların düşünsel yorumlarında egemen olan fikirlerde de, benzer kırılmanın olduğu söylenebilir. İdealar dünyasının karşısında, fenomen dünyası, sadece bir gölgeden ibarettir. Erdemli şehrin karşısında ise, kusurlu toplumlar olacaktır. Tanrı Şehri'nin karşısında ise, köleler topluluğu olacaktır. Her ne kadar bu ayrımlar, sanki modernitedeki ayrımlardan farklı gibi gözükse de, gerçekte bunlar, suyun gözüdür. Modernite, bu ayrımları miras alıp yeniden üretmiştir ve yeni isimler vermiştir: Kutsal ve profan ayrımı, gerçekte bunlara geri döner.

1. Laing, R. D., “Aşkın Yaşantı”, Sana Ruhtan Soruyorlar'ın içinde, İz Yayınları, İstanbul 1991, s. 272, 274.

2. Roberts, David, “Modernlikte Akıl ve Tahayyül Gücü”, Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek'de ed. G. Robinson & J. Rundell, çev., Ertuğrul Başer, Ayrıntı Yay., 1999, s. 248.

3. Tillich, “The Significance of the History of Religions for the Systematic Theologian”, The Future of Religions'da, ed. Jearld C. Brauer, Harper&Row, New York, 1966, s. 82.

4. a.g.m., s. 89.

5. A.g.e., s. 79.

6. Otto, Rudolf, The Idea of the Holy, trans. J. Harvey, Penguin Books, London, 1959, s. 26-7

7. Leledakis, Kanakis, Toplum ve Bilinçdışı, çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2000, s. 214.

8. Buber, Tanrı Tutulması, çev. Abdüllatif Tüzer, Lotus Yayınları, İstanbul, 2000, s. 59.

KUTSALA DÖNÜŞ, HAYATA DÖNÜŞTÜR

İsmail DOĞU

ismaildogu@gmail.com

Düşünce tarihinde kutsalı algılama şekli, 4 farklı yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Bu durumu doğuran neden, hiç kuşkusuz, Tanrı tasavvurlarında ortaya çıkan farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bunları, kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Mitolojilerle ilgilenenler şunu hemen fark edeceklerdir: Mitik düşünce, kutsalın tezahürüdür. Orada anlatılanlar, tarihi bir malzeme olarak değerlendirilmezler. Bu açıdan da tarihi verilerle kıyaslanamazlar. Aynı şekilde, edebî birer metin olarak da algılanamayacağından, efsanelerle, destanlarla, masallarla ve öykülerle aynı potada değerlendirilmeye tabi tutulamazlar. Bu söylem, mitolojilerde anlatılanların gerçeklikle ya da edebiyatla ilgilerinin olmadığı anlamını çağrıştırmamalıdır. Bu tür anlatımlar, kişinin ve toplumun, Tanrı-kâinat-insan tasavvurlarını gözler önüne serer.

1- Her şey kutsaldır.

2- Kutsallık yalnızca Tanrı'ya has bir özelliktir. Tanrı'dan başka hiçbir şey kutsal değildir.

3- Tanrı'nın işaret etmesi sebebiyle, kimi şeyler kutsal olarak kabul edilmelidir.

4- Tanrı dâhil hiçbir şey kutsal değildir. Haddi zatında, kutsal(lık) diye bir şey yoktur.

Bu dört farklı algılama şekillerini açıklamaya sondan başlarsak, hiçbir şeyin kutsal olmadığı iddiasının, gerek kültür ve tarih açısından, gerekse insan zihninin düşünme faaliyeti bakımından, herhangi bir dayanağının olmadığını belirtebiliriz. Bu iddia esas alınırsa, farklı zaman ve mekânlarda, farklı kişilerce, farklı tiplere atfedilen kutsallığı, bütünüyle “yok” sayma, tarihte bir vakia olarak kabul edilse bile, gerçekte bütün bunları “hiçleştirme” konumuna getirmiş oluruz.

Modern Dönemde Kutsal Anlayışı

Kadım medeniyetlerdeki mitik öğretilerden dinî düşüncelere / tasavvurlara kadar tüm inanç sistemlerinde kutsalı görmek mümkündür. Kutsalı, “ilkel” dönemlere ve zihinlere ait tarihsel bir vakia olarak görme eğilimi, modern düşünceyle gelişen bir yaklaşım şeklidir. Bu yaklaşım, kutsalı, bütünüyle tarihten ve zihinden silme iddiasını da taşımaktadır. Her ne kadar, kimilerinin, modern dönemin de kendine ait kutsalını oluşturduğu şeklinde açıklamaları kulaklarda çınlorsa da, gerçekte modern dönem, kutsalın olmadığı bir dönemdir. Bu tür açıklamaların, kutsaldan asla vazgeçilemeyeceği, karşı çıksa da sonuçta kendisine bir kutsallık oluşturacağı yönünde iyimser bir yanı da vardır. Modern dönemin bu durumunu paradoks olarak nitelendiren bu iyimser yaklaşım, onu, bir şekilde kutsal içinde tutma çabası nedeniyle, farkına varmadan, kutsalın içinin boşaltılmasına ve tam da modernizmin istediği biçimde, kutsalın, tarih-

ten ve zihinden silinme gayretlerine, üstü örtük bir biçimde hizmet etmektedir. Hangi zamanda ve zeminde ne tür bir kutsal tiplemesini göz önüne getirirsek getirelim, nihaî olarak varacağımız nokta, kutsal'ın ilahî bir yön taşıması ve bununla kozmik bir düzen amaçlanmasıdır. Modern dönemde, Tanrı, günlük hayatımızdan çekilerek, seküler bir nitelik arzettiği için, bu döneme ait herhangi bir nesneye kutsallık atfetmek, anakronizmden başkası olmayacaktır. Tanrı, en fazla bir postula olarak zihinlerde yer ettirmek istenilmektedir. İnancı kesimlerin, kutsal nitelemesiyle öne sürdükleri kitaplarının, kutsaldan arındırılarak bilimsel bir makaleye ya da tarihsel bir materyale dönüştürülmesinin nedeni, modern düşüncenin bir uzantısından başkası değildir. Üzücü olan, bu işin, bizzat kitabın müntesiplerince gerçekleştirilme istenmesidir.

Mitolojilerle ilgilenenler şunu hemen fark edeceklerdir: Mitik düşünce, kutsalın tezahürüdür. Orada anlatılanlar, tarihi bir malzeme olarak değerlendirilmezler. Bu açıdan da tarihi verilerle kıyaslanamazlar. Aynı şekilde, edebî birer metin olarak da algılanamayacağından, efsanelerle, destanlarla, masallarla ve öykülerle aynı potada değerlendirilmeye tabi tutulamazlar. Bu söylem, mitolojilerde anlatılanların gerçeklikle ya da edebiyatla ilgilerinin olmadığı anlamını çağrıştırmamalıdır. Bu tür anlatımlar, kişinin ve toplumun, Tanrı-kâinat-insan tasavvurlarını gözler önüne serer. Mit kelimesinin, kimi zihinlerde rahatsızlık uyandırması ve mitik düşüncenin, dinden, dolayısıyla dinin kutsallık içeren kitaplarından uzak bir algılama içinde tutulmalarının yegâne sebebi, modern düşüncenin mit'e verdiği anlamdan neşet etmektedir. Kutsal kitapları mitlerden arındırma düşüncesi, mitleri hurafe yığını olarak gösteren modern düşünceyle uyum içinde kalınarak, kutsal kitabı aklama adına, kutsalın kendisinden arındırılıp, kutsal kitabın sadece kitaba dönüştürülmesine hizmet etmekten öteye bir yol almaz. Günümüzde, gerek Kur'an için, gerek diğer kutsal kitaplar için, "kimî teologların / ilahiyatçıların kutsal kitabı mittten arındırma çabası, her ne kadar, modernizm içinde farklı bir yol arayışı gibi gözükse de gerçekte bu durum, rasyonel teolojinin bir dayatmasından başka bir şey değildir. Bu çaba, dil ile düşüncenin sınırlarını birleştirme amacındadır. Bir başka ifadeyle, aşkın Tanrı düşüncesini ve kutsal(lık) anlayışını, dil yoluyla bertaraf etme çabasıdır.

Rasyonel teoloji paradigması içinde rasyonel tahakküm, insanın varolma macerasında, Tanrı'yı idrak etme / tecrübe etme düşüncesinden ziyade, akla aykırı olmayan rasyonel bir inanç önermesi ortaya koyar. Yine insanın, doğal aklının erdemiyle bunlara ulaşabileceği düşünülür. Dahası onlar, bir yandan, akıl dinini oluşturmaya çalışırken, öte yandan da eski tarihsel dini, Kutsal Kitabı eleştirerek, doğal olarak rasyonel bir

din ortaya çıkarmıştır." (1) Tabi ki burada bahsedilen akıl, Kur'an'ın "akletmez misiniz?" ya da "ancak akledenler bilir" şeklinde konu edindiği akıldan ziyade, aydınlanmayla birlikte oluşan seküler akıldır. Bütünü parçalayan ve parçaları bir birine tezatlık teşkil ettiren, aslında "akletmeyen" akıldır.

"Kutsal Olanlar ve Olmayanlar"

Tanrı'nın kutsal olup, ancak kimi şeylere, o da yalnızca Tanrı tarafından kutsallık hasredilmesi iddiasını taşıyan üçüncü yaklaşım şekli, oldukça yaygın olan bir düşüncüdür. Bu düşüncenin kökeninde, Tanrı'nın, kimi kişileri (peygamberler / azizler) seçip, onlara bir takım özel bilgiler (vahy / ilham) aktarması inancı bulunmaktadır. Kutsal(lık), Tanrı'nın seçimiyle özel kişilere / şeylere atfeden / hasreden bu inanç şekli, kutsal olan ve olmayan gibi iki ayrımı uhdesinde barındırır da seküler bir mantığı ve dolayısıyla, bu mantıktan hareketle, kutsal olmayan için profan nitelemesini ortaya çıkartacak bir sonucun mümessili ya da müsebbibi olarak değerlendirilmeyebilir. Zira bu yaklaşım şeklini savunanlar, pekâlâ, kutsal olmayan şeylerin, ille de profan olması gerektiğini söyleyebilirler, büyük oranda haklı da olabilirler. Zaten kutsal-profan ayrımı, modern dönemin bir ürünüdür. Modern öncesi dönemlerde de böylesi bir ayrımın bulunduğu ve bu ayrışmalarda asla seküler bir mantığın yer etmediği bilinen bir gerçektir. Kutsal olmayan, ancak profan da olmayan birçok şeyin varlığını kabul eden bu yaklaşım şekline göre tüm bunların, ancak Tanrı tarafından seçilmiş birine, ancak Tanrı'nın "vahyederek" belirttiği kutsallara bağlanarak, kendilerini, belirtilmiş o kutsallara nispet etmeleri gerekecektir. Yegâne kurtuluş, ancak bu kutsallara bağlanmaktan geçecektir. Kutsallar, Tanrı'nın yeryüzündeki işaretleridir. İşte bu işaretlere bağlılık ve bu işaretlerin izinden gitmek, selamete ermenin, cenneti kazanmanın yegâne adresidir. Artık, bu sayede, kişinin neler yapacağını ve nasıl kurtuluşa ereceğini düşünmesine gerek yoktur. Aynı şekilde, yeni işaretler aramanın da bir anlamı yoktur.

Bu anlayışa göre her şey kutsal değildir. Kutsallık özeldir. Bu kutsallığı Tanrı belirlemiş ve peygamberlerine gönderdiği kitaplarda belirtmiştir. İlk bakışta çarpıcı görülen bu iddia, kutsalın, belirli alanlarda belirli kişilere / şeylere hasredilmesi nedeniyle, tarihselleştirilmesini ve tarihsileştirilmesini doğurur. Bu yaklaşım, elbette vahiy ve nübüvvet anlayışıyla yakından alakalıdır. Aksi bir cevap, bu anlayışı doğrudan etkileyecektir. Bu etkileşimin farkında olanlar, peygamberlik ve kutsal kitapların kendi dönemine olmasa da sonrası döneme asla şans tanımamışlardır. Vahiy ve nübüvvet dönemlerinde neyin kutsal olup olmadığı, bu yaklaşımı savunan kişilerce farklı tiplemelere gidilmişse de, sonuçta, kutsal kitaptaki

âyetler ile peygamberlerin hadislerindeki işaretler ve karine-ler, aynı noktada uzlaşma zemini yaratmıştır. Buradan anlaşılan, kutsalın, tıpkı peygamberler ve kutsal kitaplar gibi, geçmişe ait kılınması ve adı-sanının belirli olması zorunluluğudur.

Örneğin, bin aydan daha hayırlı olarak addedilen Kadir Gecesi, Ramazan ayının içindeki bir gecedir. Ramazan ayının son 10 günündeki tekli günlerde, dahası, 25., 27. ve 29. günlerde aranmalıdır. Bu anlayış her ne kadar farklı yorumlara sebep olmuşsa da sonuçta Ramazan ayı içinde olduğu, tartışma götürmez bir hakikattir. Nihayet, bu gece Ramazan ayının 27. gece olarak belirlenmiş ve bu konuda bir mutabakata varılmıştır. İşte bu yaklaşıma temel itiraz noktası, tam da burada yatmaktadır. Kur'an'da, bugün inançlı insanların algıladığı biçimde kutsalı içeren bir kelime bulunmamaktadır. Elbette ki, Kur'an'da, "muharrem", "mukaddes", "mübarek", "mufaddal" kelimeleri ve farklı türevleri bulunmaktadır. Ancak bu kelimeler, sanıldığı gibi, kutsalı çağrıştıran bir mahiyet taşımamaktadır. Çağrıştırdığı varsayılsa bile kutsalın belirli kişiye / şeye hasredilmesi söz konusu değildir. Bu ifadeden yola çıkarak, kutsalın hiç olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Burada kastedilen, bugünkü kutsal(lık) anlayışının Kur'an'da karşılığının olmadığı, karşılığını bulabileceğimiz kutsiyetin de, özele hasredilmemesi gerçekliğidir. Şöyle ki, kutsallığın Kur'an'da olduğunu ve özel olduğunu iddia edenlerin getirdikleri örnekler, her ne kadar farklılık içerse de temelde aynı yaklaşıma yönelmelerine rağmen, bu yönelişlerin, Kur'an yorumlamasında gerçek bir farklılık arzetmeyeceğidir. Bunun yanında asıl farklı okuma ve yorumlama biçimlerinin bu sayede gözardı edildiği tehlikesini ortaya koyar. Bu cümleden kastedileni, Kadir Gecesi örneğiyle anlatmaya devam edelim. Bu gecenin, Ramazan dâhil, aylardan herhangi bir ayın herhangi bir gününe tekabül etmediği, bunun yerine kişinin kendisinin farkına varma, kendisini tanıma, dolayısıyla, Rabbini / evreni tanıma noktasındaki âna delalet ettiği yorumunu, Ramazan ayının 27. gecesi hürmetine iptal etmiş oluruz. Bu tür yorumları, yukarda söz konusu edindiğimiz kutsal kitabın mittan arındırılarak rasyonel teoloji oluşturma gayretine düştüğü ve bu haliyle, eleştirilen şeye dönüştürüldüğü itirazı yapılabilir.

Ancak, dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacağı nokta, burada anlatılmak istenilenin, farklı yorumun öne çıkarılmasının değil, Kur'an'ın yorumlardan herhangi birine endekslemenin ve diğerlerini iptal ettirmenin sakıncasına işaretidir. Aslında, zikrettiğimiz kadir gecesi için yapılan bu yorum bile kutsala karşı çıkılmasını değil, kutsalın herhangi bir zamana ve zemine sıkıştırılmayacak kadar önemli ve genel bir durum olduğuna işaret eder. Öyle ki, mübarek gün ve geceler için

Tanrı'ya herhangi bir isim vermek bile, sonuçta aynı hataya düşülmesine zemin hazırlayacak ve bahsi geçen 'tevhid' düşüncesine halel getirme şanssızlığından asla kurtulmayacaktır. Üstelik mesele sadece isimlendirme meselesi de değildir. Tanrı'yı, başta insan olmak üzere, varlıklardan herhangi biriyle karşılaştırmak, ilişki biçimi ve tasavvur düşüncesi nasıl olursa olsun, adına öyle denilmese de, hatta diyenlere karşı bir tutum takınılsa da, gerçekte, Tanrı'yı şeyleştir-mekten başkası yapılmış olunmaz.

yapılan ve yönlemsel bir hata içerse de hiçbir art niyet taşımaksızın, ibadetin ve kurtuluşun bir geceye hasredilmesine yönelik haklı itirazların gerekçesi de buna dayanmaktadır. Tanrı'nın bütün gün ve geceleri, ibadet ve kurtuluş için birer imkân ve fırsat iken, bunu yalnızca bir güne hasreden zihniyet, elbette tartışmaya açılmalıdır. Bu sorunu çözmenin yolu, nasıl "hiçbir kutsallık yoktur" ifadesi değilse, aynı şekilde, sadece "o gün, bu gündür" demek de değildir. Yanlış uygulamaların, kutsalın tahsis meselesine halel getirmeyeceği anlayışı, Müslümanların müştereken Kadir gecesi diye bir gün belirleyip o günü kutlamalarını engellememesi gerekliliğine katılmakla birlikte, her günü bir kadir gecesi hükmünde görüp öyle davranmanın daha isabetli olacağı kanaatindeyim.

Bu yaklaşım, pek tabidir ki, kutsalın genele hamledilmesine de bir çağrı hüviyetindedir, yoksa Kadir Gecesi adında bir günün kutlanmasının gereksizliğini savunmak anlamında değildir. Çelişik gibi görünen bu durumu, şöyle açıklayabiliriz: Kadir gecesini kutlamak, olmazsa olmaz bir şart değildir. Kutlandığı zaman kutsalı hasretmiş, kutlanmadığı zaman da kutsalı iptal etmiş olmayız. Bu, aynı zamanda şu demektir: Kadir gecesi gibi gecelere özel isimler konulabilir ve o gecelerde merasimler tertiplenebilir. Bu gecelerin özelliği, toplumsal mutabakattan kaynaklanır ve işlevsel olmasında bazı faydalar mülâhaza edilebilir. Bu yaklaşımımız, yazının nirengi noktasıdır ki bunu açıklığa kavuşturma asıl amacımızdır.

Burada, meseleye biraz daha yakından bakacak olursak, "korunma" âyetinin, Kur'an'a hamledilmemesi gerektiği gibi, Kur'an'ın içinde bahsi geçtiği iddia edilen kutsallıklar için de geçerliliğinin altının çizilmesi gerekir. Sözügelisi, Kâbe kutsaldır. Öyleyse, Kur'an korundukça, Kâbe de koruna-

çaktır. Hatta bu açıdan bakıldığında Kâbe'nin korunması, Kur'an'ın korunmasından daha önemli ve önceliklidir. Zira Kâbe'nin tarih sahnesinden silinmesi, ondan bahseden Kitab'ın, en azından onunla ilgili bölümlerin anlamını yitirmesi mealinde bir çağrışım yapacaktır. Şimdi bu örneğimizi sürdüreceğiz olursak, Kâbe'nin anlamının, aslında namaz ve hac için olduğunu söyleyebiliriz. Kâbe kutsal ve bundan dolayı korunması gerekiyorsa, onu asıl anlamlandıran namaz ve hac ibadetleri de aynı oranda kutsal olmalı ve koruma altına alınmalıdır. Burada bu silsileyi uzatarak okuyucuyu usandırmak istemeyiz ama fark'ın farkına varabilen okuyucu, bu silsileyle, özel olan kutsiyetin, genele yayılacağını kavrayacaktır. Bu durum, kutsallığın tarihselliği sorusuna kendiliğinden ve kolayca bir cevap çıkarsa da bununla birlikte, kutsallığın "özel"liğin kalmayacağı da aşikârdır.

Üstelik her ne kadar başlangıçta prim verilmemiş olursa da, kutsal olmayanın, kendisine profan denilmesine bile adının ne olacağı, kutsal olmayan şeylerin kaynağını kimden aldığı, Tanrı'dan ise niçin kutsal olmadığı / olamayacağı soruları, her zaman baki kalacaktır. Profan düşüncesinin ve onun için açılan yerin sebebi de hiç kuşkusuz bu tür söylemlerden geçer. Kutsalın hasredilmesi iddiasını savunanların bizzat kendileri seküler bir mantığa şiddetle karşı çıksalar ve kendilerinin onlardan farklı olduğunu ısrarla belirtmeler de profan olmayan diğer durumun ne olduğu konusu hep gölgeli bir şekilde kalacak ve hiç aydınlanmayacaktır. Hatta doğrudan ve tek başına sorumluları olmasalar da, kendilerinin bu konuda ve bu sayede hiçbir sorumluluklarının olmadığını söylemek de, fazla iyimserlik olarak görünecektir.

“Tanrı: Tek Kutsal”

Kutsalı sadece Tanrı'ya hasredip, başka hiçbir şeyi kutsal kabul etmeme üzerine şekillenen bu ikinci iddia, aslında en başta diskalifiye edilen son iddia gibi bir hüküm taşır. Ne var ki bu iddianın çıkış sebebi, iki esaslı nedene dayanmaktadır. Kendisinin bu iddiayı oluşturmada esas teşkil eden birinci neden, Tanrı'yı, herhangi birine denk tutma endişesinden kaynaklanmaktadır: Tanrı kutsalsa, başka hiçbir şey kutsal olmamalı; başka hiçbir şeyin ezeli-ebedi olmayıp, yalnızca Allah'ın ezeli-ebedi olması gibi. Çok sık gözüken ve ilk bakışta insanı kilitleyen bu durumun anahtarı ve çıkış yolu, aslında bizzat bu iddianın kendi boşluk ve çelişkilerindedir. Tevhidi esas alma kaygısından hareket etse de bu iddia, farkına varmadan, bir başka açıdan Tanrı'yı “nesne”leştirmektedir. Buradaki nesneleştirme ifadesinden kasıt, kelam disiplininde “müşebbihe” ve “mücessime” olarak adlandırılan ekollerin anlayışından elbette çok uzak ve farklı bir biçimdedir. Bizzat bu ekollere karşı çıkmasına rağmen, İslam düşünce

geleneğinde yaygın ve bariz bir biçimde görülen bir tasavvur kastedilmektedir.

Kısacası, Tanrı'ya herhangi bir isim vermek bile, sonuçta aynı hataya düşülmesine zemin hazırlayacak ve bahsi geçen ‘tevhid’ düşüncesine halel getirme şanssızlığından asla kurtulmayacaktır. Üstelik mesele sadece isimlendirme meselesi de değildir. Tanrı'yı, başta insan olmak üzere, varlıklardan herhangi biriyle karşılaştırmak, ilişki biçimi ve tasavvur düşüncesi nasıl olursa olsun, adına öyle denilmesine de, hatta diyenlere karşı bir tutum takınılsa da, gerçekte, Tanrı'yı şeyleştirmekten başkası yapılmış olunmaz. Tanrı'yı bu yüzden fert / zat olarak görmeyen kimi mütefekkirlerin O'na bir isim yakıştırmaktan imtina etmelerinin sebebi, yine bu olsa gerektir. Zira isimlendirme, sınırlandırmadır. İsimlendirilen şey, isim babası tarafından ihata edilmiş ve ona hükmedilmiş demektir. Bu açıdan bakıldığında, Tanrı, isimlerden bir isim değildir. Ama isimler, gündelik hayatta, pratik olarak işlev sağladıkları için kullandığımız malzemeler olduğu için, isme/kelimeye takılmak yerine, dilden daha öte bir anlam taşıyan düşünceye/algıya dikkat çekmek gerekir. Tabi ki, dil, düşüncenin bizzat özdeşi olmasa da, yansımasıdır. Dile özen göstermenin, düşünceye verilen özenden kaynaklanması da bundandır. Bu açıdan bakıldığında ise, tıpkı Kur'an'ın dediği gibi, ister “Rahman” denilsin, ister “Rahim”, sonuçta “en güzel isimler” tabi ki “O'nundur”. Ne var ki, bütün bunlara rağmen, “gözler O'nu asla idrak edemez”ler. Gözün tam olarak idrak edemediğini, dil nasıl dile getirsinsin?

Diyeceğim odur ki, eğer, Tanrı'dan başka kutsalın olması, sırf tevhide halel getireceği endişesiyle öne sürülüyorsa, bu neden, her şeyin değil, herhangi bir şeyin kutsal sayılması için getirilmelidir. Zira burada, gerçekten tevhide aykırı bir durum söz konusu olmuş olur. Ancak, eğer her şeyin kutsal olduğu düşüncesi savunulursa, bu yaklaşıma karşı tevhidi getirmenin bir anlamı ve gerekliliği yoktur. Çünkü her şeyin kutsal olması iddiasının bizzat kendisi, tevhid düşüncesine dayanır. Her şeyin kutsal olması tevhidin, ekonomi ve hukuk, yönetim ve askeri, kültür ve sanat gibi tüm oluşumlarda ve toplumun tüm katmanlarında kendini göstermesinin yegâne yoludur. Tanrı'dan başka kutsal yoktur iddiası, bu nedenle, ancak, Tanrı'dan başka varlık/oluşum yoktur iddiasıyla anlamlı ve geçerli bir değer taşır. Kutsalı algılama biçiminin, Tanrı tasavvuru ile doğrudan ilişkili/ilintili olduğunu ve kutsalın, özele hasredilmesinden ziyade genele yayılmasının, vahiy ve nübüvvet anlayışına farklı bir soluk getireceğini söylememizin nedeni de, işte budur.

Tanrı kutsaldır ve başka hiçbir şey kutsal değildir savunusu, ilk bakışta modern karşıtı bir söylem gibi gözüküyor ve bütüncül bir yaklaşım havası veriyor sanılsa da, son kertede

bu iddia, modern zihnin bir yansıması ve ona hizmet edicisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu iddianın kendini temellendirdiği ikinci nedene gelince, tevhid düşüncesinden daha haklı ve çok daha önemli adde-dilen, bizim de kabul ettiğimiz bir gerekçeyle karşı karşıya kaldığımızı belirtmek isteriz. Her şeyin kutsal olamayacağı; zira bu durumda kötülük olgusunun devreye girerek ve ahlakın bir sorun yumağı halinde karşımıza çıkarak, işleri sarpa saracağı endişesini taşıyan bu esaslı neden, son olarak ele alacağımız ilk baştaki iddianın açılımıyla noktalanacaktır.

Kutsala Dönüş

Hem ikinci, hem de üçüncü iddiaların birlikte eleştirdiği ortak noktaya göre, her şeyi kutsal saymanın altında, kötülük ve ahlak konusunun bir sorun olarak karşımıza çıkacağı kaygısı yatmaktadır. Bu cidden önemli bir sorundur. Zulüm ve küfür diz boyu iken, iyi ve güzel olan şeylerin kötü ve çirkin olanlarla eşitlenerek her şeyin kutsal olduğunu iddia etmek, bir bakıma hem bu diz boyu olan kötülüğü görmemek, ya da daha tehlikelisi normal görmek zehabına kapılmasına sebebiyet verebilir, hem de iyi ve güzel olanların bizzat kendisinin değerini düşürmek anlamlarına gelebilir. Bu tehlikeli ve nazik durumun aşılması konusundaki en önemli adım, varlık anlayışının yeniden gözden geçirilmesidir. “Her şey kutsaldır” ifadesi, her şeyi eşitleyen ve hele her şeyi özdeşleştiren bir önerme asla değildir. Burada yatan gerçek, aslında, “her şeyin Hakk ile yaratıldığı” ve “asla bâtıl üzere yaratılmadığı” âyetleri bağlamında ele alınarak, varlık’ı, dahası oluş’u öncellemeektir. Bu önceleyiş, bir değeri ifade eder. “Eşyada aslolan ibahadır” ilkesinin menşei de buna dayanır. Bundandır ki, “her şey aslına râcidir” bir başka ilke gereği, yitirilen değeri elde etmeye ve asıl yerine yerleştirmeye salık verir. Her şey kutsaldır iddiası, sanıldığı gibi, kötülüğü görmeyen, ya da kötülüğe değer atfeden bir bakışın tam tersine, kötülüğü yok hükmünde sayılması gerektiği ve sırf bu yüzden, kötülüğün bertaraf edilmesi zorunluluğu hususunda bir mücadele azmi başlatır. “Her şey Hakk ile yaratılmıştır” âyeti, her şeyin ilahî, ebedî, tutarlı, faydalı, anlamlı vs. olduğunun bir işaretidir. Asıl olan, Hak üzere olandır. “Bâtıl, yok edilme durumundadır” âyeti de, bu meyanda, bâtılın geçerliliğinin olmadığını ve bir an önce yok edilmesi gerekliliğini çağırıştırır. Bâtılın iptali, hiç kuşkusuz, ancak Hakk’ın ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. Zaten bâtıl, Hakk’ın olmadığı yerde biter.

Bâtıl kelimesinin, Türkçe’de günlük dilde de çokça kullandığımız *ib/p/tal* kelimesiyle aynı kökten olduğunu hatırlatmamız, sanırım meselenin anlaşılmasına katkı ve kolaylık sağlayacaktır. Aslında bâtıl denen olgu, Hakk’ın manipüle

edilmesinden başkası da değildir. Yani bâtıl, bizatihi varlık değildir. Bizatihi olan, Hakk’ın kendisidir ve başkası da değildir. Hakk’ı asıl kılan da, işte budur. Nitekim Kur’an, “Hakk’a bâtıl elbisesini giydirmeyin” derken, Hakk’ın esaslığına; bâtılın ise, aslında, Hakk’ın manüpile edilmesi sonucu doğan bir olgu olduğuna işaret eden önemli bir âyettir. Bu aşamada, bâtılın zâil edilmesi demek, Hakk’ın üzerindeki O’nu gölgeleyen ve gizleyen örtünün kaldırılması anlamına gelmektedir. Az önce zikrettiğimiz, her şeyin aslına rücu etmesinin anlamı da, karanlıklara gark edilmiş Asl’ı, dolayısıyla Hakk’ı aydınlıklara çıkarmaktır. Zaten, Allah’ın, inananların Veli’si olması da bundandır. Onları zulümattan Nur’a çıkarır. İnananların zulümattan Nur’a çıkarılması, aslına rücu edişi gösterdiği gibi, inananlar eliyle diğer olgu ve olayların, nesne ve kişilerin de, aynı şekilde Nur’a çıkarılmasına bir telmihtir. Madem her şey O’nun içindir / O’ndandır, o halde yalnızca O’na döndürülmelidir. Allah, yeryüzüne bizi halife kıldı, ama yeryüzünü de bize Cennet kıldı. Lakin insan, kendine zulmetti ve yaşadığı coğrafyayı fesada boğdu. O halde, yeryüzündeki mücadele, kaybettiği Cennet’i tekrar kazanma mücadelesi olmalıdır. Kim bu Hüden’e uyarsa onun için korku ve hüznün yoktur. Cennet ona bahşedilecektir. Ama kim bu Hüden’den yüz çevirirse, cehenneme çevirdiği bu yeryüzüne karşılık, ateşi kendisine mesken tutacaktır.

Yeryüzünde hiçbir put yoktur ki, gerçekte o, Allah’ın bir âyeti olmuş olmasın. Her şey birer âyettir. Lakin insan, onu manipüle eder ve tahrifata uğratar. Âyetlerin yerlerinin değiştirilmesinin ya da âyetlerin az bir pahaya satılmasının anlamları, ucuz hokkabaz numaraları değildir. Ne buradaki âyetten kasıt salt Kur’an cümleleridir; ne de değiştirmekten kasıt, bir kelimeyi el çabukluğu marifeti ile kaçırmak ve(ya) yerine yenisini getirmektir. Tüm bunlardan kasıt, anlam ve niyet kargaşası yaratmaktır. *Hevaya* uymak budur. Âyetleri putlaştırmak da böyle olur. Yoksa put yapmak, tahtadan ve taştan heykeller oluşturmak değildir. İllâ ki, *profan* kelimesi kullanmamız gerekirse, profanlaştırmak tamı tamına da budur.

Modern dönemin yarattığı, o her şeyi parçalayan seküler mantığın zihin karmaşasından kurtulmanın yegâne yolu, bütün fikrini elde ederek, kutsala dönüşten başkası değildir. Kutsala dönmek, hayata dönüşür.

1- Aliye Çınar, Modern Batı Düşüncesi Ekseninde Rasyonel Teoloji, Düşünce Kitapevi Yayınları, Bursa, 2008 (Baskıda)

Prof. Dr. Hüseyin ATAY:

“ALLAH’IN DIŞINDA KUTSALLIK YOKTUR.”

Söyleşi: Mehmet Yaşar SOYALAN
İlhami GÜLER

Bu kutsallığı oluşturanların başında maalesef Ebu Bekir ve Ömer gelir. Bunlar, Kureyş kabilesini kutsallaştırdılar. “Araplar, Kureyş kabilesinden başkasına itaat etmezler.” demenin manası, Kureyş kabilesini kutsallaştırmaktır? Kureyş kabilesi dışında kimse halife olmaz. Bunun yansımalarını bütün fıkıh kitaplarında, hatta Hanefi fıkıh kitaplarında da görmemiz mümkündür. Kureyş’ten bir kız, ne kadar âlim olursa olsun Arap olmayan birisiyle evlenemez, caiz değildir.

Prof. Dr. Hüseyin Atay Kimdir?

1930 yılında, Rize ilinin Güneyce İlçesi İkizdere köyünde doğdu. Küçük yaşta babası Hâfız İsmail ve amcası Hâfız Yusuf’un yanında hafızlık yaptı. İlk ve orta eğitimini tamamlarken özel hocalardan Arapça, belagat ve diğer İslami ilimleri okudu.

1948 yılında Bağdat’a gitti ve liseyi burada okudu. 1954 yılında Bağdat İlahiyat Fakültesi’nden birincilikle mezun oldu. Fakülte eğitimi sırasında, Bağdat müderrislerinden de 6 yıl boyunca çeşitli İslam bilimlerinde özel dersler aldı. 1954–56 yıllarında yedek subay olarak askerliğini tamamladı. 29 Kasım 1956 tarihinde, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi kürsüsüne asistan oldu. 1960 yılında “Kuran’a Göre İman Esaslarının Tespiti ve Müdafası” adlı çalışmasıyla doktora-

nı tamamladı. 1960–61 yıllarında merhum Doç. Dr. Yaşar Kutluay ile birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı’na yayınlanan Kur’an tercümesini hazırladı. 1962–64 yılları arasında Kudüs Üniversitesi’nde İbranice ve Yahudi Felsefesi (Kelâmı) üzerinde çalıştı. Burada İslam felsefesinin İbraniceye yapılan tercümelerini ve onların Yahudi düşünürleri üzerindeki tesirlerini, İslam kültürünün Yahudiler yoluyla Avrupa’ya geçişini doğrudan doğruya inceleme fırsatını buldu. 1965–67 yılları arasında Chicago Üniversitesi’nde İslam Felsefesi ile ilgili ilmi araştırmalar yaptı.

Bu arada, “Farabi ve İbni Sina’ya Göre Yaratma” konulu doçentlik tezinin tamamladı. 1968 yılında doçent oldu ve Kelâm dersleri vermeye başladı. 1969 yılından itibaren beş yıl süreyle İslam Hukuk Felsefesi (Usul ül-Fıkıh) dersini de okuttu. 1969–71

yılları arasında ek görev olarak Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nde klasik mantık derslerine girdi. 1974 yılında profesör oldu ve "Kelâm İlmi Kürsüsü Başkanı" seçildi.

1974-75 öğretim yılında Harvard Üniversitesi Aile Planlaması Merkezi'nin inceleme bursu ile Amerika'ya gitti ve aile planlaması çerçevesinde yaptığı incelemeler yanı sıra ahlak, din ve hukuk felsefesi ile ilgili araştırmalar yaptı. 1975-76 öğretim yılında Chicago Üniversitesi'nde "İslamiyet'in Değişen Toplum Karşısında Durumu" konulu altı İslam ülkesinin katıldığı seminerlere yönetici olarak katıldı. Bu seminerler sırasında yazdığı "Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi" çalışmasının "Osmanlılar" kısmı basıldı. 1976 yılında İlahiyat Fakültesi Kelâm Kürsüsü Başkanlığına döndü. 1979-1984 yılları arasında İlahiyat Fakültesi İslam Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü yaptı. 1979'da "Birinci İslam İlimleri Kongresi"ni ve 1981'de "İkinci İslam İlimleri Kongresi"ni düzenledi. 1984-85'te Tokat'ta kurulan Şeyhülislam İbni Kemal Paşa Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nü yürüttü ve "İbni Kemal Paşa" birinci sempozyumunu gerçekleştirdi. 1985 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın Almanya Kuzey Westfalen Eyaleti ile yaptığı kültür anlaşmasının ilmi başkanlığını yaptı. 1985-89 yıllarında Suudi Arabistan'da Kral Fahd Petrol ve Madenler Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak dersler verdi. 1992 yılında Malezya International Institute of Islamic Thought and Civilization'un program başkanlığını yürüttü. 1990-97 yılları arasında tekrar A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde Öğretim Üyeliği yaptı. 1997 Haziran ayında emekli oldu ve 1998 yılından itibaren yine aynı fakültede yüksek lisans ve doktora dersleri veriyor. Çok sayıda kitabı ve yüzün üzerinde yayınlanmış ilmi makalesi bulunmaktadır.

Mehmet Yaşar Soyalan: Kutsallık nedir, kısaca tanımlar mısınız?

Hüseyin Atay: Bir kitabımda kutsallıkla ilgili bir makale var okudunuz mu bilmiyorum. Orada bu konuyu açıklamıştım. Kutsallık temizlikle ilgili bir kavram. Temizlikle başlar. Tertemiz bir mermer salona çamurlu ayakkabılarla girmek nasıl onu kirletirse insan ile ilgili durumlar da böyledir. Kutsallığı kirletmek de böyle olur. Çünkü mutlak anlamda kutsal Allah'tır. İnsan da ona yakın olduğu anlamda temiz olur. "Kuds", "Kuddüs" maddi, manevi temizliği anlatır. Ancak manevi anlamda, sadece Allah kutsaldır. Çünkü o her şeyden arıdır. Allah'ın dışında kutsallık yoktur. Maddi manevi kirlerden uzak olma anlamında, peygamberler dâhil insanlarda da kutsallık söz konusu olabilir. Yani günahlardan uzaklaşma, iyi işler yapma anlamında İnsanlar, Allah'ın emirlerine uydukları, doğru işler yaptıkları oranda Allah'a yakın olurlar. İşte, kutsallığın gerçek anlamı budur.

MYS: Hocam biliyorsunuz, günümüzde kutsallık daha çok dokunulmazlık, sorgulanmazlık, akıl dışılık anlamında kullanılıyor. Kutsallığın kelime anlamı dışında kavramsal bir kullanımı var.

Evet, bu girişi bilinçli olarak yaptım. Kelimenin gerçek anlamı ortaya çıksın diye öncelikle maddi meselelerden örnek veriyorum, ahlak için de aynı şey söz konusudur. Fikrin, ahlakın ne kadar düzgün ise sen de kutsallığa o kadar yakınsın. Sana da o derece kutsallık verilir. Ancak manevi kutsallık sadece Allah'a aittir. Çünkü Allah, her şeyden, bütün kirlerden arıdır.

MYS: En temiz olandır yani

Tabii en temizdir. Allah'ın dışın-

da kutsallık yoktur. Peygamberler Allah'ın kontrolü altında oldukları için diğer insanlara göre Allah'a daha yakındırlar. Ancak kutsal sayılan bazı insanlar, insanlara elini eteğini öptürüyor. Hâlbuki pejmürdenin teki... Vicdanen pis, inancı bakımından problemlili, yediği içtiği onun bunun hediyesi, onun bunun hakkını yer, millete haksızlık yapar. Kutsaldır diye millet elini eteğini öper. Böyle şey olur mu? Bu işin okuma yazma ile de ilgisi yok. Örneğin bir köylünün, giydiği temizdir, yediği temizdir, kendisi kazanıp yiyor, yüreği temizdir, kimsenin malında gözü yoktur. İşte sana kutsal adam, yani temiz adam. Kelimenin kök anlamına uygun kutsallık bu, benim saygı gösterdiğim kutsallık da bu. Allah'ın sanatına saygı gösterdiğin zaman kutsallığı korumuş olursun. Allah'ın sanatı olmaları açısından, Allah'a yaklaştıkça insanlar ondan bir pay alırlar ve arınırlar. Bu anlamda tüm yaratılmışlara saygı göstereceksin, israf etmeyeceksin. İsraf kutsallığa saygısızlıktır.

İlhami Güler: Kutsallık kelimesine sözlük anlamından kalkarak "saygıdeğer" anlamını veriyoruz. Yani Allah'ın dışında da Allah'a

yakınlıkları oranında saygıdeğer oluyorlar. Burada bir problem yok. İslam'ın ilk dönemlerine baktığımızda, Allah'ın saygınlığı, Hz Muhammed'in saygınlığı, Kabe'nin saygınlığı, vs., bunlar anlamla içerik kazandırılmış, akılla temellendirilebilir ve sizin de dediğiniz gibi saygı ile ifade edilebilir. Her birinin de kendine has anlamı var. Bunlar çok şeffaf, ne oldukları çok net. Ne anlama geldiğini, niçin saygı değer olduğunu biliyorsunuz. Fakat kutsallığın tarihi seyrine özellikle de dinler tarihine baktığımızda, örneğin, Yahudiliğe, Hristiyanlığa ve İslam tarihine baktığımızda kutsallığın negatif bir içeriği var. Bir şey kutsallaştırıldığı anda, kapalılaşıyor, anlamını yitiriyor, kararıyor, dogmalaşıyor, gizemleşiyor ve sanki sır oluyor. Bireyin ve toplumun hayatını çöktürten negatif bir içeriği var. Örneğin Katoliklikte her şey kutsal. Her şey kutsallaştırılınca da o şey anlamından uzaklaşıyor, dogma oluyor, sır oluyor ve hakikati kayboluyor. Sonra deniyor ki "Efendim bu kutsal.". Kutsal ne demek? Dokunulmaz, tabuya yakın bir anlam geliyor. Dokunulmaz, anlamı

kavranılamaz, negatif bir içeriği var kutsalın. Maalesef bizim İslam tarihinde de böyle bir içerik kazandı. Bu negatifliği izah etmek gerekiyor mu? Sizin, "Kuds" kelimesinin kök anlamındaki temiz, saygıdeğer ve değerli olan anlamıyla sonradan kazandığı dokunulmaz, anlaşıl-maz, anlamları arasındaki çelişkiyi ortaya koymak gerekmiyor mu?

İşte ben tüm bu söylediklerinize işaret edebilmek için kelimenin kök anlamından başladım. Şimdi senin dediğin konuya gelirsek, Hristiyanlıkta olsun, Müslümanlıkta olsun, durum bir birinden pek farklı değil. Mesela, millet, kutsallıkla zerre kadar alakası olmayan şeyhlerin elini eteğini öpüyor. Oysa o, tamamen pisin tekidir. Kutsallık yanlış anlaşılıyor. Halka da yanlış anlatılıyor. Kutsallık aynı zaman da kavram olarak da istismar ediliyor. Bir insana kutsallık veriliyor. Kim veriyor bu kutsallığı o kişilere? O kutsallıktan kim istifade etmek istiyorsa, onlar veriyor. Bu kutsallığı başkasına da yayıyor. Kâfir, Müslüman ayırımı yapmadan söylüyorum, İnsanoğlu çabuk kanıyor. Kendi menfaati peşinde koşuyor. Bunun için çıkarı olduğu şeye kutsallık yüklüyor. Kutsallığı gerçek anlamıyla ancak akli başında olan anlar. Kutsal ile kutsal olmayanı anlamak aklın işidir. Aklını kullanmayan adam kelimenin kök anlamına uygun olarak pisin tekidir. Allah, insana, "Sen, 'İman ettim.' diyorsun diye, denemeden hemen senin imanını kabul edeceğimi mi sanıyorsun" diyor. Sen iman ettiğini söylediğin zaman, o imanın kutsallığına uygun hareket ediyor musun? Yoksa iman ettim demene rağmen, imanın zıddı olan her şeyi yapıyor musun? O zaman ne oluyor? Aldatıyorsun. İnsanları aldatan ve aldanmaya meyyal olanlar vardır. Allah, insanı hangi tabiat üzere

yaratmış ise onlardan, onu muhafaza etmelerini istiyor. Bunun için onlara akıl verdi. Bazıları için akıl da yeterli olmayınca vahiy de gönderdi. Ama görüyoruz ki, akıl da vahiy de işe yaramadı. Bunun için Allah da Müslümanlara "Canınız cehenneme ne yaparsanız yapın, bir daha peygamber de yok, vahiy de yok." diyor. Bunun için bugün ümmeti İslamiye Allah'ın lanetine uğramış bir ümmeti İslamiyedir. Neden? Çünkü kirlenmiştir. Temiz bir yeri kalmamıştır. Vicdanı kirlidir, kafası kirlidir, bedeni kirlidir. Dolayısıyla başkasını da kirlendir. Ayeti kerime öyle diyor: "Allah'ın indirdiği hidayeti gizleyenlere, bunları anlatmayanlara, anlamaya çalışmayanlara, bunları öğretmeyenlere Allah ve bütün lanet ediciler lanet eder." Yani doğru insanlar da onlara lanet eder. İşte kutsallık budur. Bunun için İslam dünyası, istisnasız, Allah'ın lanetine uğramıştır. Lanet başımızdan aşağı yağıyor, herkes bunu nimet sanıyor.

Kuran, insanlığın kutsallığını ortaya koymak için gelmiştir. Nedir bu kutsallık? İnsanın, insana tapmasını önlemek... Şimdi çevremize bakalım, herkes bir şeye tapıyor. Tapınma deyince, insanın ille boynunu büküp, yerlere kapanması gerekmez. Oysa asıl tapma vicdanen tapmadır. İnsanların vicdanen kirlenmesidir. İnsanın vicdanen kirlenmesi ne demektir? İnsanlara zulmeden övmektir. Bu kutsala ihanettir.

İG: Hocam, bu söylediklerinizi yine kelimenin kök anlamı çerçevesinde ifade edebiliriz. "Kuds" kelimesi temiz anlamında kullanılıyor, "Kuddüs" sıfatı Allah için geçiyor. Bunun dışında Mescidi Haram, Kâbe, yani bir şekilde Allah ile ilişkisi olduğu varsayılan bir iki şey için saygıdeğer anlamında

bir kutsallık verilebilir. Ama siz tüm kullanımlarına pozitif bir anlam yüklediniz, oysa bunların her birinin kendi başına bir anlamı yok mu? Örneğin; anlamlı, doğru, sevap, makul, hikmetli, saygıdeğer gibi. Bu kavramları kutsal kelimesi yerine, Kur'an'da ifade edilen farklı pozitif anlamlı kelimelerle ifade edersek bu anlam kirliliğini önlemiş olmaz mıyız? Ayrıca, Kâbe'nin, Ramazan ayının veya Kur'an'da ifade edilen diğer önemli olguların, saygıdeğer olmasının anlamlı bir karşılığı, izah edilebilir, anlaşılabilir bir yanı yok mu? Oysa Yahudiliğe, Hristiyanlığa ve bizim halk dinine bakalım, bir şeye kutsal denildiği oranda o şey kararıyor, anlamsızlaşıyor, akıl dışılığa çıkıyor, kapanıyor, sır oluyor. Bilinç devre dışı kalıyor.

Sen şimdi kutsal kelimesine karşısın öyle mi?

İG: Evet, tarihi süreç içerisinde gerek Katolikliklerde gerek Yahudilerde gerekse Müslümanlarda kutsal dediğiniz zaman, akan sular duruyor, akıl duruyor, bilinç buharlaşıyor. İyiye de kutsal, kötüye de kutsal dediğimiz zaman bu çelişkiyi nasıl aşacağız? O zaman adam, "Ben de kutsalım." diyor.

Bu anlamda bir kutsallık söz konusu değil. Dürüst olan, çalışkan olan, ciddi olan, temiz olan bir insan saygıdeğerdir. Örneğin ben Mescidi Haram'a saygıdeğer mescit diyorum, kutsal demiyorum ki. Ben kutsallığı Allah'tan başkasına layık görmüyorum. Ancak Allah'ın yaratmış oldukları varlıkların da hoşlukları, güzellikleri, faydaları var.

İG- Hocam kusura bakmayın ama bunlara kutsal dediğiniz anda, bir

Hadisçiler hicri birinci asırda Kur'an'dan yan çizdiler. Kur'an'ı ihmal ettiler, Kur'an'a gitmediler. Kur'an'ı devre dışı bıraktılar. Birinci tespitim budur. Yani bizi bu duruma getiren, birinci asırda hadisçiler, ikinci asırda tasavvufçular, üçüncü asırda ise mukallit fukahadır. Bugünün İslam dünyası ehli rivayenin etkisindedir.

kararma ve anlamsızlaşma başlıyor. Ve ona nüfuz edemiyorsunuz. Adam; "Bu kutsal, buna dokunma, sen bunu anlayamazsın, bu akılla anlaşılabilir bir şey değil, sırdır." diyor. Böylece anlayamadığımız, kavrayamadığımız, nüfuz edemediğimiz oranda etraf kir ve pislik içinde kalıyor. Kutsallığın böyle negatif bir tarafı var. Aklını kullanan, araştıran, sorgulayan, sorumluluk sahibi saygıdeğer insanlar bu kutsallık toz dumanında fark edilemiyor.

MYS: Hocam kutsal kelimesi, ne halk arasında, ne geçmişte ne günümüzde ne de ilmi literatürde sizin verdiğiniz bu anlamlarda kullanılmıyor.

Evet, öyle. Bizim en büyük

âlimlerimiz, Kur'an'ın kâğıdına o kadar kutsallık veriyor ki, "Sen onu abtessiz tutamazsın." diyor. Tamamen yanlış. Kur'an'ın kutsallığı yok ki.

İG- Kur'an kutsal değilse, o zaman kutsal olan nedir, kimdir?

Peygamberimize bir hadis atfedilir, şöyle diyor. "Kur'an'ı okurken, temiz elinize alarak okuyunuz" burada abdest alın da okuyun denmiyor, "Kirli ellerle, çamurlu ellerle değil, temiz olan ellerle okuyun, yani, üzerlerine Kur'an ayetleri yazılmış deri veya kâğıtları kirlilemeden okuyun." demek isteniyor. Helal, temiz olandır. Haram, saygı gören şeydir. Haram yanlış yere kullanıldığı zaman kirleniyor. İhtiram ve hürmet diyoruz.

İG- Biz, yasaklara da haram diyo-

ruz, saygı duyulması gereken şeylere de. Mescidi Haram'da olduğu gibi. Aradaki fark nedir?

Allah, yasakladığı için onları yapmak harama giriyor. Bu nedenle, Allah, haram etme yetkisini kendisinden başkasına vermiyor. Peygamberlere bile izin vermiyor. Haram kılma hakkı Allah'a aittir. Allah, insana zarar veren şeyleri yasaklıyor. İnsanlar yasağı çiğnediği zaman kirlenmiş oluyorlar.

MYS: Hocam Kur'an nazil olmadan önce de Kâbe ve çevresinin adı Mescidi Haram'dı. Mescidi Haram denmesinin nedeni çevresinin çizilmesi, sınırlarının belli olmasından dolayı değil midir? Ayrıca bazı davranışların yapılmasının yasak olduğu bir bölgenin ismi.

Evet, Mescidi Haram'da adam öldürülmez. Bazı şeylerin yapılmasının yasaklandığı bölge demek.

İG: Haram kelimesi, hem haram aylarda olduğu gibi yasak ve sınırlandırma anlamına geliyor hem de saygıdeğer oluyor. Bunun kut-

sallıkla nasıl bir ilişkisi olabilir ki. Kutsal, kök anlamı itibarıyla saygı-değer demek olduğuna göre yasak olan nasıl saygı değer oluyor?

Şöyle izah edeyim. Menhiyattan olan bir şeyin gelip onun kutsiyetini ihlal etmemesi için ona haram diyor, onu haram kılıyor.

MYS: Orası temiz olduğu, oraya temiz dediği için.

Evet, o manada. Şöyle açıklayayım; Mahrem kime derler? Nikâh düşmeyen kimselere mahrem denir. Niçin? Onun kutsallığını bozamaz, temizliğini kirlilemez de onun için.

İG: Bu dediğinizi, içki içme olayına uygularsak, içki içmemek, yani içki içmeyi yasak etmekle, içki içmemeyi anlatmış oluyor.

Evet, içki içmeyi yasaklamakla, içki içmeye yelteneni temizlemiş oluyor. Kirden uzaklaştırmış oluyor.

MYS: Aynı şekilde “mübarek” kelimesi de benzer bağlamda kullanılıyor. Örneğin, Mescidi Haram hem mübarek hem de haram bölge.

Mübarek, bereketli demek, Bu kelimenin bu anlamda “Kuds” ve “Haram” kadar derin bir anlamı yok. Bu sene ekinler bereketli oldu denir. Bolluğu anlatır. İyi şeylerin fazlalaşması demektir.

İG: Mesela Mekke için mübarek tanımlaması yapılıyor. “Mekketen mubareketen” şeklinde.

Mübarek kelimesi iyi şeyler için kullanılabilir.

MYS: Mekke'ye ve Kudüs'e “Mübarek” denilmesi de bu anlamda. Hac

dolayısıyla insanlar akın akın gelecek orayı zenginleştiriyorlar. Kâbe, etrafındaki insanları zenginleştirip bereketlendiriyor. Kudüs'ün çevresi tarım yönünden çok verimli. Zeytinlikleri, bağları bahçeleri çok meşhur. Hocam buradan başka bir soruya geçmek istiyorum. İnsanlar âlimlerini, yöneticilerini, hatta eşyaları, kavramları niçin kutsayıp yüceltir, bu anlayışın esas kaynağı nedir?

Şöyle anlatayım: Herkes kendi vazifesini, sınırlı olarak yapmaya mecbur olduğunu bilmesi lazım. Sınırını aştığı zaman başkasına zarar veriyor. Başkasına zarar vermek de bir kirlilik oluşturuyor, leke yapıyor. Biz âlimlerden istifade ettiğimiz için saygı gösteririz. Onlara saygı göstermek çoklarının yanlış anladığı gibi, boyun eğmek demek değildir. Kişiler kendi şahsiyetlerini muhafaza ederek de saygı gösterebilirler.

İG: Diğer dinler için bir şey söyleyemem ama İslam için konuşacak olursak, “mukaddes” ve “Kuddüs” kelimelerinin yerine kutsal kelimesinin kullanılması doğru değil diye düşünüyorum. Çünkü kutsal kelimesinin çağrıştırdığı anlam daha farklı. Kutsal kelimesi yerine, anlaşılabilir, izah edilebilir kelimeler kullanabiliriz. Örneğin, saygıdeğer, makul, doğru, dürüst kelimeleri gibi. Sizin konuşmanın başında kutsal kelimesine verdiği pozitif karşılığı, Kur'an başka kelimelerle de ifade ediyor. Üstelik kutsal kelimesinde olduğu gibi yanlış anlaşılma ihtimali de söz konusu değil.

Sadece Kur'an'ın kelimeleri ile ifade etmemiz de şart değil. Dilde temiz ve dürüst anlamına gelen birçok kelime var.

İG: Tarihi süreç içerisinde kutsal kelimesinin yüklenmiş olduğu negatif bagaj/manaları bizim de taşımamız, üslenmemiz gerekmiyor.

Daha açık konuşayım. Ben kutsal kelimesinin değerini düşürmek için maddi nesnelerden başladım.

İG: İroni yaptınız yani

Evet. Temiz olan, arı olan bir şeye, sen değer veriyorsun, değer vermek bir bakıma kutsallık ifade eder. Kutsallığı bu şekilde maddi hale getirdim ki, herhangi bir kimse bir başkasının ne iş yaptığına baksın. Milleti aldatan, kandıran, ahlaklı olmayan kimselerin saygı gösterilmeye layık olmadıkları anlaşılmalı. İnsanlar baksınlar, maddi anlamda temizse kutsaldır değilse kutsal değildir.

MYS: Peki hocam, biz bu noktaya nasıl geldik? Sadece Hristiyan, Yahudi veya Hindu dünyası değil, İslam dünyası da her şeyi, her alanı kutsallaştırmış durumda. Oysa Kur'an'ın indiği dönemde, bütün konular için söyleyebiliriz, bir anlaşılabilirlik ve bilinçlilik söz konusuydu. İnsanlar, sorguluyor, araştırıyor ona göre kabul ediyorlardı. Hatta bu sorgulamaya hayatın her aşamasında her konu için söz konusuydu. Kısa bir süre sonra ise, her şey birden değişmeye başladı. Tartışılıp konuşulabilen şeyler tabuya dönüşüyordu. Konuşup tartışmanın, sorgulamanın önünde duvarlar oluşmaya başladı. İslam âlimlerinin söylediklerini ve mevcut metinleri tartışmak imkânsız hale geldi. Bu niye böyle oluyor?

Ben otuz sene önce, “Tasavvufun kaynağı nedir?” diye araştırmaya karar verdim. Ancak o yıllarda her kafadan bir ses çıkıyordu. Kimisi “Hristiyan-

Bu üç gruba karşı Kelâmcılar ne yaptılar? Onlar “Hık” dediler. “Kelâmcılar da üçüncü asırdan beri “hık” çıdır. Kelâmcılar; hadisçiler ne demişse, tasavvufçular ne demişse, fıkıhçılar ne demişse hepsine de “Doğrudur.” demişlerdir. Bir hadisin uydurma olduğu bilindiği halde Kelâm’a almışlardır. Örneğin “Hilâfet otuz senedir, ondan sonra zalim kumandanlar gelecek.” diye uydurma bir hadis var. Kelâm’ın ana konularından birisi budur.

lıktır.”, kimisi “Budizm’dir.”, kimisi “İslam’dır.” vs. diyordu. Bunun aslı nedir diye ciddi ciddi kafa yordum. Peygamberin hayatını, sahabenin hayatını okudum, sonraki yıllara baktım ve sebebini buldum. Tasavvufun kaynağı, “Aşağılık duygusudur.” dedim. Yani, tasavvuf aşağılık duygusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Peygamberin müslümanlığını beğenmeyen sahabe var. Hem de ileri gelen sahabeler bunlar. Said el Hudri bunlardan birisi. Peygamberin Müslümanlığını beğenmeyen kişi aşağılık duygusuna sahiptir. Aslında en mütevazı olan kimse en kibirli kimsedir. Size tarihten bir örnek vereyim. Yunanlı Filozofu Diyojen; pejmürde, kir, pis içinde gezen birisidir. Bu haliyle meşhur olmuştur. Bir

gün, üstü başı çamur ve kir içerisindeyken, Eflatun’un tertemiz, gıcır gıcır parkelerle döşeli olan akademisini ziyaret ediyor. Ayakları çamur içinde mermer parkeleri kirletiyor ve “Ben Eflatun’un debdebesini çamurlu ayağımın altına alıyorum.” diyor. Eflatun da Diyojen’e “Sen benim debdebemi başka bir debdebe ile çiğniyorsun.” diyor. En büyük debdebe en aşırı mütevazılıktır. İnsanlar, kendilerini en aşağı göstererek en kıymetli olduklarını anlatmak isterler. İnsanoğlunun böyle bir davası vardır. Tasavvufun kaynağı, aşağılık duygusudur. Çünkü tasavvuf felsefesi, insanı aşağılamak üzerine kuruludur.

İG: “Yaratılanı yaratandan dolayı severiz.” Yani “tasavvufun özü insana saygıdır.” diyorlar.

Hayır, efendim, öyle değil, aşağılık duygusundan dolayı bunu söylüyorlar. “İnsan o kadar kirlidir ki biz onu yükselterek Allah’ın katına yaklaştıracaktır.” diyorlar. Davaları budur.

MYS: Hristiyanlığın ilk günah teorisi gibi mi? Yani “İnsan doğuştan günahkardır.” gibi.

Tabi.

İG: Önce insanın çok adı bir varlık olduğunu tespit ediyorlar.

Tabii. Önce insanın böyle olduğunu iddia ediyorlar, sonra da “Gelin sizi kurtaralım.” diyorlar. Kendini aşağılık olarak gören insan da “Ya ben gerçekten öyleyim, gel beni kurtar.” diyor. Ocaklarına gidiyor. İşte ben bu aşağılık duygusunu sahabede de fark ettim. Hadis kitaplarında uzun uzun anlatılıyor. Beş altı tane sahabe kendi aralarında konuşuyorlar. “Resulullah’ın Müslümanlığı bize yetmez. Çünkü Allah onun gelmiş geçmiş bütün günahlarını affetmiştir. Bu nedenle onun ömrünü ibadetle geçirmesi gerekmez. Onun öte dünyası garanti. Bu kadar Müslümanlık ona yeter. Ama bizim böyle

bir garantimiz yok, bizim daha çok ibadet etmemiz gerekir.” diyorlar. Birisi diyor ki, “Ben her gün oruç tutacağım”, bir başkası, “Her gün sabaha kadar namaz kılacağım.”, bir başkası “Ben karımı boşayacağım.”, bir diğeri “Ben hiç evlenmeyeceğim.” vs. diyor. İşte tasavvuf budur. Bizim âlim diye kutsallaştırdığımız güya âlimler, “Fukaha, ahlaki almadı, ahlaki mutasavvıflar aldı.” diyorlar. Tamamen yanlış. Eski ve yeni âlimler, tasavvufun, İslam ahlaki düşmanı olduğunun farkında değiller. Bizde kutsallık tasavvuf ile başlar.

İG: Bir de hadis ehli var. Peygamberimizin döneminde sahabenin durumuna bakıyoruz. Hz. Muhammed’i daha iyi anladığına inandığımız insanlar, Hz Muhammed’in sözlerini Kur’an gibi toplayıp yazmıyorlar. Hadislerin kaybolması, güven altına alınması gibi bir kaygılarının olmadığını görüyoruz. Bu durum Peygamberimizin vefatından kısa bir süre sonraya kadar böyle devam etti. Hz. Peygamberin sözlerinin kaybolma veya kaybolmama gibi bir kaygıları yok. Birinci yüz yılın sonlarına yaklaştığımızda Hz. Muhammed’i kutsallaştırmaların başladığına şahit oluyoruz. Onun ağzından çıkan her şeyi toplama süreci başlıyor. Hz. Muhammed’i ve sözlerini neredeyse Kur’an’a eş değer hale getiriyorlar. İkinci bir kaynak inşa ediliyor. Neden erken dönemde, Kur’an ile Hz Peygamberin örnekliği ile yetinilirken sonraki yıllarda Hz. Muhammed ölçü haline dönüştürülüyor. Onun her söylediğinin tespit edilip garanti altına alınması, negatif anlamda kutsallaştırılması söz konusu oluyor. Bunun nedeni nedir?

Bunun sebebi de aşağılık duygusudur. Aşağılık duygusu, kendisine hiçbir değer atfetmeme durumudur.

Böyle bir kimse, toplumda biraz değer verilen kimseye gider sığınır. Müslümanlar da bunu yaptılar. İslam’ı iyi anlayan, ancak yanlışları da olan Hz. Ömer, sahabenin aşırı rağbeti nedeniyle kutsallaştırmaya başladıkları, Peygamberin, altında insanların biatini kabul ettiği ağacı kestiriyor. İnsan, aşağılık duygusu nedeniyle bir yere sığınmaya kendini mecbur hisseder. Güçlü kuvvetli birisi, bir başkasına sığınır mı? Ben bu işlerde aşağılık duygusunun temel rol oynadığını düşünüyorum. Öyle ki bu duygu insanı kendinden aşağı birine bile köle edebilir.

Aşağılık duygusunun başka bir boyutu da var. Kimseyi beğenmez. Başkasının kendisinden üstün olmasını istemez. Bunu çevremizde de görüyoruz. Size kendi hayatımdan örnek vereyim. Babam bana şöyle demişti. “Hiçbir kimse, oğlundan başkasının kendisinden yüksek olmasını istemez.” Baktığımda gördüm ki, gerçekten öyle. Sonraki yıllarda ben hoca oldum, babam kendisi de büyük bir âlim olmasına rağmen bana saygı gösterirdi. Bilgi yönünden kendisinden üstün olmamdan zevk alırdı. Ancak çevremden, akrabalarımın da öyle kimseler gördüm ki, aşağılık duygusundan, oğlunun kendisinden bir metre yüksek olmasına tahammül edemiyor. Aşağılık duygusu en büyük kibir kaynağıdır.

MYS: Mütevazılık bir ölçüde kibirin ambalajıdır diyebilir miyiz?

Elbette. Bu kutsallığı oluşturanların başında maalesef Ebu Bekir ve Ömer gelir. Bunlar, Kureys kabilesini kutsallaştırdılar. “Araplar, Kureys kabilesinden başkasına itaat etmezler.” demenin manası, Kureys kabilesini kutsallaştırmaktır? Kureys kabilesi dışında kimse halife olamaz. Bunun yansımalarını bütün fıkıh kitaplarında da, hatta Hanefi fıkıh kitaplarında da

görmemiz mümkündür. Kureşy'ten bir kız, ne kadar âlim olursa olsun Arap olmayan birisiyle evlenemez, caiz değildir. İslam dünyasındaki kabile kavgalarının sebebi budur. Bugün, İslam dünyasındaki husumetin nedeni de bu kabile kavgalarıdır. Çünkü bu durum ırkçılığı meşrulaştırmıştır. Peygamberimiz buna kendi döneminde izin vermedi. Çünkü onun döneminde inananlar arasında en üstün değer, en üstün kimlik müslümanlıktı. Ancak Peygamberimizin vefatından sonra en üstün kimlik "Kureyşlilik" oldu. Kureyşlilikten sonra Araplar, sonra mevali geliyordu. Mevali, Acem olandı, yani Arap olmayandı. Mesela yıllar sonra, Abbasi devletinin parçalandığı günlerde Selçuklu komutanı Ertuğrul, Bağdat'ı teslim alarak o zamanki Şii saltanatı yıktı. Halife'nin kızıyla evlenmek istedi. Halife kızını vermeye mecbur kaldı. Halife'nin emri ile kadı nikâhı kıymak zorunda kaldı ama nikâhtan sonra, "Ben bu nikâhı kıydım ama bu nikâh yine caiz değil." dedi. Niçin böyle diyor? Bir Kureyşlinin kızı, Acem ile nasıl evlenir? Sebebi, bu kabilenin kutsallığı. İşte her şeyi böyle kutsallaştırdılar.

İG: Siz Hz. Peygamberin ve hadislerin kutsallaşmasının temel dinamiğinin bu anlayış olduğunu mu düşünüyorsunuz?

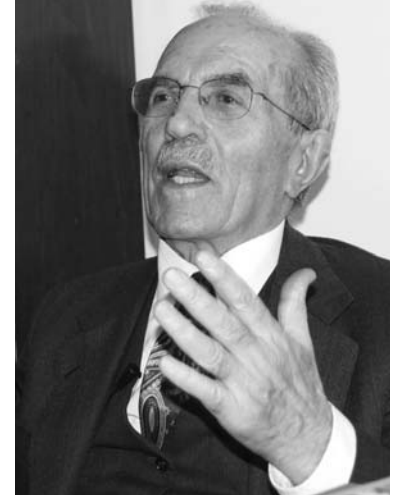
Sadece bu değil, menfaatte var. İşin başından anlatayım. Peygamberin vefatından sonra büyük sahabeler arasında iktidar kavgası başladı. Her toplumda olduğu gibi o dönemde de beş, on veya daha fazla herkesin adamı var. Ali'nin de, Osman'ın da Ebu Bekir'in de, Ömer'in de, Talha'nın da vs adamları var. Her gurubun adamı, kendi adamını kıymetli göstermek, karşısındakileri yermek için hadis uydurmaya başladı. Hadis böyle

başladı. Uydurma hadisler de böyle başladı. Kur'an'a gidemediler. Çünkü Kur'an ayrılıkçılığa izin vermez. Kur'an'da tefrika ve mezhepçilik yok.

MYS: Kendi konumlarını Kur'an ile meşrulaştıramıyorlar.

Tabii, temeli bu. Hadis uyduran uydurana. Ancak bir şey daha oldu. Bu, bizim bütün ulemanın kafasına yerleşti. Peygamberimiz zamanında sahabeler, bu senin sözün müydü Allah'ın sözü müydü diye soruyorlardı. Peygamberin sözü ise ona itiraz edeceklerdi. Çünkü bazı sözlerine katılmıyor olabilirlerdi, kendi bildikleriyle çelişiyor da olabilir. Sahabeler, bilgi ile anlama arasında ayırım yapıyorlardı. Peygamberin vefatından sonra peygambere atfedilen sözlerin, doğru da olsa yanlış da olsa, bunların peygamberin sözü olamayabileceğini düşünmediler. O sözlere kutsallık verdiler. Bu tavırlarıyla iki durum ortaya çıkıyordu. Birincisi Peygambere iftira ediliyordu, ikincisi ise bu hadislerle itiraz etmeyerek, itiraz etme yolunu tıkayarak, Kur'an gibi değerli kabul ediyorlardı. O sözlere kutsallık veriyorlardı. Resulullah'ın Allah tarafından konuşturulduğunu (muhaddes), Allah ile konuştuğunu söylüyorlardı. Daha sonra "Allah bana konuştu.", "Allah ile konuştum." diyen bir sürü adam çıktı. İşte kutsallık böyle yayıldı. İslamiyet'i yıkan bu kutsallıktır.

İG: Hz. Peygamber konuşurken sahabe, "Bu senden mi, Allah'tan mı" diye soru sorabiliyor. Demek ki Allah'tan gelene, bir kutsallık ve otorite veriyorlar. Allah'ın sözü ile Peygamberin sözünü birbirinden ayırıyorlar. Buradan şu anlaşılıyor: Hz Muhammed'in hayatta iken, kendi konuşmalarında mutlak bir otoritesi yok. Hz Peygamber konuşurken sahabe soru sorabiliyor.

Öldükten sonra Hz Muhammed'in kendisi, dolayısıyla sözleri Allah gibi, Allah'ın sözleri gibi mutlak kutsallık yerine geçiyor. Peygamberin otoritesi buradan çıkıyor o zaman. Hz Muhammed hayatta iken, sahabe karşısında mutlak bir kutsallığı ve otoritesi bulunmuyorken, anlaşılır bir insan iken, kendisine soru sorulup izahat istenebilirken, ölünce kendisine atfedilen her tür söz, sanki Allah'tan geliyormuş gibi algılanmaya başlıyor. Bir dokunulmazlık, sorgulamasızlık ve kutsallık oluşuyor. Bu durumda Hz Muhammed Allah gibi algılanmaya başlıyor, öyle değil mi? Allah gibi kutsal olmaya başlıyor yani. Hz Muhammed, hayatta iken kutsal biri değildi. Allah ile vahiy bağlamında bir ilişkisi söz konusuydu. Bu nedenle saygıdeğerdi. Ayrıca gençliğinden başlayarak emin birisi olarak bilinirdi. Bu emin kişiliği anlaşılabilir bir şeydi. Çünkü o hep öyleydi. Vahiy almadan önce de böyleydi. Bu nedenle toplumun en saygın kişisiydi. Yaşarken anlaşılır, şeffaf bir insandı. Hz Ömer gibi sahabeler bunu bildikleri için hadislerle fazla itibar etmiyorlar. Peygamberi kutsal olarak algılamadıkları için böyle davranıyorlar.

MYS: Kutsallık, hangi şeyin kutsallı ise onun anlaşılabilirliğini örtüyor, değil mi?

Tabii.

İG: Hadislerin kutsallığa bürünme süreci böyle mi oldu?

Evet, bu kutsallık hicri birinci asırda başladı. Benim tespit ettiğim şeylerden birisi, hadisçiler hicri birinci asırda Kur'an'dan yan çizdiler. Kur'an'ı ihmal ettiler, Kur'an'a gitmediler. Kur'an'ı devre dışı bıraktılar. Birinci tespitim budur. Yani bizi bu duruma getiren, birinci asırda hadisçiler, ikinci asırda tasavvufçular, üçüncü asırda ise mukallit fukahadır. Bugünün İslam dünyası, ehli rivayenin etkisindedir. Ehli rivaye kimdir? Hadisçiler, tasavvufçular ve fukahadır. Hadisçiler, Peygamberimizden dolayısıyla Allah'tan, tasavvufçular doğrudan Allah'tan, fukaha da âlimlerden naklediyor. Âlimleri bile aşamıyorlar. Örneğin, ben Ezher'de bu konularla ilgili bir konferans veriyordum. Bunları söylemeye başladığım zaman, oturum başkanı sözümü kesti ve konferansa devam etmeme izin vermedi. Muhammed Gâzâli de oradaydı, söz

aldı, beni dolaylı olarak destekleyen bir konuşma yaptı ama yine de konuşmamı tamamlamama izin verdiler. İşte İslam dünyasını, böyle soru sormayan, köle ve bekçi millet haline getiren zihniyet budur.

Bu üç gruba karşı Kelâmcılar ne yaptılar? Onlar "Hık" dediler. "Hık" ne demek? Dibekçiler kahve döverken, tokmağı her indirişlerinde başlarını öne eğler, hem de "Hih, hık." diye ses çıkarırlar ya. İşte kelâmcılar da bu üç grubun yaptıkları karşısında böyle yaptılar. Kelâmcılar da üçüncü asırdan beri "hık"çıdır. Kelâmcılar; hadisçiler ne demişse, tasavvufçular ne demişse, fıkıhçılar ne demişse hepsi ne de "Doğrudur." demişlerdir. Bir hadisin uydurma olduğu bilindiği halde Kelâm'a almışlardır. Örneğin "Hilâfet otuz senedir, ondan sonra zalim kumandanlar gelecek." diye uydurma bir hadis var. Kelâm'ın ana konularından birisi budur.

Bir şey daha söyleyeyim, Müslümanların bu hale düşmelerinin önemli bir eksikliği de dünyaya sırtlarını dönmeleridir. Bizim okulumuzda bir Profesör, bir konferans veriyor, konusu da, "Müslüman'ın zihin yapısında bir hastalık hali: Dünyevileşmek". Bu ne demektir?

MYS: Herhalde hoca efendi, müslümanların dünya işlerine fazla dalarak, din işlerini unuttuklarını veya dünya malına olduğundan fazla değer vererek, mal yığmaya başladıklarını, paylaşmayı bıraktıklarını, ihtiyaç sahiplerini unuttuklarını anlatmak istiyordur.

Çok iyi niyetlisin. Öyle demiyorlar. Müslümanların dünyaya kıymet vermeleri yanlışdır diyorlar. İşte tasavvuf budur, ehli rivaye budur. Müslümanlar dünyaya kıymet vermeyecekler, tarikatlara gidecekler. Bugün Müslü-

manlardaki önemli hastalıklarından birisi de dünyevileşme düşmanlığıdır.

MYS: Dünyaya sırt çevirmeleri

Evet, Müslümanların en büyük problemi dünyaya sırtını dönme hastalığıdır.

MYS: Hocam, egemenlerin, iktidarların bu kutsallığı oluşturmada, inşa etmede bir rolü olmamış mıdır? Çünkü iktidarların, düşünmeyen, akletmeyen, soru sormayan, verilen ile yetinen bir toplumu yönetmeleri çok daha kolay olur. Herhangi bir riski ve sıkıntısı da olmaz. Öyle değil mi? Belli kutsallar oluştursunuz, insanlar onların etrafında döner dururlar, siz de işlerinizi yürütürsünüz. Emevilerden Osmanlılara bu kutsalların oluşmasında yönetimlerin etkisi olmamış mıdır?

Tamamen öyle oldu. Ebu Bekir'den al bugüne kadar derece derece gel. Ebu Bekir'i ihmal etmeyeceksin, o dönem çok önemli. Çünkü Ebu Bekir'de yanlış yapmıştır. Ebu Bekir, Medinelilerin, "Bir sizden emir bir de bizden emir olsun." isteklerine karşı çıkarak, "Emir bizden, vezir sizden olsun." demiş. Ancak böyle dediği halde, bu hiçbir zaman gerçekleşmemiş. Hiçbir zaman Medinelilerden vezir yapmadılar. Böyle ayrıntılara dikkat etmek lazım. İşte kutsallık o zamandan başladı. Kureyş'in kutsallığı bugün bile devam ediyor.

Geçmişteki olayları doğru araştırmazsak bugün de çok sıkıntı yaşarız. Bu günkü sıkıntılarımızın altında da bunlar yatıyor. Bugün de devleti aynı mantıkla kutsallaştırmışız. Ben tarihi olayları değerlendirirken şöyle evrensel bir prensipten hareket ediyorum.

- a) O zaman doğrudur, bu gün de doğrudur.
- b) O zaman doğrudur, bugün yanlıştır.
- c) O zaman yanlıştır, bu gün de yanlıştır.

MYS: Üçüncü maddeye bir örnek verebilir miyiz?

Mesela Hz. Ömer'in boşanma ile ilgili olarak, bir defada üçten dokuza kadar boş dendiğinde boş olacağına dair uygulaması, o zaman da yanlıştı bugün de yanlıştır.

MYS: Hocam, tabu olan ile kutsal olan arasında bir fark var mıdır? Bunları birbirinden ayırtırmak mümkün müdür?

Tabu, kutsal manasındadır. Tabut kelimesi tabudan geliyor. Bu ifadeyi Kur'an'da görmemiz mümkündür. Yahudilerin "Tabut" dedikleri kutsal bir sandıkları vardı, onu savaş dâhil gittikleri her yere götürürlerdi. Yanlarından ayırmazlardı. Onu kutsal addederlerdi.

MYS: Yahudilik ve Hristiyanlık-taki kutsallıkla İslamiyet'teki kutsallığı birbiriyle karşılaştırabilir misiniz? Müslümanların mevcut kutsal algılamalarında bu dinlerin etkisi olmuş mudur? Olmuş ise ne ölçüdedir?

Ben bir konferansta şöyle dedim. Ayette, "Yahudiler ve Hristiyanlar atalarını, âlimlerini Rabb'ler edindiler." diyor. Yahudi ve Hristiyanlar buna itiraz ediyorlar "Hayır, biz onları Rabb edinmiyoruz." diyorlar. Peygamberimiz de; "Siz onların dediğini, Allah'ın dediği gibi kabul etmediniz mi?" diyor. Onlar da "Evet." deyince "Peygamberimiz de; "İşte bu onları Rabb kabul etmektir." diyor. Müslümanlarda bu bilgi var ama ne yaptıklarını fark etmiyorlar, Yahudi

ve Hristiyanların yaptıklarını yapıyorlar. Anlamıyorlar. İşte "İmamı Şafî böyle dedi.", "Bu haramdır.", "Falan imam böyle dedi.", "Bu helaldir." diyorlar ve aynen uyguluyorlar. Bugün de böyle demiyor muyuz? İşte bu da o manaya gelmiyor mu? Bizim de onlar gibi kutsallarımız var.

MYS: Bizde birçok kutsal var. Kur'an kutsal, ana kutsal, ekmek kutsal, vatan kutsal. Bunların hepsinin çok değerli ve saygıdeğer olduğunda ve hayatımızda çok önemli bir konumları olduklarında bir şüphe yok. Acaba bunlar, toplumumuzda saygıdeğer ve önemli anlamında mı anlaşılıyor, yoksa dokunulmaz ve tabu anlamında mı?

Bunları sorgulanmaz, tartışılmaz anlamında alırsanız bunlar tabuya dönüşür, kutsal olur. Hayatta sorgulanmayan bir şey yoktur. Her şey sorgulanır. Öyle ki biz Kur'an'ı bile sorguluyoruz, anlamaya çalışıyoruz. Elimizdeki metin bize nasıl ulaştı diye araştırıyoruz. Benim söylediğim bir söz vardır. "Biz İslam ulemasının sözlerini istifade etmek için okuruz ama Kur'an'ı anlayıp ona uymak için

okuruz.". Aradaki fark bu. Kur'an'ı farklı anlayabiliriz, ama anladığımızı uyguluyoruz. Ancak fukahânın görüşlerine uyma mecburiyetimiz yoktur. Kur'an'a uyma mecburiyetimiz, dinimizden dolayıdır. Cehennemi göze alırsanız uymayabilirsiniz.

MYS: Sizin "Akıl Kur'an'dan geniştir." diye bir sözünüz var, ne demek istediğinizi konu ile bağlantısını kurarak biraz açar mısınız?

Bu konuyu kitaplarımda şemalarla da izah etmişim. Eski ulema bunu başka bir şekilde söylemiştir. İctihat, caiz ve gereklidir. Çünkü nass mahduttur, sınırlıdır. Ama nassa göre kâinattaki olaylar sınırsızdır. Bu nedenle, sınırlı olan bir nass ile sınırsız olan bu olaylara cevap bulmak mümkün olmaz. Bu nedenle içtihadı ihtiyaç vardır. İşte bu anlamda akıl Kur'an'dan daha geniştir.

MYS: Kur'an'ı anlayabilmek için de akla ihtiyaç vardır.

Akıl, Kur'an'da olmayanı da anlar.
MYS: Matematik diliyle anlatırsak, akıl evrensel küme, Kur'an da alt kümedir diyebilir miyiz?

Tamamen öyledir. Kitabımda da buna benzer bir şema var.

MYS: Kutsal'ın İlahî olan ile ilişkisi nedir? Kutsal'ın İlahî olma zorunluluğu var mıdır?

Aslında kutsal denilenin gerçek anlamda **İlahî** olan ile bir alakası yoktur. Bakın, bir defa, Kur'an'ın bütün emirleri din değildir. Dünya işleri de vardır. Kur'an'ın vermiş olduğu hüküm dünyevi hükümdür. Üçüncü asırdan sonra Müslümanlar Kur'an'ı anlamamışlardır. Eğer bu anlamamazlık Ebu Bekir döneminden başlasaydı biz dünya medeniyeti kuramazdık. Onlar da doğru yaptılar, yanlış yaptılar ama kendi adlarına yaptılar. Herkes kendi adına konuştu. Yanlış da kendisine aittir, doğrusu da kendisine aittir. Sonrakiler yanlıştan kurtulmak için imamları taklit ettiler. Yanlışları, İmamı Azam'a, İmamı Şafi'ye attılar. Hâlbuki buna hakları yoktu. Burada bir ihanet vardır. Çünkü kendi sorumluluk ve vazifelerini başkalarına atarak milleti kandırdılar. Konuştuklarını kendi sözü olarak konuşsaydılar insanlar onlara belki de itiraz edecekti. Eskilere bir kutsallık verdikleri için kimse itiraz edemedi. Millet ona uyduysa da sesini çıkarmadı, uymadıysa da sesini çıkarmadı. Şimdi asıl işimiz, bunu nasıl döndüreceksin. Ben elli senedir buna çalışıyorum. Gördüğünüz gibi henüz bir arpa boyu yol alamadık. Bir şey daha var. Kur'an'da olan her şey din olmayabileceği gibi, Kur'an'da olmayan ve aklın verdiği bir hüküm de din olabilir. Bu nedenle dinin kaynağı ikidir: Akıl ve Kur'an. Hadis değildir. Hadis, Kur'an'ın bazı yerlerini yorumlamak içindir. Uygulamak içindir.

MYS: Hocam, biraz daha yakın döneme gelirse, aydınlanma öncesi kutsallık algısıyla, aydınlanma sonrası kutsallık algısı arasında bir

fark görüyor musunuz? Biliyorsunuz, aydınlanma öncesi algılamada hayatın merkezinde Allah var, aydınlanma sonrası algılamanın merkezi ise insan. Sonraki dönem kendine özgü kutsallar oluşturdu mu?

Bu durum Avrupa'da oluyor, bunlar henüz buralara gelebilmiş değil. Avrupa'daki tartışma Kilise ile laik insan arasında. Laik insan, Kilise'de görevli olmayan insan demektir. Yani bu mücadele, rahiplerle halk arasında oluyor ve din – dinsizlik mücadelesine dönüşüyor. Bize de bu noktadan geliyor. Fransa'daki kavga biraz böyle olduğu için bize de oradan gelmiş. Bu nedenle bizde de laiklik, dinsizlik, din ile mücadele anlamındadır. Din ile kavga etme anlamındadır. Hâlbuki daha önce laikler dinsiz değildi. Bunlar kiliseye mensup olmayan insanlardı ama kiliseye giden dindar kimselerdi. Bazı laiklerin Allah'ı inkâr etmelerinin nedeni, Hristiyanlığın teslis inancıdır. Hz İsa'nın Allah olarak kabul edilmesinden kaynaklanmıştır. Sadece Hz İsa'nın Allah'lığının inkârı ile kalmadılar, "Baba Allah"ı da inkâr ettiler. Batıdaki birçok ateistte gizliden gizliye bir Allah saygısı var. Buna Kant'ı örnek verebiliriz. Daha sonra Allah'a yöneldiğini de görüyoruz. Ama bizim Türkiye de yenilenme olmadığı için kutsallık devam ediyor. Üçüncü asırda, Mütevekkil zamanında Mutezilenin yasaklanmasından, yani 861 tarihinden bu yana İslam dünyasına hâkim olan akılsızlıktır. Galip olan da ehli rivayettir. Daha önce de söylediğimiz gibi bunlar üç sınıftır: Hadisçiler, tasavvufçular ve fukaha. İslam dünyasını idare eden avamın dinidir. Bana göre, bir Kur'an'ın dini vardır; Peygamberin zamanında son bulmuştur. Bir de ulemanın dini vardır; o da üçüncü asra kadar devam etmiştir. Ondan sonra da avamın dini

hâkim olmuştur. Dindarını, dindar olmayanını, dinsizini bu kategoride değerlendirebiliriz. Hepsi de ülkeyi avamın dinine göre idare ederler.

İG: Avamın dini nedir?

Yani topumu yönetenler dine öyle bir kutsallık vermişlerdir ki avamın dinini kutsallaştırmışlardır.

MYS: Bir yandan, Hacı Bektaşî Veli'nin türbesine, bir yandan Mevlana'nın türbesine bir yandan da Mustafa Kemal'in mezarına insanlar akın akın giderek bir kutsallık atfetmiyorlar mı? Bu da bir kutsallaştırma operasyonu değil mi?

Tabi, bunda şüphe yok. Kutsallık sadece oralara girmiyor ki, camiler dâhil her yere giriyor. Camilerde ayağını uzatıp oturamazsın, yatamazsın. Hacı Bayram'a gidiyor, kendi tarikat şeyhine gidiyor. Saidi Nursî de kutsallaştırılmış birisi değil mi? Hatta Fethullah Gülen de kutsallaştırılmış birisi değil mi? Bütün tarikat şeyhleri de böyle.

MYS: Kişinin inancı, anlayışı ne olursa olsun, tartışma bittiği zaman sorgulama bittiği zaman kutsallık başlıyor ve akıl devre dışı kalıyor.

861'den beri böyle. O yıldan bu yana müslümanlar akıl dışı çalışıyorlar.

İG: Bu anlamda, tarihi anlamda İslamiyet'in Yahudilik ve Hristiyanlıktan bir farkı yok. Kitlelerin, halkın genel durumu bu. Manaya, anlamaya dayalı bir din yerine kapalı, gizemli olana yönelirler. Spinoza'nın bir sözü var: "Kitleler hep Tanrıyı kandırma peşindedir." diyor. Katılıyor musunuz? Yani pahada ağır yükte hafif ne varsa onu alıp, dini kendi çıkarına dönüştür-

meye çalışıyorlar demeye çalışıyor. Anlama, yorumlama, dürüstlük gibi meşakkatli olana yönelmiyorlar.

Tabi öyle. Ancak burada bir ayırım yapmak lazım. Ben burada avam ve halk dediğim zaman, okumuş halkı kast ediyorum. Sorun aklını kullanmayan okumuşlarda. Ben köyünde kendi halinde çalışan, dünyadan bi haber kişileri istisna ediyorum. Onların Allah'a inanması gerçekten samimidir diye düşünüyorum. Çünkü kimseyi aldatmak gibi bir durumları yok. Ama okumuşların dindarı da dinsizi de aynı kategoridedir diye düşünüyorum.

MYS: Kutsallıkla sorumluluk arasında zıt bir ilişki var. Kutsallık arttıkça sorumluluk azalıyor. Bu sorunu nasıl çözeriz. Çünkü öyle ki bir şey kutsala ve tabuya dönünce, aklı örtüyor, sorgulamayı yok ediyor. Bir noktadan sonra ahirette hesap vermenin anlamı ve kıymeti bile kalmıyor. Kutsallar zaten her şeyi ayarlıyorlar. Bir bilinçsizlik ve sorumsuzluk egemenliği söz konusu. Kimse elini taşın altına sokmuyor, herkes sorumluluktan kaçıyor. Bu işleri nasıl çözeceğiz? Bu karanlık tablodan nasıl çıkarız?

Bu soruya benim bir projem var onunla cevap vereyim. Adına "Yenilenme Projesi" diyorum. Kısaca projeyi şöyle özetleye bilirim:

YENİLENME PROJELERİ

I-Önemli Üç Türlü Düzen (Disiplin) Vardır:

- Bilgi Düzeni (Disiplini)
- Düşünme Düzeni (Disiplini)
- Davranış Düzeni (Disiplini)

a) Bilgi Düzeni (Disiplini): Bilgi edi-

nirken kaynağını tespit edip değerini belirlemek ve sonra yorumuna ve kullanımına önem vermek. Önermeler akılsal mı yoksa deneysel midir? Mantıkça burhanî midir, cedelî midir? Yoksa hitabî midir ya da naklî (metin rivayeti) midir?

b) Düşünme Düzeni (Disiplini): Bilgiler arasındaki ilişkiyi kurmak ve bu ilişkiyi değerlendirerek yeni bilgilere basamak yapmak. Neden, nedenli ilişkisi zorunlu mu? Güneşin doğması ile gündüzün oluşu gibi; yoksa olurlu mu (ihtimalli, rasgele mi)? Güneş doğarken yağmur yağması gibi; ilişkili çelişkili mi? Hareketlilik ile durağanlık gibi ya da karşılıklı (zıt) mıdır? Ak ile kara gibi.

c) Davranış Düzeni (Disiplini): A ve B' de ulaşılan bilgi verilerine uygun eylemde bulunma ve hareket etme.

- 1) A ve B' yi gerçekleştiren filozof olur.
- 2) A, B ve C' yi birlikte gerçekleştiren bilge olur.

II- Yansız Bilim = Gerçek Bilim

- a) Bilim kimin için olursa, bilim onun için olur veya yandaş bilim olur.
- b) Bilim Allah için olursa, bilim yapının Allah'ı için olur.
- c) Bilim, bilim için olmazsa, gerçek bilim olmaz.
- d) Bilim, bilim için olursa gerçek bilim olur.
- e) Bilim gerçek bilim olursa, Allah için olur. Çünkü Allah gerçektir.

III- İslam'ın Temel İlkeleri

Üç türlü Kur'an İslam'ı vardır.

- a) Evrensel İslam: kaynak, akıl
 - 1- Tanrı'ya inanma
 - 2- Doğru olma
- Bunlar bireysel İslam'dır.

- b) Toplumsal İslam: Kaynak: Akıl + Kur'an

- 1- Ahirete (Kur'an'a + Peygamber'e + Meleklerle) inanma
- 2- Adalet
- 3- Acıma (Nasfet)
- 4- Helal (Haklılık)
- 5- Haram (Haksızlık)
- 6- Zekât (İnfak + Yardımlaşma)

c)- Kurumsal İslam: Kaynak: Akıl + Kur'an - (Sünnet)

- 1- Namaz
- 2- Oruç
- 3- Hac

IV- Evrensel Kişilik İlkeleri

- 4D Kuramı
- 1- Dürüstlük (Doğruluk)
- 2- Düşünme
- 3- Disiplin
- 4- Direnme (Sabır)

V- Bir İşte Başarı İlkeleri

Ne yapılacak sorusuna verilecek doğru cevaplar:

- 4N Kuramı
 - 1- Ne? Mahiyet: Ne yapılacağı iyi tanımlanmalı ve tasarlanmalı.
 - 2- Niçin? Neden: Amaç ve elde edilecek yarar iyi bilinmeli.
 - 3- Nasıl? Yöntem: İşin yapılma tarzı ve biçimi bilinmeli.
 - 4- Ne zaman? Yapılacak işin zamanı iyi bilinmeli.
- Bunlara azami ölçüde uyulduğunda bana göre bugünkü sıkıntılardan kurtuluruz.

MYS: Hocam bize zaman ayırıp, sorularımıza cevap verdiğiniz için teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim.

“TANRI BUYRUĞU” YA DA BİR TAHRİFİN ANOTOMİSİ (1)

İlhami KARABULUT

Bu yazı bir tahrif hikâyesidir. Merhum Ömer Rıza Doğrul’un “Tanrı Buyruğu” isimli meal-tefsirinin, 1980 yılındaki dördüncü baskısında başına gelenleri konu edinmektedir. Söz konusu bu baskı Ahmet Muhtar Büyükcınar ve Mustafa Uzun tarafından hazırlanmış 1980 yılında İnkılâp ve Aka Kitapevleri Şirketince İstanbul’da basılmıştır. Kitabın hazırlayıcısı şahıs, niçin böyle bir tahrife gerek duyduğunu, bu eseri lekeleyen -bazen müfrit- izahların kaldırılması, gerektiğinde ehl-i sünnet ulemasının görüşlerinin ilavesi bir zaruret olmuştur” diyerek açıklamıştır.

Bu yazı bir tahrif hikâyesidir. Merhum Ömer Rıza Doğrul’un “Tanrı Buyruğu” isimli meal-tefsirinin, 1980 yılındaki dördüncü baskısında başına gelenleri konu edinmektedir. Söz konusu bu baskı Ahmet Muhtar Büyükcınar ve Mustafa Uzun tarafından hazırlanmış 1980 yılında İnkılâp ve Aka Kitapevleri Şirketince İstanbul’da basılmıştır. Kitabın hazırlayıcısı şahıs, niçin böyle bir tahrife gerek duyduğunu, Ömer Rıza Doğrul’un *Tanrı Buyruğu* adlı meal-tefsirinin “*Türkçemizde çığır sayılabilecek bir yol açmış bu eseri lekeleyen -bazen müfrit- izahların kaldırılması, gerektiğinde ehl-i sünnet ulemasının görüşlerinin ilavesi bir zaruret olmuştur*” diyerek açıklamış ve bu tasarrufunun da “*Çıkarılan yerlerin tamamının sadece birkaç sahifeden ibaret olduğu*”nu (Tanrı Buyruğu, 1980, dördüncü baskının önsözü) söylemiştir. Söylediklerinin gerçeği ne kadar yansıttığını ileriki sayfalarda göreceksiniz.

Giriş

Bu bölümde merhum Ömer Rıza Doğrul ve eseri, *Tanrı Buyruğu* hakkında kısa bir bilgi verip, vefatından sonra hazırlanan dördüncü baskıda (1980), eserin orijinaline yapılan, bizim “tahrif” diye nitelendirdiğimiz müdahalelerin gerekçelerine değineceğiz.

Ömer Rıza Doğrul (1893-1952) aslen Burdurlu olup Mısır’a yerleşmiş bir ailenin çocuğu olarak 1893 yılında Kahire’de doğdu. Eğitimini Ezher’de tamamlayıp Mısır’da gazeteciliğe başladı, 1915’te İstanbul’a gitti; Tasvir-i Efkâr’da yayınlanan yazılarıyla Türk basın hayatına girdi. Daha sonra Mehmet Akif Ersoy’un kızı Cemile Hanımla evlendi. 1925’te Vakit gazetesinde yazdığı yazılar dolayısıyla tutuklandıysa da (Olgun, 1991, 225) bir müddet sonra serbest bırakıldı.

947-48 yıllarında *Selamet Mecmuası* adlı bir dergi çıkardı (Olgun, 1991, 433). Çok partili hayata geçiş sırasında yayımlanan bu önemli dergi; ilmi-dini araştırmalar, İslam dünyasındaki düşünce hareketleri, İslam’ın klasik konularının yanı sıra, din öğretiminin gereğini ortaya koyarak bu konuda kamuoyu oluşmasına büyük ölçüde katkıda bulundu.

Selamet Mecmuası bir dönem yayın hayatından çekildikten sonra, 1949’da

Yeni Selamet adıyla tekrar neşir hayatına girmiştir. Bu dergide Ömer Rıza Beyin yanı sıra; Ahmet Hamdi Akseki, Musa Carullah, Rıza Nafiz Taner, Ahmet Halit Yaşaroğlu gibi yerli yazarlarla birlikte, Ezher rektörü Mustafa Abdurrazık Paşa, A. Cressy Morrison, Muhammed İkbāl, Taha Hüseyin, Zeki Ali, John Kingley Birge gibi yabancı yazarlar da mecmuanın yazı kadrosunda yer alan isimlerdi.

Ömer Rıza 1950 seçimlerinde Demokrat Parti’den Konya milletvekili seçildi. Ardından onlarca telif ve tercüme eser bırakarak 13 Mart 1952’de İstanbul’da vefat etti (Uzun, TDV. İ.A, IX, 489-492).

Ömer Rıza Doğrul’un *Tanrı Buyruğu: Kur’an-ı Kerim Tercüme ve Tefsiri* adlı eseri; Kur’anın Tertip ve Taksimi, Dinin Esasları, İslamın Ameli Esasları, Kısası Enbiya, Kur’an Aleyhindeki İsnatların Değeri adlı beş bölümden oluşan yaklaşık iki yüz sayfalık bir girişten sonra, Hafız Osman hattıyla yazılmış Kur’an metninin de bulunduğu meal-tefsir bölümüne yer vermektedir. Meal-tefsir iki cilt şeklinde; sırayla 1943, 1947, 1955 yıllarında Ahmet Halit Kitabevi tarafından İstanbul’da basılmıştır. İlk iki baskısı müellif hayattayken (1943-1947), Üçüncü baskısı da aslına sadık kalınarak, müellifin vefatından sonra (1955) basılmıştır.

Ömer Rıza ilk basımın önsözünde, M. Piktall’ın; Kur’an tercümesinin Kur’an’ın yerini tutamayacağını belirten bir alıntıyı aktarıp, bu görüşlere tamamen katıldığını; Kur’anın manasını nakle yönelik bir katkıda bulunmuşsa kendisini bahtiyar addedeceğini belirtir. Ömer Rıza, Kur’an metnini meallendirdikten sonra, gerekli gördüğü yerlere açıklayıcı dipnotlar düşerek eserine ‘tefsir’ niteliği kazandırmıştır. Bu tür çalışmaların hiçbir elbette hatadan beri olamaz. Eser yazıldığı sıralarda bazı tenkitlere hedef olmuştur. Bu bağlamda Hasan Basri Çantay’ın, (Hamdi Akseki’nin kendisine gönderdiği mektuba atfen) söz konusu tefsirin, Mevlana Muhammed Ali’nin İngilizce yazdığı tefsirinin bir kopyası olduğuna dair eleştirilerine; Arapça metne dayanmadan, İngilizceden Türkçeye bir tefsir çevirisi yapmanın güçlüğüne belirten Akdemir; Ömer Rıza’nın İngilizce bilmesi hasebiyle söz konusu tefsirden yararlanmış olabileceğini, ancak aynen aktarım olmadığına dair kanaatlerini belirtmekte fayda görüyoruz (Akdemir, 1989, 48). Bununla birlikte, üzerinden yarım asırdan fazla bir zaman geçmesine rağmen, Ömer Rıza Doğrul’un bu meal-tefsiri kendisinden yararlanılacak eser olma özelliğini hala yitirmemiştir (Akdemir, 1989, 47).

Bu yazıda merhum Ömer Rıza Doğrul’un “Tanrı Buyruğu” adlı eserinin dördüncü (1980) baskısının, eserin orijinaliyle (1947) ne kadar ilişkili/ilişkisiz olduğunu göstermeye çalışacağız. Söz konusu dördüncü baskı Ahmet Muhtar Büyükçınar tarafından 1980’de yapıp İnkılâp ve Aka Ki-

tapevleri Şirketince İstanbul’da basılmıştır. [Kitabın yayına hazırlandığı yılda (1980), kitabın önsözünden anlaşıldığı kadarıyla Ahmet Muhtar Büyükçınar, Diyanet İşleri Başkanlığı, Haseki İhtisas Merkezi Öğretim Üyesidir].

Ancak, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde, Ömer Rıza Doğrul maddesinin yazarı Mustafa Uzun’un, “Tanrı Buyruğu”nun dördüncü baskısıyla ilgili yorumunu okuduğumuzda onun da, yazının ilerleyen kısmında ortaya konacak olan bu tahrifata ortak olduğunu ve söz konusu kitabı, Ahmet Muhtar Büyükçınar’la birlikte hazırladıklarını kendi ifadesinden öğrenmiş bulunuyoruz:

“Dili bakımından devrine kadar yapılan tercüme çalışmaları içinde en başarılı olmakla haklı bir ün kazanan eserin, 1980 yılında A. Muhtar Büyükçınar ve Mustafa Uzun tarafından hazırlanan son baskısında Kur’an-ı Kerimin metni yer almamış, tercümelerle tefsir mahiyetindeki dipnotlarda bazı eksiklerle, ilk baskısının yapıldığı yıllardaki siyasi ve içtimai şartların da etkili olduğu, daha çok akılcı ve maddi izahlar şeklinde ortaya çıkan hatalı taraflar ve yanıltıcı yönlendirmeler düzeltilmiştir” (Uzun, TDV. İ.A, IX, 490).

Sayın Uzun’un yaptığı bu itiraf ve açıklamalara rağmen, eserin dördüncü baskısında yazılı anlamda yalnız A. Muhtar Büyükçınar’ın adı geçtiği için, değerlendirmemizi, bu baskının sorumluluğu yalnız ona aitmiş gibi yapacağız. Ancak yukarıdaki izahlardan dolayı bazen, ‘yazarlar’ diyerek, Ahmet Muhtar Büyükçınar’la birlikte, Mustafa Uzun’u da böylece anmış olacağız.

Büyükçınar, dördüncü baskının önsözünde, eserin yayına hazırlanmasında merhum müellifin **“...eser her baskısında gelişip olgunlaşacak... baskısı yenilendikçe, eksikleri tamamlanacak, kusurları giderilecektir. Eserimizin bundan sonraki baskıları, bu ilk baskısından çok ileri, daha çok olgun ve etraflı olacaktır.”** şeklindeki sözlerinin, bu baskının hazırlanmasında esas alındığını belirtip, dördüncü baskısının öncekilerden farklı yanını altı maddede özetlemektedir. Konumuzla ilgili dördüncü Maddeyi dipnotuyla birlikte aynen aktarıyoruz:

“Tefsir ve izahlarda, okuyucuları *ürkütmemesi* merhum müellif tarafından belirtilen (bk. birinci önsöz, madde 8) yeni görüşler ileri sürüldüğünde -ki bunlar yazarın da yer yer belirttiği gibi, çoğunlukla, Hindistanlı yazar Mevlana Muhammed Ali’nin izah ve görüşleridir.(*)-mukayese imkânı vermek için “cumhur-ı müfessirin’in” görüşleri ayrıca belirtilmiştir.

(*)*Bu görüşlerin, ”cennet-cehennem, melek-cin, mucize-keramet, peygamberlik-vahiy vs.” gibi, bir kısım müslüman olmayanlar (bilhassa batılilar) tarafından kavranılmamış ve çeşitli itirazlara uğramış belirli meseleleri, sadece maddi olarak izah ettiği görülmektedir.*

Müslümanlar için çok farklı, hatta, ürkütücü olan bu izahların, imandan mahrum, her meseleyi, aklın dar ve katı ölçüleri içinde izaha ve

anlamaya çalışan şartlanmış kafaları ikna için ileri sürüldüğü söylenebilir.

İşte, belki de bu yüzden, Ö. Rıza Doğrul eserin neşredildiği senelerde, batılılaşma tesiriyle, bu telakki tarzının memleketimizde de revaç bulduğunu göz önüne almış, muasır fikirler olarak üzerinde düşünülmesi için, ürkütücü de olsa yeni görüşler kaydıyla bunları nakletmek yolunu seçmiştir.

Ancak, bir vazife olarak yapıldığı belirtilen bu nakillerin, Mevlana Muhammed Ali’nin farklı mezhebi telakkileri ve değişen şartlar sebebiyle bilahare itibar bulmadığını, hatta, eserin bütününe gölge düşürdüğünü, aradan geçen uzun zaman göstermiştir.

Bu yüzden tefsir’den ziyade meal olarak haklı bir kıymet kazanmış ve Türkçemiz’de çığır sayılabilecek bir yol açmış bu eseri lekeleyen -bazen müfrit- izahların kaldırılması, gerektiğinde ehl-i sünnet ulemasının görüşlerinin ilavesi bir zaruret olmuştur. Çıkarılan yerlerin tamamının sadece birkaç sayfeden ibaret olduğunu da belirtmeliyiz.” (Tanrı Buyruğu, 1980, dördüncü baskının önsözü.)

Şimdi Büyükçınar’ın da bakmamızı önerdiği, merhum müellifin birinci önsözünün 8’inci maddesini aynen aktarıyorum. (Bu önsöz sadeleştirilerek Büyükçınar tarafından dördüncü baskıya da konulmuştur.)

“Kuran’ın Ayetlerini izah ve tefsir ederken asıl membalara, İslam ulema ve mütefekkirlerin eserlerine müracaat ve istinat ettik. Bundan başka muassır şark ve garb ulema ve mütefekkirlerin eserlerine ehemmiyet verdik. Onun için okuyucularımız eserimizde birçok yeniliklerle karşılaşacaklardır. Bu yeniliklerin onları ürkütmeyeceğine, bilakis onları düşündürmeyeceğine kaniiz. Biz bunları nakletmekle vazifemizi yapmak istedik.” (Tanrı Buyruğu, 1947, İlk Basımın İlközü.)

Büyükçınar’ın metne yapacağı, bizim tahrif dediğimiz, müdahaleleri temellendirirken bizzat merhum müel-

lifin ifadelerini çarpıtarak kullanmasını son derece yadırgadığımızı belirtmek istiyorum. Müellife atfen **“... baskısı yenilendikçe, eksikleri tamamlanacak, kusurları giderilecektir.”** şeklindeki ifadeye “durumdan vazife çıkarma” edasıyla yaklaşılabaksa; bu bağlamda yazarın (Büyükçınar’ın) müdahalesini bekleyen binlerce kitabın bulunduğunu bilmek, bizi ürkütüyor. Merhum Ömer Rıza, sağlığında ikinci baskıyı (1947) yaparken kitaptaki dipnotları muhafaza etmiş olması, bunların giderilmesi gereken kusurlar olarak görülmemesi gerektiğine dair bir işaret olarak algılanamaz mıydı? Merhum müellifin, **“...bu yeniliklerin onları [okuyucuları (İ.K)] ürkütmeyeceğine, bilakis onları düşündürmeyeceğine kaniiz.”** sarılı ifadesine rağmen Büyükçınar tarafından takdim-tehir yapılarak “... üzerinde düşünülmesi için, ürkütücü de olsa yeni görüşler kaydıyla...” şekline dönüştürülerek bu görüşlerin “ürkütücü” olduğu ve müellif tarafından onaylanmadığı izlenimi vermeye çalışılmıştır. Daha da ileri gidilerek bu görüşler “...eseri lekeleyen -bazen müfrit- izah...” şekline sokulmuştur. Durum böyle olunca vazife; kendiliğinden ortaya çıkan meşru (!) bir müdahale haline dönüştürülmüştür. Söz konusu “ürkütücü”, “bazen müfrit” izahların yerine “ehl-i sünnet ulemasının görüşleri” (Tanrı Buyruğu, 1980, 297) ilave edilince işin manevi sorumluluğu ortadan kalkmış, yapılan vazife de “zaruret” haline gelmiş oluyor. Büyükçınar önsözünde belirttiği “mukayese imkânı vermek için cumhur-ı müfessirin’in görüşleri ayrıca belirtilmiştir.” ifadesinin “ayrıca belirtme” kısmına riayet etmediğini üzülerek belirtmek isteriz. Oysa Büyükçınar’dan beklediğimiz ilmi tutum, merhum müellifin kitabını aynen aktarıp, bunlar üzerinde tenkitlerini ayrıca belirtmesiydi.

Büyükçınar’ın bir “zaruret” edasıyla “eseri lekeleyen -bazen müfrit- izahların kaldırılması” vazifesini hakkıyla ifa etmediğini, Mevlana Muhammed Ali’ye ait (Tanrı Buyruğu, 1980, 367-367) ve ayrıca bazı “müfrit” (!) izahları (Tanrı Buyruğu, 1980, 74), dikkatli okuyucular tarafından fark edilebilecek, bazı küçük müdahalelerle kendi dördüncü baskısında da koruduğunu belirtmeliyiz. Bu durumun asıl metne yapılan, -bizim tahrif olarak nitelendirdiğimiz- müdahalelerin tutarlılığı hakkında okuyucuya bir fikir verdiğini sanıyoruz.

Bir tahrif itirafnamesi olan dördüncü baskının önsözünün dipnotunda “çıkarılan yerlerin tamamının birkaç sayfeden ibaret olduğunu” belirten Büyükçınar’la, çıkarılan sahife sayısında da anlaşılmayacak gibiyiz. Büyükçınar’ın azlığa izafeten, “birkaç sahife” diye belirttiği, çıkarılan sahife sayısını çokluğuna izafeten, “birçok” diye nitelendirirsek

daha çok isabet etmiş oluruz. Kaldı ki azlık çokluk izafi ve niceliksel bir değerlendirme olduğu söylenebilir. Ancak bununla ortaya konan tutum etik ve niteliksel olarak değerlendirilip, ilmi ve ahlaki olarak mahkûm edilmelidir. Bu niceliksel (!) tahrif girişiminin hepsine değinmek bu yazının sınırlarını aşacağından, yazının sonunda ‘tahrif edilen dipnotlar’ ayrıca gösterilecektir.

Orijinal Metinde Yapılan Tahriflere Örnekler

Yazının bundan sonraki bölümünde, dördüncü baskıda tahrif edilmiş dipnotlarla kendimizi sınırlayacağız. Karşılaştıracığımız dipnotları, sure numaralarına göre vereceğiz. Önce surenin adı, ilgili olduğu ayetin numarasını, 1947 baskısı esas alınarak -en az- dipnota kadar meal metnini bold (koyu) olarak, daha sonra dipnotun numarasını, daha sonra da kitaptaki sayfa numarasını belirteceğiz. Dipnotlarla ilgili olarak mealin metnine bir müdahale olmuşsa, bunları da göstermeye çalışacağız. Bazı dipnotların ilgili oldukları ayet numaralarını standart hale getirildi, bunları ayrıca belirtme ihtiyacı hissedilmedi. Ayrıca kitapta tahrif edilen yorumların, okuyucuya bir şekilde ulaştığını göstermek amacıyla, merhum müellifin yorumlarıyla paralellik arzeden bazı tefsir ve görüşlerden de örnekler verildi.

Ahmet Muhtar Büyükçınar tarafından 1980’de yapılan dördüncü baskıyı karşılaştıracığımız asıl metin olarak; Ömer Rıza Doğrul’un sağlığında, Ahmet Halit Kitabevinin 1947 yılında İstanbul’da bastırdığı ikinci baskı esas alındı ve tahrif boyutlarının görülmesi açısından, esas metinden yapılan alıntılar bold (koyu) yazıldı.

ÖRNEK 1: (2/Bakara Suresi, Ayet:177)

“Doğruluk ve iyilik, doğu yerine ve batı yerine yüzlerinizi döndürmeniz değildir (150).”

“150- Bu ayet Kur’an’ın en amansız düşmanlarının da takdirini kazananlardandır. Kur’anı tercüme ve tefsir eden Wherry bu ayeti kerimeden bahsederken der ki: “Bu ayet Kur’anın en asil ayetlerindendir. Bu ayet, zahiri ve ameli iyiliğin, dinde esas olduğunu apaçık gösteriyor.” (1980, 51)

“150 – Bu ayet Kur’anın en acımasız düşmanlarının da senasını kazananlardandır. Kur’anı tercüme ve tefsir eden Wherry bu ayeti kerimeden bahsederken der ki: “Bu ayet Kur’anın en asil ayetlerindendir. Bu ayet, zahiri ve ameli iyiliği birbirinden son derece vazih bir suretle ayırıyor ve Allah’a iman ile insanlara iyiliğin,

Büyükçınar, dördüncü baskının önsözünde, eserin yayına hazırlanmasında merhum müellifin “...eser her baskısında gelişip olgunlaşacak... baskısı yenilendikçe, eksikleri tamamlanacak, kusurları giderilecektir. Eserimizin bundan sonraki baskıları, bu ilk baskısından çok ileri, daha çok olgun ve etraflı olacaktır.” şeklindeki sözlerinin, bu baskının hazırlanmasında esas alındığını belirtip, dördüncü baskısının öncekilerden farklı yanını altı maddede özetlemektedir

dine esas olduğunu apaçık gösteriyor.”

Ayeti kerime doğu ve batı tarafına dönmenin, sırf zahiri bir iş olduğunu, bu gösterişte dinin ruhu hâkim olmazsa, onların bir fayda vermeyeceğini anlatıyor.” (1947, I, 63)

Görüldüğü gibi burada Büyükçınar, merhum Ömer Rıza Doğrul’un ifadelerini müdahale etmekle kalmıyor, aynı zamanda Doğrul’un nakilde bulunduğu Wherry’nin ifadelerine de müdahalede bulunma cesareti gösteriyor. Wherry ve Ömer Rıza, ayetin ifadesi doğrultusunda, zahiri tutumdan çok samimi ahlaki duruşun daha önemli olduğunu vurgulamalarına rağmen, Büyükçınar’ın ısrarla zevahire vurgu yapmasını anlamak mümkün değil. Bu tahrif ‘zevahiri/görüntüyü’ kurtarma endişesi içeren bir zihni çabanın ürünü olsa gerektir.

Razi, bu ayetin yorumunda hitabın umumi mi yoksa hususi mi (ehli kitaba mı) olduğunu tartışarak, hitabın müminleri de içerecek umumilikte olduğunu belirterek; Cenab-ı Hakk’ın bu hitapla müminleri, ibadet ve taatları tam yapmaya teşvik ettiğini; böylece iyiliğin(Birr) “yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmemizle olmadığını” aksine iyiliğin ayet-i kerimenin belirttiği tevhide-ahlaki hasletleri yerine getirmek olduğunu belirtir (Razi, 1989, VI, 259-260). Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Dehhak’a göre bu ayetten maksat “Ey müminler, iyilik yapmak kiblenin çevrilmesinden önce Kudüs’e, çevrildikten sonra da Kabe’ye doğru namaz kılmak değildir. İyilik (Birr) şunlardır...” denerek sadece namazın değil bütün farzların eda edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir (Taberi, 1996, I, 408).

Esed ise bu ayet doğrultusunda Kur'an'ın, yalnızca görünümler/dış biçimlere uyum sağlamanın, erdemliliğin (Birr'in) gereklerini yerine getirmek için yeterli olmadığı, ilkesini vurguladığını belirtir (Esed, 1997, 48).

ÖRNEK 2: (3/Alî İmran Suresi, Ayet: 49)

“Onu İsrail oğullarına Peygamber olarak gönderecek, (o da onlara diyecek ki:) Size Tanrınızdan bir âyetle geldim. Size çamurdan kuş şeklinde bir şey vücuda getirir, ona üfürürüm, o da Allah'ın izniyle kuş olur. Anadan doğma körleri, abraşları iyi ederim. Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim (33) ...”

“33- Müfessirler bunları Hz. İsa'nın mucizeleri olarak sayarlar” (1980, 95).

“33 – Umumiyetle müfessirler bunları Hazreti İsa'nın mucizeleri olarak sayarlar: Muasır müfessirlerden Mevlana Muhammed Ali ise şöyle der:

Burada Hazreti İsa'nın her Peygamber gibi ruhen ölmüş olanları nasıl dirilttiğine işaret olunuyor. Kur'an Hazreti Muhammedin de ölüleri dirilttiğini söyler. (8:24) Matta İncili (11:5) de bunlardan bahsederek “körler görür, topallar yürür, cüzzamlılar tathir olunup sağır- lar işitir, ölümler kıyam eder” sözünü naklettikten sonra “fıkara beşaret tebşir olunur” diyerek fakirlerden kalben ve ruhen fakir olanlar murat olduğunu gösterir. Ayeti Kerimenin ilk taraflarında kuşlardan bahsolutması da mecazidir. Burada kuş, ruhani ufuklarda uçan insanı temsil ediyor. Ayeti Kerime Peygamberin kuvvet ve kudretini üç şekilde gösterdiğini ifade etmektedir:

1-Peygamber insanı manen toprak, çamur halinde bulur ve onları irşad ederek ruhanîyet ufuklarında uçan kuşlar gibi yapar.

2-Peygamber ruhen malul insanları bulur ve onları bu illetten kurtarır.

3-Peygamber ruhen tamamen ölmüş insanlara yeniden ruh üfler.” (1947, I, 121).

Görüldüğü gibi Ömer Rıza, müfessirlere ait genel görüşü verdikten sonra Mevlana Muhammed Ali'ye ait görüşü aktarmaktadır; ancak Sayın Büyükcınar bu görüşü okuyucuya sunma riskini göze alamamış olacak ki, dördüncü baskıda bunları çıkarma yoluna gitmiştir.

Buna benzer görüşleri Muhammed Esed'de de (1900-1992) görmekteyiz. Esed, Hz. İsa'nın “ölümleri yeniden hayata döndürme”sinin ruhen ölmüş olan topluma (ilahi

vahiy ile) yeniden hayat verişinin bir ifadesi olmasının muhtemel, olduğunu belirterek “körleri ve cüzzamlıları iyileştirme”nin de bu yorum doğrultusunda; ruhen hasta ve hakikate karşı kör olan insanların deruni olarak yeniden şahsiyet kazanmaları, olarak anlaşılabilirliğini (Esed, 1997, 99) belirtir. Muhammed Esed'in *Kur'an Mesajı* adlı kitabının çevirmenleri (Cahit Koytak, Ahmet Ertürk) bir esere müdahale yetkisini kendilerinde görmemiş olacaklar ki, eseri mevcut haliyle okuyuculara sunmuşlar. Kaldı ki, *Tanrı Buyruğu* bir çeviri de değil. Sadeleştirilmeye bile ihtiyaç duyup duymadığı tartışılacak Latin harfleriyle yazılmış, Türkçe bir eser...

ÖRNEK 3: (4/Nisa Suresi, Ayet: 3)

“Şayet öksüzlere karşı adaleti ifa edememekten korkarsanız size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikah edin (3) ...”

“3- Büyükcınar bu dipnotu aşağıda da değinileceği gibi çok küçük bir parça çıkararak aynen vermiştir.” (1980, 116).

“3- Bu ayet, bir takım şartlar içinde, birden fazla kadınla evlenmeye cevaz veriyor, fakat birkaç zevce almayı emretmiyor. Sahih Buhari ve Sahih Müslim'de rivayet olduğuna göre Hazreti Zübeyrin oğlu Urve bu ayetin tefsirini Hazreti Ayyşe'den istemiş, o da şu cevabı vermiştir: “Hemşirezadem! Burada bahis konusu olan yetim o dur ki vasisinin hacri altındadır. Mal hususunda ikisi ortaktır. Yetimin hem malı, hem güzelliği vasisinin hoşuna gider, o da başkalarının vereceği kadar mehir vermeden onunla evlenmek ister.” İşte ayette bu gibi velilerin hak ve adalet gereğince saygı göstererek vesayetleri altındaki yetimlerin mehirlerini layıkıyla vermedikçe bunları nikahlamamayı ve daha başka kadınlarla evlenmeyi emrediyor. Fakat dikkat edilirse, bu tefsir, ayetin ihtiva etmediği birçok sözleri ilave etmekle mümkün olmaktadır. Halbuki, ayetin metni gayet sarih ve gayet iyi anlaşılmaktadır. Umumiyetle bilindiğine göre Nisa Suresi Uhud harbinden sonra nazil olmuş ve bu harbi takip eden sırada Müslümanların baş vuracakları tedbirleri anlatmıştır. Uhud harbinde 700 Müslüman'dan 70 kadar kişi şehit edilmiş, bu yüzden bir çok öksüzler, geçinmekten aciz dul kadınların elinde kalmışlardı. Daha ilerde vuku bulacak olan muharebelerde öksüzlerin ve dulların sayılarını artıracaktı. Onun için surenin ilk ayetinde müslümanlara, hısımlık bağlantılarına saygı göstermeleri emrolunuyor, ve bütün insanların bir tek nefisten yaratılmış oldukları bildirilerek insanlar arasındaki hısımlık bağlantısı azami

derecede genişletiliyor. İkinci ayette bilhassa öksüzleri korumağa en büyük ehemmiyet verilmesi isteniyor ve üçüncü ayette öksüzlerin hakkını gözetmekten korkulduğu taktirde dullarla evlenilmesi tavsiye olunuyor ve böylece öksüzlerin evlatlık durumunu kazanmaları sağlanıyor. Harp yüzünden kadınların sayısı, erkeklerin sayısından çok üstün olduğu için erkeklerin, iki, üç, hatta dört kadın ile evlenmelerine cevaz veriliyor. Yani bir kadından fazlasıyla evlenmek için verilen müsaade, o zamanki islam cemiyetinin geçirdiği bir takım hususi şartlar yüzündendi. Aynı ayeti kerime, öksüz kızlarla evlenmeyi de teşvik etmekte ve böylece öksüzlük ıstırabını karşılamak istemektedir. Surenin 127’inci ayetine bakınız.

Şunu ilave etmek gerekir ki islam dininde taaddüdü zevcat, bir kaide değil, bir istisnadır. Bir takım olağan üstü şartların baş göstermesi üzerine başvurulacak istisnai bir tedbirdir.” (1947, I, 152)

Büyükçınar bu dipnotun “**Yani bir kadından fazlasıyla evlenmek için verilen müsaade, o zamanki islam cemiyetinin geçirdiği bir takım hususi şartlar yüzündendi.**” kısmı hariç hepsini aynen vermiştir. Dolayısıyla yukarıdaki kısım hariç dipnotta bir sorun yoktur. Ancak olayın vahameti bu dipnotu böyle aktarmasına rağmen meal metnine yapılan anlaşılma müdahaledir. Büyükçınarın meal;

“şayet velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızları nikâhlamak onlara karşı adaletli davranmaktan korkarsanız hoşunuza giden diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikah edin...”

şeklinde vermesini anlamak mümkün değil. Umarız “adaletli davranmaktan” ibaresi, “onlara adaletli **davranmaktan** korkarsanız” şeklinde olması gerekirken sehven “adaletli davranmaktan korkarsanız” şeklinde yazılmıştır. Aksi taktirde, Büyükçınar’ın yetimlere “adaletli davranmayı” çok gördüğünü düşünmek durumundayız...

Oysa Ömer Rıza Doğrul’un mealı şöyle:

“şayet öksüzlere karşı adaleti ifa edememekten korkarsanız size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikah edin”

Görüldüğü gibi iki meal arasında çok ciddi farklar var. Büyükçınar’ın yukarıdaki dipnotu almasına rağmen mealini, dipnota taban tabana zıt bir şekilde vermesi, tahrifin dipnotlarla sınırlı kalmadığının çok açık bir göstergesidir. Bu konuyla ilgili olarak Musa Carullah’ın (1875-1949) fikirlerini de aktarmayı uygun gördük:

Bir tahrif itirafnamesi olan dördüncü baskının önsözünün dipnotunda “çıkartılan yerlerin tamamının birkaç sahifeden ibaret olduğunu” belirten Büyükçınar’la, çıkartılan sahife sayısında da anlaşılmayacak gibiyiz. Büyükçınar’ın azlığa izafeten, “birkaç sahife” diye belirttiği, çıkartılan sahife sayısını çokluğuna izafeten, “birçok” diye nitelendirirsek daha çok isabet etmiş oluruz. Kaldı ki azlık çokluk izafi bir kavramdır. Ancak bununla ortaya konan tutum etik ve niteliksel olarak değerlendirilip, ilmi ve ahlaki olarak mahkûm edilmelidir.

“Bu ayette (Nisa/3) zikredilen ‘yetimler’, kimsesiz dul hatunlardır. Eğer hatun dul olarak aciz kalır, hukuku ihtiyaçları ve saygınlığının temin edilmeme tehlikesi bulunursa, bunları temin etmek farz-ı kifaye olur. Hitap ümmetin umumuna yöneliktir. Ümmetten birisi bunu yerine getirirse yeterli olur. Ayette belagat ve mübalağa yolu ile bunları temin etmek için alınacak nihai tedbirlere misal olarak çok eşliliğe değinilmiştir. Ayetin asıl anlamı: “dul kalan kadınlardan iki, üç ve dört hatun almak suretiyle de olsa, çaresiz kalmış dul hatunların hak ve ihtiyaçlarını temin ediniz.” demektir. Bu, Kur’an-ı Kerim’in hatunların hallerine gösterdiği ehemmiyetin oldukça ilginç bir ifadesidir. Kur’an-ı Kerim, sevgi ve saygı cihetiyle erkeklerin hatunlara nispetini, ebeveynin çocuklarına nispeti gibi kabul ettiğinden, dul kalmış hatunlar için ‘yetim’ tabirini kullanmıştır. Bu, gayet faydalı bir mecaz ve büyük bir öğretilidir.” (Carullah, 1999, 70)

Musa Carullah bunları aktardıktan sonra, ayeti kerimenin asıl manasının bu olduğunu, ayetin başka bir anlama çekilmeye müsait olmadığını beş maddede özetlemektedir (Carullah, 1999, 70-71).

ÖRNEK 4: (4/Nisa Suresi, Ayet: 34)

“Erkekler, kadınların destekleyicileridir (22) ...”

“22- Bu dipnot Büyükçınar tarafından aynen aktarılmıştır.” (1980, 122)

“22-Aslında “kavvam” kelimesi kullanılmaktadır. Kadının kavvamı, onun işlerine bakan, onu koruyan ve destekleyen kimse demektir. Kadının işlerine bakmak, kadını korumak ve desteklemek vazifesinin erkeğe verilmesinin sebebi de ayette daha sonraları beyan olduğu vechiyle erkeğin güç ve kudret, maddi teşekkül bakımından, kadından üstün olması, kadının da güzellikçe ve incelikçe erkekten üstün olması, bahis mevzuu edilmektedir. Üstünlük bir tarafa ait değildir. Her taraf kendine göre üstünlüğe haizdir.” (1947, I, 160)

Büyükçınar bu dipnotu, hiçbir tasarrufta bulunmadan aynen aktararak bizi şaşırtırken, yine meal metnine müdahale ederek bizi hayretler içinde bırakmıştır. Büyükçınar, ‘hakimiyeti’ elden bırakmayan bir edayla söz konusu ayeti şöyle çevirmiştir:

“Erkekler, kadınların üzerine hakimdirler. Zira bu Allah’ın erkekleri kadınlardan üstün (güçlü) kılması ve (kadınlara) mallarından harcamaları (sebebiyledir).”
Ömer Rıza Doğrul, dipnotundaki açıklamalarına uygun olarak ayeti şöyle meallendirmiştir:

“Erkekler, kadınların destekleyicileridir. Çünkü Allah onların bazılarını bazılarına üstün kılmıştır, çünkü onların mallarından harcederler.”

Dördüncü baskıyı hazırlayanların, dipnotlar ile meal metni arasındaki ilişkisizliği bu şekilde oluşturabilme meziyetleri; bizde, neredeyse kendi meal metinlerine Ömer Rıza Doğrul’un dipnotlarını dikkatsizce monte ettikleri izlenimi uyandırıyor.

Muhammed el-Behiy *kavvam* kelimesinin destek, koruma, muhafaza ve gözetme anlamına dikkat çekerek söz konusu ayeti “Erkekler kadınlar üzerinde gözetici ve destekçidirler” şeklinde meallendirmiştir (Behiy, 1988, 273). Muhammed Esed de söz konusu ayeti aynı doğrultuda, “erkekler kadınları koruyup gözetirler” şeklinde meallendirmiştir (Esed, 1997, 143).

ÖRNEK 5: (6/En’am Suresi, Ayet: 130)

“Ey cin ve ins (in) cemaati! Size, âyetlerimi anlatan, bugüne kavuşmanızı (ihtar ile) korkutan, kendinizden peygamberler gelmedi mi? (63) ...”

“63- Burada cinlere de, insanlara da kendilerinden peygamber gönderildiği söyleniyor. Fakat Hz. Peygamber ins ve cinin peygamberi olduğuna göre, cinlere gönderilen

peygamber Hz. Peygambere gelen vahyi duyup cinlere nakleden elçi manasındadır.” (1980, 186)

“63 – Burada cinlere de, insanlara da kendilerinden peygamberler gönderildiği söyleniyor. Bütün peygamberler insandırırlar. O halde cinlerin de insanlara mensup oldukları aşıkardır.” (1947, I, 250)

Görüldüğü gibi her iki dipnotun giriş cümlesi aynı olmakla birlikte, sonuçları birbirinden oldukça farklı. Ömer Rıza, bütün peygamberlerin insan olduğundan hareketle, cinlerin de insanlara mensup olduğu sonucuna varıyor. Merhumun bu konuyla ilgili fikirlerinin daha iyi anlaşılması için bu suredeki 61’inci dipnota bakmamız gerekiyor. Ancak takdir edersiniz ki, bu dipnot da tahriften nasibini almıştır. Biz bu dipnotun tahrif edilen kısmının orijinalini buraya aktarıyoruz:

“...burada (En’am Suresinin) 128-131 ayetlerini birlikte okuduğumuz taktirde 129’uncu ayette 128’inci ayetteki cinden bahs olunarak bunların birbirini tutan, birbirine dost olan zalimler olduklarını, 130’uncu ayette cin ile insanlara bir cemaat gibi hitap edildiğini, onlara “ey cin ile ins cemaati” denildiğini 131’inci ayette bunların kasaba halkı olarak zikrolunduklarını ve zulümleri yüzünden kasabalarının harapoldüğünü görürüz. Zaten 130’uncu ayetin ifadesi kat’idir. Burada cinlerle insanlara kendilerinden peygamber gönderildiği beyan olunuyor ve bu suretle Cinden; insanları kötülüğe ve batıla sürükleyen insanların, İnstin; diğer insanların murat olunduğu pek sarih bir surette gösteriliyor. Çünkü peygamberler ancak insanlar içinden zuhur etmiştir.” (1947, I, 249)

Yine bu konuyla ilgili olarak Ahkaf Suresinin 29-32’inci ayetleriyle ilgili düşünülen 2 nolu dipnot da tahrif edilmiştir. Yazının sınırlarını zorlamamak için bu dipnotu almamakla birlikte, kısmen değinmekte konu bütünlüğü açısından fayda görüyoruz. Bu dipnotta Doğrul, Kitabın başka mahluklara değil, insanlara gönderildiğini belirterek onun muhataplarının da Adem evlatları olduğunu söylüyor. Cin kelimesinin insanlar hakkında kullanıldığını belirtip bundan hareketle söz konusu ayetlerde geçen cinlerin muhtemelen, Kur’an’ı dinleyip ona imanla birlikte kavimlerini de yola getirmeye çalışan, Arap olmayan (yabancı) bir takım insanlar olabileceğini söylüyor. Ömer Rıza 46:30’da Hazreti Musa’dan bahs edildiği için bu insanların Musevi olmaları çok muhtemeldir demektedir (1947, II, 783).

Büyükçınar tarafından bu dipnotun şöyle aktarılmasının son derece doğal olduğu ortadadır:

“Burada bahis mevzuu olan cinler Kur’anı dinleyip ona

iman ettikten başka kendi kavimlerini de yola getirmek istemişlerdir. Bu ve daha evvel geçen buna benzer ayetler Hz. Peygamber (S.A.V.) in insanlara ve cinlere gönderilmiş olduğunu beyan eder.” (1980, 569)

Muhammed Esed de Ahkaf Suresi 29-32’inci ayetlerinde cinn terimini karşılamak üzere “o ana kadar görülmemiş olan varlıklar”ı, halkın ve Kur’an’ın nazil olduğu dönemde kimsenin daha önce hiç raslamadığı yabancıları gösterdiğini, 46:30’da geçen cinleri ise, Hz. Musa itikadının mensupları olarak değerlendirir ve bazı tarihi bilgiler vererek bu açıklamalarının kesinleşmemiş bir görüşten ibaret olduğunu vurgular (Esed, 1997, 1195-1196).

Tanrı Buyruğu dördüncü baskıda örneğini gördüğümüz zihniyet olmasaydı okuyucular bu kanaatlere Esed’in mealinin Türkçe’ye çevrilmesinden çok daha önce mutali olacaktı. Kaldı ki bütün müdahalelere rağmen bu görüşlerin veya kanaatlerin okuyucuya ulaşması engellenmemiştir. Bu durum da göstermektedir ki; görüşleri engellemek yerine sağlıklı ve seviyeli bir tartışma ortamında değerlendirmek daha doğru bir yoldur.

ÖRNEK 6: (8/Enfal Suresi, Ayet: 68)

“Allah’ın hükmü geçmemiş olsaydı size yapmaya teşebbüs edeceğiniz iş mukabilinde elbette büyük bir azap erişecekti (34)”

“34-Bu ayette Bedir muharebesinde alınan esirlerin fidye karşılığı serbest bırakmalarından dolayı müslümanlara sitem vardır.” (1980, 227)

“34 – Bu ayette bahis mevzuu olan İlahi hüküm müminlerin Kureyş kervanına dokunmaları ve Kureyş ordusuyla meşgul olmalarıdır. Ayette yapılmasına teşebbüs edileceği söylenen iş de, kervanı ele geçirmeyi düşünüp onu istemektir.” (1947, I, 308)

Burada hem dipnota hem de meal metnine müdahale vardır. Ancak mevzunun iyice anlaşılması ve tahrifin boyutlarını tam olarak görmek için 33 nolu dipnotu da vermemiz gerekmektedir.

“33- Müfessirler bu ayet ile onu takip eden ayetin Bedir’de alınan esirlerin fidye mukabilinde serbest bırakılmalarına işaret ettiğini, bu ayetlerle bu hareketin kaldırıldığını söylerler. Fakat bu ayetlerin bambaşka şeylere işaret ettiklerini gösteren delail vardır.

Evvela, burada peygamberin esir alması için harp et-

Görüldüğü gibi burada Büyükçınar, merhum Ömer Rıza Doğrul’un ifadelerini müdahale etmekle kalmıyor, aynı zamanda Doğrul’un nakilde bulunduğu Wherry’nin ifadelerine de müdahalede bulunma cesareti gösteriyor. Wherry ve Ömer Rıza, ayetin ifadesi doğrultusunda, zahiri tutumdan çok samimi ahlaki duruşun daha önemli olduğunu vurgulamalarına rağmen, Büyükçınar’ın ısrarla zevahire vurgu yapmasını anlamak mümkün değil. Bu tahrif ‘zevahiri/görüntüyü’ kurtarma endişesi içeren bir zihni çabanın ürünü olsa gerektir.

mesi şart olduğu söyleniyor. Bedir muharebesinde de böyle olmuştur. Ayetin aslında peygamberin “ishan” etmesi lazım geldiği söylenmektedir. Bunun manası “çok kan dökmek” değildir. Manası, düşmanla, fakat şiddetli bir surette savaşmak, harp ederek düşmanı yenmektir. İmam Fahrettin Razi, Vakidi’nin bu kelimeye verdiği manayı nakleder: “bir şeyin ishani, onun kuvvetleşmesi, sertleşmesidir. Bir adam güçlü, kuvvetli olur ve yenerse ona eshane, yani ishan etti denilir.” Ve şunu ilave eder: birçok müfessirler eshane kelimesini fazla kan dökmek manasına alırlar. Sebebi bir saltanatın ancak kan dökmekle kuvvet bulduğuna kani olmalarıdır. O halde bu kelimeye bu manayı vermek, sırf tahminden ibarettir. Nitekim Kur’an’da aynı kelime başka bir yerde mağlup etmek manasında kullanılır. Sure-i Muhammed, 4’üncü ayet.

Saniyen, esir almak ve serbest bırakmak keyfiyeti aynı surenin yetmişinci ayetinde beyan olunarak müslümanların esir aldıklarını ve fidye kabul ettiklerini, müslümanların ellerinde esir bulunduğunu gösteriyor. O halde esirlerin katli lazım gelseydi bunlar hayatta kalmazdı. Bunun böyle olması bu ayetin böyle bir şey emretmediğini göstermeye kâfidir.

O halde bu Ayeti Kerimede bahis mevzuu olan nedir? Evvelce de izah olunduğu vech ile Müslümanlardan bir kısmı Kureyşin silahsız kervanına hücum ederek onu ele geçirmeğe ve kervanın adamlarını esir almaya taraftardılar. Gerçi müşrikler, Müslümanlara karşı buna

mümasil hareketlerde bulunuyorlardı. Fakat böyle bir hareket, bir peygambere yaraşmazdı. Bir peygamberin esir alması için harp etmesi, galip gelmesi gerektir. O halde bu Ayeti Kerime harp etmeden esir almanın gayri meşru olduğunu gösteriyor. Esir, ancak muharebede alınabilir. Ayeti Kerimedeki “Siz dünya malını istiyorsunuz” nazmı kervana ve kervanın mallarına işaret ediyor. Surenin 692uncu ayetinde “Aldığınız ganimetleri helal ve pak yeyin” denilmesi de esirleri sebest bırakmak mukabilinde alınan fidyenin de helal olduğunu gösteriyor.” (1947, I, 307-308)

Büyükçınar bu dipnotu “O halde esirlerin katli lazım gelseydi bunlar hayatta kalmazdı. Bunun böyle olması bu ayetin böyle bir şey emretmediğini göstermeye kâfidir.” Kısmı hariç tamamen aktarmasına rağmen söz konusu ayetin mealini (8/68) ve dipnotunu (34) açıkça tahrif etme cesareti göstermiştir. Büyükçınar’ın verdiği meal şöyle:

“Allah’ın hükmü geçmemiş olsaydı size esirleri öldürmeye de serbest bırakmak için aldığınız fidyeler yüzünden elbette büyük bir azap erişecekti.”

Büyükçınar mealı böyle verdikten sonra söz konusu kendisine ait 34 nolu dipnotu vermesinin bir manası kalmıyor. Zira dipnottaki her ayrıntıyı, (‘Bedir muharebesi’ ibaresi hariç) mealine taşımıştır.

Ömer Rıza Doğrul ise, mealini yukarıda da belirttiğimiz gibi şöyle vermektedir:

“Allah’ın hükmü geçmemiş olsaydı size yapmaya teşebbüs edeceğiniz iş mukabilinde elbette büyük bir azap erişecekti.”

Ömer Rıza’dan aktardığımız 33 nolu dipnottaki yorumuna benzer bir yorumu Mevdudi, İmam Cessas’ın bir yorumu olarak *Abkamu’l-Kur’an* adlı eserine atfen aktarmakta, bu yorumu düşünülmeğe değer bir görüş olarak nitelemektedir (Mevdudi, 1996, II, 185)

ÖRNEK 7: (13/Ra’d Suresi, Ayet: 41)

“Görmüyorlar mı ki Biz (kâfirler) diyarının etrafını kırsak onları helâke uğratiyoruz (28)”

“28- Burada etrafın kısılmasından bahs olunuyor. Bu yeryüzünün yaradılışı ve kutupların basıklığını ifade etmektedir.” (1980, 297)

“28 – Burada etrafın kısılmasından bahs olunuyor. Bundan maksat, ya bir takım muhalif reislerin ölümü ile muhalefetin zaafa uğraması, yahut müşrikler sayısı-

nın azalması, müşriklerden ayrılanların müslümanlığa iltihak etmeleridir.” (1947, II, 406)

Burada dipnotun tahrifiyle yetinilmeyip, meal metnine de müdahale edilmiş olduğunu görüyoruz. Büyükçınar’ın mealı kendi dipnotuna uygun olarak şöyle:

“Görmüyorlar mı ki Biz yeryüzünün etrafını kırsak yaratıyoruz...”

Ömer Rıza ise, verdiği dipnota uygun olarak metni şöyle meallendirmektedir:

“Görmüyorlar mı ki Biz (kafirler) diyarının etraflarını kırsak onları helake uğratiyoruz...”

Hamdi Yazır söz konusu ayeti; “...muhtelif hadisat ile arzı aşındırıp parçalamıyor muyuz veya o münkirlerin vatanlarını peyderpey etrafından eksiltip küçültmüyor muyuz? Nüfuslarını, cemiyetlerini kırarak feyzu bereketlerini azaltarak, arazilerini daraltarak, izzetlerini zillate, kemallerini noksana tebdil etmiyor muyuz? Arzdaki bu tağyiratı veya vatanlarındaki bu tazyikatı görmüyorlar mı?” (Yazır, IV, 3005) şeklinde izah etmektedir.

İbn Kesir, Mücahid ve İkrime’nin; ayetteki ‘eksiltme’yi ‘harab olma’ olduğunu, Hasan, Dahhak ve ibn Abbas’ın ise, “müslümanların müşriklere galip gelecekleriyle” izah ettiğini nakleder (ibn Kesir, III, 1149). Ayrıca (bk. Razi, XIII, 475).

Eski âlimlerimizden hiç biri bu ayete Büyükçınar’ın verdiği “kutupların basıklığı” gibi bir mana vermemişlerdir. Burada “cumhur-ı müfessirin”in görüşüyle hiçbir ilgisi olmayan biraz bilimsellik zaafıyla yapılan bir tahrif söz konusudur. Büyükçınar, burada cumhura muhalefet ettiğinden değil, kendi tahrif ilkelerine muhalefetten dolayı tenakuza düşmüştür.

Bilindiği gibi kutupların basıklığı o günkü Arapların bilmediği bir bilgi idi.

Kur’an-Bilim bağlamında, İmam Şatıbi’nin (öl. h.790 m.1388) *el-Muvafakat* adlı eserinde, günümüz okurlarını da ilgilendiren son derece önemli fikirlerinden bir bölümü aktarıyoruz:

“Birçok insan Kur’an üzerindeki iddialarında sınırı aşmışlar ve ona tabiat ilimleri, matematik ilimleri, mantık, ilm-i huruf vb. gibi öncekilerin-sonrakilerin bütün ilimlerini yüklemişlerdir. Bir önceki meselede ortaya konan esasa vurulduğunda bu iddianın doğru olamadığı görülecektir. Kaldı ki sahabe, tabiin ve onları takip eden nesillerden oluşan selef-i salih Kur’an’ı ve Kur’an ilimlerini, Kur’an’da

bulunan esrarı en iyi bilen kimselerdi; bununla birlikte onlardan hiçbir kimsenin bu iddia doğrultusunda söz ettiği bize ulaşmamıştır. Onlar Kur’an’dan sadece bir önceki meselede geçen tevhid delilleri, teklifi hükümler, ahiretle ilgili hükümler ve bunlarla ilgili konuların ispatına çalışmışlardır. Eğer onların bu iddia doğrultusunda çabaları ve incelemeleri olsaydı, meselenin esasına delalet edecek mutlaka bize kadar ulaşır. Böyle bir şey ulaşmadığına göre, bu iddianın onlarda mevcut olmadığı anlaşılabacaktır. Bu da onların (muhatapların) iddia ettikleri gibi bütün ilimlerin esaslarının bulunmadığına bir delildir. Evet, Kur’an bazı ilimleri içermektedir; ancak bunlar Arapların bildikleri ilimlerdir.” (Şatıbi, II, 77)

Hikmet Zeyveli, Kur’an’ın sadece aktüel yönüne önem verdiği ve işin ilmi yönünü -din haline getirmeksizin- insanın kabiliyetine tevdi ettiği, bu maddi âlemle ilgili bazı edebi tasvirlerin din/akide telakki edilmesinin hatalarını belirttiği yazısında; dünyanın ‘düz’ (Celaleyn) ve ‘sakin’ (Razi) olduğunu iddia eden eski müfessirlerimizden örnekler vererek sürdürdüğü yazısında ‘Dünyanın düz veya yuvarlak olduğu’ (veya kutuplardan basık olduğu) şeklindeki bir inancın ilahi hidayetin hedefi olmadığına işaret ederek; mahşerde bundan sorgulanacağımıza dair akli ve nakli bir delil bulunmadığını belirtir (Zeyveli, 1994, 281-282).

Watt, Din dilini, birçok açıdan harita ve diyagramlara benzediğini belirterek, ‘diyagramatik’ olarak (Watt, 1982, 120) nitelendirmektedir. Özsoy ise, Kur’an’ın fiziksel bir olay olarak görülen yağmuru, *Allah’ın rahmeti* olarak niteleyip dini (ve deruni) bir anlam yüklemesinden hareketle Kur’an (din) dilinin ‘anlam verici’ vurgusuna dikkat çeker. Dolayısıyla Kur’an’ın kullandığı dilin -en azından *teknik* anlamda- *bilimsel* bir dil olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, onun (Kur’an’ın) ifadelerinin bilimsel verilere uygunluğu veya aykırılığı anlayışının ne denli yanlış olduğu ortaya çıkar (Özsoy, 1994, 184).

Durum böyle olunca yukarıda değinilen, Büyükçınar tarafından verilen ve bilimsel bir zaaf içeren dipnotun, ayetin siyak ve sibakı ile hiç bir irtibatı olmadığı gibi “cumhurun” görüşüyle de ilişkisi olmadığı aşikârdır.

ÖRNEK 8: (17/İsra Suresi, Ayet:1)

“Kendisine bazı âyetlerimizi göstermek için kulu (Muhammedi) geceleyin Mescidi Haramdan, etrafını mübarek kıldığımız Mescidi Aksaya götüren Zatı (Kibriyanın) şanı yücedir. Her şeyi duyan, her şeyi gören Odur (1)”

“1 - Mirac cismani mi yahut ruhani mi idi?” bölümü eksik. (1980, 340)

“1 - Mirac cismani mi yahut ruhani mi idi?”

Mütetekellimler ile hadis şarihleri bu meseleyi izah için yığın yığın kitaplar yazmışlardır. Eslafı salihin, Peygamberin uruc ettiğine, binaenaleyh miracın bir hakikat olduğuna inanırlar, fakat acaba bu mi’rac cismani mi, ruhani mi idi? Yakaza halinde mi, yoksa uyku halinde mi vukubuldu? Bu meseleyi istiknah ile kendilerini yormaya lüzum görmezlerdi. Mi’rac hakkındaki hurafeleri, uydurmaları, bertaraf etmek için biraz iza-hat vermek gerekir.

Evvel emirde İsra Suresinde varit olan şu Ayeti Kerimeyi nazarı dikkate almak icabeder, “Sana gösterdiğimiz rüyayı insanlar için fitne ve imtihan eyledik.” İbni Abbas’ın Buharideki rivayetine göre rüyadan maksat, mi’racdır. Bundan dolayı Mirac’ın uyku esnasında vukubulduğunu söyleyenler bu ayete istinat etmektedirler. Fakat İbni Abbas bu Ayetten bahsederken şu sözleri de söylüyor: “Resuli Ekrem bu rüyada gördüklerini, gözleriyle gördü.” Demek ki bu rüya alelade bir rüya değildi. Bu rüya, ruhen cisim kayıtlarından azat olarak melekut aleminde seyri idi.

Peygamber tarafından görülen rüyalar, alelade insanların rüyalarından bambaşkadır. Peygamberin uykuları esnasında zahiri havas muattal kalır. Fakat onlar gözlerini kapar kapamaz, onların kalp gözü ruh alemini, melekut kainatını görmeye başlar. Alelade rüyalar böyle midir? Peygamberin rüyası, uyanıklığın fevkinde bir halettir. Onlar bu halet içinde semavatı seyrederek. Ervaha mülaki olurlar. Rüyeti Hak ile bekam olurlar, meleklerle hembezm olurlar. Bu halet rüya diyen ashap, bu ruhani hakikati ifade etmek istemişlerdi. Tabiatın maddi kanunları dairesinde müşkül görülen bu hadise, “ruhani” mümkün olur.” (1947, II, 459-460)

Burada yaklaşık dört sahifelik bir alıntı aynen aktarılmakla birlikte her ne hikmetse yalnız yukarıya aldığımız bölüm, dördüncü baskıya alınmamıştır. Bu konuyla ilgili Razi’nin aktardığı bilgileri verelim:

“Bu İsra hadisesinin nasıl olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Müslümanların ekserisi Cenab-ı Hakk’ın, Hz. Peygamber (s.a.s)’in bizzat bedenini yürütüp götürdüğü hususunda ittifak etmişler, pek azı ise, “Allah onu sadece ruhen götürdü” demişlerdir. Muhammed b. Cerir (et-Taberi’nin) tefsirinde, Huzeyfe (r.a)’nin: “bu hadise bir rüya idi. Hz.

Peygamber (s.a.s)’in bedeni yerinden oynamadı. Allah onu, sadece ruhen götürdü, yürüttü” dediği rivayet edilmiştir.” (Razi, XIV, 390).

Ayrıca ibn-i Hişam, Hz. Aişe ve Muaviye’nin İsrâ’nın bir rüya olduğuna dair kanaatlerinin münker görülmediğini Hasan’ın da bu kanaati taşıdığını bize nakleder (İbn-i Hişam, 1985, II, 52). Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Hz. Aişe ile beraber bazı sahabenin de miracın keyfiyetinin manevi bir şekilde vuku bulduğuna işaretten, kendisinin de o kanaatte olduğunu belirtir (Filibeli, 1979, 167 ve ayrıca bk. Ateş, 1990, V, 195. Fazlur Rahman, 1992, 19. Çiftçi, 2000, 62-63). Bu faslı uzatmak mümkün olmakla birlikte, Muhammed Hamidullah’ın da bu tartışmalara yer verip, miracın rüya ve manevi bir yolculuk olduğuna dair kanaat belirttiğine işaret etmekle yetinelim (Hamidullah, 1980, I, 153). Kaldı ki bütün bu âlimlerin -Ömer Rıza Doğrul’un belirttiği gibi- bu **“rüyayı”, “alelade bir rüya”** olarak algılamadıklarını belirtmeye gerek var mı?

ÖRNEK 9: (17/İsra Suresi, Ayet: 85)

“Sana vahyi (24) sorarlar. De ki: Vahiy Tanrımın emrindendir. Size ilimden, ancak pek az verilmiştir”

“24- Aslında “Ruh” deniliyor ki vahy ve ilham manasına da gelir. Bu Ayetten evvel de, sonra da bahis mevzuu olan mesele vahydir. Onun için bu kelime ruh yerine vahy diye tercüme edilebilir. Kur’an-ı Kerime (42:52’de) de “Ruh” denilir. Ancak cumhur-ı müfessirin burada ruh manasını tercih eder.” (1980, 348)

“24 – Aslında “Ruh” deniliyor ki vahy ve ilham manasına da gelir. Bu Ayetten evvel de, sonra da bahis mevzuu olan mesele vahydir. Onun için bu kelimeyi ruh değil, fakat vahy diye tercüme ettik. Kur’anı Kerime (42:52’de) de “Ruh” denilir.” (1947, II, 471)

Burada dipnotta yapılan tahrifatın kaçınılmaz bir sonucu olarak mealin metnine de müdahale edilmiştir.

Doğrul, bu ayeti **“sana vahyi sorarlar...”** şeklinde tercüme ederek yukarıda verdiğimiz dipnotu düşmüştür. Ancak Büyükçınar yukarıda aktardığımız dipnotta da görüldüğü gibi **“...ruh... Vahiy diye tercüme edilebilir”** cevazına rağmen **“cumhur-ı müfessirin burada ruh manasını tercih eder”** ibaresiyle, bu cevazı da kayıtlayıp, meal metnine müdahale etme gereği hissetmiştir. Oysa burada sorun **“ruh”**la ne kastedildiğidir.

Bu bağlamda Muhammed el-Behiy, söz konusu ayette ge-

çen **“ruh”** kavramından, bazı müfessirlerin kabul ettikleri gibi **“insanın gizli kuvveti, bedenin yöneticisi”** anlamına gelmediğini; bu anlamın Yunan felsefesiyle ilgili olduğunu, Müslümanlar arasında ise hicri üçüncü asırdan itibaren bu anlamda kullanıldığını belirtir. Ancak büyük çoğunluğun **“ruh”** kavramına vahiy veya vahyi getiren melek (Cebrail) anlamı verdiğine işaret ederek, sözü edilen ayetten sonra gelen üç ayeti de dikkate alarak burada kastedilen şeyin **“vahiy”** olduğunu belirtir (Behiy, 1998, 117).

Dücan Cündioğlu da eski çağlardan süregelen Ruh-Beden ayrımının bilhassa Kartezyen felsefenin de etkisiyle derinleştiği günümüzde, bu ayetin, bu ayrımı destekler biçimde anlaşılması, Kur’anın dolaylı-muhataplarının zihninde, bu terimin Kuranın kavramsal çerçevesi içerisinde yerini tayin etmeyi güçleştirdiğine değinerek; bu terimin Kur’an’da **“beden karşıtı”** anlamındaki **“ruh”**la bir alakası bulunmadığını; bu terimin Kur’an’da umumiyetle **“vahy”**i veya **“vahiy meleği”**ni tanımlamak amacıyla kullanıldığını belirterek, kavramı bu bağlamda kullanan âlimlerden örnekler verir (Cündioğlu, 1996, 82-83).

Mevdudi de bu ayetin sibak-siyak bağlamından hareketle burada insan ruhundan bahs edilmesinin anlamsız olduğuna işaret ederek, bu ayette geçen **“ruh”**tan **“vahyi getiren melek”** anlaşılması gerektiğini belirtir (Mevdudi, 1996, III, 134).

Muhammed Esed de bu ayeti Ö. Rıza Doğrul gibi çevirmiştir. Esed, önceki ve sonraki ayetlerin açıkça Kur’an’a işaret ettiğini göz önüne alarak **“ruh”**tan kastın vahiy olgusu olduğunu belirterek söz konusu ayeti **“Bir de sana ilahi esinlenme [nin mahiyeti] hakkında soruyorlar...”** şeklinde (Esed, 1997, 575-576) çevirmiştir. (Devam edecek...)

KUDÜS

Merhamet Arayan Şehir

Ramazan YILDIRIM
fikriyat@hotmail.com

19. yüzyılın başlarından itibaren Akdeniz üzerinden açılarak İslam dünyasını işgal etmeyi planlayan batılılar, siyasi ve ekonomik ihtiraslarını din ve inançlar üzerinden gerçekleştirmek istiyorlardı. Bunun için de Osmanlı devletinin sınırları içinde bulunan ve tüm semavi dinler açısından önem arz eden kutsal topraklar üzerindeki etkilerini artırmak amacıyla buralarda yaşayan bazı dini toplulukları himaye etme yarışına girmişlerdi. Siyasi ve ekonomik çıkarları uğruna bu topluluklar arasındaki dinî ihtilafları körükleyerek suistimal sürecini başlatmışlardı.

“Gelen herkes aynı kanıdadır, Kudüs yıkık dökük ve kirlidir. Dahası duvarlarının haraplığı ile mekânlarının kutsallığı hiç uyuşmamaktadır. Tabloyu karartmak galiplerin seleflerini yermelerine yol açmayacak mıdır? Bunun ne kadarı gerçek, ne kadarı propagandadır? Ne var ki İngiliz beylerin gücüne gitmesin, kutsal şehrin usulca modernleşmesi bal gibi Osmanlı hâkimiyetinin son on yılları sırasında gerçekleşmiştir.”

Catherine Nicault

Birinci dünya savaşında İngiliz kuvvetlerinin komutanı General Allenby, bu göreve atanırken “Kudüs’ü Noel armağanı olarak İngiliz ulusuna sunun” talimatını da alır. 1917 yılının aralık ayında Kudüs İngilizlerin eline geçer. Haçlı seferlerinin yapıldığı dönemler hariç tutulursa Kudüs, ilk kez bir Avrupalı ve Hristiyan gücün egemenliği altına girmiştir. Son dönem Osmanlı asker ve sivil bürokratlarının büyük bir önem verdikleri Kudüs düşmüştür artık. Hava bombardımanlarıyla şehrin tabii yapısı bozulmasın diye Osmanlı ordusu, Zeytin dağına çekilerek Kudüs’ü terk etmiştir. Kudüs’ün düşüş haberi hızla Avrupa başkentlerine ulaşır ve görkemli kutlamalar yapılır. O sıralar Almanya’da bulunan Mehmet Akif, çalınan çanlar eşliğinde yapılan kutlamalara şaşırır. Zira Almanya Osmanlı’nın müttefikidir ve bu yüzden Kudüs’te onlar da yenilgiye uğramıştır. Ancak Hristiyanlığın ortak ülküsü, onların da sevinmesini gerektirmiştir.

19. yüzyılın başlarından itibaren Akdeniz üzerinden açılarak İslam dünyasını işgal etmeyi planlayan batılılar, siyasi ve ekonomik ihtiraslarını din ve inançlar üzerinden gerçekleştirmek istiyorlardı. Bunun için de Osmanlı devletinin sınırları içinde bulunan ve tüm semavi dinler açısından önem arz eden kutsal topraklar üzerindeki etkilerini artırmak amacıyla buralarda yaşayan bazı dini toplulukları himaye etme yarışına girmişlerdi. Siyasi ve ekonomik çıkarları uğruna bu topluluklar arasındaki dinî ihtilafları körükleyerek suistimal sürecini başlatmışlardı. Fransa Katolikleri, Rusya Rum Ortodoksları himaye etme ve haklarını koruma iddiasıyla Kudüs’teki etkinliklerini artırmaya çalışıyordu. Hristiyanlık içindeki teolojik farklılıklardan kaynaklanan ayrılıklardan dolayı Rum, Latin, Kıpti, Ermeni,

Süryani, Habeş ve Suriye kiliseleri arasındaki kıyasıya rekabet ve kanlı çatışmalar, bölgeye gözlerini dikmiş sömürgecilerin iştahını kabartmaktaydı. Kudüs'teki batılı konsoloslukların marifetiyle İstanbul üzerinde kurulan baskılar sonucu Yahudiler ve Hristiyanlar arasında kilise, manastır, sinagog ve yardım cemiyetleri adı altında tarihin en büyük teşkilatlanma patlaması yaşanmaktaydı.

Hristiyan mezhepleri arasına ekilen nifak tohumları İsrail devletiyle birlikte meyvelerini vermiş ve Müslümanların hakemliğinde bu mezhepler arasında tesis edilen barış ortamı da yok olmuştu. Kıyame/doğuş/kabir Kilisesi üzerinde öncelikli hak iddia eden Rum Ortodoksları, Kıptiler, Ermeniler ve Habeşliler arasında Hz. Ömer dönemiyle başlayan ve Osmanlı devleti eliyle perçinleştirilerek devam ettirilen bu barış geleneği çok cılız da olsa bugün de devam ediyor. Bu kilisenin kapısı hala Müslüman bir aile tarafından her sabah açılıyor, her akşam kapatılıyor. Müslümanların hakemliğinde devam ettirilen bu barışçıl gelenek, bölgedeki tüm Hristiyan mezhepleri tarafından da benimsenmiş. Hem Hz. Ömer hem de Osmanlı devleti tarafından çıkarılan ve bu barışı güvence altına alan fermanlar bugün dahi kilise duvarlarını süslemektedir.

Yahudilerin Yeruslayim'i, Hristiyanların Jerusalem'i ve Müslümanların Kudüs'ü iki bin yıldan beri tektanrıcılığın tarihi ve manevi merkezidir. Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların kutsal kabul ettikleri mekânlara ev sahipliği yapmıştır. Sur içindeki Kudüs'ün doğusunda bulunan Kidron vadisi ile Moria ve Zeytin Dağı arasında yer alan yamaçlarda Müslüman, Yahudi ve Hristiyan

mezarlıklarının sıklıkla yer alması bu şehrin her üç semavi din mensupları açısından ne kadar önemli olduğunu gösterir. Buradaki Yahudi Mezarlığı dünyanın en pahalı mezarlığıdır. Yahudi dindarlar özellikle burada yer alan mezarlıkta defnedilmek isterler. Çünkü onlara göre kıyamet gününde cennete en erken girecek olanlar buraya defnedilenlerdir.

Müslümanlar açısından Kudüs, Mekke ve Medine'den sonra gelen üçüncü önemli beldedir. Hz. Peygamberin hayatında önemli bir hadiseye ev sahipliği yapmış olan bu şehir, tüm Müslümanların dinî-duygusal bir bağla bağlı oldukları bir mekândır. Moria dağının zirvesine inşa edilen Mescid-i Aksa ile Kubbetu's-Sahra, Kudüs'de Müslümanların zihnindeki ölümsüz hatıraları canlı tutan sembollerdir. Kubbetu's-Sahra, "muallâk kaya"nın üzerine Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan tarafından inşa edilmiştir. O dönemden itibaren birçok Müslüman yönetici, bu yapıya değişik şekillerde katkıda bulunmuşlardır. Bugün hala tüm ihtişamıyla Kubbetu's-Sahra'nın duvarlarını süsleyen mavi çiniler, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca hala ayakta duran ve eski Kudüs'ü çepeçevre kuşatan dört km. uzunluğundaki surlar, Osmanlı mimarisinin şaheserlerinden biri olarak ayakta durmaktadır. Bugünkü ağılama duvarı bile varlığını Mimar Sinan'a borçludur. Kısaca Kudüs'te ve özellikle Mescid-i Aksa'da mührü bulunmayan bir Müslüman yönetici yok gibidir.

Hz. Peygamberin isra ve mirac hadisesine sahne olan Mescid-i Aksa camisiyle bu şehir, Müslümanların muhayyilesinde köklü bir yere sahiptir. Nitekim Hz. Süleyman tarafından inşa edilen ve Yahudilerin dini yaşamında çok önemli bir yere sahip olan tapınak meydanı / ağılama duvarı da bu şehirdedir. Bunun yanı sıra Hristiyanlara Hz. İsa'nın gençlik yıllarını hatırlatan mekânlar da Kudüs'ün bir diğer önemini belirtir. Ayrıca anayurdundan Babil'e sürgün edilen, hor görülen ve alay edilen İsrailoğulları, özlemini çektikleri Kudüs'ü unutmayacaklarına dair şu yemini etmişlerdi:

"Eğer seni unutursam, ey Yeruslayim,
Sağ elim hünerini unutsun.
Eğer seni anmazsam,
Eğer Yeruslayim'i baş sevincimden üstün tutmazsam,
Dilim damağıma yapışsın." (Mezmun 137; 5-6.)

Babil'de sürgün hayatı yaşayan İsrailoğulları Kudüs'ü asla unutamadılar. Kendilerine bu zulmü yapanlara karşı

hiçbir şey yapamadılar ama acılarını ve öfkelerini hep bir ağızdan terennüm ederek hep ümit var oldular. Başlarına gelen bu felaketin bir gün son bulacağını ve bu zulme sebep olanların mutlaka cezalandırılacağını dile getirdiler:

“Ey sen harap olacak Babil kızı,
Bize karşılık ettiğinin karşılığını
Sana verecek olana ne mutlu!” (Mezmun 137; 8.)

İsrailoğulları, uzun yıllar sonra Kudüs'te tekrar bir araya geldiler. Ama çektikleri acı ve ıstırapları başkalarına yansıtmakta gecikmediler. Teolojilerini kötüye kullandılar. Kudüs'teki tapınaklarını kendileri için bir çıkar ve menfaat üssü haline getirdiler. Dini ilkeleri ahlaki zeminden soyutlayarak kuru birer dogma haline getiren din adamları mutlak birer güç haline geldi. Dini tekellerine alıp mabede hapsedtiler ve mabedi de kişisel çıkarlarını temin ettikleri bir panayıra dönüştürdüler. İşte böylesi bir dönemde ahlak vurgusu yapan Hz. İsa onların oyunlarını bozmak üzere elçi olarak geliyordu.

Hız. İsa, Yahudi din adamlarının Kudüs'teki mabedi bir borsaya ve pazaryerine dönüştürmelerine karşı çıkarak onları azarlamıştı. “İsa tapınağa girdi ve tapınakta alışverişle uğraşan herkesi dışarı attı. Para bozanların masalarını, güvercin satıcılarının koltuklarını devirdi. Onlara, ‘Kutsal Kitap’ta şöyle yazılmıştır’ dedi:

“Evime dua evi denecektir.
Ama siz onu haydut inine çevirdiniz.” (Matta 21; 12–13.)

Hız. İsa, Yahudilerin kendi aleyhine kurdukları tuzağın farkına varmış ve onların daha önce de peygamberleri öldürdüklerini hatırlayarak Kudüs'ten hicret etmeye karar vermişti. Zeytindağı'nın tepesine çıkarak Kudüs'e bakmış, Yahudilerin bu şehirle özdeşleşmiş ihanetleri karşısında ümitsizliğe kapılmış ve şöyle haykırmıştı:

“Yeruşalim, Yeruşalim!
Peygamberleri öldüren ve kendisine gönderilenleri taşıyan Yeruşalim.
Tavuğun civcivlerini kanatları altına topladığı gibi,
Kaç kez çocuklarını yanıma toplamak istedim.
Ama bunu istemediniz. İşte eviniz ıssız bırakılacak.” (Matta 23; 37–38.)

Hız. İsa'nın bu sitemi tarihin değişik evrelerinde birçok kez tekrarlanmıştı aslında. Kudüs şehri, İlahi mesajın beşer eliyle kirlenmesine, mecrasından çıkartılmasına ve

İşgal ettiği Filistin toprakları üzerinde bir tanrı devleti inşa etmeye çalışan zihniyet, tanrı adına tanrının yasakladığı tüm fiilleri işlemekte bir beis görmedi. Tarih boyunca kendilerine yapılan hak-sızlıkları başkalarına uygulamakta bir çelişki aramadı. Birinci haçlı seferine çıkan Hristiyan ordu, haftalarca Kudüs'ü yağmalayarak hem Müslümanların hem de Yahudilerin kadınlarına ve çocuklarına varıncaya kadar kılıçtan geçirmişti. Ardından yaptıkları “günahlardan arınma” ayiniyle kirli ellerini ve vicdanlarını temizlediklerini sanmışlardı.

yozlaştırılmasına defalarca tanıklık etmişti:

“Vakti gelsin diye kendi içinde kan döken şehir ve kendisini murdar etmek için kendi aleyhine putlar yapan şehir! Sen döktüğün kanınla suçlu oldun ve yaptığın putlarla murdar oldun ve günlerini yaklaştırdın ve yıllarının sonuna erdin.” (Hezekiel 22; 3–4.)

İsrailoğullarının Kudüs şehriyle olan imtihanları bir kere daha hüsrarla sonuçlanacaktır. Çünkü kan dökülerek murdar hale getirilen şehrin sokaklarına putlar dikilmişti. Şehir, topyekûn suçludur ve hızla sona yaklaşmaktadır. Bu sonu, şehirdeki söz sahibi kimseler kendi elleriyle hazırlamışlardır:

“İşte, her biri elinden geldiği kadar kan dökmek için İsrail beyleri senin içinde idiler. Sende babayı ve anayı hiçe saydılar; senin içinde misafire karşı zorbalık ettiler; sende öksüz ve dul kadına haksızlık ettiler. Mukaddes şeylerimi hor gördün ve sebtlerimi bozdun.” (Hezekiel 22; 6–8.)

20. yüzyılın başlarından itibaren Kudüs ve Filistin topraklarında tarih yine tekerrür ediyor. İsrail'in beyleri bu coğrafyada kan dökmeye, anayı babayı hiçe saymaya, misafirlere karşı zorbalığa, öksüz ve yetimlere haksızlık yapmaya, mukaddes olanı hor görmeye devam ediyorlar. Oysaki Yahudiler Endülüste Müslümanlarla beraber asırlarca barış ve huzur içinde yaşamışlardı. Birçok alanda ortak başarılar sağlayarak tarihlerinin altın çağlarını bu iklimde oluşturmuşlardı. Hristiyan dünyanın baskılarına hem Müslümanlar hem de Yahudiler beraberce maruz kalmışlardı. Yahudiler, bu baskı ve kıyımlardan

yine dini hoşgörü ve fikir özgürlüğünün bulunduğu İslam coğrafyasına sığınarak kurtulmuşlardı. Gerek Osmanlı devleti gerekse mağrip ülkeleri Endülüs'te yaşanan drama maruz kalan Müslümanlarla birlikte Yahudilere de sahip çıkmışlardı.

Dünyanın birçok bölgesine dağılmış bulunan Yahudiler, Kudüs'ü kendileri için siyasi ve dinî bir merkez olarak görmektedir. Hz. Davut tarafından kurulan ve devletin merkezi haline getirilen Kudüs, imar edilmiş ardından Herodes, ahit sandığı için burada bir tapınak inşa etmiştir. Yahudilerin ilk sürgünleri, bu tapınağın Titus tarafından yağmalanması ve yıkılmasıyla başlamıştır. Yahudiler, hem Roma hem de haçlı seferlerinin düzenlendiği dönemlerde çok az sayıda da olsa Kudüs'teki varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ama hiçbir dönemde baskı altında yaşamaktan kurtulamamışlardır. İnançlarını özgürce yaşadıkları neredeyse tek dönem, Kudüs'ün Müslümanların yönetiminde bulunduğu çağlardır.

20. yy. Yahudi tarihi uzmanı olan Catherine Nicault, bu gerçeği şöyle ifade eder: “ Daha hoşgörülü olan Müslüman ve Osmanlı yönetimi, ortaçağ ve çağdaş zamanlar boyunca Yahudilerin ilk peygamberlerinin Hebron'daki mezarlarına, özellikle de Titus'un kutsal şehirde Tapınak'tan geride bıraktığı son kalıntı olan temel duvarlarına sürekli olarak ziyaretler yapmalarına izin vermiştir. Osmanlı yönetimi, Katolik Batı'da Yahudi karşıtı büyük hareketler meydana geldiğinde, özellikle de İspanya'dan 1492'deki kovulma sırasında az sayıda sofı Yahudinin, bilgin ve hahamın, bazen çok ünlü Talmud ve Kabala'cılarının müritleriyle birlikte Kudüs'e yerleşmelerine de müsaade etmiştir.”¹

İsrail devleti, Siyonizm'in felsefesi gereği özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlarda yaşayan Yahudileri bir araya getirerek Filistin topraklarının büyük bir kısmını işgal etmiş ve şiddete dayalı politikalarla varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu topraklarda yaşamının bir bedeli vardır. İsrail'deki Yahudiler burada yaşamakla bu bedeli öderken, İsrail dışında yaşayan Yahudiler de ekonomik destek sağlayarak bu bedeli ödemektedirler. Batı ülkelerinde bulundukları yerlerin sistemiyle bütünleşmiş olan Yahudiler, “haluka” olarak isimlendirilen geleneksel Yahudi yardımlaşmasını ayakta tutmaktadırlar. Her ne kadar bazı Yahudiler bu sistemi “çağdışı bir parazitlik” olarak görüyorsa da Filistin topraklarında yaşayan Yahudileri kendi kaderlerine terk etmemektedirler. Rusya ve Doğu Avrupa'da yaşayan Yahudilerden toplanan haluka, Filistin topraklarında yaşayan fakir Yahudi yerleşimcilere dağıtılmak suretiyle Siyonist politikalar desteklenmektedir. İsrail devleti şiddete başvurdukça, işgal ettiği Filistin topraklarında yeni yerleşim alanları oluşturdukça ve buralara lüks konutlar yapıp Yahudilere bedava dağıttıkça daha çok “haluka” ya ihtiyaç duymaktadır. Çünkü varlığının devamı için zorunlu gördüğü bu politikaların sürdürülmesi fakir Yahudilerin kanı, zenginlerinin ise maliyle mümkün olacaktır. İsrail dışındaki Yahudiler ya her şeyi göze alarak buraya gelip yerleşecek veya yerleşen Yahudilerin hayatlarını sürdürmeleri için gerekli olan maddi katkıyı sağlayacaklar. Böylece Kudüs'ün civarlarında yerleşime açılan ve gün be gün sayıları artan mahallelerde “haluka” ya bağımlı yaşayan binlerce yoksul Yahudi bulunmaktadır. Bu yoksul Yahudilerin çocukları da, İsrail'de yaşayan birinci sınıf Yahudilerin güvenlik, temizlik gibi hizmetlerini yürütmektedir.

Bu yüzyılın başlarından itibaren Siyonist örgütler, Yahudilerin başta Kudüs olmak üzere Filistin topraklarına göç ederek yerleşmeleri için yoğun gayretler içine girdiler. Tarikat adı da verilen bu örgütlerin birçoğunda hahamlar yer alarak faaliyetlerine dinî bir kutsallık atfedip yandaşlarını motive etmeye çalıştılar. Filistin topraklarında bir Yahudi yerleşim alanı oluşturmaya çalışan Hibbat Zion tarikatının müritleri, Rusya ve balkanlardan Filistin'e gelerek yeni mahalleler kuruyorlardı. İngilizlerin himayesinde Filistin köylerinde büyük bir terör faaliyetine girişen Siyonist militanlar, bu tarikatın mensuplarından oluşuyordu.

İsrail devletinin fikir babası kabul edilen Theodor Herzl, 1898 yılında Kudüs'e gittiğinde “Gelecekte seni hatırladığımda ey Kudüs, bu bana zevk vermeyecek. İki bin yı-

lın insanlık dışı davranma, hoşgörüsüzlük ve kokuşmuşluk çökeltileri pis kokulu dar sokaklarında birikiyor.... Bir daha Kudüs'e geri gelirse ve hala hareket edebilecek durumda isem, ilk yapacağım şey bütün bunları temizlemek olacak.”² diyerek Siyonist planının temellerini atıyordu. Evet, Herzl'in çocukları ve torunları Kudüs'e gelerek zorla yerleşti. Binyıldan beri orada devam ederek gelen insanlık, hoşgörü, merhamet, saygı ve barışa ihanet ettiler. Bu ulvi değerlerin yerine *“insanlık dışı davranma, hoşgörüsüzlük ve kokuşmuşluk”* tohumları ektiler. Tohumları yeşerdi ve Kudüs'ün pırıl pırıl sokakları *“pis kokulu dar sokaklara”* dönüştü. Şimdi Kudüs sokakları, bu pis kokuları temizleyecek olan tertemiz vicdanları bekliyor.

İsrailoğulları din ile siyasal iktidarı birbirinden ayırmamışlardır. Mabet aynı zamanda Kral'ın sarayıdır. Krallar ve kâhinler kendi aralarında gerçekleştirdikleri koalisyonla hem siyasete hem de dine hükmederler. Tapınak - kehanet kurumu ve kralın sarayı arasında kurulan bir ilişki ve bunların Kudüs'le özdeşleştirilen bir karakteri vardır. Tanrı mabede, mabet toprağa, toprak Kudüs'e indirgenmiştir. Tanrı, mabet, toprak ve Kudüs arasındaki ilişkiyi de hahamlar ve krallar temsil ederdi. Hahamlar tanrı adına konuşur ve bunu da Kral'ın iradesi doğrultusunda yapardı. Yahudiler Kudüs'ten çıkarıldıkları zaman yılda bir kez mabedin yıkık duvarları dibinde ağlayabilmek için izin istemişlerdi. Zamanla tahrip edilen ağlama duvarına son şekli Osmanlı döneminde verildi. Mimar Sinan duvarı yeniden onardı ve Yahudilere burada ibadet etme özgürlüğü tanıdı.

Ağlama duvarı yerine 750 km uzunluğunda 8 metre yüksekliğinde dev beton bloklarla inşa edilen bir utanç duvarı yükseliyor artık. İki bin yıllık yasın tutulduğu, geçmiş acı günlerin hatırlandığı, hüznle karışık duygularla Tevrat'ın okunduğu ağlama duvarının yerini elli yıllık zulmün ve kibrin sembolü olan bu utanç duvarı almıştır. Bu utanç duvarı; Filistin topraklarını, köylerini, mahallelerini birbirinden ayırıyor ve tüm Filistin'i dünyanın en büyük hapisanesine dönüştürüyor. Devlet iddiası taşıyan İsrail'in acziyetinin bir sembolü olan bu duvar aslında siyonizmi benimsemişlerin kendi zihinlerinde kendileri dışındaki tüm insanlığa karşı çektikleri perdenin bir izdüşümüdür. Bu zihniyet, kendisiyle diğer insanlar arasına bu setleri çekmek suretiyle kendisini yalnızlaştırdığının ve izole ettiğinin farkında bile değildir. Barış, huzur, güven ve insanlığa çekilen bu duvarlarla birlikte tüm semavi dinlerin insanlığa muştuladığı ulvi değerler de kuşatılarak hapsedilmiştir.

Bugün de Filistin topraklarında işlenen cinayet ve katliamların faileri bilerek ya da bilmeyerek bu ağlama duvarını “günahlardan arınma” aracı olarak kullandıkları görüntüsü vermektedirler. Fakat kirli eller ve vicdanlar, bu mabet kalıntısı duvarın dibinde yapılan arınma ayinleriyle temize çıkmaz. Gerçek arınma yapılan kötülükleri bir daha işlememek üzere terk etmekle mümkündür.

İsrail devleti, kurulduğu günden beri yaptığı icraatlarla Müslümanlarla Yahudilerin tarihsel ilişkilerine bir sünger çekerek yepyeni bir sayfa açmıştır. Açılan bu yeni sayfayla önceki ilişkilerin tamamı yok sayılmıştır. İslam toplumu içinde güven ve huzur içinde yaşayan Yahudiler, işgal edilen topraklar üzerinde kurulan devletle birlikte Müslüman coğrafyada güvensizliğin ve huzursuzluğun kaynağı olmuşlardır. Bu güvensizlik ve huzursuzluk ortamı da öyle görülüyor ki Ortadoğu'da bulunan petrol kuyularındaki son damla tüketilinceye kadar sürecektir. Son petrol kuyusu kuruyuncaya kadar da İsrail devletinin yaşatılmasına devam edilecektir. İsrail'deki Yahudiler için mabet Kudüs ise bu devleti yaşatan güçlerin gerçek mabedi petrol kuyularıdır. Kudüs üzerinden ısrarla sürdürülmeye çalışılan savaş sembolik bir savaştır. Bu savaşın gerçek anlamını petrol kuyularının tapınakçıları ve bekçileri gayet iyi bilmektedir.

İşgal ettiği Filistin toprakları üzerinde bir tanrı devleti inşa etmeye çalışan zihniyet, tanrı adına tanrının yasakladığı tüm fiilleri işlemekte bir beis görmedi. Tarih boyunca kendilerine yapılan haksızlıkları başkalarına uygulamakta bir çelişki aramadı. Birinci hacı seferine çıkan Hristiyan ordu, haftalarca Kudüs'ü yağmalayarak hem Müslümanların hem de Yahudilerin kadınlarına ve çocuklarına varıncaya kadar kılıçtan geçirmişti. Ardından yaptıkları “günahlardan arınma” ayiniyle kirli ellerini ve vicdanlarını temizlediklerini sanmışlardı.

Filistin diyarında medfun olan veya ziyaretgâhları bulunan peygamberlerin ruhları muazzep olmuştur bu yapılar karşısında. Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak ve Hz. Musa bu coğrafyada işlenen zulümlere sebep olanları evlatlıktan men ediyor. Sara hanım, adının İsrailoğulları için anne olarak anılmasına isyan ediyor. ‘Ben böyle

hayırsız evlat doğurmadım' diyerek kendisine 'anne' diyenleri azarlıyor.

İbrahim, İsmail, İshak ve Musa peygamberlerin gerçek varisleri ve manevi evlatları bu coğrafyada yaşayan mazlumlardır. Sara hanım, onların annesidir artık. Çocukları ve eşleri yok edilen anneyi teselli ediyor. Yetim ve öksüz bırakılan çocuklara annelik yapıyor.

İlahi geleneğin varisleri ve semavi çağrının müminleri, bu sorumluluğu almak zorundadır. Kudüs ve çevresinde yaşanan dramlar bir ağlama duvarına dönüşmemelidir. Sorumluluğu devralmak, paylaşmaktır. Uhdemizde bulunan dünyanın geçici nimetlerini tekelleştirmek ve diğer kâim olmak için ağlama duvarını aşmak gerekir.

Bugün de Filistin topraklarında işlenen cinayet ve katliamların failleri bilerek ya da bilmeyerek bu ağlama duvarını "günahlardan arınma" aracı olarak kullandıkları görüntüsü vermektedirler. Fakat kirli eller ve vicdanlar, bu mabet kalıntısı duvarın dibinde yapılan arınma ayinleriyle temize çıkmaz. Gerçek arınma yapılan kötülükleri bir daha işlememek üzere terk etmekle mümkündür.

El-Halil şehrindeki Filistinli, işgal edilen topraklarının kendine ait olduğunu belgeleyen tapunun kayıtlarını Türkiye'deki arşivlerden alarak topraklarının iadesini talep etmekle bu arınmanın gerçekleşmesini bekliyor.

Kudüs'te yaşayan genç Müslümanlar, ilk kibleleri olan Mescid-i Aksa'da özgürce ibadet etme hakkını elde etmek için bu arınmanın gerçekleşmesini bekliyor.

Anneler, eşlerinin ve çocuklarının sağ salim evlerine döneceği günlere kavuşacağını ümit ederek bu arınmanın gerçekleşmesini bekliyor.

Dünyadaki tüm Müslümanlar, Kudüs'ün kendileri için bir burukluk sembolü olmaktan çıkması için bu arınmanın gerçekleşmesini bekliyor.

Kudüs, merhamet bekliyor. Kudüs bu merhameti, dinlerin samimi müminlerinden geleceğini de biliyor.

1 Catherine Nicault, Kudüs (1850-1948)s.19. çev. Estreya Seval Vali, İletişim Yay., İst.-2001.

2 Nicault, age., s.37.

İDEOLOJİ VE SANAT

Cemal ŞAKAR
cemal.sakar@gmail.com

İdeolojiden Söyleme

İdeolojinin sınırlarının alabilildiğine genişletilerek, belirsizleştirilmesi doğal bir seyir değildir. Sınırsız bir kavramın anlamının da buharlaşacağı ve yaşananları tanımlayamayacağı gözardı edilmemelidir. Yapılmak istenen, ideolojiyi ‘uğruna ölünebilir değerler’ olmaktan çıkarıp yerine; tüketerek unutmak, tüketerek haz almak gibi bir anlayışı ikame etmeye çalışmaktır; yaşam sadece bir oyun ve eğlencedir.

İdeoloji, üzerinde en çok konuşulan konulardan biri. Adının konulduğu 18. yüzyıldan bugüne kadar defalarca tanımlanmaya, anlam alanı belirlenmeye çalışıldıkça, birbirinden tamamen zıt ideoloji tanımları ortaya çıkmaya başlamıştır. Her tanımlama girişimiyle özgün anlamından biraz daha uzaklaşıp belirsizleşen kavram, gittikçe ‘kullanıcı dostu’ bir hâl almıştır. Bu nedenle de ideolojiden söz etmek zorunda kalan herkes, hep kendince bir tanım getirmek zorunda kalmıştır. Kavramın yaklaşık üçyüz yıllık seyri boyunca uğradığı kimi durakları kısaca anımsamakta yarar var.

18. yüzyılda fikirleri çözümlemeye, anlamaya yönelik bilimsel bir yöntem; fikirbilim olarak doğan ideoloji; zamanla fikirler üzerine çalışmaktan çıkıp kendi nesnesi haline gelerek, fikir üretmek, fikir beyan etmek durumunda kalmıştır. Kavram kısa zamanda böylesine bir kendi üzerine kapanma yaşarken; anlam alanı da buna koşut olarak bükülmüş ve ‘çalçene’liğe denk düşmeye başlamıştır. Kavramın isim babası Antoine Destutt de Tracy’nin Napoleon’la ülfeti kısa sürmüş ve Napoleon’un devrimci ateşi düştükçe; *Institut Nationale* üyelerini bilim adamı ve âlim statüsünden sekteler ve bozguncular statüsüne indirip ideologlar olarak nitelendirmiştir. “Napoleon’a göre bunlar, siyasi otoritenin temellerini sarsan ve insanları teselli buldukları kurgulardan acımasızca yoksun bırakan, tehlikeli insanlardan oluşan bir grupturlar” (Eagleton, 2005: 106).

Daha sonraları, kavrama en çok katkı sağlayan iki düşünür Marks ve Engels de, ideolojiyi olumsuz anlamda kullanmışlardır. *Alman İdeolojisi’*nde, yaşamın bilinç tarafından değil de bilincin yaşam tarafından belirlendiğini iddia etmişlerdir. Onlara göre yaşamın bilinç tarafından belirlenmesi ‘ideolojik’ bir sapmadır. Şerif Mardin, Marks’ın ideolojiye yüklediği anlamları üç grupta toplar: “1) ‘İdeolojik’ şekilde düşünmek toplum dinamiğini insanın içinde gömülü bulunduğu günlük hayatın ‘maddi’ unsurlarıyla izah etmemek, bunun yerine fikir hayatını ön plana geçirmek, 2) Tarihsel bakımdan sınırlı bir görevi olan bir *Weltanschauung*’u her zaman geçerli say-

maktır, 3) Çıkarlarını paylaştığı grubun etkisi altında iş görmektir” (Mardin, 1982: 36).

Marks’ın ideolojiyi daha çok ‘yanlış bilinç’ olarak kullanmasına karşın, Lenin bir eylem çağrısı olarak olumlu anlamda kullanır. Bu anlamda ideoloji, yanlış bilinç olmaktan çıkar ve bir ‘sınıf bilinci’ne dönüşür. Yani kendi siyasi çıkarları uğruna mücadele eden bir sınıfa esin veren inançlar kümesi anlamını yüklenir. Louis Althusser’se, “ideolojinin (kendisine göre) *dışarısı yoktur*, ama bir yandan da (bilim ve gerçekliğe göre) *dışarıdan başka bir şey de değildir*” saptamasını yapar (Althusser, 2006: 102). Ali Şeriatî; her ideolojinin ancak bir özne aracılığı ile ve özneler için var olabileceğini söyleyen Althusser’le koşut olarak, “İdeoloji, entelektüelden katılım istemektedir” der (Şeriatî, 1986: 97).

Şeriatî’ye göre ideoloji üç aşamaya inanmaktır: “Birinci aşama evreni, varoluşu ve insanı kavrayabildiğimiz ve idrak ettiğimiz yoldur. İkinci aşama, sosyal ve zihinsel çevrelerimizi şekillendiren tüm fikir ve nesneleri değerlendiren algıladığımız belirgin yoldan meydana gelir.

Üçüncü aşama, onunla hoşnut olmadığımız statüko-yu değiştirmek için yüklendiğimiz idealler, yaklaşımlar, yöntemler ve önerileri içerir” (Şeriatî, 1986: 97). İdeolojiyi bir öğreti olarak kabul eder ve dini, ideoloji olarak tanımlar. Dahası geleneksel dini katı ve şekilci bulur. İslam’ın ‘ideolojik olan en yüce şekliyle’ anlatılabilmesi için geleneksellikten kurtarılmasını ister. “İdeolojik olarak din, bir toplumun mevcut sorunlarına ve ihtiyaçlarına karşılık vermek için bilinçli olarak seçilen bir inançtır” (Şeriatî, 1986: 105).

Abdülkerim Sürüş da, dünya görüşü ile ideoloji ayırımına gider ve şu saptamayı yapar: “dünya-görüşünü nitelemelere, ideolojiyi ise görevlere bağlamamız; dünya görüşünü, var olanlar bütünü olarak, ideolojiyi ise gerekler ve gerekmezler bütünü olarak kabul etmemizdir” (Sürüş, 1988: 17). İdeoloji ile, öğretinin, kimi popüler yazılarda eşanlamlı kullanılması ona göre kafa karışıklığıdır. Bir öğreti, dünya görüşü ve ideolojiden meydana gelir. İdeolojilerin, dünya görüşlerinden doğduğu fikrine şiddetle karşı çıkar ve aralarındaki ilişkiyi şöyle belirler: “Dünya görüşü, davranış şeklini ve ideolojik alanı sınırlar. İdeoloji doğurmaz ama onu sınırlar. Başka bir söyleyişle, eğer belirli bir dünya-görüşünüz varsa artık canınızın istediği her ideolojiyi benimseyemezsiniz” (Sürüş, 1988: 78).

Büyük anlatıların öldüğünü iddia eden postmodernistler de, ideolojinin ölümünden söz ederler ve onun yerine

‘söylem’i koyarlar. Örneğin Michel Foucault’a göre iktidar, sadece, ordu ve parlamentodan ibaret bir şey değildir. Bizim her anımızı ve her yanımızı kuşatan bir güç ağıdır. “Bu kurama göre, iktidar fikrini, onun en bariz siyasi tezahürleriyle sınırlamanın kendisi, iktidarın işleyişindeki karmaşık dağınıklığı gizleyen ideolojik bir harekettir” (Eagleton, 2005: 26). Bu yeni düzende, öznenin de ölümünden söz edilmektedir. Geriye sadece tüketen, hırsla tüketen ‘bir şey’ kalmıştır. Tutunacağı öznenin yokluğuyla birlikte ideoloji de ölmüştür. Jean Baudrillard’a göre, artık sorun gerçekliğin yanlış (ideoloji) temsili değil; gerçeğin artık gerçek olmadığı olgusunun gizlenmesidir.

İdeolojinin sınırlarının alabildiğine genişletilerek, belirsizleştirilmesi doğal bir seyir değildir. Sınırsız bir kavramın anlamının da buharlaşacağı ve yaşananları tanımlayamayacağı gözardı edilmemelidir. Yapılmak istenen, ideolojiyi ‘uğruna ölünebilir değerler’ olmaktan çıkarıp yerine; tüketerek unutmak, tüketerek haz almak gibi bir anlayışı ikame etmeye çalışmaktır; yaşam sadece bir oyun ve eğlencedir.

İdeoloji Sanatçı İlişkisi

Her insanın kendine sormadan edemediği kimi sorular olduğunu biliyoruz. Ontolojik kaçınılmazlık olarak da değerlendirebileceğimiz kadim sorular, insanı varolanlar içinde kendine bir konum edinmeye mecbur eder. Nereden geldiği; nereye gideceği; niye bu zamanda, burada olduğu; insan olmağı; insan olmanın hak ve yükümlülükleri gibi çoğaltılabilecek sorulardan kaçınmak mümkün değildir. Bu sorulara verilecek / bulunacak cevaplar insan için -en geniş anlamıyla- ‘inanç’larının temelini oluşturur.

Bugün, insanın kadim sorulara muhatap olmasına gerek olmadığı; dahası böylesi soruların ‘dinsel bir hakikat’ anlayışını icbar etmesi nedeniyle, peşinen saçma olduğu iddia edilebilir. Hele öznenin, sadece ‘tüketen bir şeye’ dönüşmesiyle öldüğünü iddia edenlerce, bu tür sorular bir ‘büyük anlatı’yı çağrıştırabilir. Dahası söz konusu soruların, can sıkıcı bir nostaljiden ibaret olduğu da söylenebilir. Ancak cevaplar her nasıl olursa olsun, insan ‘bir şeylere’ inanarak kendi durumunu anlamlandırmak zorundadır. Bu anlamlandırma çabası da kendiliğinden ‘inanç temelleri’ni oluşturacaktır.

İnançların, hayatı ve hatta ölümü de şekillendirdiğini biliyoruz. William Chittick: “Bir insan, varoluşunun son-

raki aşamasını, bu dünyadaki hayatını yaşayış tarzı tarafından belirlendiği şeklinde tecrübe edecektir; dolayısıyla bu da dönüp dolaşıp onun inançlarına dayanacaktır” der (Chittick, 1997: 122). Bu nedenle andığımız sorulara verilecek yanıtlar; insanın dünyadaki hayatını, yaşama biçimini ve elbette ahiretteki akıbetini belirler. Böylesi bir belirlenim hem kendimiz hem de başkaları hakkında bir bakış açısına / dünya görüşüne sahip olmak demektir.

Hayatı ve ölümü belirleyen inançların, sanatı belirlememesi elbette düşünülemez. Sanatın temel iddiasının gerçekliği taklit etmek ya da yansıtmak olageldiği göz önünde bulundurulursa; inançlarla gerçeklik arasındaki ilişkinin vazgeçilmezliği daha rahat görülecektir. Bu nedenle ki eser hangi anlayışla / akımla verilirse verilsin hep gerçekliği yansıttığı iddiasını taşır; yine aynı nedenlerle bütün eserler ‘gerçekçidir’. Bu anlamda gerçeğin peşindeki sanatçı için, bir dünya görüşüne sahip olmak elzemdir. Zira insan için, ancak dünyayı gördüğü bu zaviyenin içindekiler tanınır / bilinirdir. Başka deyişle insan için gerçeklik, kendi ‘ben’inin sınırları içindeki kadardır. Onun için, başkaları / diğerleri yoktur. ‘Başka’ları yeni keşifleri, yeni müşahedeleri beklemektedir; insan onları ancak gördükten sonra tanır, anlamlandırır ve bu sayede onunla ilişki biçimini tayin eder. “Bir sanat eserinin nesnesi dış dünyada daha evvel konulmuş, yaratılmış bir obje olunca sanatçının eylemi de gerek zihinde ve gerekse dış dünyada verili bu objenin tasvir ve taklidi üzerine dayalı olacaktır” (Kılıç, 2005: 19).

Sanatçının gerçeklikle ilişkisi bakımından, dünya görüşüne sahip olmasının zorunluluğunun yanında; estetik bir imge olarak sanatın, güzelin peşinde koşması da göz önünde bulundurulmalıdır. Güzelin peşindeki böyle bir çaba için de, sanatçının değer yargılarına kaynak teşkil edecek inançlar manzumesine ihtiyaç vardır. Sanatçı güzeli-çirkinden; iyiyi-kötüden; doğruyu-yanlıştan ayırmak için değer yargılarına sahip olmak zorundadır. Çünkü doğru davranış, ancak doğru bilgiyle olasıdır. Klişe bir ifadeyle söylersek; doğru güzeldir; yanlış çirkindir. Bu anlamda sanatçının, güzeli temsilen / takliden üreteceği bir eserde, öncelikle doğru bilgiye ihtiyacı vardır. Gerek gerçeklikle ilişki kurmak için, gerekse değer yargılarına sahip olabilmek için ihtiyaç duyulan bilgi; insanı tutum almaya, duruşunu belirlemeye yani taraf olmaya icbar eder. Bu mecburiyet de değer yargılarını bireysel beğeniler olmaktan çıkarır ve insanı, ‘aynı kaynaktan’ beslenen diğerleriyle zorunlu bir birlikteliğe sürükler. Tarafsızlık, sadece büyük bir yalandır.

Şeriatı’ye göre ideoloji üç aşamaya inanmaktadır: “Birinci aşama evreni, varoluşu ve insanı kavrayabildiğimiz ve idrak ettiğimiz yoldur. İkinci aşama, sosyal ve zihinsel çevrelerimizi şekillendiren tüm fikir ve nesneleri değerlendirip algıladığımız belirgin yoldan meydana gelir. Üçüncü aşama, onunla hoşnud olmadığımız statükoyu değiştirmek için yüklediğimiz idealler, yaklaşımlar, yöntemler ve önerileri içerir”

İdeoloji Eser İlişkisi

İdeolojiyle eser arasındaki ilişkiyi, köprü vazifesi gören sanatçı kurar. Yazımızda sanatçının zorunlu olarak ‘taraf’ olduğunu iddia etmiştik; işte bu zorunluluk nedeniyle eser de ‘bir taraf’ın dünyaya bakışını temsil eder. Bunun içindir ki, tüm eserler ideolojiktir. Tarafsızlığın yalan olması gibi; ‘saf sanat’ da sadece bir mittir. Bu miti; eseri, yazardan bağımsız bir varlık olarak düşünenler üretmektedirler. Eserin kendiliğinden neşvünema bulması, yapısalıcıların, postyapısalıcıların, göstergebilimcilerin bir sistematik içinde ortaya koymaya çalıştıkları düşüncedir. Ancak bu düşüncenin arkasında da ideolojik nedenler olduğu bilinmektedir.

İnsanın faaliyetleri ondan bağımsız olmadığı gibi; insan faaliyetlerinden de sorumludur. Bu anlamda insanın bir faaliyeti olarak edebiyat da, karşılıklı sorumluluk nedeniyle iyi ya da kötü değerlendirmelerden âri değildir.

Özellikle edebi eserlerin olgu cümleleri ve betimleyici cümlelerden kurulduğunu düşünülürse, inançların eserin her zerresine sindiğini daha rahat görebiliriz. Betimleyici cümlelerin üzerinde durmaya gerek bile yok. Zira bu cümleler ancak; güzel, çirkin, muhteşem, berbat gibi değer yargılarına binaen kurulabilir. Olgu cümleleri tarafsız, nesnel cümleler olarak düşünüldüğü için, inancın onlar üzerindeki etkisi siliktir ya da derinlerdedir. Yukarıda sanatçının, gerçeklikle ilişki kurması için bir dünya görüşüne sahip olmasından söz ettik. Sahip olduğu görüş açısı ve değer yargıları nedeniyle, ‘şey’ler arasında bir seçme yapar ve onları tasnif eder. Seçilmiş ve tasnif edilmiş ‘şey’ler eserdeki olgu cümlelerini de belirler. Örneğin,

Boğaziçi Köprüsü Asya'yla Avrupa arasında kuruludur, cümlesini ele alalım. İlk bakışta sanatçının inanışlarıyla ilgili gözükmeyen, sadece durum tespiti yapan bu cümle; metnin kurduğu genel atmosfer içinde farklı medeniyetlerin uzlaşmasına ya da tam tersine farklı medeniyetlerin çatışmasına atıf yapan bir imgeye dönüşebilir. İstanbul 1453 yılında fethedilmiştir, cümlesi de benzer okumalara açıktır. Bu cümlelerin kuruluşundaki 'fetih' sözcüğünün seçilmesi bile açık, kesin, kamusal olan olguya bir değer yüklemek anlamına gelebilir; pekala 'işgal' sözcüğünü de kullananlar vardır.

Eserin kurgusu da, sanatçıyı seçme ve tasnif etmeye zorlar. Şöyle de söyleyebiliriz; sanatçı eserini kurgularken, sahip olduğu seçilmiş ve tasnif edilmiş 'şey'lerden hareket eder. Bu bağlamda esere nelerin gireceği, nelerin dışarıda bırakılacağı da dünya görüşünün zorunlu bir uzantısıdır. Şöyle ki, bir sanatçının onlarca cilt eserinde bir kere bile camiye rastlayamamamız bu zorunluluğun sonucudur. Ya da kahramanın hayatında, alkolün vazgeçilmez bir öneme sahip olması; ya da şehre her baktığında hep camiler görmesi; ya da alkolün zinhar anılmaması gibi.

Eserin kurgusundan, cümle yapısına hatta seçilen sözcüğe kadar, inanışların belirleyici olduğuna dair yaptığımız kısa hatırlatmalardan sonra; inanışların toplumsal yapıyı değiştirmeye, dönüştürmeye talip olan yanına da bakılabilir. A. Sürüş'a uygun olarak söylersek, işin bu yanı daha çok, 'yapmak', 'etmek'le ilgili ideolojik yandır; inanışların toplumsal yaşamla ilgili hükümleridir. Ülkemizde modern edebiyat her ne kadar Batı'ya özentile başlasa da kısa zaman sonra; aydınların kafasındaki özgürlük, kardeşlik, eşitlik gibi ideolojik yükü, ülkeye taşıyacak uygun bir özne olarak kurulmuştur. Tanzimat döneminin ateşli sanatçıları olmasaydı, bu yükü kimler taşır ve toplumla buluştururdu? Cumhuriyetin ilanından sonra başlanan 'yeni millet' arayışı için sanattan daha iyi bir taşıyıcı bulunabilir miydi? Yeni değerlerin topluma aktarılması, yürürlüğe konulan ideolojik projenin bir yanını temsil ediyordu. Özellikle, o zamana kadar bizde hiç olmamış kimi sanat dallarının devlet eliyle ülkeye taşınması için, sanatın 'ideolojik bir aygıt' olarak sahip olduğu güç vazgeçilmez önemdedir. Aynı dönemde edebiyatın, eğitimin her kademesine ısrarla taşınması da; onun yüklendiği misyonla ilgilidir. Ve bu dönemler boyunca edebiyat, toplumsal projenin estetik bir formasyonuna dönüşmüştü. Ülkeye taşınan sanat dalları arasında edebiyatın bunca önem kazanmasında, onun dille kurduğu ilişki rol oynamıştır. Tek malzemesi olan dil sayesinde, insanlarla ilişki kurmakta güçlük çekmiyordu. Diğer kimi sanat dalları

gibi profesyonel bir eğitim gerektirmiyordu. Bu nedenle, 'yeni millet'in bundan böyle bağlanacağı, kendini tanımlayacağı değerleri; edebiyat 'inanılabilir', 'bağlanılabilir' bir kurgu içinde sunuyordu.

Ne ki, ideoloji kavramının yaşadığı bükülme ve üzerine kapanma halini; sanat da benzer bir şekilde yaşadı. Ülkemizde 1980'lerden sonra ideolojinin kazandığı yeni anlama uygun bir biçimde, sanat da kendini tanımladı ve üzerine kapandı. İnsanı, toplumu; insanın hallerini, toplumsal yaşamı anlamaya, anlatmaya; değiştirmeye, dönüştürmeye talip edebiyat bu taleplerinden 'geri çekilerek', 'metinselleşti'. Öznenin öldüğü yeni dönem edebiyatında, toplum ve hayat gibi öğelerin yerini de metinlerarasılık aldı. Elbette bu kapanmanın küresel ideolojiyle birebir ilişkisi açıktır. İdeolojileri, uğruna ölünebilir değerler olmaktan çıkarmaya çalışan yeni dönem anlayışına uygun olarak, sanat da daha çok, hedonist bir anlayışa indirgendi.

"Aslında edebiyat kuramına siyaset sokmaya hiç gerek yoktur: Güney Afrika sporunda olduğu gibi edebiyat kuramında da en baştan beri siyaset çoktan vardır" (Eagleton, 2004: 237) saptamasını yapan Eagleton, edebiyat kuramının, çağımızın siyasi ve ideolojik tarihinin bir parçası olduğunu söyler. Az önce vurguladığımız gibi ideoloji ve sanat arasındaki ilişki birbirlerinin kurucu unsuru olarak yaşamsal boyuttadır ve karşılıklı olarak birbirlerini beslerler. Bundan dolayıdır ki genellikle edebiyat, çağın egemen ideolojisine uygun bir biçimde kendini kurgulamıştır. Edebiyatın bir araç olarak, ideolojinin yükünü rahatlıkla sırtlandığını keşfeden egemen güçler hiçbir zaman gizli ellerini onun üzerinden çekmemişlerdir. Bunu becerebilen sanatçılar, gizli eller tarafından tarafsız, doğru, güzel olarak takdim edilirken; diğerleri 'ideolojik' olarak tanımlanıp marjinalleştirilmişlerdir.

Kaynakça

- Althusser, Louis 2006: İdeoloji Ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (çev. Alp Tümmertekin), İthaki Yay., İstanbul.
- Chittick, William 1987: Varolmanın Boyutları, (çev. Turan Koç), İnsan Yay., İstanbul.
- Eagleton, Terry 2004: Edebiyat Kuramı-Giriş, (çev. Tuncay Birkan), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Eagleton, Terry 2005: İdeoloji, (çev. Muttalip Özcan), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Kılıç, Mahmut Erol 2005: Süfi Ve Şii, İnsan Yay., İstanbul.
- Mardin, Şerif 1982: İdeoloji, Türhan Kitabevi Yay., Ankara.
- Sürüş, Abdülkerim 1988: Kim Savaşım Verebilir, (çev. Sabah Kara), Seçkin Yay., İstanbul.
- Şeriatı, Ali 1986: Kültür Ve İdeoloji, (çev. Orhan Bekin), Bir Yay., İstanbul.

İDEOLOJİ VE SÖZE DAİR

Abdülvehhab el-MESİRİ/ Çev: İslam ÖZKAN

“Siyonist Irkçılık”la ilgili bir konferansta Sovyet Bilim adamları heyetinin başkanı olan bir bayan, siyonizmin işçileri, köylüleri ve çiftçileri kovduğunu söylemişti. O, bu ifadesiyle tarihi, bir bütün olarak sınıfsal bakış açısıyla algılamaya çalışıyordu. Ben ona, Siyonistlerin sadece işçileri ve çiftçileri değil; onlarla birlikte kapitalistleri, derebeylerini ve proleterleri de kovduğunu çünkü bu insanların işçi ya da kapitalist oldukları için değil, sadece ve sadece Arap oldukları için kovulduklarını, hoşumuza gitmese ve hatta sevmesek bile tarihî gerçeklerle yüzleşmemiz gerektiğini hatırlatmıştım.

Dilimizin siyasi terminolojisinde yaygınlık kazanmış olan ‘İdeoloji’, Hint-Avrupa dillerine ait Yunan kökenli bir sözcüktür. İki ayrı sözcüğün birleşmesinden [idea (fikir) ve logos (köken olarak ‘sözcük’ ama kullanılan dilde ‘araştırma’ ya da ‘bilim’ anlamlarına gelen)] meydana gelmiştir. Tam olarak “sözcük/kelime” anlamına gelmektedir. İdeoloji sözcüğü, bizim düşünce ve dil sistemimizle ilişkili köklere sahip olup orijinal Grekçede bir şeyin kendisi ve zıttı anlamına gelen farklı anlamlara delalet edebilmektedir.

“Vakıyı zorunlu olarak basitleştirerek anlatan inançlar manzumesi” anlamını ihtiva ettiği gibi ‘vakıyı aksettiren inanç manzumesi’ veya ‘Vakıanın sadece bazı yönlerini çarpıtacak şekilde basitleştirerek aktaran’ ya da ‘Vakıayı çarpıtan’ hatta ‘İnsanın vakıaya ilişkin düşüncesini tahrif ederek onun gerçeklerini görmesini engelleyen’ anlamlarını da içermektedir.

Bu nedenle, bazen insan davranışına rehberlik etmeye yarayabildiği gibi bazen de aksi tesirler doğurabilir. (Buradan hareketle ideolojik düşüncenin, bilimsel ve objektif düşüncenin karşısında yer aldığı söylenebilir.) Üstüne üsluk, ideoloji, şiir formuna ya da kendisi aracılığıyla siyasi vakıanın kavranabildiği allegori formuna bu yönüyle çok benzemektedir.

İdeoloji, mesaj ulaştırma amacını taşıyan bir ifade aracıdır hatta yıkıcı olduğunda başarılı olur. Başka bir ifadeyle, bazı hakikatleri yok ederken bazılarını da teyit eder, kendisine inananlara bu şekilde mesaj verir ve onları kendi etrafında tutmayı başarır. Faşist ya da nazist ideolojiyi bu minvalde değerlendirebiliriz. İkisi de vakıayı rahatça basitleştirerek kitleleri seferber etme gücünü artırmışlardır. Komplo kuramları için de aynı şey söylenebilir.

İdeoloji bazı anlamlarıyla geçmişten neşet eder ve ona özlem duyar. Bazı anlamlarıyla âni/yaşanan hali yansıtırken, bir diğer anlamıyla ise geleceği ve en yüce ideali müjdeler. Dördüncü anlamında ise maziye halle ve istikballe irtibatlandırır. Böylece mazi, hali dönüştürmek için bir araç haline gelerek asr-ı saadete, yani geleceğe dönüşür.

Bu düşünceye göre ideoloji bir faaliyettir, çünkü kitleleri gerçeklerden uzaklaştırır. Başka bir görüşe göre de ideoloji, kitleler için gerçekleri basit ve algılanabilir hale getirmesi nedeniyle bir faaliyete dönüşmüştür. Tüm bu nedenlerden dolayı, ideoloji her şey ve zıddıdır. İdeoloji kelimesi, içerdiği anlam kapasitesi nedeniyle konuşan kişinin bakış açısına göre farklı anlamlara gelebilir.

Örneğin bir Marksist, çalışan sınıfların ideolojisinden bahsettiğinde, çoğu zaman, yaşanan vakıayı reddeden ve söz konusu yükselen sınıfın bakış açısının ifadesi olan fikri manzumeler bütününe ve bu sınıf aracılığıyla gerçekleştirilecek olan tarihsel hareketi kasteder.

Ancak aynı kelimeyi bir sağ düşünür kullanırsa, bu, kendisiyle tarihi anlamanın mümkün olmadığı çatışmacı düşünce ya da maddi gerçeklikle tamamiyle bütünleşmesinden kaynaklanan ve kendi dar maddi/sınıfsal çıkarlarının ifadesi olan bir düşünceyi anlatmaya çalıştığı anlamına gelir.

“Bu yönetici sınıf, ideolojik perspektife sahip değil” şeklindeki bir ifade ise, bu sınıfın mükemmel ve sistematik bir düşünceye sahip olmadığı ya da yaşanan vakıaya ilişkin bir bakış açısının olmadığı anlamına gelir.

“Bu salt ideolojik bir bakış açısı” ifadesi ise vakıanın parçalanmış bir anlayışının deruhte edildiği bir çizgiyi ifade eder. Bu düşünce, vakıadan uzak olması hasebiyle kendini vakıaya yaklaştırmalıdır; ta ki gerçeklikle uyum arz etsin. Örneğin 1977 yılında Bağdat’ta gerçekleşen “Siyonist Irkçılık”la ilgili bir konferansta Sovyet Bilim adamları heyetinin başkanı olan bir bayan, siyonizmin işçileri, köylüleri ve çiftçileri kovduğunu söylemişti. O, bu ifadeyle tarihi, bir bütün olarak sınıfsal bakış açısıyla algılamaya çalışıyordu. Ben ona, Siyonistlerin sadece işçileri ve çiftçileri değil; onlarla birlikte kapitalistleri, derebeylerini ve proleterleri de kovduğunu çünkü bu insanların işçi ya da kapitalist oldukları için değil, sadece ve sadece Arap oldukları için kovulduklarını, hoşumuza gitmese ve hatta sevmesek bile tarihî gerçeklerle yüzleşmemiz gerektiğini hatırlattığımda, o fazıl ve değerli bilim kadını beni, metafizik düşünceye saplanıp kalmakla suçlamış ve siyonizmin gökten indiğini söylediğini iddia etmişti. Benim söylediklerime cevap vermekle kendisini yormaya tenez-zül etmemiş, sözlerimi bütünüyle tahrif ederek böyle kısa ve yetersiz bir karşılık vermekle yetinmişti.

Açıktı ki benim vakıayı yorumlama yöntemim onunkinden çok daha objektifti ancak onun söylemeye çalıştığı

şey, benim onun basitleştirilmiş ancak bilimsel ve objektif teorisini yeteri kadar anlayamadığımdı.

Öyleyse ideoloji kelimesi, terminolojisi farklı anlamlara delalet eden bir ifade olup aynı zamanda dilimize de yabancıdır. Yabancı oluşu nedeniyle ona bir eylem atfetmek, bu sözcükten fiil türetmek oldukça zorlaşmaktadır. Abdullah el-Arabi, bunun için (yuedlec-ideolojileştirme) kelimesini tavsiye etmiştir. Özünde olumsuz bir anlamı olan bu kelime, zihne hiçbir şey çağrıştırmamaktadır. Sanki hiçbir şeye işaret etmeyen ya da sadece ideoloji kelimesinin içindeki harflerin ardı ardına dizilmesinden ibaret bir kelimedir. Ancak ideolojileştirme eylemini yapan kişinin bu eylemiyle ilgili hiç kimse bir anlam çıkaramamaktadır.

İdeoloji sözcüğü, kendisinden fiil türetilmesi neredeyse imkânsız olan bir sözcüktür. Bu, Hint-Avrupa dillerinin dehasından kaynaklanmaktadır. Bu, tek bir fiilin temel birim olduğu ve bütün isimlerin, fiillerin ve sıfatların kendisinden türetildiği Arapçanın aksine merkezinde ismin bulunduğu bir dildir. Bana göre, Arap insanı, isimle düşünmeyi bırakıp da fille düşünmeye başladığı andan itibaren daha yaratıcı olmaya başlayacaktır.

Fiil, bir hareketi, bir aktiviteyi ya da bir hareketsizliği tanımlayan bir sözcüktür. Aynı anda hem faili (özneyi) hem de mefulu (nesneyi) içerebilir. (Üniversitedeki konferanslarımda özne-nesne sorunsalını çözümlemek amacıyla dilin, ‘metni konuşuran’ Arap formuna sık sık dönerim.) Metin ancak eleştirmen aracılığıyla kendini açar.

Bu, eleştirmenin sözcüğe istediği anlamı yükleyeceği manasına gelmemektedir. Anlatılmaya çalışılan, eleştirmenin metinle ilişkiye girdiği, ondan anlam istinbat ettiği, o dilin kurallarını keşfettiği, böylelikle dili konuşurmaya başladığı, gizemine vakıf olduğu ve bu sırrı açığa çıkardığı anlamına gelmektedir.

Konuşturmak, biri diğerini yok etmeden, özne aracılığıyla konuyu anlatmak ve konu aracılığıyla özneyi tanımak olmaktadır. Böylece metin, metin olarak; eleştirmen de eleştirmen olarak kalır. Biz, metnin ya da yazarın ölümünden bahsetmek yerine (bütün bu terimler Nietzsche’nin “Tanrı öldü” cümlesinde ifadesini bulan bütün büyük anlatıların, mutlaklıkların ve anlamın öldüğünü ifade eden yargılarından kaynaklanmaktadır) metinle eleştirmen arasındaki etkileşimden bahsediyoruz.

Hint-Avrupa dillerinde üretildiği gibi benzer bir türetme

biçimine bizim dilimizde (Arapça'da) rastlamanın mümkün olduğunu sanmıyorum. Açıktır ki fiil, bizim epistemolojik modelimizde isimden daha çok yer almaktadır. Fiille düşünmek, bizi tarihi geçmişimize daha da yaklaştıracaktır. Bu durum, Arap dilinin özüne dönmemizi sağlayacağı gibi, ideolojileştirmelerde bulunan Arap entelektüeline fazla saygı duyduğunu sanmadığım Arap halk kitleleriyle yeniden ilişki kurmamızı da sağlayacaktır.

Kültürel mirasa ve Arap sözlüğüne dönmek, milli benliğin şişirilmesi ya da Antika toplama merakından (ve hatta halka yaklaşımdan) kaynaklanmıyor. Biz başka medeniyetlerden yararlanmayı reddeden insanlar olmadığımız gibi, onlardan kelime ya da terimler almaya karşı bir medeniyetin çocukları da değiliz.

Kadim dönemde Araplar bunu başarıyla ve cesaretle gerçekleştirdi. Dağarcıklarında ihtiyacı giderecek sözcük bulamadıklarında başka dillerden sözcük aldılar. Alçakgönüllü olduklarından ya da tembel olduklarından değil. (O yüzden onlar muzafferken biz, bu yüzyılın başında başlayan hezimetler silsilesine düşer olduk.)

Arapça sözlüğe dönmekten maksat, vakıyı gözlemlemekten aciz kalan ya da kendine has yöntemlerle bu eylemi gerçekleştiren Batılı ifadeler yerine ifade gücüne sahip ıstılahlar bulmaktır. Çünkü dile ilişkin manzumeler, fikrî manzumelerle ilişkilidir. (Sadece aradaki bağlantıdan bahsediyorum. Bu, dilsel manzumeye fikri manzumenin bütünüyle örtüştüğü anlamına gelmiyor. Bir başka ifadeyle her insanın kendi dilsel ve epistemolojik dünyasına hapsediğini ve insanlar arasındaki iletişimin imkânsız olduğunu savunan göreceli nihilist biri olmadığımı söylemek isterim. Söylemek istediğim şey, ortak insanlığa ulaşmak için farklı yolların bulunduğudır. Ben, Arap ve Müslüman olarak dilim üzerinden bu ortak dile ulaşmalıyım. Son tahlilde daha mutmain, yaratıcı ve içinde insanlığın daha fazla olduğu bir dünya görüşüne mensubum.)

İdeoloji kelimesini, Arapçayı kendisine esir etmemek için kullanmayabiliriz de. İdeoloji kelimesi yerine 'dedi' (Kale) kelimesini ve iştikaklarını/türevlerini öneriyorum. Yaptığım bu öneri, söz konusu kelimenin yerine geçecek veya bu kelimenin tercümesi anlamına gelecek bir şey değildir. Buradaki amaç, isimlendirmeye ihtiyaç duyan insan faaliyetinin daha geniş ortak paydasına işaret eden farklı bir başlangıç noktası yakalamaktır. Her ne kadar ideoloji, faaliyet anlamına gelmeseyse de Batılı epistemolojik modelde bu faaliyet 'ideoloji' olarak isimlendirilmiştir.

Biz Batılı ifadeleri olduğu gibi almak istemiyoruz, tersine bütün medeniyetlerle gerçekleştireceğimiz diyaloglar sayesinde düşünmek ve kendimize ait değerler üretmek istiyoruz. Arap atalarımızın, İslam dışı medeniyetlerle etkileşimleri sayesinde, fikri sorunla karşılaştıklarında ne yaptılarsa aynısını yapmalıyız. Bu sorunlarla girdikleri diyalogu tamamen İslamî bir epistemolojik çerçeve içerisinde yönettiler. "Acaba Yunanca Poesis kelimesinin Arapçadaki karşılığı 'şiiir' midir, değil midir?" diye tereddüt etmediler.

Buradaki isimlendirme, faaliyetin kendisinden çok sonuçlarına dönüktür. Bu nedenle, İngilizler dillerine, süreç anlamını taşıyan *process* kelimesini eklemek zorunda kalmışlardır. *Ideologize* (ideolojileştirme) kelimesi ise son derece sınırlı bir kullanıma sahiptir ve bu kullanım en az Arapçaya olduğu kadar İngilizceye de yabancıdır.

Arapça sözlüklerde sözün (kavl) 'kelam' anlamına geldiği söylenmiştir, ancak aynı zamanda 'kendisine inanılan görüş' anlamında da kullanıldığı görülür. Sözün nedir (Ma kavluk?) ifadesi, "Görüşün nedir?" anlamına gelir. Bazı Araplara göre, "Yolcunun bugün geleceğini mi söylüyorsunuz?" cümlesinde olduğu gibi kendisinden sonra müpteda ve haberin geldiği, zan anlamı taşıyan bir ifade olarak da görülmüştür:

"El-Kavlu'l Fasl" (ayırma sözü/nihai söz) terkihi, batıl yani yalan ve sahte söze karşı 'hakla batılı birbirinden ayıran söz' anlamında kullanılmaktadır. Bu sözcükle bağlantılı başka önemli kelimeler mevcut olup kullanmak istediğimiz terminolojik ifadeyi zenginleştirmektedir. Bir de 'el-Kal' (söz, iftira, dedikodu) şeklinde insanlar arasında düşmanlığı artıran gereksiz söz anlamına gelen bir kelime daha vardır.

Peygamber (s.a.v.) "kılı kal'den" men etmiştir. Aynı kökten gelen ve "Liküllü makamın makal" (Her makamın kendine mahsus sözü vardır) cümlesindeki gibi "el-Makal" ifadesi bulunmaktadır. "Makale", "tez" anlamına gelen "el-Makal", "el-Makaletu'l iftitahiyye" örneğinde olduğu gibi konuşma/hitap anlamına gelen "el-Makale" ve doktrin, felsefi öğreti anlamına gelen "Makule" de yine aynı kökten türemiştir.

Netice olarak “kale” (dedi/söyledi) filinin sonsuz imkânlarla sahip olduğunu görüyoruz. Örneğin; “Yekulu lehu” ifadesinde olduğu gibi ‘ona hitap etti/konuştı’ anlamını içerdiği gibi, “Yekulu aleyhi” cümlesindeki gibi ‘ictihat etti/görüş belirtti’ manasını ve “yekulu bihi” ifadesinde olduğu gibi ‘gördü/düşündü’ anlamını tazammun etmektedir.

Arapça sarf ilmi, bize, tek bir kökten yüzlerce kelime üretme imkanını sunmaktadır. Kale fiili ve onun iştikakları, düşünme ve açıklama sürecinden neşet eden geniş insani bir faaliyete işaret etmektedir. Arapça sözcükler, düşünmeyle düşündüğünü açıklamayı birbirinden ayırt etmezler. Hatta zaman zaman aynı anlamı çağrıştıran olgular haline gelmiştir. (Başka bir ifadeyle düşünceyle onu açıklama süreci arasında organik olmayan bir birlik söz konusudur. İçinde devamlılık ve inkıta birliktedir barındıran boşluklarla birlikte bir varoluşa sahip olan bir birliktir bu.)

Şayet biz ‘el-kavl’ ismini ve ‘kale’ fiilini başlangıç noktası olarak belirlersek, örneğin İngilizcede ideoloji anlamında *ideology*, hitap/söylem olarak dilimize tercüme edilecek *discourse* ya da herhangi bir kişinin söyledikleri anlamında *sayings* gibi birçok kelimenin bulunduğu, ancak yakından bakıldığında, Batı dillerinde ‘el-Kavl’ sözcüğünü tam olarak karşılayan bir kelimenin bulunmadığını fark ederiz.

Arap medeniyetinde ‘kale’ (söyledi) kelimesinin mana delaletini belirleyip düşündüğümüzde bunu, İngilizceden *sayings* kelimesinin tercümesi olarak alıp sonra da bu “el-kavl” kelimesini yetersiz bulup açıklamak istediğimiz şeyi karşılamayacak bir yüzeyelliğe sahip olduğuna kanaat getirdiğimize inanıyorum.

Sonra da kelimeleri çöpe atıyor ya da Batılı kelimelerden kazandığı yüzeyel anlamıyla kullanarak kendi kendimizi sınırlandırıyor. Batılı sözlüklerden kelimeleri alarak işe başlıyor ve söyleyenin dışında kimsenin anlamadığı ‘ed-lece’ (ideolojileştirme) gibi kelimelerle çıkmaz sokaklarla karşılaşılıyor. Bu süreç, Batı’ya ezeli bir bağımlılığa yol açmakta ve beşeri bilimlerin alanında Arap-İslam insanının yaratıcılığını kökten darbeyi vurmaktadır.

Tüm bunlardan dolayı, düşüncenin yaşanan pratikle ve bilincin düşünceyle ilişkisi hakkında ortaya atılan felsefi sorunlara uzak kalmaksızın –çünkü bu sorunlar temel ve hayati sorunlardır- ideoloji kelimesini unutmayı ve top-

lumsal hafızamızdan silmeyi öneriyorum. Hatta ben ideoloji kelimesinin kullanımına son verdiğimizde bunun bizi, bu sorunların insani ve felsefi doğalarını anlamaya götüreceğini ve bu sorunların Batılı terminolojilerle ilişkisi nedeniyle sahip olduğu Batılı içeriklerinden arındıracağını düşünüyorum.

Biz Batılı ifadeleri olduğu gibi almak istemiyoruz, tersine bütün medeniyetlerle gerçekleştireceğimiz diyaloglar sayesinde düşünmek ve kendimize ait değerler üretmek istiyoruz. Arap atalarımızın, İslam dışı medeniyetlerle etkileşimleri sayesinde, fikri sorunla karşılaştıklarında ne yaptılarsa aynısını yapmalıyız. Bu sorunlarla girdikleri diyalogu tamamen İslamî bir epistemolojik çerçevede yönettiler. “Acaba Yunanca *Poesis* kelimesinin Arapçadaki karşılığı ‘şir’ midir, değil midir?” diye tereddüt etmediler. Sadece kelimenin anlamsal delaleti karşılayıp karşılamadığına baktılar.

Utanma ya da övünme gibi bir tavır içerisinde olmadan, tezlerime, yeni konumuma ve terminolojime ancak İslami kavramsal çerçeve içerisinde ulaşabileceğimi söyleyebilirim. Şu ana kadar anlattıklarımı, Batı düşüncesi ve Batı Düşüncesini şu ana kadar en iyi eleştirebilen bir doktrin olarak Marksizmle ülfetim olmasaydı anlatamazdım diye düşünüyorum. Her ne kadar Marksizmin Batı düşüncesine yönelik eleştirisi, Batı’nın kendi epistemolojik sistemi çerçevesinde yapılmış olsa da.

Ancak Batı kültür mirasıyla etkileşim içerisine girmem ve yeni sorular sormam, buradan oraya intikal ettiğim anlamına gelmiyor. Tersine, onları takip etmemiz, ne söylediklerini iyi anlamamız ve bu takibin beraberinde getirdiği soruları kendimize sormamız anlamına geliyor. Bu, gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olan bir süreçtir. Kimliğimizden, epistemoloji modelimizden ve dilimizden vazgeçmediğimiz, ortaya koyduğumuz sorular bize ait olduğu ve bu sorulara içerden ama ötekine boyun eğmeden ve ötekiyle girdiğimiz diyalogdan yararlanarak cevaplar üretmeye çalıştığımız sürece, yaptıklarımız, Müslümanların yaratıcılığını artıracaktır.

İTTİHAT TERAKKİ VE 31 MART VAKASI

Sinan TAVUKÇU
sinantavukcu@yahoo.com.tr

Sultan Hamid döneminde hüküm süren bozuk idare ve tahammül edilemeyecek derecedeki istibdat yüzünden birçok muâriz çıkarak ve gizli cemiyetler kurarak çeşitli tabakalardan bir hayli kişi Avrupa'ya kaçıp sığınmış, birtakımı da hapsedilmiş, tutuklanmış ve çeşitli yerlere sürülmüş ve uzaklaştırılmıştı. Bu cemiyetlerin en güçlüsü ve doğrusu en halis ve ciddi, en müstakil ve milli olanı İttihad ve Terakki Cemiyeti'di ki, nihayet Meşrutiyet'i elde etmek buna nasip olmuştur.

31 Mart hadisesini konu alan hatırat dizimizde bu defa, dönemin Genelkurmay Başkanı Ahmed İzzet Paşa'nın bu döneme ilişkin hatıralarını nakledeceğiz. Ahmed İzzet Paşa'nın hatıraları Nehir Yayınları tarafından "Feryadım" ismiyle iki cilt halinde yayımlanmıştır. 31 Mart hatıraları, hatıratın birinci cildinden nakledilmiştir.

FERYADIM
Ahmed İzzet Paşa

Ahmed İzzet Paşa'nın 31 Mart ve İttihat Terakki Cemiyeti ile İlgili Hatıraları

Her ne hâl ise, Harbiye Nezâreti yüzünden Kâmil Paşa sükût edince çeşitli sebepler ve sâiklerle İttihat ve Terakki'ye, Meşrutiyetin temellerine ve hattâ devletin kendisine karşı ve

düşman olan birçok kişiler, fırkalar, unsurlar ve müesseseler maskelerini atarak bu Paşa'nın ismini bir kelime-i ictima kabul ederek hep birlikte Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi ve şahsı aleyhine, her vasıta ile saldırıya kalktılar ve nihayet müessif 31 Mart olayını hazırlayıp getirdiler.

Vazife teması olmayan bu ve benzeri olaylarda rolüm ve dolayısıyla malûmatım ikinci ve üçüncü derecede ve çok sınırlı bir hâlde olmakla beraber, bu trajedinin önemine binaen sırası gelmişken bu konuda da bazı kısa bilgiler, fakat ayrıntılı düşünceler sunmayı faydadan uzak bulmam.

Müşîr Ethem Paşa merhum birgün beni yanına davet ederek Derviş Vahdeti'nin mâhut "Volkan" gazetesini gösterip Cemiyet-i Muhammediye'ye sokak ve çarşılarında

üye yazmak gibi olayları anlatarak hem beni bulunduğum gaffet uykusundan uyandırdı, hem de bu konuda Harbiye Nâzırının dikkatinin çekilmesiyle muhtemel tehlikelere karşı bir çare bulunmasını tavsiye etti ve hatırlattı. Harbiye Nâzırına derhal keyfiyeti arzettiysen de, bu zâtı gaffete yorulacak derecede iyimser bulduğumdan, diğer tanıdıklarımı uyarmaya çalışmış ve Ahmed Rıza Bey'e de hükümetçe meclisten salâhiyet aldırılarak bu tahrıkların önüne geçilmesi için gereken kimse-ler yanında etkili olmasını rica etmiş-tim. Fakat kimse azgın olaylar seline engel ve perde olacak âcil ve etkili bir tedbir bulamadı. Beklenmekte olan ayaklanma ve isyan kasırgası ise hiç beklenilmeyen bir yönden esti.

Güya Meşrûtiyeti korumak üzere Rumeli'den getirilen avcı taburları ilk olarak Meclis-i Mebusân'ı ve olanlardan güç olarak halk da Harbiye Nezâretini kuşattılar. Sabahleyin Bâbıâli'de toplanan vekiller heyeti beni çağırarak, Harbiye Nezâretine gelip, oradaki askeri silâh başına itmiş olan Birinci Ordu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa'nın göstereceği saldırı ve şiddet, sıkıştırılan ve savunmasız olan mebusların telefne sebebiyet vereceğinden

ve Şeyhülislâm Efendi halka nasihat için Harbiye Nezâretine gönderileceğinden, bu zâtın gelişine kadar her türlü harekete engel olmak göreviyle Harbiye Nezâretine sevk ettiler. Bâyezid kapısı kuşatılmış olduğundan, ancak Süleymâniye kapısından içeri girebilip keyfiyeti Mahmud Muhtar Paşa'ya bildirmekle beraber, kendim de parmaklıklardan halka nasihat etmek isteseydim de işe yaramadı. Mahmud Paşa, askeri nezâret meydanı içinde avcı hattına sokmuş, birkaç top hazırlamışsa da, ateş ve mermi yerine itfaiye tulumlarıyla ara sıra su attırıyordu. Toplanan halk ise yüksek sesle askeri coşturup durduklarından durumun vehameti ve böyle devam ederse bizim askerin bile öbür tarafa katılması tehlikesi açıkça görüldüğünden, sadârete ya Şeyhülislam Efendinin bir ân önce gönderilmesi veya buradaki askerin hareketine izin verilmesini istirham eden bir pusula gönderdim. Fakat ne Şeyhülislâm ne de bir cevap geldi. Eğer Mahmud Muhtar Paşa'nın hareketine engel olunmasaydı, sabahleyin, hattâ şu esnada bile pek az fedakârlıkla işin önüne geçilebilirdi. Gerçekten bir iki saat sonra Davutpaşa'dan gelen süvari tugayının Bâyezid'i bir dolaşması bütün bu insan kalabalığını çil yavrusu gibi dağıtmıştı. Buna kıyasla hükmolunabilir ki, sabahleyin, hattâ öğleye kadar bir iki peşrev veya şerapnel ile daireden kararlı bir çıkış Sultanahmed Meydanı'na kadar tesirini yapar ve orada toplanmış olan isyancıları darmadağın ederdi ve herhalde bir-biri arkasından isyan eden askerin ve halkın bugün akşama kadar ve daha sonraları döktüğü kan derecesinde zayiata mahal kalmadan mesele hallolurdu. Hele vekiller heyetinin mebuslar hakkındaki korku ve ihtiyatının yersiz olduğu sonradan anlaşıldı. Meclis-i Mebusan'da bulunan mebuslar isyancıların kastedeceği takımdan

değil, çoğunluğu muhalif ve bazıları belki kışkırtıcı gruhundandı.

Fakat zaman geçtikçe durumumuz kötüleşti. Karşı taraftaki asker isyancılarla birleşmek üzere peyderpey İstanbul tarafına geçmekte olduğu gibi, köprüleri tutmak için Harbiye Nezâretinden gönderilen tabur ve mitralyöz bölüğü, tesadüf ettikleri âsi askere katıldı. İkinciye doğru kabine istifa etti. Telefonla Harbiye Nezâreti vekâleti bana teklif olundu. Bunu Nezâret odasında toplanan askeri erkân ve ümerânın zorlama ve ısrarına uyarak kabul etmişsem de, beş-on dakika sonra Harbiye Nezâretindeki askeri Sultanahmet meydanına bizzat götürerek âsi askerle barıştırmak gibi garip ve kaba teklifler karşısında kaldığımdan yine yaradılışım-daki sertlik üstün geldi ve teklifleri yerine getiremeyeceğimi açıklayarak affımı istedim. Biraz sonra da Tevfik Paşa kabinesinin teşekkülü ve Ethem Paşa'nın Nezârete tayini haberi geldi. Akşama doğru hiçbir ümit kalmadığından ve Nezârette kalan askerde de isyan belirtileri görüldüğünden, hakkındaki düşmanlığın pek fazlaştığı hayırhahlarından biri tarafından telefonda bana bildirince, Mahmud Muhtar Paşa'yı dolaşık yollardan uzaklaştırdıktan sonra biz de Harbiye Nezâretini terk ettik. Gece Nişantaşı'ndaki evime dönerken isyanlara katılmak için Taşkıslâdan Sultanahmet meydanına giden son avcı taburuna rastladım. Erkek ve kız bütün Beyoğlu gençliği yolun iki tarafında erlerin koluna girmiş, alkışlayıp durmaktaydı. Ertesi gün Mahmud Muhtar Paşa at ile çıkarak askerlere nasihatte bulunmaya teşebbüs etmekle bir takım isyancıların Kadıköy'deki konağını kuşatmaya kalkıştıkları işitildi. Bunun üzerine Alman askeri ataşesiyle görüşmüş ve geceleyin biraderimi sandalla nezdine

göndererek kaçış yollarını hazırlamıştım. Söz konusu zâtın Selânik'e ulaştığında kendisini ziyaret eden gazete muhabirlerine yaptığı açıklaması, ihtilâlin kuvvetle yatıştırılması mümkünken benim engel olduğum yolunda neşredilmiştir. Geçici vazife dolayısıyla kabinenin emir ve kararını tebliğ ettim. Fakat hiçbir azim ve teşebbüse engel olmadım. Sultan Beşinci Mehmed Han'ın cülusu(tahta çıkışı) günü Selânik gazetelerinin neşriyatı Sabah gazetesi tarafından naklolunmakla, olayda hazır bulunan arkadaşlar söz birliğiyle yapılan isnatları red ve hareketimin doğruluğu hakkında yüksek sesle lehimde şahitlikte bulundular. Öte yandan, bu olaydan birkaç sene önce ve sonra Yemen'de iken defalarca ortaya çıkmış askeri ayaklanmalarda kabul ettiğim hareket çizgisi, bu gibi durumlarda sürat, şiddet ve cüretin, bence âdeta özel bir meslek olduğuna işaret eder.

Bu satırlar yazılmış olduğu bir zamanda, bir toplantıda tesadüf edilen eski nâzırlardan bir zât, Mahmud Muhtar Paşa'ya yaranmak için bir münasebetle sözü olaya getirerek " Hüseyin Hilmi Paşa'nın telefonda askerinin düşüncelerine ve bir bastırma hareketi durumunda itaat edip etmeyeceğine dair düşüncemi sormuş ve benim de, "kendim askerle temasta değilim, fakat kumandan Mahmud Muhtar Paşa askerinin düşünce ve eğilimlerini harekete müsait buluyor " yolunda cevap vermem ve tekit etmek için sorulan soru üzerine aynı ifadede ısrar edişimden, görüşümün isyanı bastırma aleyhinde olduğu mânâsını çıkarmış ve dolayısıyla Mahmut Paşa'nın görüş ve değerlendirmesi reddolunarak hareket ve taarruza müsaade edilmemiş olduğunu " anlattı. Bana hareket hakkındaki görüşüm değil, askerinin düşüncesi hakkındaki bilgim soruldu. Buna başka türlü cevap

vermek, hem yalan, hem de görevimi kötüye kullanmak olurdu. Sadrazamın ifademden kendi arzusuna uygun bir mânâ çıkartmasından ben sorumlu olamam. Hem de telefonda bu karşılıklı konuşma

olurken Nezâret odasında birçok dinleyici vardı. Hiç kimse açıklamalarımda gayri tabiiyet görmedi. Sözü uzatmama düşüncesiyle daha önce söylememe gerek görmediğim aşağıdaki olayı da bu münasebetle şimdi anlatmaya lüzum görürüm. Bu konuşmadan ve süvâri hücumundan biraz sonra Mahmud Muhtar Paşa Nezâret odasına geldi. Bu esnada ikimiz, aramızda her ne olursa olsun bir taarruza karar verdik. Bu azimle kendisi askerinin yanına koştu, ben de arkasından gittim. Askeri daire meydanındaki bataryaya mensup bir askerle konuşurken, Paşa'nın üzüntü ve hiddet okunan bir çehreyle geri döndüğünü gördüm. Zaten bende neferin cevaplarını pek hoş görmemişim. Bu arada mızraklı alayının ilerlettiği bir bölüğün yüzbaşısının Çarşıkapı'da halk tarafından vurulduğu, Unkapanı köprüsünü korumak için Muhiddin Bey kumandasında gönderilen tabur ve mitralyöz takımının isyancılara katıldığı haberi geldi. Bunun üzerine her türlü hareketten kaçınıldı. Bu sıralarda iş işten geçmişti. İhtilâlin bastırılması, ancak sabahleyin süvari tugayının ilk geldiği sıralarda kabil olabilirdi. Sadr-ı âzamın bu sorusu ise bundan sonra olmuştur. Dolayısıyla Sadr-ı âzamın bana müphem soru sorması ve cevabı

bımı yanlış yorumlamasının hayırlı olduğu bile düşünülebilir.

Nezâret makamına gelir gelmez, Ethem Paşa'nın zannederim ilk işi beni çağırarak oldu ve âdeta hizmetime ihtiyacı olduğunu belirtti. Tesalya'dan ve hattâ Halep'teki geçici memuriyetimden beri gönül alma ve iltifatını, talihsizlik ve felâket zamanlarımda yardım ve himayesini görmüş olduğumdan muhalefet elimden gelmedi. Bu da çok isabetli oldu. Çünkü gemi aزیya almış olan isyancı kişilerle bir takım ayak takımının subaylara karşı aldıkları ve bazen cinayete kadar varırdıkları serkeşâne ve mütecavizâne tavırlar üzerine askeri dairelerin çoğu kapalı bir hâle gelmişken Genelkurmay dairesinin faaliyetinin devamı başka daire ve şubelere de güzel bir örnek teşkil ederek bu önemli zamanda işlerin yürümesini durduraktan korumuştur. Yoksa Adana'da Ermeni meselesiyle Dördüncü Ordudaki irticâ teşebbüsleri pek tehlikeli karışıklıklar ve sonuçlar doğurup davet edebilirdi. Bu konuda birinci ve ikinci şube müdürleri Mahmud (Çürüksulu Mahmud Paşa) ve Ziya (eski Harbiye Nâzırı Ziya Paşa) nın vazifeperverâne hizmet ve fedakârlığını minnettarlıkla anlatıp hatırlamayı hakşinaslık vazifesi bilirim.

Sultan Hamid döneminde hüküm süren bozuk idare ve tahammül edilemeyecek derecedeki istibdat yüzünden birçok muâriz çıkarak ve gizli cemiyetler kurarak çeşitli tabakalardan bir hayli kişi Avrupa'ya kaçıp sığınmış, birtakımı da hapsedilmiş, tutuklanmış ve çeşitli yerlere sürülmüş ve uzaklaştırılmıştı.

Bununla birlikte irticâya olanca kuvvet ve kanaatimle muhalif olduğum gibi, askerin bu taşkınlık ve isyanından da sonunu düşünerek ve meslek gayretiyle son dereceye kadar sıkıntılı ve kırgın ve Selânik'te teşekkül eden kuvvetlerin gelişini dört gözle beklediğimi gerek Nâzır (Ethem) Paşa'ya, gerek olayın arkasından Birinci Ordu Kumandanlığına getirilen Nâzım Paşa'ya açıkça belirtmekten ve açıklamaktan geri kalmadım. Hattâ Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaştığı sırada kendilerine düşmanlık değil yardım gösterilmesi hakkındaki teklifim

üzerine Nâzırın huzurunda Nâzım Paşa ile meydana gelen bir tartışmada duygularıma kapılarak : “ İşte düşüncem budur. Bunun aleyhinde olanlara düşmanım. İsterseniz beni tutuklatabilirsiniz, elinizdeyim ” şeklinde öfke göstererek odadan çıkmak istediysen de, Ethem Paşa'nın hayırhah aracılığı sürtüşmenin önüne geçmiştir. Fakat bu ihtilâflara rağmen Hareket Ordusunun gelmesinden sonra bu zâta, hattâ bir soru sorulmasının bile mennine gerçek bir dostlukla ve olanca kuvvetimle çalıştım. Vekiller heyeti tarafından, maksat anlaşılacak ve İstanbul'a cebren girmekle kötülöklere mahal verilmeyecek şekilde bir uzlaşma zemini hazırlanabilmesi için, Çatalca sınırını geçtikten sonra, Hareket Ordusunun karşılanması için gönderildim. İspartakule'de önde bulunan Erkân-ı Harbiye kaymakamı Salâhaddin Bey ve ilk defa olmak üzere Talat Bey (Talat Paşa) ile buluşup tanışıldı.

Kumandan Mahmud Şevket Paşa daha Selânik'te olduğundan, ordunun girişi şekline dâir müzakere mümkün olmamış ve anılan bu iki kişiyle maksatları konusunda konuşulduğu sırada : “ İsyân edenlerin cezalandırılması tabii ise de, Padişah ve hükümet aleyhinde bir kasıtları olmadığı ” cevabı alınarak dönülmüş ve bu meâlde kaleme alınan rapor Sadarete sunulmuştur. Talat Bey'in bu ifadesiyle beni kandırmış olduğu hatıra gelebilir. Bu sırada zaten onun için böyle bir cevap vermekten, benim için de buna inanmak veya inanmış gibi görünmekten başka çare yoktu. Bununla birlikte Ayastefanos'ta (Yeşilköy) ve daha sonra İstanbul'da toplanan genel mecliste Sultan Hamid'in tahttan indirilmesi hakkında verilen kararda İttihadçılardan çok Padişahın özel surette nimetiyle beslenmiş diğer devlet büyükleri ve vezirlerle askeri erkânın ısrarlı ve işin içinde bulunduklarını,

ibret verici oluşundan dolayı hatırlatmaya gerek gördüm. Mahmud Şevket Paşa'nın benim İspartakule'ye giderken Talat Bey'le görüştüğümü haber alması üzerine dışarıdan kimseler işe sokulur ve herhangi bir suretle icraatına müdahale edilirse istifa edeceğini genel merkeze bildirdiğini ve İkinci Ordu'dan Adana'ya gönderilmek üzere bir alay istediğimiz vakitte de, söz konusu ordunun kumandanı Salih Paşa'ya kendisinden alınan askeri daha sonra kendi karşısına çıkaracağımdan korunması yolunda işarette bulunduğunu, daha sonra Talat ve Salih Paşa'lar anlatmışlardır.

Hareket Ordusu Çekmece'ye yaklaştığı zaman Ferik Hurşid Paşa yanıma gelerek hemen beraberce gitmemiz gerektiğini aceleyle ve gizili olarak teklif etti. Sebebinin araştırmasından ben de muvafakat ettim. Mahmud Şevket Paşa da o gün ordusunun başına gelerek, Halkalı Ziraat Mektebi'nde karargâhını kurdu. Biz de Ayastefanos'ta kaldık. O gün Dersaadet (İstanbul)'dan bir hayli kimse geldiği gibi, Nâzım Paşa da görüşmek üzere Mahmud Şevket Paşa nezdine gelmiş ve nazikâne kabul edilmekle beraber dönüşüne izin verilmemiştir.

Ertesi gün Binbaşı Fethi, İsmail Hakkı ve Enver Beylerin kumandasında üç kol İstanbul üzerine yüründü. Bunların nisbeten zayıf olan ilk ikisi doğrudan İstanbul'a ve Enver Bey kumandasındaki en güçlüsü Alibeyköyü, Kağıthane üzerinden Beyoğlu yönlerine sevk edildi. Sağ cenah ve merkez kolları önemli bir mukavemete rastlamadıysa da, Enver Bey kumandasındaki sol cenah Taşkışla ile Taksim kışılarında hayli mukavemete uğramış ve Hürriyet Tepesinde medfun olan Binbaşı Muhtar Bey ve birkaç subayla er kaybetmiştir.

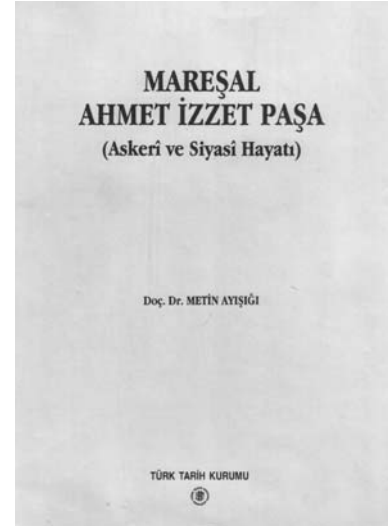
İşte askeri kıtaların, resmi kuman-

danlarının elinden alınarak ihtilâl ve İttihad erkânından üç gence teslim edilmesi, astın-üste kumanda ettirilmesi, Mahmud Şevket Paşa'nın ordunun zabt ve raptına vurduğu darbelerin ilki olmasa da en önemlisidir. Bu suretler gençlerin hırsı, önüne geçilemeyecek biçimde tahrik edildi. Bu hâl Dünya Savaşına varıran musibetler silsilesinin ilk ve en büyük sebebi oldu. Hâlbuki birkaç ay önce İttihad Cemiyetince tâkip olunan istikamet, süratle rütbe alanların, rütbelerini indirilmesine yönelikti. İhtilâlde hizmeti geçenler mükâfat olarak rütbe yükseltilmesiyle taltif edilmediler ki, bu hâkimâne bir tedbirdi. İnkılâpta başlıca hizmetleri geçtiği ağızdan ağza dolaşan bu üç zâta yegâne mükâfat olmak üzere Genelkurmaylıkça askeri ataşeliklere tayinleriyle yetinilmiştir ki, bunda aynı zamanda yukarıda zikrolunan çeşitli faydalar göz önünde bulundurulmuştu. 31 Mart irticâ olayı üzerine bunların üçü birden Selânik'e koşarak, elde edilmesine cansiperâne hizmet ettikleri eserin korunması ve güçlenmesi içinde hizmet verdiler. Fakat bunlardan başka şekillerle de, söz gelimi kolların Kurmay Başkanı veya öncü kumandanı sıfatıyla yararlanılabilir. Büyük kişilerin zamana uymak, asta hoş görünmek ve bu suretle mevki temin etmek için kendilerinin ve arkadaşlarının kanuni hâk ve selâhiyetlerini feda etmeleri, meydana gelen kötülüklerin önemli sebeplerinden biri ve belki birincisi olmuştur.

Esas amaç, bu zamanların geniş bir tarihini yazmak olmadığı, için bu olayın sonunu ayrıntılarıyla açıklamaktan kaçınarak yalnızca irticai olayın sebepleri ile sebep olanlar ve failleri hakkında bazı bilgiler ve düşünceler ortaya koymayı uygun görüyorum.

Bilindiği üzere Sultan Hamid döneminde hüküm süren bozuk idare ve tahammül edilemeyecek derecedeki istibdat yüzünden birçok muâriz çıkarak ve gizli cemiyetler kurarak çeşitli tabakalardan bir hayli kişi Avrupa'ya kaçıp sığınmış, birtakımı da hapsedilmiş, tutuklanmış ve çeşitli yerlere sürülmüş ve uzaklaştırılmıştı. Bu cemiyetlerin en güçlüsü ve doğrusu en halis ve ciddi, en müstakil ve milli olanı İttihad ve Terakki Cemiyetiydi ki, nihayet Meşrutiyet'i elde etmek buna nasip olmuştur. Meşrutiyetle birlikte kaçak, mahpus ve sürgün ne varsa hepsi İstanbul'a toplanarak siyasi mağdurlar nam ve sıfatıyla birçok hak iddiasına koyuldular. Fakat bunların içinde, emellerine kavuşamayınca Rusya yoluyla Avrupa'ya kaçtıktan sonra sarayla uyumuş ve menfaat temin etmiş olan, şimdi de millet kurtarıcısı dâvâsıyla başkanlık ve başta oturma iddiasında bulunan Dağıstan'lı Murad Bey ve daha sonra anlaşıldığı üzere şantaj yaparak, jurnal ederek çektiği paralarla Mısır ve Avrupâda hayat sürdürme gelmiş olan Ali Kemal gibileriyle kötü hâl ve hareketlerinden dolayı cezadan kurtulmak için kaçmaya mecbur olan veya hakkıyla mahkûm, mahpus veya sürgün iken, bu kargaşalıkta yakasını kurtaran Avnullah el-Kâzîmî ile Mola-Zâde'nin başkanlığı altında toplanan birçok kimseler de vardı ve bunların emel ve istekleri, utanmazca ısrar ve münafıklıkları gerçekten sayısız ve sınırsızdı.

Öte yandan Damat Mahmud Paşa'nın çocukları da, babalarının naşını ve adem-i merkeziyet programını taşıyarak payitahta ayak bastılar. İmtiyazlarının sınırlanması ve ortadan kaldırılması endişesiyle korku ve üzüntü içinde ve özellikle askeri hizmetin kendilerini de içine almasından etkilenen ve üzülen gayrı müslim milletlerin, özellikle de patrikhânenin çok hoşuna giden, fakat ötedenberi mutlak merkeziyete

karşı olduğunu sayısız yazılarla ve sonunda Yemen'deki icraatımla göstermiş olduğum hâlde, bana bile aşırı ve mevsimsiz görünen bu teorileri İttihad ve Terakki tarafından hoş görülme şöyle dursun, büyük ve belki de haklı şüphelerle karşılandı.

Sultan Hamid döneminde, özellikle İstanbul muhitinde işsiz memurlar ve başıboş subayların sayısı, en zengin bir hükümetin bile besleyebileceği sınırı aşmıştı. Hayret ve ibret verici bir şeydir ki, Meşrutiyet'in kabul edilişinin ertesi günü Birinci Ordu'nun o seneki bütün değiştirilen fertleri arasındaki onbaşı ve çavuşların mülâzımlığa yükseltilmesi için irade çıkmıştı. Yeni hükümet tabii bu kategoriler için de bir düzenleme ve sınırlama getirmek mecburiyetindeydi. Çünkü bu şekilde devlet idaresi gerçekten mümkün değildir. Hemen bir matematik kesinlikle iddia olunabilir ki, Sultan Hamid idaresi bu inkılâba uğramasa bile, bu israflar yüzünden birkaç seneye varmadan iflâsa ve belki bütün devlet ile beraber tükenmeye ve mahvolmaya mahkûmdur.

Sultan Hamid devrinde büyük makamlar işgal eden ve önemli roller

Bazı siyasi hasımlar hakkında uygulanan suikastler, lânet ve nefretle anılmaya lâyıktır. “ Genel fayda için özel zarara katlanılır “ kaidelerini “ milletin yaşaması için şahısların öldürülmesi caizdir “ şeklinde tefsir edenler bulunabilir. Fakat bu suikastlerden, değil vatan ve millet, hattâ cemiyet içinde fayda yerine zarar meydana gelmiştir. Bir de şurası sayısız tarihi olaylarda sabittir ki, insan topluluğunda ortaya çıkan ve yayılan dînî ve siyasî düşünceleri ortadan kaldırmak amacıyla yapılan kıyamlar, âdetâ bunları güçlendirip destekleyegelmiştir.

oynayan zevat ve şahısların zararları imkân ölçüsünde kısıp sınırlanacak bir hâle getirilmişse de, sarayın ih-san ve israfından yararlanan ve Yıldız sofralarının kırıntılarıyla geçinen binlerce insan rızkının kesilmesinden zarar görüp üzülmekle ilk gözdağının etkisi kaybolur olmaz, gerçek duygularını ortaya koymaya başladılar. Bu gibi kişilerin başına da diyanet kisvesi altında fesatlık ve şeytanlık yapan Derviş Vahdeti geçti. Bu partilerin birisi de kendilerine mahsus gazetecileri, periyodik dergileri ve yaygaracı hatipleriyle düşünceleri zehirlemeye ve zihinleri karıştırmaya çalışıyordu. Son muhâlifler olayı arasına Kâmil ve Nâzım Paşa isimleri girince, hepsi bu isimlerin etrafına toplandılar ve bu iki zat yalan gerçek İngiliz dostu ve İngiltere himâyesinde oldukları zannedildiğinden hamiyet ve vatan-

perverlik duygusundan mahrum bazı çarpık görüşlüler etkili bir ecnebi yardımı ümidiyle cüretlerini arttırdılar. İşte bu tür itiraz ve muhalefetlere karşı İttihad ve Terakki’nin mukavemet ve mücadelesi, inancına göre çok tabii idi. Mahiyeti bilinen kimselere hizmet tevdi etmek ve başkanlığı onlara bırakmak, geçmişinde bir mahkûmiyet veya siyasî mağduriyet ile olan her ehliyetsiz kimseye, evinde oturarak maaş almaya alışmış birçok tembele devlet hazinesini açık tutup, çalışan ve hak sahibi olan kimselere daha önce söylendiği gibi maaşsız bırakmak, memleketin ve ordunun ihtiyaçlarını giderememek, hele âdem-i merkezîyet ve şahsî teşebbüs gibi görüşlere baş eğerek genel idarenin birliğini bozmak, Müslüman ve Türk olmayan unsurlara türlü türlü ayrılma vesileleri hazırlamak, 93 Anayasasının sonu daha hatırlardayken Sadr-ı âzamın Meşrutiyet ruhuna aykırı icraatına -hattâ altında özel maksatlar bulunduğu düşünülmesi bile – kusura göz yummak fahiş bir hâtâ olurdu.

Muhâliflere karşı daha ılımlı davranılma sözcüleri Murad Bey’in izzet-i nefsi okşansa emellerine az-çok müsait bulunulsa, mümkün olduğu ölçüde ayaklanmanın önüne geçilebileceği yolunda bazı düşünce ve tenkitler ötedenberi işitilip durursa da, bilmem ki, niyet ve duyguda yakınlaştırılmış olan karar ve teşebbüsler böyle hafif tavizlerle önenebilir miydi?

*Ve keyfe yudari’l-mer’ü hâsid ni’Me
zâ kâne mâ yurdihi illa zevâlûha **
(Lâedri)

Başkasındaki nimete hased eden kimseyle
Hasetçiyi memnun edecek tek şey
İnsan nasıl iyi geçenebilir. Bu mümkün değil /

O nimetin ortadan kalkmasıdır. (Yay. Notu)

Kadro dışı veya başka isimlerle birçok memurların işten çıkarılması da İttihad ve Terakki’nin, hoşnutsuzluğa sebep olan hâtâları arasında zikredilmek isteniliyor. Fakat daha önce de açıklandığı üzere, çıkarılacaklar adaletli bir biçimde ayrılmış olmak şartıyla, bu tasfiyeye de zarûret olduğu açıktı. Hükümet daireleri hiçbir zaman tembeller evi veya âcizler yurdu olamaz. Yalnız emeklilerin ve hak sahibi olanların geçimlerinin sağlanması kaçınılmazdı. Bunun için hükümet de bazı tedbirlere başvurmamış değildir. Genelkurmay dairesince bir defalık on beş-yirmi milyon civarında bir borçlanma anlaşması yapmak ve bir banka açılarak çağrılacak mütehasısların yardımıyla bu parayı işletmek ve gelirinden hak sahiplerinin maaşlarını vermek hususu düşünülmüştü. Bu suretle bir de hükümetin milli bir bankaya sahip olma faydası elde edilmiş oluyordu. Fakat bunun yürürlüğe konma ve uygulanma kabiliyetini değerlendirmek hükümete ait olduğu için, bu fikir bizce bir teklif ve temenni sınırından ileri geçirilmemiştir. Kısacası hükümetin ve cemiyetin haklı ve zaruri olan uygulaması birtakım hoşnutsuzlukları doğurmuş olsa da, bunun hâtâ olarak kabul edilmesi ve anlaşılması doğru değildir.

Bu da ifadelerimle İttihad ve Terakki’yi bütün eksiklik ve hâtâlardan temizlemek istediğim gibi, bir yanlış anlamaya düşülmemelidir. Düşünceme göre cemiyet doğru olan bir esasın uygulanmasında gerçekten tenkit edilmeye ve hâtâlı bulunmaya lâyık bir hareket çizgisi takip etti.

Bu cümleden olarak bazı siyasi hasımlar hakkında uygulanan suikast-

ler, lânet ve nefretle anılmaya lâyıktır. “ Genel fayda için özel zarara katlanılır “ kaidelerini “ milletin yaşaması için şahısların öldürülmesi caizdir “ şeklinde tefsir edenler bulunabilir. Fakat bu suikastlerden, değil vatan ve millet, hattâ cemiyet içinde fayda yerine zarar meydana gelmiştir. Bir de şurası sayısız tarihi olaylarla sabittir ki, insan topluluğunda ortaya çıkan ve yayılan dinî ve siyasî düşünceleri ortadan kaldırmak amacıyla yapılan kıyamlar, âdeta bunları güçlendirip destekleyegelmıştır. Güya, bu yolda akıtılan kan iyi ve kötü insanlık düşüncesini suluyor ve bereketlendiriyor. Sonra İttihad ve Terakki’nin anlaşılan öldürme ve korkutmayla işlediği bu cinayetlerde gövde değil dallar ve güçlü değil zayıf haksızlığa hedef edilmiştir. Fakat insanda hâkim olan duygu yalnızca korku değildir. İnsanların çoğunda birçok temiz duygular vardır ki, sahibini cânice ve alçakça fiilerden tiksindirir. Dolayısıyla bu fiilleriyle İttihad ve Terakki fesadın kaynaklarını kendi hâline bırakmış ve fazla olarak halkın düşüncesini kendi aleyhine harekete geçirerek ve öfkeliendirerek hasımlarının eline güçlü bir silâh daha vermiştir. Mebusların seçiminde izlenen baskı ve zorlama da, İttihadçılar, bu hürriyet babalarını halkın düşüncesinde, hasımlarının “dev gibi yavru-larını yutar “ yolundaki niteleme ve tariflerine uymuştur. Fikir hürriyetinin sağlanması, milli hükümetin kurulması söz ve teraneleriyle başa geçen cemiyet, hiç olmazsa ilk mebus seçimlerinde küçük Balkan hükümetlerini taklit edeceğine, vadide sıdk ve vefa gösterip yalnızca uyar-malarla yetinerek milleti oy vermede hür bırakmak ve meclisin sinesinde birkaç muhâlife tahammül etmek gerekirdi. İlk elde birkaç muhâlifin varlığı, zararlı olmak şöyle dursun muvâfıkların dayanışmalarına yar-

dım edebilirdi. Hâlbuki bu müste-bitçe tavırlar hem halkı ürkütmüş, hem de dostlar arasında ayrılık ve nifakı davetle meclisin ahengini bozup karmakarışık etmiştir.

Sabahaddin Bey’in âdem-i merkeziyet propagandasına başlamasından az zaman sonra Arap, Arnavut, Çerkez ve Kürt gibi İslam kavimlerinin birer kulüp açmaya başlaması, İttihad ve Terakki tarafından şüpheli bir gözle görüldü. Fakat buna karşı yapılan kaba ve alaycı muameleler ve yayın-ları ile bu arada aynıyla karşılıklıta bulunma kabilinden Türk Ocağı’nı açmak faydalı bir tedbir olmaktan çok, tefrikanın şiddetlenmesine sebep oldu. Bir defa Meşrûtiyet idaresinin esası kabul edildikten sonra, her ne şekilde olurda olsun ortaya çıkan nazariye ve düşüncelerin şiddetle engellenmesine çalışmak, coşkun bir selin önüne engeller koymak gibidir. Bu gibi engelleyici tedbirler, coşkunluğu gerektiren ve tahribatı önlemek için aksine suyollarını temizlemekle akışı kolaylaştırmak gerektiği gibi, bu gibi düşüncelerin sakıncalarının önlenmesine de yumuşak ve hâkimâne tedbirlerle tevessül etmek gereklidir. Osmanlı hânedânı aslında bir küçük Türk topluluğu ile Anadolu’da kurulduktan sonra, yavaş yavaş genişleyen ve memlekete ilâve ettiği her toprak ve ülkenin halkını eşit bir şekilde yönetmek sayesinde kalben de kendine bağlanmakla kuvvetinden istifade ederek gayet renkli ve sağlam bir mozaik hâlinde Osmanlı Devletini kurmuştu. Bunun devamı, bu bağların sağlamlaştırılmasına ve dış güçlerin etkisiyle bozulmaktan korunmasına bağlı olduğu için, esas teşkil eden Türk milletinin vazifesi ve menfaati, bir çekim merkezi gibi, bu milletleri kendine çağırarak ve bağlamakken, bu ocak sayısız övün-meleri, diğer milletler hakkında revâ

Sabahaddin Bey’in âdem-i merkeziyet propaganda-sına başlamasından az zaman sonra Arap, Arnavut, Çerkez ve Kürt gibi İslam kavimlerinin birer kulüp açmaya başlaması, İttihad ve Terakki tarafından şüpheli bir gözle görüldü. Fakat buna karşı yapılan kaba ve alaycı muameleler ve yayın-ları ile bu arada aynıyla karşılıklıta bulunma kabilinden Türk Ocağı’nı açmak faydalı bir tedbir olmaktan çok, tefrikanın şiddetlenmesine sebep oldu.

gördüğü küçümseme ve tahkirleri ve nihâyet dini bağları ihlâl kadar varan, indi ve garip düşünceleriyle bir itici güç etkisi yapmış ve asırlardan beri İslamiyet ve Osmanlılık bağıyla kin ve hileden uzak bir surette kardeş gibi yaşayan, geçinen hemşeriler arasına nifak ve ayrılık sokulmuştur.

Ocağın faal üyeleri arasında Türk millet ve diyânetine, Osmanlı vatanına yabancı kimselerle soyu sopu, hattâ tabiiyeti bilinmeyen bir takım kişilerin varlığı, hattâ Rusyalı bir Karabey’in de foyası meydana çıkana kadar bu meydanda at koşturması, bu işlerin içinde bazı gizli güçlerin, özellikle Rus entrikasının pek yabancı olmadığı zehabını vermektedir. Her neyse, diyebilirim ki, devletin çeşitli kavimlerinin nifak ve ayrılığı meselesindeki Sabahaddin Bey’in Âdem-i Merkeziyet Partisiyle Türk Ocağı, karşılıklı iki kutup halinde ve biri diğerini tamamlama suretinde tesir icra etmiştir. Türk Ocağının kurucuları ve seçkin üyeleri arasında

cidden saygı duyduğum simalar eksik değildir. Şu ifadelerimdeki korkusuz samimiyet bu kişilerce belki gücenme ve kırgınlığa sebep olacak; ne çare ki pek mukaddes bildiğim Osmanlı topluluğunun dağılması ve perişanlığına sebebiyet verdiği zehabında bulunduğum her şeyi ve her şahsı tenkit ve yanlışını yüzüne vurmaktan kendimi engelleyemedim. Belirli bir şahıs hedef alınmadan ortaya koyduğum bazı şüpheler de mazur görülmelidir. Dünya Savaşında bir şeyin iç yüzünü araştırma ve buna karşı kendimi korumak için düşmanların birbirlerine ettikleri hileler, hattâ Napolyon döneminde bu hususta ve hasmı iğfal işinde başvurulmuş desiseler konusunda yayınlanan eserlerle Bolşeviklerin Çarlık dönemindeki siyasi entrikalarla ilgili devede kulak kalan işaatları ve nihayet bizim savaşlarımızda Yeniçeriye bozmak için kullanılan şeytani desiselerden kulaklarımıza ulaşabilenleri araştırır ve göz önünde bulundurulursa düşmanlarımızın birliğini bozmak için çok esaslı tertibat almış olmaları ihtimal dışında görülemez. Dolayısıyla ilgililerin yukarıdaki satırları okurken ellerini kalpleri üzerine koyarak durumu değerlendirmeleri ve lakırdıları öfke ve kırgınlık yerine, ibret ve gönül gözüyle telâkki etmeleri vatanın geleceği için daha hayırlı olur.

Meşrutiyetin ilânının hemen arkasından Sultan Abdülhamid ile uyularak hilâfet ve saltanatın kendi üzerinde kalmasına karar verdikten sonra, bazı gazetelerde her vesileden istifadeyle çekilen saçma sapan nutuklarda araya sıkıştırılan ve kullanılan uygunsuz tasvirler ve sözlerle Padişahın şahsı hakkında reva görülen alay ve tahkir de anlamsız olduğu kadar, zararlı da oldu. Bu hâl Padişahı rahatsız ettiği derecede halkın çoğunluğunu teşkil eden geleneklere bağlı

ve dinini seven kimseleri de sebepsiz yere yaraladı. Gerçi Sultan Hamid'in bazı gayrı meşru biçimlerde devlet hazinesi zararına olarak edindiği mülklerin geri alınmasına bir şey denilmese bile, tahsisâtı seniyyenin biraz orantısız biçimde kesilmesiyle saray büyük bir darlığa, Zât-ı Şâhane de üzüntü ve öfkeye düşürülmüştür. Benim bu konudaki görüşüm –ki o zaman pek çok kişiye de açıklamıştım- Sultan Hamid'den çekip alınan bu emlak ve arazinin adaletli bir oranda hânedân arasında bölüştürülmesiyle devlet hazinesinden şehzâde ve sultanlara verilen maaşların kesilmesi, fakat Padişahın tahsisâtıyla veliahd maaşından çok indirme yapılmaması tarzındaydı. Düşünceme göre bu suretle prenslerin belirli bir serveti olacak, bunu iyi idare edenler sülâlelerinin bugünü ve geleceğini temin edecek, fakat israf ve sefahata alışmış olanların nesillerinin şerefini korumaları mümkün olamayacağından hükümdar hânedânıyla irtibatları kesilecekti. Gerçi bu tarihlerde dile alınması mahzurdan pek de salim görülmemekteyse de, bu tedbir daha sonra saltanat mirasının babadan oğla geçen bir tarza dönüşmesine de bir başlangıç teşkil etmiş olacaktı.

Fakat sarayın itibar ve çıkarına aykırı olan bütün bu muamelelerden çok Yıldız'daki askerden bazı fertlerin Padişahın irâde alınmadan idam edilmesi ve cesetlerinin teşhiri meselesi, zaten vehmine yenik düşen Padişahı büsbütün ürkek ve kuruntulu yaptı. İşte bu çeşitli sebeplerin birleşip toplanmasıyla İttihad ve Terakki aleyhine birçok düşmanlar türemiş ve halkın büyük bir kısmı da anlatılan olay ve uygulamalardan dolayı birkaç ay önce kurtarıcı sandığı İttihadçılar topluluğundan yüz çevirdiği için birkaç askerle başlayan ihtilâl başkentte ve memleketin birçok yerlerinde des-

teklenip korunmuş veya en azından hoşgörüyü karşılanmıştır.

Müsebbiplere gelince: Tabiatıyla vicdan ve insaf sahibi bir kimse, elinde kesin delil bulunmadan zamanın önemli devlet adamlarını itham etmek ve tarih önünde adını kötüye çıkarmak istemez. Aslında gazeteleriyle ve nutuklarıyla propaganda yapanlar bilinmekle birlikte müsebbip tabiriyle anlatmak istediğim, ihtilâli el altından hazırlayanlar ve yapanlardır. İşte bunlar için kesin bir hüküm vermekte son derece ihtiyat göstermeyi vicdanî bir mecburiyet saydım. Bu mesele hakkında teşkil edilen Divan-ı Harblerden birincisi, yüklendiği kılı kırk yarmada ve kararsızlıkta aşırılığı dolayısıyla işin içinden çıkıp bu konuda bir karara ve kesin sonuca ulaşamamış; diğeri ise hakikati aydınlatmaktan çok, korkutma ve tehdit düşüncesine ve şahsî duygulara kapılarak ikinci, üçüncü derecedeki kimseleri çeşitli biçimlerde şiddetle cezalandırıp yok ettiğinden ve Sultan Hamid'in eski devlet adamlarını eski hesap ve kinlere dayanarak tutuklamaya ve sürmeye önem vermiş olduğundan, mesele yine hiç olmazsa cemiyetin yabancı olmayan bizim gibilerin gözünde açıklığa kavuşamamış olmakla bu hususta şüphelerden ve olayların akışına göre yapılan akıl yürütme ve tahminlerden ileri gidilememiştir.

Kâmil ve Nâzım Paşa isimlerinin bu faciada önemli roller oynadığında şüphe olmamakla beraber, elde kendilerinin bilfiil meseleyi idâre etmiş olduklarına hükmettirecek açık bir delilde yoktur. Bununla birlikte mensuplarının hiç olmazsa kıskırtmalarında ve efkâr-ı umûmiyeyi yöneticiler aleyhine harekete geçirmede ve bazı birbirine bağlı tertiplerin içinde olan, hele Kâmil Paşa-zâde Said Paşa'nın

daha fazlaca âmil ve faal olduğu söylentiler arasındadır.

Nâzım Paşa, Harbiye Nezâretinden ayrılmasından sonra, eski Stokholm elçisi Şerif Paşa'nın geçici olarak kendisine terk ettiği konağında oturmak-taydı. Şerif Paşa da mühim siyasi veya askeri hizmetlere talip olduğu hâlde, cemiyetçe istek ve arzusu desteklenip yerine getirilmediğinden gücenmiş ve verdiği bazı ziyafetlerin işaret edeceği üzere Sabahaddin Bey'in düşüncelerine eğilimli gibi bulmak-taydı. İşte bu noktada toplantılar yapılmaktaysa da, olaydan birkaç gün önce Nâzım Paşa evini Büyük ada'ya taşımıştı. Bu taşıma keyfiyetinin leh veya aleyhte tefsiri okuyucunun düşünme tarzına ve vesvese rütbesine bağlı bir meslektir.

Mebuslardan Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in (eski Sadr-ı âzam Avlonyalı Ferid Paşa'nın amcası) yabancı sefa-retleriyle de münasebete bulunarak bu meselede büyük rol oynadığına dair sonraları bir hayli dedikodu olmuşsa da, İsmail Kamil Bey'in yaradılışı kavgacı, çıkarıcı ve muhalif zümreye mensup olmakla birlikte gizli tertiplerde dahline ve tesirine dair kesin bir hüküm ve fikir verecek deliller bulunmamaktadır.

Bu meselede en büyük amil ve müessirin para olduğunda şüphe yoktur. Eğer Osmanlılar vatana ilişkin ihtilâl ve mücadelelerde başkalarının parasından yararlanmaya kadar düşüp alçalırlarsa zahmet çekmeyecekleri tabiidir. Yeni duyduğum bir söylentiye göre, Ernest Camille'in o tarihlerde açmış olduğu Türkiye Milli Bankasından ürken Osmanlı Bankasıyla, imtiyazını kaybetmek telâşında olan Reji'nin ve muhâliflere temâyülü çok açık olan Patrikhânenin bu konuda yardımı geçmişmiş. Bunun doğru

olup olmadığının sorumluluğu ri-vayet edene aittir. Bununla birlikte iki mâli kuruluş hakkındaki bağ çok zayıftır. Padişahın kalben ihtilâli arzu etmiş olması pek tabiidir. Fakat bilgi ve müsaadesi ile tertibinde tesir ve yardımının dokunduğu bilinmemektedir. Gerçi Sultan Hamid'in oğullarından adını söylemek istemediğim bir şehzâdenin güyâ olaylardan birkaç önce sarayda bir faaliyet olduğunu ve bir başka kardeşinin gece-gündüz bazı kişiler kabul ederek sürekli çalıştığı yolunda cemiyete haber gönderdiği rivayet ediliyorsa da, benim gözümden bu da gerçekleşmemiştir. Bu ihtilalin düşmanların kahr ve imhâsı ve kendi hesaplarına kurmak ve yenilemek, istibdada bahane bulmak için İttihadçılar tarafından yaptırıldığı yolunda bazı rivayet ve iddialar da eksik değildir. Bu konudaki iddiasını desteklemek için saltanat hanedanına mensup büyük bir zât " Abdülhamid ile İngilizler arasında Bağdat demir yolu ve Irak meselesine dâir bir anlaşma sureti bulunmuş olması, Almanlarla İttihadçılar tarafından ortaya çıkarılmakla, bunun önüne geçmek üzere bu teşebbüste bulunduklarını " delil olarak ileri sürüp ilâve etmiştir.

Fakat hükümetin bilgisi ulaşmadan sarayla yabancı bir devlet arasında kararlaştırılan herhangi bir sözleşmenin resmîyet ve geçerlilik kazanması o hükümetin düşmesine bağlı olduğundan, düşünceme göre bu delil aksi tezi destekler. Gerçekte 31 Mart olayında Almanlar İttihadçıları, İngilizler ise saray tarafını ve irtica yanlılarını tutar gibi görünüyordular. Hattâ Selânik'te İngiliz başkonsolosunun oradaki hareketi engellemek ve geciktirmek için nasihatlerde bulunduğu bile rivayet edilmiştir. Şüphesiz İngiltere hükümeti, bir ihtilâli açıktan açığa teşvik ve himâye etmez. Fakat gayrı resmi kimselerin telkin-

Davutpaşa'dan gelen süvari tugayının Bâyezid'i bir dolaşması bütün bu insan kalabalığını çil yavrusu gibi dağıtmıştı. Buna kıyasla hükmolunabilir ki, sabahleyin, hattâ öğleye kadar bir iki peşrev veya şerapnel ile daireden kararlı bir çıkış Sultanahmed Meydanı'na kadar tesirini yapar ve orada toplanmış olan isyancıları darmadağın ederdi ve herhalde birbirini arkasından isyan eden askerin ve halkın bugün akşama kadar ve daha sonraları döktüğü kan derecesinde zayıya mahal kalmadan mesele hallolurdu.

leri veyahut ikinci, üçüncü derecede resmî memurların gelişigüzel bazı ifadeleri, basiret gözü siyasi amaçlar ve çıkara dayalı ihtiraslar dumanıyla kapanmış olan gafillere ötedenberi bir nâs gibi tesir edegelmektedir. Bu olayda İngiltere'nin rolü hakkındaki dedikodunun doğruluk derecesi bilinmemekle birlikte, herhâlde bize karşı izlediği tenkide ve itiraza şayan siyasetin Meşrûtiyetle birlikte milletin Batılı devletlerle ve en çok da İngiltere hakkındaki duyguları fevkalâde dostane idi. Hele Bosna ve Hersek olayından sonra umûmi efkârın İtilaf takımının lehine ve üçlü İttifakın aleyhindeki galeyana zapt edilmez bir hâle gelmişti. Yazık ki, İngiliz politikacıları, kendilerine şartsız teslimiyet gösteren bazı siyasi devlet adamlarının hatırı için bir milleti feda ettiler. Hâlbuki bu milletin ensesine binmekten vazgeçip kalbini kazanmakla yetinmek daha kolay, daha doğru ve daha yüksek

bir siyaset olurdu. Fakat bilinmez ki, İngiltere eski devlet adamlarının yanlışsız ve derin siyasetinden geri mi döndü? Yoksa eski geniş görüşlü devlet adamları azaldığından bize – Alman elçisi Baron Mareşal von Biberstein gibi eski bir kurda karşılık-ikinci derecedeki adamlarını gönderip bunları –vaktiyle bizde divan efendilerine emanet olunan bilgisiz valiler gibi- doğu konusunda mütehassıs kabul edilen tercümanlara mı tevdi ve emânet etmek istedi? Herhalde şurası kesindir ki, bu tarihlerde İngiltere bize karşı dar bir görüş alanı ve kısa bir düşünce ürünü olan eğri bir siyaset izledi. Bu hâtâdan doğan sıkıntıların büyük kısmını şüphesiz biz çekti. Fakat herhâlde İngiltere ve bütün medeniyet dünyasına da bir zarar payı düşmüştür. (Sayfa: 60-76)

Ahmed İzzet Paşa hatıratında, İttihad ve Terakki inkılâbını yapanların iki sınıftan müteşekkıl olduğu kanaatinde. Bunlardan birinci sınıfı teşkil edenler iyi niyetli, hamiyetli, fedakâr ve vatanperver oldukları halde, bir de bu birinci sınıfı oluşturan icra adamlarının akıl hocaları, müdürleri, yol göstericileri olan ikici bir sınıf vardır. Paşa'ya göre, Paris ve Selanik çevrelerinde yetişen bu sınıf mensupları, Fransa büyük ihtilaline, onun idarecilerine, bunların her türlü eylemlerine tutku derecesinde bağlı olup, bu büyük tarihi trajediyi aynen taklide ve bütün evreleri ile uygulamaya arzulu olup masonluk ideallerine bağlı olan bir çevredir.

Hatıratında Ahmed İzzet Paşa, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin bu sınıflı yapısını aşağıdaki cümlelerle özetler.

“İfadelerim özetlenecek olursa, önce İttihat ve Terakki'nin bazı aşırı ileri gelenleri ile, özellikle onun sırtın-

dan geçinenlerin, eskiler hakkında tamamen şuursuz ve haksız bir şekilde uygulamak istedikleri şiddet, gösterdikleri kibir ve azamet yüzünden birçok gönül kırıcı ve en kötüsü küçüğün büyüğü, astın üstü küçük görmesine sebep olan bu taşkınlıklar, devlet yönetiminde, özellikle askerlikte temel şart olan itaat ile karşılıklı zincirleme saygı yok etti. İkinci olarak, vatan bünyesinde fazla ve abartmalı bir kuvvet hayal edilerek içeriye karşı gösterilen şiddet ve hakaretin aynısı dışarıya karşı da gösterilmeye kalkışıldığından, Meşrutiyetin ilânı dolayısıyla bütün dünyada lehimize meydana gelen saygı ve dostluk birkaç ay içinde düşmanlığa dönüşmekle, bu durum topraklarımızda gözü olan bitişik veya kapı aşırı komşu devletlere saldırı için fırsat ve cesaret verdi. Üçüncü olarak, ülkeye sokulan dinsizlik akımları, bir taraftan halkın çoğunluğunu başlangıçta katışıksız kurtuluş olarak düşünülen inkılâptan nefret ettirdi, diğer taraftan milletin, ordunun manevi gücünü zayıflattı. Dördüncü olarak, Müslüman unsurlar arasına içten ve dıştan sokulan zıtlığın, düşünce ayrılığının etkili yöntemlerle kaldırılıp yok edilmesine çalışılacağı yerde, aksine birtakım yanlış teoriler ve kaba davranışlarla, bilerek bilmeyerek karşılıklı nefretin körüklenmesine gidildi. İşte İttihad ve Terakki'nin ortaya çıkmasıyla birlikte, özel bir meslek halinde tezahür eden bu dört hata ile, bir taraftan dışarının aleyhimize düşmanlığı körüklenir ve düşmanlara saldırı fırsatları hazırlanır, yani koşar adımla savaşa doğru yürürken, diğer taraftan da insan topluluğu için en büyük kuvvetlerden olan dini inanç, millî birlik ve hattâ bazı amansız muameleler yüzünden vatan sevgisi gibi yüksek duygular ve mukaddes bağlar kesilip yok edilmekle devlet manen ve maddeten zaafa düşürüldü. Böyle

bir başlangıcın sonucu ve bitişi hayra ulaşamaz.

İttihad ve Terakki'nin ikinci sınıfa mensup yol göstericileri arasına, yukarıda anlattığım gizli güç temsilcilerinin resmen ve açıkca olmasa bile, el altından katılmış olmalarını ihtimal dışı görmeye yer yoktur. Bu gibi kurtlar, siyasi ufukların bulanmasından yararlanmakta kusur etmezler. Zaten cemiyetin akıl kethüdaları arasında yabancı devletlere tabi ve tutkun, yabancı mason maşrık-ı azamlarına bağlı adamlar bulunduğu, gizli kapalı bir mesele değildir. Bu gibi genel ve özel merkezlerde görüş ve söz sahibi olunca da cemiyeti ve tabii olarak da hükümeti, mensup oldukları devletin, cemiyetlerin diledikleri yollara götürmeye çalışacakları doğal işlerdendir. Masonluğun milletler arası olduğu hakkındaki rivayete rağmen, locaların mensup oldukları ırk ve devlet menfaatlerine hizmet ettikleri birçok büyük olaylar dolayısıyla ortaya çıkmış bir gerçektir. Bunu kimsenin garip bulmaya, hattâ ayıplanmaya da hakkı yoktur. “ Milletim beşer, vatanım arz” teorisinin geçekleşmesine daha çok zaman vardır. İşte bu türlü kimselerin aldatmalarından kaçınmak, devlet adamlarımız için bir borçken, bunda da hata edilmiştir.” (Sayfa: 307-308)

KAR MI YAĞDI ŞU KUDÜS'ÜN BAŞINA ?

Elemler ve Emeller Arasında Kudüs seyahatine düşülen notlar

Şaban KARATAŞ
karatassaban@hotmail.com

Farklı sokaklarda oynayan Yahudi ve Filistinli çocukların simaları ne kadar da farklı. Bir yanda sokaklarda neşeli, yüzü gülen Yahudi çocukları. Diğer yanda adeta yetişkin insanların yüzlerinden görülen durgunluktaki Filistinli çocuklar. Filistin'de çocuklar ayrı bir dram. Halil'de 3-4 yaşlarında olduğunu tahmin ettiğim bir çocuğun elindeki plastik kapla imaretten yemek almaya giderken bana fırlattığı bakışı asla unutamam.

Seni unutursam ey Yeruselim, sağ el hünerini unutsun.

Eğer seni anmazsam eğer seni en büyük sevincimden üstün tutmazsam, dilim damağıma yapışsın. (Ahd-i Atik, Mezmurlar, 137)

Ey peygamberleri katleden ve sana gönderilenleri taşıyan Yeruselim, Yeruselim!

Tavuk kendi yavrularını kanatlarının altına topladığı gibi kaç defa senin evladını toplamak istedim ve siz istemediniz.

İşte haneniz size viran bırakılıyor. Zira size derim ki, bundan sonra siz Rabbin ismiyle gelen mübarek olsun deyininceye dek beni asla göremeyeceksiniz. (İncil, Matta, 24:37) Kendisine kudretimizin bazı işaretlerini

göstermek için kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren yüceler yücesidir. (Kur'an, İsrâ Suresi, 17/1)

Bu satırlar, üç farklı kültür penceresinden Kudüs'e bakışın örneklerini veriyor. Kudüs'ü gezerken veya Kudüs'le ilgili okumalar yaparken Emin Maluf'un *Ölümcül Kimlikler* adlı eserindeki tespitler zihnimde tekrar canlandı. Entelektüel geleneğe sahip Maluf ailesinin bu meşhur kalem ustası, hayatını Fransa'da devam ettiren bir Hristiyan Arap olarak sahip olduğu kültürel kodları tahlil ederken, kendini bir yandan Araplığa, bir yandan Hristiyanlığa, hatta içinden çıktığı coğrafyadaki tesir-teessür ilişkileri yönünden İslamiyet'e ve hayatını kazandığı Fransa'ya nispet etmektedir. Maluf,

bu unsurların bir bütün olarak kendi şahsiyetini oluşturduğunu ve onlardan biri uğruna diğerinden vazgeçemeye hiç niyetli olmadığını okuyucuyla paylaşır. Yazarın şahsiyeti olur da şehirlerin şahsiyeti olmaz mı? Pekâlâ olur. Bunu en aşikâr örneği Kudüs'tür.

Gerçekleştirdiğimiz seyahatte de sayısız örneklerle şahit olduğumuz üzere, Kudüs hala taşıdığı renkli kişiliğiyle arz-ı endam etmektedir. Ancak bu kadim şehir, İslam tarihi boyunca müslüman, musevi, rum, ermeni vs. mahallelerinin iç içe girmesi ayrıca İslam, Yahudilik, Hristiyanlık (Her biri ayrı din mahiyetindeki Ortodoksluk, Katoliklik ve Protestanlık) dinlerinin aynı zeminde varlıklarını sürdürmelerini sağlamak suretiyle, kesretten vahdete varılarak temin edilen huzurdan süratle uzaklaşmaktadır. Hâlbuki Roma imparatoru Titus tarafından baştanbaşa yakılan ve yıkılan şehre, Yahudilerin girmeleri yasaklanmış, girerler ölüm cezasıyla cezalandırılmıştı. Böylesine bir yasağa, sünnet olmanın da eklediğini unutmayalım. Hristiyan dönemde de durum farklı olmamış, İsa'nın sözlerinin taşıdığı mana-

ya rağmen şehir harap ve perişanlığa mahkûm edilmiş. Pers işgali sonunda kadın, ihtiyar ve çocuklar dâhil tüm halk katliamlara maruz kalmış. Şehir sakini Hristiyan halk, mezheplerin in-siyatif kavgaları altında ezilmiş. Haçlı seferlerinin yağmaları şehri ve sakinlerini perişan etmiş. Tüm bunlar dikkate alındığında Müslümanların sağladığı barış ortamını ve ötekini olduğu gibi kabul ederek yaşama imkanı veren iklimindeki farkı görmemek nankörlük olacaktır. Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethinden şehrin İngilizlerin eline düştüğü 1917 yılına kadar İslam rahmeti içinde yaşayan Kudüs halkı, her geçen gün tasfiye edilmekte şehir tek ses ve rengin sıkıcı monotonluğuna mahkûm edilmek istenmektedir. Bu durum şehrin ölümü, en azından ruhunun ölümü demektir.

1517'de Osmanlı idaresi altına girmiş ve tam dört asır boyunca, İstanbul'dan yönetilmiş olan Kudüs şehri tek kurşun atmadan ve hiçbir mukavemet göstermeden 1917 Aralığında, General Allenby'nin kumandasındaki İngiliz birliklerine teslim etmek zorunda kalmışız. Allenby'nin Kudüs'e bir muzaffer bir komutan edasıyla girdiği o zamana kadar asırlarca barış içinde yaşayan Kudüs, o günden sonra bir daha iflah olmamış ve gün yüzü görmemiştir...

Şark, şehir medeniyetini temsil eden sayısız örneklerle doludur. Kudüs, bunun en canlı şahididir. İstanbul, Bursa, Sivas ne kadar bize aitse, Mekke, Şam, Bağdat, Trablus ve Kudüs de o kadar yakındır bizim anlam dünyamıza.

Osmanlı Devleti'nin elinden çıktığı günden sonra da Kudüs uzun yıllar boyunca hac güzergâhı olmaya devam etti. Hac kabileleri İstanbul'da Eyüp Sultan, Konya'da Mevlana, Tarsus'ta Ashab-ı Kehf ve Urfâda Hz.

İbrahim'in makamlarını ziyaret ettikten sonra Suriye üzerinden Şam'a ve oradan da Kudüs'e ardından da Mekke ve Medine'ye giderler. Ellili yıllara kadar tren ve gemilerle daha sonra otobüslerle hacılar gittiler geldiler. 1967 yılındaki meşum Arap-İsrail Savaşı'nda Kudüs'te Müslümanların söz haklarını tamamen kaybetmeleri yüzünden bu güzergâhtan yapılan hac yolculuğu da sona ermiş oldu. Uçakların getirdiği konforla insanımızın bozulmayan "kafa konforu" arasında bir ilişki yok mudur sahiden. Bu seyahat tarzı, yorgunluk verici görünse de coğrafyayı bir bütün olarak algılamayı sağlar. Şimdi uçağa binildiği gibi hedef noktaya varılıyor. Arada irtibat noktaları adeta yok oluyor. Seyahat esnasında görülmeyen yerler, zihinlerden de uzaklaşıyor.

"Kudüs'e gider misin?" teklifiyle karşılaştığımda hiç tereddütsüz tabii cevabını vermişim arkadaşlarıma... Fakat bir anda vücudumu ateş bastığını hissettim. Kudüs ama hangi Kudüs? Basbayağı İsrail'di gideceğimiz yer ve biz yüreğimizde Mekke ve Medine'den sonra en aziz olan bu şehre, Yahudi devletinin vizesiyle gidecektik. Yaşadığım birkaç günlük med-cezirden sonra kararım kesinleşti, artık gidecektik.

Atatürk Havalimanı Dış Hatlar Terminalinde arkadaşlarla buluşup, bilet bagaj ve gümrük işlemlerinin ardından Türk Havayollarıyla Telaviv'e uçarak Uluslararası Ben Gurion havaalanına indik. Yorucu, bıktırıcı, usandırıcı gümrük ve pasaport işlemlerinin ardından adeta iğne deliğinden geçirilerek dışarı çıkabildik. Güvenlik sistemi, genç yolculara karşı özel bir hassasiyet sergiliyor. Özel muameleye tabi tutularak (!) ahiret suallerine maruz kalan yolcular, kendilerini genç mi hissediyorlardı bu bilinmez ama onların yerinde olmayı hiç kimse is-

temezdi herhalde... Kafilemize tahsis edilen otobüsle Kudüs'e doğru yola çıktık. Otobüse bindiğimizde seyahat organizatörümüz bir bez şapka ile Kudüs haritası vermiş ve bu iki emanete (!) sınıksız sarılmamızı talep etmişti! O zaman pek kavrayamadığım vurgu ifadelerinin ne anlama geleceğini dönüşte havaalanında hep beraber anlayacaktık. Kudüs nadiren gördüğümüz karlarla bizi karşılamıştı. Gecenin ilerlemiş saatlerinde otelimizdeki odalara yerleşmiştik artık. Sabah namazını Mescid-i Aksa'da kılacak olmamızın verdiği bir farklılık vardı üzerimizde.

Sabahın erken bir vaktinde grubumuz firesiz ve vaktinde Kudüs sokaklarını arşınıyordu. Mahmur yüzleriyle kadın, erkek ve çocuk bütün kafiye bir heyecan olduğunu gözlemliyorum. Sokak etrafındaki evlerin cephelerindeki taş kaplamaların estetiğini fark etmemek imkânsız. Yarı karanlık sokakta yürürken ara ara İsrail güvenlik noktalarının yanından geçiyoruz. Sokağın bitiminde çarpıcılığı ve çekiciliğiyle Eski Kudüs'ün surları ve bütün haşmetiyle Şam Kapısı (Bâbuş-Şam) bizi karşılıyor.

Bu kapıdan içeri girince gerçek Kudüs'e adım atmış oluyoruz. Muhteşem kapıdan geçerek surlarla çevrili kadim şehre giriyoruz. Sağımızda ve solumuzda üzerinde yüzlerce yılın vakarını taşıyan taş yapılar, ayağımızın altında yer yer aşınmış büyük taş-mermer levhalarla döşeli zemin... Nihayet Mescid-i Aksa'yı içine alan Harem-i Şerif'in kapısında. Ancak kapıda İsrail güvenlik güçlerinin soğuk yüzleriyle karşılaşmamız hepimiz için sürpriz olmuştu. Nitekim her Harem-i Şerif'e girip çıkarken karşılaştığımız bu soğukluğun tesirinden çıkarak Harem'e girmek için ayrı bir çaba sarf ettiğimi itiraf etmeliyim.

300x480 m genişliğinde, Kudüs'ün

şark kenarında şehirden duvarlarla ayrılmış ve zemini yükseltilmiş Harem-i Şerif içinde yürürken yanık bir Kudüs ezanıyla ürperiyoruz. Dinin temel olan şahadetleri haykıran ezanlar aynı zamanda o yurdun hürriyetinin ilanıdır. Gözüm Kubbetus-Sahra'da kulağım ezanda, yürüyorum, yürüyorum... Minareler Mescid-i Haram'daki, Süleymaniye'deki coşkuyu kaybetmiş adeta ağlıyor, ağlıyorum... Harem'in orta yerinde Kubbetus-Sahra'nın altını kubbesiyle kubbenin alt kısmını çepeçevre kuşatan mavi çiniler karanlık içinde apayrı bir görüntü veriyor. Kubbetus-Sahra'nın yanından geçerek Mescid-i Aksa'ya ulaştıran merdivenlerden iniyoruz. Allah'ın garip mescidi önünde utanma mı, suçluluk mu tarif edemeyeceğim garip bir ruh haleti içinde buluyorum kendimi.

Her gün değişik münasebetlerle uğrama bahtiyarlığına nail olduğumuz Mescid-i Aksa ve Harem-i Şerif'de bilmediklerimizi öğreniyor, hissetmediklerimizi hissediyoruz. Burası Müslümanların buluşma yerlerinden ve üç kutsal mekândan biri...

Harem-i Şerif'in güzelliğini tamam-

layan ve ayrıntı gibi duran Harem içindeki değişik yerlere serpiştirilmiş kubbeler, Kadı Burhaneddin Minberi, Memlük Sultanı Kayıtbay Sebil'i vs. Kubbetus-Sahra'nın görkeminden bir an uzaklaşıncı fark edilebiliyor.

Mahzun mabede genç, ihtiyar, kadın, erkek, her yaştan cemaat giriyor. Selahaddin Eyyubi'nin, Zengi'nin, Osmanlı padişahlarının vs. üzerinde titreyerek imar ettiği görkemli camii Mescid-i Aksa'nın her köşesinde ellerinde Mushaflarıyla Kur'an okuyanlar, halka halinde sohbet eden insanlar.

Cami, 1969 yılında Siyonistlerin Mescid-i Aksa'ya karşı besledikleri saldırganlıktan nasibini almış ve yakılmış.

Cami, 1969 yılında Siyonistlerin Mescid-i Aksa'ya karşı besledikleri saldırganlıktan nasibini almış ve yakılmış. Avusturyalı Yahudi saldırgan Michael Dennis Rohan minberi yakmış ve Rohan deli raporu olarak paçayı kurtarmış. Kudüs'teki Müslümanlar, İsrail'in Kudüs'ü işgal ettiği 1967 İsrail-Arap savaşından

iki sene sonra maruz kalınan bu yangının sarsıntısını hala yaşıyorlar. Yakılmasından 38 yıl sonra aslının aynısı olarak yeniden yapılan ahşap minber, tekrar eski yerine konmuş. Yapımında ve montaj çalışmalarında iki Türk künde-kârî ustası Recep Elitok ve Mehmet Ali Uçar'ın da çalıştığı ahşap minberin masraflarını, Mescid-i Aksa vakfını himaye eden Ürdün hükümeti karşılamış. Selahaddin minberi olarak bilinen asıl minberi, Nured-din Mahmud Zengi yaptırmış. Zengi minberin yapımını emretmiş fakat tamamlanmasını göremeden vefat etmiş. Minber birebir yaptırılıp aynı yerine koyduysa da gönlümüzün fatihi Selahaddin dönemine ait hatıraların yerinde yeller esiyor. Cami içindeki vitrinde İsrail barbarlığının delilleri olan boş fişekler ve bomba parçaları sergileniyor. Mescidi Aksa'nın eski temelleri caminin epeyce altında.

Mescid-i-Aksa'nın alt kısmındaki kadim mescide iniyoruz. Bizleri bir anda binlerce yıl öncesinin efsunlu atmosferine götüren taş bloklar, erimeye yüz tutmuş direkler, betonarme desteklerle sağlamlaştırılmaya çalışılmış. Ancak, betonun gri soğukluğu ile mekanın sıcaklığı bir tezatlık teşkil ediyor.

Ağlama duvarını ziyaret ettiğimizde şahit olduğumuz üzere, İsrail hükümeti marifetiyle ve Yahudiler için kutsal sayılan Süleyman Mabedi'nin temellerini bulmak iddiasıyla Mescid-i Aksa'nın temelleri altında tüneller kazılıyor olmasını hatırmıza getirdiğimizde eriyen taş bloklar karşısında taşıdığımız endişeler daha da artıyor.

Harem-i Şerif'in merkezinde, Mescid-i Aksa'nın kuzey istikametinde, som altından yapılmış kubbesiyle Kubbet-üs Sahra... Pek çok kimsenin Mescid-i Aksa zannettiği, sekiz köşeden oluşan ve İsrâ ile Miraç hatırası kaya (:sahra) üzerinde inşa edilen bu mukaddes mabette her dönem Müslümanların bir katkısı, emeği ve göz nuru saklı. Cami şimdiki son görünümüne Kanuni döneminde ulaşmış. Mabedin dış yüzü mermerlerle mavi yeşil ve sarının değişik tonlarıyla karışık çinilerle bezenmiş. Muhteşem caminin kitabesinde Kanuni'nin ismi ebedileşmiş.

Caminin yüzeyinden basamaklarla inerek mağara görünümünde küçük iki mihrabı da içine alan minyatür bir mescid görünümündeki meşhur kayanın içine giriyoruz. Ve Hacer-i Muallak ile karşılaşırız.Hz. Peygamber'den günümüze intikal eden miraç hatırası bu kayanın Müslümanların dünyasındaki yeri çok yüksek.

Ne görkemli günler görmüş ne zulümler yaşamış Kubbet-üs Sahra... Bir zamanlar Haçlılar'ın eline geçerek kiliseye dönüştürülmüş fakat düşmanlarını bile kendine hayran bırakan muhteşem kumandan Salalahaddin eliyle tekrar eski mamur haline çevrilmiş. Harem-i Şerif'de olduğu gibi burada da değişik asırlara mühürlerini vurmuş olan Memlukler, Eyyubiler, Osmanlılar vs. muhtelif İslam devletlerinin izlerine rastlıyoruz.

Kudüs denilince akla gelen unsurlardan biri de Zeytin Dağı. Zeytin

Dağı'nı Faliş Rıfkı'nın aynı adlı kitabında görmüştüm. Kuran'da Vet-Tini vez-Zeytuni... ayetinde de yapılan atfa göre İsa'ya gelen vahiylerle vatanlık eden Zeytin Dağı... Kudüs ziyaretimin en çok hatırlanan bazı anları Zeytin Dağında yaşanmıştı. Şehre hâkim yüksekliğiyle Kudüs'e yukarıdan bakış imkânını veren Zeytin Dağı'ndaki yapılaşma Zeytin'den eser bırakmamışsa da, taşıdığı kutsal mana sebebiyle inşa edilmiş dini mimarinin değişik numunelerini üzerinde taşıyan mabetler farklı bir ilginin odağı olmuş.

İsrail Ağlama Duvarını tamir ettirmesi dolayısıyla Kanuni Sultan Süleyman'ın adının bir caddede yaşamasına izin vermiş olsa da onun yıkılmaktan kurtardığı duvarın yanında bulunan Mescid-i Aksa'nın temellerinde yaptığı kazıyla nimete nasıl nankörlük ettiğini de ortaya koymaktadır. Batı Duvarı da denilen bu mekânın Yahudiler nezdinde mahremiyeti çok büyük. Hangi dinden olursanız olun, kippasız veya takkesiz oraya giremezsiniz. Ağlama duvarı boyunca zikir yapan kimi Yahudilerin yaşadıkları cezbe hali ziyaretçilerin dikkatinden kaçmıyor.

Kudüs seyahatimiz boyunca ziyaret ettiğimiz pek çok kilise içinde Kıyamet Kilisesi'nin ayrı bir yeri var. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği iddia edilen ve Hz. Meryem'in mezarının bulunduğu inanılan bu mekânda iç içe girmiş şekilde inşa edilen kiliseler Kudüs'ü Hristiyanlar gözünde kutsallaştırmış ve bir ziyaret mahalline çevirmiş. Adeta birer farklı din gibi hareket eden Hristiyan mezhepleri bu mekândan bir türlü müsterek bir akılla istifade edemediklerinden, arayı bulmak bütün tarihte olduğu gibi bugün de Müslümanlar eliyle mümkün oluyor. Ataları Hz. Ömer döneminde buraya yerleşen bir aile.Kıyamet Kilisesi'nin bekciliğini yapıyor. Aile bu görevi bir iş olarak değil, bir aile mirası ve dini vecibe olarak görüyor, Kıyamet Kilisesi'ni bir Müslüman koruyor.

Rivayete göre Hz. Ömer bu kiliseyi ziyaretinde namaz vakti gelmiş, ona bir köşede namaz kılması için yer gösterilmiş, Hz. Ömer namaz kıldığı yeri Müslümanlar mabet yaparak ve kiliseye zarar verirler endişesiyle kikirisenin dışında bir yerde namazını eda etmiş. Onun namaz kıldığı yere gerçekten de bir cami inşa edilmiş. Mescid-i Ömer denilen bu mabette kıldığımız cemaat namazı ayrı bir tat bıraktı bizde.

Kudüs, bir açıdan bakıldığında İsrail eliyle tasfiye edilen müşterek hayat tecrübesine şahitlik ediyor. Kudüs ve Filistin kentleri; Ramallah, Beytüllahim, El-Halil, Eriha, Nablus, Salfit, Kalkilya, Tulkarm, Cenin, Gazze vs. arasındaki vahdet yok ediliyor. Kimi şehirlerin Filistin'e ait olduğu söyleniyorsa da Beytullahim, Halil ve Eriha şehirlerine yaptığımız ziyaretlerde şahit olduğumuz üzere bu gibi bölgelerde Filistinlilerin açık cezaevi şartlarında yaşadıklarını pek ala söyleyebiliriz. Çünkü bizim gezme imkânı bulduğumuz bu üç şehre giriş ve çıkışlar herhangi bir devletten başka bir devlete giriş çıkıştan daha zor. Birbirinden tamamen kopartılan şehirler arasında herhangi bir münasebet de kurulamamaktadır.

Kudüs'ten Bethlehem'e, Hz. İsa'nın doğduğu kente gidiyoruz. Tarihler bu doğum yeri konusunda farklı bilgiler veriyorsa da yüzlerce yıldır Müslümanlar veya Hristiyanlar bu mekânı kutsal ziyaret yerlerinden birisi görüyorlar. İsa'nın doğduğu dönemde Beytüllahim Roma İmparatorluğu'nun Yahudiye eyaletine bağlı idi. Bununla birlikte bazı araştırmacılar Beytüllahim'in bir yer adı değil, yıldız gibi bir gök cismi veya olayının adı olduğunu ileri sürerler. Bu iddiaya göre Beytüllahim İsa'nın doğduğu yeri değil, zamanı belirtir.

Bütün Filistin şehirlerinde olduğu gibi burada da şehre bir nizamiye kapısından, İsrail askerlerinin kontrolünden

geçtikten sonra girebiliyoruz ancak. Filistin'de olan bitenin farkında olan mihmandarımız Fethullah beyin yorgun yüzündeki yapmacık gülümseme, suratı asık İsrail askerlerinin işleri kolaylaştırmasına yönelik olmasına rağmen pek işe yaramıyor. Gidilecek yerler, güzergâh vs. konularında daha önce toplu izinler ve onaylar alınmasına rağmen yine de kılı kırk yararcasına güvenlik çemberlerinden geçiyoruz.

İsrail askerlerinin zaman zaman çocuk gibi korkak, ürkek tavırları, zayıf çelimsiz vücutlarıyla omuzlarında asılı ağır silahlar arasındaki uyumsuzluk ilk bakışta görülüyor. Çünkü İsrail'de 18 yaşına gelen herkes önce askerliğini yapmak zorunda. Askerlik 3 yıl. Terhisten sonra da her yıl, 1 ay yine askerlik yapmak mecburiyeti var. Askerlik ileri yaşlara kadar devam eden bir süreç olarak her İsraillinin hayatının bir parçası...

Sokaklarda otomatik silahlarla yürüyen çocuk yaşta İsrailli gençler dikkat çekiyor. Özellikle okula giden çocuklar omuzlarında hem otomatik tüfek-

leri hem de okul çantalarını taşıyorlar. Tel örgülerle bina yüksekliğine ulaşan duvarların yanı sıra duvarlardan daha yüksekte nöbetçi kuleleri yerleşim birimlerini tam tarassut altında tutuyor.

Hz. İsa'nın doğduğu mağaranın üzerinde devasa bir kilise inşa edilmiş. 1600 yıl önce yapılan Nativity (Doğuş) kilisesi oldukça fazla tadilat görmüş. Kilise'de çeşitli mezhepsel ve etnik farklılıklara göre ayrılmış bölümler dikkat çekiyor. Bütün bölümler Hz. İsa'nın doğduğu merkeze çıkıyor.

Hz. İsa'nın Doğum yerinin temizlik, tamirat, bakım vs. işleri müşterek yapılmaya çalışılsa da, bu hizmetlerin tekeli-sevabı kimseyle paylaşılmak istenmiyor. Bu yüzden zaman zaman din adamları arasında tartışmalar ve kavgaların, bazen de çatışmaların çıktığına rastlanıyor. Bu çatışmaların Yunan Ortadoks, Ermeni Ortadoks din adamları arasında da meydana geldiği göz önünde tutulduğunda meselenin ciddiyetini ve Doğuş Kilisesinin sağladığı dini meşruiyeti kimsenin elinden bırakmak istemediğini anlıyoruz.

Hem Büyük İsrail hayalinin hem de insanlığın bi-tişi, sevinir misiniz üzü-lür müsünüz? İsrail, Filistin topraklarını duvarla bö-lüyor. Duvar inşaatının bütün hızıyla devam etti-gini görüyoruz. Duvarlarla irtibatları kopartılan mahalleler arasında dramatik hayatlar...

Falih Rıfki Atay, 1. Dünya Savaşında, Filistin cephesinde, Cemal Paşa'nın emir subaylığını yaptığı döneme ait şöyle bir hatırayı nakleder: Başkomutan sıfatıyla Enver Paşa, cepheyi teftişe gelir. Hz. İsa'nın doğduğu yeri ziyaretinde, kilisenin camlarının kırık olduğunu görünce neden tamir edilmediğini sorar. Paşa'ya, değişik mezhepteki din adamlarının tamir şerefini paylaşmadıkları söyleyince, Enver Paşa'nın emriyle Osmanlı askerleri süngü takarak kiliseyi kuşatırlar. Askerin korumasında kilisede gerekli tamirat yapılır.

Beytüllahim'deki direniş esnasında Doğuş kilisesine sığınan Filistinliler içinde İsrail saldırısı sonucu kilisede ölen bir Filistinli Müslüman'ın kilise bahçesine gömülmesiyle Enver Paşa'nın tavrı arasında bir ilişki kurmaktan kendimi alamıyorum.

Duvar... Duvar... Duvarlarla Birbirinden Ayrılmış Halkın Yaşamak Zorunda Kaldığı Hayatlar

İşlemiş olduğu insanlık suçlarına bütün dünyanın şahit olduğu Şaron'un teklifiyle gündeme gelen duvarla güvenlik sağlama projesi, şehri kırsal alandan ayıran, tarım ve su alanlarını imha ve yerleşim birimlerini, paramparça eden duvarlarla Filistin toprakları adeta hapisane içinde murakabe altında özel hücrelere dönüştürülmektedir. Duvar inşaatı sırasında sökülün ağaçlar, yıkılan evler, gasp edilen haklar, irtibatı koparılan aileler, mülteci durumuna düşen fukara Filistinliler vs. başka bir dram konusudur. Hem Büyük İsrail hayalinin hem de insanlığın bitişinin resmi olan bu duvarlara sevinir misiniz üzü-lür müsünüz? İsrail, Filistin topraklarını duvarla bölüyor. Duvar inşaatının bütün hızıyla devam ettiğini görüyoruz. Duvarlarla irtibatları kopartılan mahalleler arasında dramatik sahneler yaşanıyor... İzole edilen bölgelerdeki yerlerini satıp (ki ancak Yahudilere satılabilir) Filistinlerin çoğunlukta olduğu yerlere geçmek ölüm sebebi. Buralarda kalmak ayrı bir ölüme mahkûmiyet... Kiminin evi bu tarafa, bahçesi tarlası, dükkânı diğer tarafa... İşyerine gidemiyor, gitse evine dönemiyor, tarlasına gidemiyor, mahsulünü toplayamıyor... İşkencenin bu türü İsrail icadı olsa gerektir. Bir sürü eza-cefa ve kötü muameleye katlanarak belli kontrol noktalarından gelip-gitmek teorik olarak mümkün, fakat gerçekte tam bir mahrumiyet...

Duvar Filistinli için... Halbuki Yahudi askerleri zaman zaman kapılardan girerek operasyon yapıp istediklerini derdest edip götürüyorlar... Filistin bölgelerinin akaryakıt, elektrik, su vs. hayat kaynakları Yahudilerin elinde... Planlanan duvar Berlin duvarından kat be kat fazla... Filistin içindeki Musevi yerleşim alanlarının etrafı elektrikli tellerle, kameralarla güvenlik altına alınmış. Askeri devriyeler hat boyunca cirit atıyorlar...

Farklı sokaklarda oynayan Yahudi ve Filistinli çocukların simaları ne kadar da farklı. Bir yanda sokaklarda neşeli, yüzü gülen Yahudi çocukları. Diğer yanda adeta yetişkin insanların yüzlerinde görülebilecek durgunluğu yansıyan Filistinli çocuklar. Filistin'de çocuklar ayrı bir dram. Halil'de 3-4 yaşlarında olduğunu tahmin ettiğim bir çocuğun elindeki plastik kapla İmaretten yemek almaya giderken bana fırlattığı bakışı asla unutamam. Unutamadığım gibi, yaşadığım bu kısa anın bende bir utanma hissini uyandırdığını itiraf etmeliyim.

Filistin muntıkaları dışına çıktığınızda, İsrail'de seyahat ederken adeta kendinizi Avrupa'da gibi hissediyorsunuz. İnsanların kendi öz yurtlarında düşükleri bu hal ile işgalcilerin yaşadığı hayat arasındaki uçurum vicdanımızı sızlatıyor.

İsrail'in izlediği tahribat ve katliam politikasının tesiriyle zaman zaman Yahudi kökene sahip olanlara pek sevimli bakılmasa da bunun kalıcı olmadığını görebiliriz. Nitekim Musa b. Meymûn'u da (Moşe ben Maimonides) Muhammed Esed'i de baş tacı edebilmişiz. İbn Meymûn İslam geleneğinden istifade ederek Yahudi teolojisini tecdit ederken hiçbir kompleks içine girmemişti. Merhum Esed ise 1923 yılında siyonist önder Chaim Weizmann ile tartışmış ve siyonizme

karşı çıkmıştı. Siyonist idealleri temelsiz ve gayri ahlakî buluyordu. İlmi ve ahlakî duruş...

Adından da anlaşılacağı üzere Hz. İbrahim'e nispet edilen Halil caminin de boynu bükük mahzun. Bu mabet 1994 yılından itibaren Yahudiler tarafından işgal edilmiş. Caminin bir kısmını Yahudiler sinagoga çevirmiş. Halil kentinin sokaklarından fakirlik akıyor. Sıkla sıkla sokakları arşınlar-ken İsrail askerleri tarafından konulan güvenlik turnikelerinin içinden geçme ayıbına maruz kalıyoruz. Adeta hapishane hücrelerinden geçen mahkûmlar gibi tam bir filtreleme işleminden geçip ancak camiye giriyoruz. Camide Hz. İbrahim ve eşi Sare'nin kabirleri var. Bir arkadaşımız gayri ihtiyari, kalk Sâre kalk, kalk da şu evlatlarının yaptıklarına bir bak, demişti. Başka bir arkadaşımız da bu zulmü yapanlar Sâre'nin evlatları olamaz diye düzeltmişti. Burada namaz vaktinde otomatik silahla bir Yahudi'nin yaptığı katliamı hatırladık, şehitlere rahmet okuduk...

İsrail mevzuu açıldığında şehir efsanesi olarak çok dinlediğimiz safsatalardan birisi şuydu: Adamlar çok çalışkan, çölü imar etmişler ve her tarafı tarım arazisi haline dönüştürmüşler! İşgal edilmiş Filistin topraklarında yaptığımız seyahatle bunun ne kadar uydurma olduğunu birebir gördük. Kış mevsiminde şahit olduğumuz seyri doyumsuz narenciye bahçelerinin arasından Yafa'ya kadar sürdürdüğümüz yolculuk sırasında yol boyunca gördüklerimiz bizleri hayrete düşürdü. 12 ay yapraklarını dökmeyen sedir ağaçlarıyla kaplı ormanların içinden Yafa'ya uzanırken yemyeşil bahçeler, bağlar bambaşkaydı. Allah vergisi tabiatı yahudi çalışkanlığı tahlil etmek acaba hangi aklın eseri idi.

Yafa'da şehri gezerken yıkıldıktan sonra restore edilerek yeniden diriltiren Bahriye Camii'nde nazlarımızı kılıyoruz caminin çevresindeki küllüye üzerindeki Osmanlı armaları ve kitabelerle tarihin içinden geldiğini bize seslendiriyor. Cadde üzerinde kurumuş klasik bir Osmanlı çeşmesinin fotoğrafını çekerken bir yaşlı kadın yanımıza yaklaşiyor. Babası Mısırdan buraya göçmüş. Çeşmeyi bana gösteriyor, 'Bunu Abdülhamid yaptırdı.' derken adeta bize bir mesaj vermek istiyor. Abdülhamid'in saltanatının 25. yılında yapılmış saat kulesinin üzerindeki tuğra çok uzaklardan kendini belli ediyor.

Yafa'dan Tév-Aviv'e geçiyoruz. Otobüsümüz minyatür bir Newyork şehri görünümündeki kenti yaran bulvar üzerinde seyrederken mihmandarımız Fethullah Bey'i bir heyecan sarıyor. Dikkat edin, şimdi göreceksiniz, az kaldı derken gönderde çekili al bayrağı gösteriyor. Yüzünde farklı bir tebessüm şahit oluyoruz. Fethullah Bey pek çok gezide rehberlik yaptığını fakat ilk defa böyle bir kafiye şahit olduğunu biraz mahcup bir edayla ifade ediyor. İstanbul'a dönerken havaalanında. Ka-

filemizdeki son fert gözünden kaybolana kadar yaşlı mihmandarımızın gezi boyunca yanından ayırmadığı uzun şemsiyesine yaslanarak öylece dona kalmasını ve vedalaşıp sarıldığımızda onun gözlerinde gördüğüm buğulanmayı hiçbir zaman unutmayacağım. Havaalanında bizi beklemediğimiz bir sürpriz bekliyordu. Havaalanı görevlileri şapkaları ve haritaları çıkarın demişti!

Fotoğrafları ile çalışmamıza katkıda bulunan arkadaşın Mehmet Saat Beye teşekkürler.

PIRİMİZ HASAN SABBAAH

Peren BİRSAYGILI

Sabbah, her türlü samimi inancın karşısına örülmüş bir duvardır. Bunun da bir tür inanç olduğunu telkin eder etrafına... Bu daha da güzeldir, bu daha rahattır. İnsanın âlemdeki yerini ve ulaşacağı yeri anlayabilmesi için inancın tamamen terk edilmesi gerektiği düşüncesinin, daha ziyade ahmaklıkla sonuçlanması şaşırtıcı değildir. O nedenle, düşünen kafaların başlıca uğraşı, inancı yok saymak yerine yaşamsal bir kaynak olarak kullanmak olmasıdır. Oysa yenik düşerler zira Sabbah insanların neye inandıklarıyla ilgilenmez. Bu inançları nasıl kullanabilir; onun iştahını kabartan şey, sadece budur.

*Eşi dostu verdik birer birer toprağa;
Kiminden bir taş bile kalmadı ortada.
Sen, yorgun katır, hala bu kalles çöldesin:
Sırtında bunca yük, yürü bakalım
hala
Ömer Hayyam*

Değerli tiyatro adamı Güngör Dilmen'in, 1983 senesinde yayınla-

dığı "Hasan Sabbah" adlı oyunu pek az kimse bilir. Oyun, Hasan Sabah, Ömer Hayyam, Nizam-ül Mülk ve Melik Şah arasında geçen bir satranç oyunudur. Ve inanç üzerine kurgulanmıştır.

Satranç tahtasındaki ilk hareket, iki eski okul arkadaşının Melik Şah'ın baba yadigarı veziri Nizam-ül Mülk'ün ziyaretine gelmesi ile gerçekleşir. Ziyarete gelenler, Hasan Sabbah ile Ömer Hayyam'dır ve maksatları Nizam-ül Mülk'e eskiden beraberce içtikleri bir andı hatırlatmaktır.

*Şavkıyacaksınız çağınızda
En yetenekli üç öğrencim
Egemen olacaksınız büyük bir zaman
parçasına
Bu şaşırtıcı üç us, değişik ışınlar salan
bu üç ateş...
Ne denkleştirebildim ne üleştirebildim
sizi yürek gözümde.
Artık siz ayırt edin kendinizi.*

Ant, okuldaki hocaları Nişaburi'nin onlara söylediği yukarıdaki sözler sonrasında, işte tam da aşağıdaki şekilde içilmiştir.

*Biz üç kankardeş;
Hasan Sabbah, Ömer Hayyam, Köylü
Nizam
İçimizden ilk kim, önce hangimiz bir
yüceliğe erişirse
Bu yeryüzünde onu eşitçe öbür kardeş-
lerine üleştirecek.*

Ömer Hayyam, bilim ve sanat adamıdır. Onun paylaştırabileceği dört-

lükleri vardır. Onun paylaştırabileceği, güneş, ay ve yıldızları vardır. Ve onun paylaştırabileceği büyük bir aşk vardır. Hasan Sabbah ise ülkeler gezmiş, inançları öğrenmiş, bu nedenle bol bol insanları incelemiştir. Ancak bu zamana kadar öğrendiklerinden herhangi bir değer devşiremediğinden, elinde var olan koca bir sıfırdır ve paylaştırabileceği de işte sadece bu hiçliktir.

Bu durumda, en güçlü dönemini yaşayan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda eriştiği yücelikleri paylaştırmak Nizam-ül Mülk'e düşecektir. Önce Hayyam'a bir devlet görevi verir. Onun vazifesi artık, bu zamana değin edindiği bilgiler ile bilimsel ve sanatsal çalışmalarını özgürce devam ettirmektir.

Peki ya Hasan Sabbah? Onun durumu, aslında Nizam-ül Mülk için sıkıntı yaratmaktadır. Ancak, seneler boyunca gezip dolaşmasına rağmen, edindiği tecrübelerden değer devşirememiş olan ve sahip olduğu "hiçlik"i bir değer olarak kabul eden Sabbah'ı, içtikleri ant yüzünden kendisine başdanışman yapmak zorunda kalır.

Satranç tahtasındaki ikinci hareket yani ikinci sahne, aslında oyunun kurgusunun belli edildiği ve Hasan Sabbah'ın niyetinin açıklandığı sahnedir. Bu sahnede Sabbah ve Melikşah'ı karşılıklı satranç oynarken görürüz. Sabbah, tükenmez bir iştahla oynatmaktadır piyonları sağa sola.

Melikşah bunun nedenini sorduğunda, gülümseyerek, kaleyi almak daha sonra da kalan ne varsa, bunları piyonlar yardımıyla kendi içine çekerek, hareketsiz bırakmak istediğini söyler.

Velhasıl Hasan Sabah, Selçuklu İmparatorluğu'nun, - sultanla satranca dahi oturabilen-, yeni danışmanı olmuştur artık ve kısa süre sonra devletin en büyük eksiğinin detaylı bir bütçe olduğunu, kendisinin bunu kırk gün içinde hazırlayabileceğini söyler. Ancak, kırk gün geçtikten sonra verdiği diğer doğru bilgilere rağmen, Suriye Çölü'nde hiç görmediği bir yer hakkında söylediği yalan, vezir Nizam-ül Mülk tarafından fark edilir. Ve böylece Hayyam'la beraber İmparatorluk dışına sürülür.

Satranç oyununu yarıda bırakarak, İmparatorluğu terk etmek zorunda kalmıştır.

Oyunu tamamlayamayan Sabbah'ın niyeti, daha önce hiç görmediği Suriye çölüne giderek, orada peygamberliğini ilan etmektir. İlk müritlerini kazanmakta gecikmez zira Hayyam ile Sabbah'ın bindikleri gemi, yolda korkunç bir fırtınaya yakalanır, gemideki yolcular inançlarına göre kendi Tanrılarına dualar ederken, Sabbah birden öne atılır ve "Ben çıkardım bu fırtınayı. Benim öfkemdir. Ben çıkardım ve ancak ben dindiririm." diye haykırır. Teknede bulunanların dikkatini çektiği esnada, tesadüf eseri fırtınanın da dinmesiyle, herkesi kendi mucizesine inandıracaktır artık.

Hayyam dehşet içindedir. Sabbah'a döner ve aralarında şöyle bir konuşma geçer.

Hayyam: Bu nasıl iştir?
Sabbah: Gördüğünün aynı.

Hayyam: Ya batsaydık fırtınada?
Sabbah: Batsaydık batmış olacaktık. Ama batmadık ve ben kazandım.
Hayyam: Kazandığın ne?
Sabbah: Alamut

Alamut, Sabbah'ın fethederek hükümdarlığının merkezi yapmaya karar verdiği yerdir; yani, satranç masasında Melikşah'a bahsettiği kaledir. Ve yarım bıraktığı oyuna tıpkı söylediği gibi, kaleyi almakla devam eder. Daha sonra eski okul arkadaşı Nizam-ül Mülk'ü öldürtüp veziri de alır ve oyunun en sonunda piyonları Melikşah'a yani şaha kadar iletir ama onu öldürmez; çünkü planladığı, daha önce de söylediği gibi şahı 'kendi içine çekip hareketsiz bırakmaktır.

Sabbah'ın zafer kazanmasına neden olan piyonlar, onun afyona alıştıranak, ne olduğu bir türlü tam olarak izah edilmeyen o 'Dava' yoluna kazandırdığı müritler olmuştur. "İnsanoğlu zaafarla örülüdür ve zaafaları yüzünden belirsiz, ancak keskin özelemler içinde kıvrınmaya mecbur bırakılmıştır" diyen Sabbah, daima bu zaafar üzerinden geliştirir oyunu.

Bu nedenle asla ciddi biçimde savaşma zahmetine bile girmez Sabbah. Alamut'u askeri bir güçle kuşatıp kazanmak yerine, insanların inançlarını yerle yeksan ederek, onları inançsızlaştırır ve böylece kaleyi içten çöker. Melikşah'ın en sağlam adamlarını dahi dava yoluna döndürerek, sarayı da içinden çökertmenin yolunu bulur. Oysa Sabbah, asla ortada yani tehlike altında değildir; Onun için cinayetler işlenirken, o hükümdarlığını iyiden iyiye güçlendirir. Zira sunduğu bir dinsel inanç değil, bunun da ötesinde, bir davadır. Hiçlikten varolan bir dava. Söze;"Bütün

devletler" diye başlayarak, şöyle devam edecektir;

" Bütün devletler, imparatorluklar yıkılabilir benim imparatorluğum bin yıl durur, benim imparatorluğum insanların beyinlerinin içinde çünkü. Benimle hesaplaşmadan bir yere varamaz insanoğlu."

Ve artık Alamut'tur yeni kible.

Eski arkadaşı Hayyam, hep katı inançlara karşı ola gelmiştir. Sabbah, her türlü samimi inancın karşısına örülmüş bir duvardır. Bunun da bir tür inanç olduğunu telkin eder etrafına... Bu daha da güzeldir, bu daha rahattır. İnsanın âlemdeki yerini ve ulaşacağı yeri anlayabilmesi için inancın tamamen terk edilmesi gerektiği düşüncesinin, daha ziyade ahmaklıkla sonuçlanması şaşırtıcı değildir. O nedenle, düşünen kafaların başlıca uğraşı, inancı yok saymak yerine yamsal bir kaynak olarak kullanmak olmalıdır. Oysa yenik düşerler zira Sabbah insanların neye inandıklarıyla ilgilenmez. Bu inançları nasıl kullanabilir; onun iştahını kabartan şey, sadece budur. Her tür inancın içine sızan bir zehir gibi, karşıt düşüncelerin bir araya geldiği noktada, onların kendi kucağına düşmesini bekler. Tanrı, zıtlıktan doğan her çatışmada, bir kez daha öldürülürken, o bu çatışmalar arasından yeni bir yön olarak doğar. Kim bilir, belki de ilhamını deizmden alan bilinen ilk "kötü adamdır" Sabbah.

Ve Tanrı'sız kalan çocukların tek bildiği, dava diye haykırmaktır hepsi bu; Dava, dava, dava!

Kaynak:

Güngör DİLMEN, Hasan Sabbah, Cem Yayınevi Tiyatro Dizisi, İstanbul 1983

“SENİ DİNLEYEN BİRİ”: BİR KUŞAĞIN SERGÜZEŞTİ

Erdal BAYRAKTAR

Hep düşünmüşümdür: 80 sonrası İslamcı kesimin yaşadıklarının, roman ve sinema diliyle kim özeleştirisini yapacak? diye. Ahmet Kekeç, “Yağmurdan Sonra”yla bir giriş denemesi yapmıştı; ama arkası gelmedi ve romanda fazlaca tartışılmadı. İslamcılığın özeleştirisi yapılmalıydı, yapılmak zorundaydı; çünkü İslamcılık bu ülkenin bir gerçeğiydi. Bu gerçeğe yüzleşmek gerekiyordu; hem içeriden hem de dışarıdan bir bakışla.

Bu ülke sahil-i selamete çıkmak istiyorsa, İslamcılar, İslamcılığın bu ülkenin gerçeği ve geleceği olmasını istiyorlarsa, İslamcılığı konuşmak zorundaydı. Bu düşünceler içerisinden Cihan Aktaş “Seni Dinleyen Biri”yle çıkageldi; bizi ve bizleri konuşmak için.

Cihan Aktaş bu konuları –çoğunlukla başörtüsü ve başörtülü bayanlar üzerinden-bu ülkede en çok konuşan ve tartışan yazarlarımızdan birisi. Yazdığı hikâyeler ve inceleme-araştırmalarıyla, bazen içeriden biri olarak, bazen bir gözlemci olarak sürekli yazıyordu, bu konuyu dert eden beyinlere ve yüreklerle. Bacıdan Bayana, Bir Hayat Tarzı Eleştirisi: İslamcılık isimli inceleme-araştırma eserleri İslamcılığa içeriden yapılan eleştiri ve gözlemleri içerir. Ayrıca, Dünün Devrimcileri Bugünün Reformistleri, İslamcılığın İran’dan nasıl görüldüğünü de aktarır bizlere. İran İslam Devrimi ve İran İslam Cumhuriyeti bu ülke İslamcılığı için önemlidir.79’da gerçekleşen devrim, İslamcıları fikri ve pratik açıdan büyük ölçüde etkilemiştir.

Cihan Aktaş’ın yukarıda bahsettiğimiz eserleri, “Seni Dinleyen Biri” romanının bir nevi arkeolojik imkânları olarak görülebilir.

Roman, Meral ve Halil üzerinden dini çevrelerde yaşayan üniversiteli gençlerin gençlik heyecanlarını, duygularını, sorularını, cevap arayışlarını, bağlanışlarını, samimi içten çabalarını, aşklarını, hayal kırıklıklarını, savruluşlarını... Gündeme getiriyor ve tartışıyor.

İslami yaşamı tercih eden Meral, yeni yaşamının gereği olarak kendini sorguluyor ve bu hayata ters gelen şeylerden kurtulmaya çalışıyor. İlk önce yüzükle başlıyor, sonra giysileri, çevresi, alışkanlıkları vb. Yeni bir hayat seçmişti. Bunun gereklerini yerine getirmeliydi. “Bir hayat görüşü vardı onun, gerçekleştirmeye çalıştığı amaçları vardı. İçinde var olan iyiliği korumaya, geliştirmeye çalışıyordu; bunun için babasıyla çatışmış, onunla uzlaşmayı kabul etmediği için de, ona ait saydığı evden ayrılmaya mecbur kalmıştı”. Halil’le yeni hayatlarıyla ilgili sorular sorarlardı birbirlerine: “İnsanların seni değerli bulmasında önemli sayılan şeylerden nereye kadar vazgeçebilirsin? Ruhunu ve bakışlarını yıkamak için isminden, kitaplardan, resim yapmaktan, alıştığın muhitten, dostlarından, sana yakıştıran renklerden, seni tanımlayan niteliklerden, zevklerinden ve tat aldığın güzelliklerden, emeğinle kazanmadığın imtiyazlarından ve lükslerinden vazgeçebilir misin?”(sh,314)

Öğrenci evlerinde, dergi bürolarında, mahalle sohbetlerinde İslam’ı öğrenme çabaları ve öğrendiklerini sorgusuz sualsiz uygulamaya heycanları. Meral ilk okumalarında-bir ilmihi kitabında-“Hanefi mezhebin-den kadınlar doksan kilometreden uzak yerlere yalnız başına yolculuk yapamazlarmış”(sh,3)hükmünü öğrenmişti. Bu yüzden arkadaşlarının yaptığı, seyahat teklifine hayır demişti. Samimi duygularla ama hikmeti üzerine düşünmeden öğrenme ve uygulama çabaları... O yılların insanı, asılı ve usülü öğrenmeden birçok malumatla karşılaşılıyordu.1400 yıllık bir gelenek, nasıl okunmalı ve anlaşılmalıydı? Tarihin ve geleneğin bize bıraktığı büyük bir miras, gencecik beyinlerin taşıyamayacağı büyük bir imkân veya yük. Bu günde çözülebilmemiş değil. Nereden başlamalı ve nasıl uygulamalıydılar. Usülsüz, hikmetsiz okumanın ve pratiğe aktarmanın sonucunda yaşadıkları çelişki şöyle anlatılır: “Şu son yıllarda hepimiz, bilgiyi yaşanılır kılmayı her şeyden çok önemsedik ama yaşantımızda yer edinmeyecek kadar kendi bağlamına ait ya da yaşanılır kılmaya işlemleri sırasında çarpılarak biçimini ve muhtevasını değiştiren bilgiler yüzünden, utandık veya utandırıldık”(sh,398).

Evle, sosyal çevreyle ayrışmalar, yeni yaşamlarına uygun çevre ve ortam edinme arayışları. İslamı öğrenmek, sosyal aktivite yapmak için gidilen cemaat ortamları, dergi büroları, tanınan ağabeyler, başörtüsü yasakları, başörtüsü eylemleri, okulu bırakma-

lar, yapılan dava evlilikleri... Pratik içerisinde insanları ve hayatı tanıma tecrübeleri.

Halil’i tasvir ederken” *Bir dönem Hanbeliler gibi namaz kılmış, bir dönem şii olmayı düşünmüş, bir dönem itikâfa çekilmiş... Onu ilk tanıdığı anda akılcı olmayan dindarların ziyaretgahı saydığı türbeleri, yatırları, ibadette Allah’a aracı sayılan benzeri her yapıyı ve sembolü bir şekilde ortadan kaldırmak gerektiğini savunuyordu. Belçikalı Sufi’yi tanıdıktan sonra tekkeler, tarikatlar ve bütün olarak tasavvuf kurumu üzerine eleştirilerinin bir kısmını dile getirmiş olmuştur.*”(sh,313)

O pak yüzüğünü değişim adına çıkaran Meral, sonlara doğru yeniden takıyor. İnsan merak ediyor; bugün olsa ne yapardı? Çıkartırken mi doğru yaptı, yeniden takarken mi? İslam biz de olan her şeyi değiştirmek mi ister, sorgulamak mı? Aslında her değişim redlerle ve kabullerle başlar. Bunlar doğal. Ama neleri red, neleri kabul edeceğiz? Bunlar belli değil. Özellikle 80 sonrası Türkiye’inde bunlar daha da karışık.80 darbesi her şeyi altüst etmiş, bütün zihni ve pratik yapılar iptal olmuş. Türkiye’yi kurtarma iddiasındaki bütün düşünce, siyasi, örgütsel yapılar tarumar olmuş. Ülke şok etkisinden yeni yeni kurtuluyor.

Bu şoku yaşayanlardan biri de İslami kesimler. Parti kapatılmış, MTTB, Akıncılar gibi teşkilatlar lagvedilmiş, üyeleri muhakeme edilmekte... İşte tam bu ortamda Afganistan Cihadı Rusya’ya kök söktürüyor, İran’da İslam devrimi olmuş. Bu Türkiye başarısızlığı ve Afgan cihadı, İran İslam Devrimi başarısı İslami kesimleri hızla etkisi altına almış. Mısır’dan, Pakistan’dan, İran’dan yapılan tercüme eserler, fikri olarak da etkisi altına almış vaziyette Türkiye Müslümanla-

rını.Tam bir fikri ve fiili fırtına.Süren mahkemeler,hapisten çıkan ve dışarıdaki insanların geçmiş eleştirileri.Merallerin ve Halillerin değişim kararları, tam da böyle bir ortamda başlıyor.

Hiçbirimiz hayata, sıfırlanmış olarak doğmuyoruz. Verili bir ortama doğuyoruz. Ve aynı zamanda; bu toplum kendine Müslüman diyor. Ve bizler verili ortamı reel olarak kabul etmeden, toplumun Müslümanlığını küçümseyerek çıkıyoruz yola. Kendimizce oluşturduğumuz “Peygamberi Metodla”, bu toplum ve din anlayışına karşı nasıl tavır geliştireceğiz?

Kitabi İslam’la, Tarihsel İslam’ı nasıl ayırt edeceğiz? Birleştikleri ve ayrıldıkları noktaları nasıl tesbit edeceğiz? Bunu yapabilecek birikime sahip miyiz? Gelenek ne demek, geleneğin hangisi nebevi, hangisi cahili? Geleneği reddedince yerine daha doğru bir şey koyabiliyor muyuz, koyduğumuz şey İslam’dan, hikmetten ne kadar onay alabiliyor? Anne babaya öf demeyi yasaklayan, aynı zamanda Allah’a kul-luk noktasında anne-babayı bir im-tihan vesilesi olarak anlatan ayetleri, reel hayatta nasıl uygulayacağız?

İçine doğduğumuz, oluşumuna medeniyet olarak katkı yapamadığımız modernlikle ve modern hayatla nasıl sağlıklı ilişki kuracağız? Tamamiyle reddedip, kendimize yenedünyalar mı kuracağız, bunu nasıl yapacağız? Başaramadığımızda teslim mi olacağız?

Aile hayatını nasıl kuracağız? Dava evliliği İslami bir evlilik mi? Dava evliliğinin gelenekte, sünnette yeri nedir ve evlilik realitesiyle ne kadar örtüşüyor? Roman’da Meral’i dava adına, İslami yaşam adına evliliğe davet eden Halil, ne kadar samimi ve gerçekçi? Pisey-ne ve Meral örneğinde olduğu gibi, İslam’ın kadın algısı nasıl ve hangisi

İslam’a daha uygun? İdeallerimizle gerçekler uyuşmadığında neler yapacağız?

Hayat boşluk kabul etmiyor. Karşılaştığımız sorunlarla ilgili “İslami Çözüm”leri ölmüş insanların statik metin yığınlarından mı öğreneceğiz, yaşayan bir âlime mi soracağız veya onları yeni bir okumaya mı tabi tutacağız? Kitaptaki bilgilerle, dinamik hayatı nasıl örtüştüreceğiz?

Halil’in, Meral’in üzerinden kendine İslamcı diyenlerin hikâyesi. O dönemi yaşayanlar mutlaka bir şeyler bulacaklardır, kendilerine dair. Ne güzel hayal ve umutlarla çıkmıştı yollara. Değişecekti bu zulüm düzeni. İslam’ın adaleti yayılacaktı ülkemize ve dünyaya.Elele verip önce Ali’ler, Fatıma’lar olacak,sonra Müslüman aileden İslam toplumuna geçecektik.Sonra nasıl yaşıyorsak öyle yönetilecektik.Ama yolun sonunda, değişmesini düşündüğümüz geleneğe(!)sarıldık ve değiştirmek istediğimiz sistemin bir parçası olduk. Hayat devam ediyor.Çocuklarımız oldu.Onlarda sorular soracak,cevaplar bulmaya çalışacaklar insana,hayata ve dine dair.Onların soruları doğru sorabilmeleri ve doğru cevap verebilmeleri için, zaman geçirmeden, kendimize şu soruları sormalıyız diye düşünüyorum:Biz ne yaptık,niçin yaptık,yapacaksak,bundan sonra neyi,nasıl yapmalıyız?

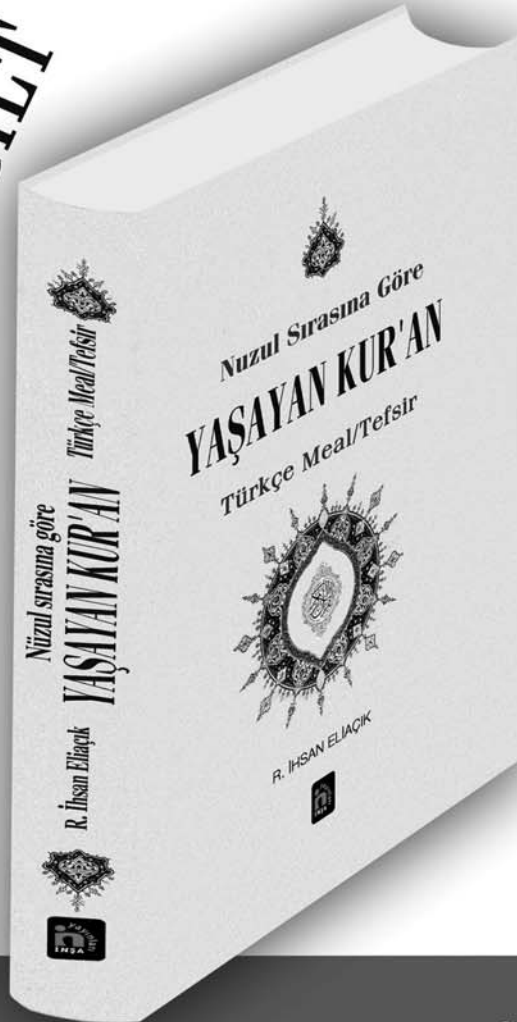
Tevvab-ı Rahim ve Hadi olan Allah’tan ümidini kesmeyen, her şeye rağmen müstakim olandan ayrılmayan İslamcılar, kendilerini tartışmaya çağırıyor “Seni Dinleyen Biri”.

Seni Dinleyen Biri, Cihan Aktaş, roman, kapı yayınları,2007

Nüzul Sırasına Göre YAŞAYAN KUR'AN Türkçe Meal/Tefsir

R. İhsan Eliaçık

TAMAMI TEK CİLT

Şamua Kağıt
70 gram
952 sayfa

İnşa Yayınları
Kirmasti Mahallesi Kızıtaşı Caddesi
Nalbant Demir Sokak No: 2/4
Kat: 4 Fatih / İSTANBUL Tel: (0212) 621 24 74

Cağaloğlu Dağıtım:
Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Güldere İş Hanı
1. Bodrum No: 2 Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: (0212) 526 23 99
Faks: (0212) 528 90 54